

UNIVERSITAT DE BARCELONA

La Fira de Santa Llúcia de Barcelona

La primera fira de pessebres documentada (1786 – 2012)

Jordi Montlló Bolart

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

TESI DOCTORAL

**LA FIRA DE SANTA LLÚCIA DE BARCELONA:
LA PRIMERA FIRA DE PESSEBRES DOCUMENTADA
(1786 – 2012).**

Jordi Montlló Bolart

Directors: Josefina Roma i Riu i Xavier Roigé Ventura

Tutor: Joan Lluís Bestard Camps

PROGRAMA DE DOCTORAT EN ESTUDIS AVANÇATS EN ANTROPOLOGIA SOCIAL

Departament d'Antropologia Cultural i Història d'Amèrica. Facultat de Geografia i Història

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Maig de 2017

VOLUM I

RESUM

El present treball analitza la Fira de Santa Llúcia de Barcelona, dedicada a figures de pessebre, casetes i altres objectes destinats a les festes de Nadal. Està documentada des de 1786, pel Baró de Maldà, tot i que en aquell moment ja era una celebració molt popular.

Per satisfer els objectius i les hipòtesis proposats s'ha plantejat una metodologia etnohistòrica i s'ha tractat l'estudi de la festa, el parentiu, la transmissió hereditària, la xarxa de relacions socials i la relació dels poders municipals amb el grup de firaires, o l'antropologia de l'espai.

Les principals fonts de consulta documental són les fonts primàries, tant històriques (testimonis de l'època, notes de premsa, fotografies o gravats), com administratives (normatives, permisos, llistats i ordenances). Conjuntament amb les entrevistes i l'observació etnogràfica s'ha pretès l'elaboració d'un treball qualitatiu, sense renunciar a estudis quantitativs quan ho requereixi el tractament de les fonts.

S'estudien els precedents existents a la ciutat dins el context d'una ciutat abocada a les fires, amb una llarga tradició. Es demostra que al principi eren quatre les fires on la venda d'objectes o elements pel pessebre tenia protagonisme: la fira de la Puríssima, que era la que obria el cicle nadalenc; la fira de Santa Llúcia, el 13 de desembre; la fira de la Mare de Déu de l'Esperança; i les fires de Sant Tomàs.

A continuació s'estudia l'evolució d'aquestes fires a través de l'anàlisi de les fonts i es relaciona el funcionament d'aquestes fires amb l'evolució del pessebrisme a la ciutat, des d'un punt de vista popular i social. Es remarca el lligam amb el naixement de la primera associació de pessebristes, el 1863, i les diferències entre aquesta i la seva successora de l'any 1921.

També s'estudien les diferents tendències en el pessebrisme i com influeixen en els artesans de les fires. Es veu com el pessebrisme popular queda marginat enfront un naixent pessebrisme pseudo erudit i com es produeix una escissió entre aquests dos mons. S'estableix el que es coneix com a "Batalla del pessebre". El resultat de la Guerra Civil serà determinant en el desenvolupament futur i aquestes dues tendències s'enfrontaran dialècticament en diaris i bibliografia. Un debat que ha tingut conseqüències que encara s'arrossequen.

L'any 1932 totes aquelles fires s'unifiquen en una: la fira de Santa Llúcia, per afrontar els nous reptes. La Guerra Civil no és només un parèntesi, sinó la interrupció d'una tendència per capgirar-la. La fira que reneix l'any 1939 és hereva de la republicana però amb uns

condicionants socials i econòmics totalment nous. La intervenció directa de la corporació municipal en el desenvolupament del pessebrisme a la ciutat, ocasionarà un esclat de popularitat entre els anys quaranta i setanta del segle XX. Durant aquest període, la fira haurà de superar nous reptes, com la massificació, l'ecologisme o la incorporació d'un nou tipus de firaire. També les transformacions urbanístiques afectaran directament a la fira.

Tota aquesta anàlisi històrica és fonamental per entendre molts dels aspectes que configuren la fira actual. En l'anàlisi actual de la fira s'ha fet parlar als protagonistes, els firaires. La *Fira de Santa Llúcia* és una fira especialitzada, estructurada actualment en tres sectors. Primerament, les figures i complements de pessebre, anomenat sector de les figures. Un segon sector anomenat de verd, ven plantes, arbres, ornaments i complements festius de Nadal per a la llar. Finalment, un darrer sector que s'ha afegit modernament és el de l'artesanía, anomenada sector dels *hippies*.

Aquesta divisió per sectors de la fira no és casual i respon al seu bagatge històric, però no s'adequa a la realitat. S'explica l'emplaçament actual i la distribució, fruit dels canvis d'ubicació previs, d'actuacions urbanístiques i de les noves normatives. Així com els desajustos que provoquen aquests canvis.

Es defineix el paper actual de les parades i els rols que desenvolupa i la tipologia de firaires; els sistemes de treball, les estratègies familiars per a la conciliació laboral, com s'organitzen l'espai de treball i el temps; la dedicació parcial o exclusiva com a motivació econòmica; el pes de la tradició familiar i la continuïtat generacional; les relacions entre firaires. Es parla dels òrgans de govern de la fira: l'Associació Fira de Santa Llúcia i l'Ajuntament, les relacions entre ells i entra cadascun d'ells i els firaires.

Es pregunta sobre els trets característics de la fira, com veuen el futur de la fira els propis firaires i com ho relacionen al seu propi futur. Es veu com hi ha una contradicció entre les normatives municipals i l'especificitat de la fira de Santa Llúcia, com malgrat haver de posar contínuament a concurs públic un espai municipal que cap persona a títol individual pot retenir d'un any per altre, la realitat és que la titularitat de les parades passa de pares a fills, d'una generació a l'altre. Però també es veu com aquests traspàs de la titularitat no va acompanyat d'un traspàs de coneixements, i l'arquetipus de firaire que és artesà, treballa a casa seva i les vendes d'un mes serveixen per complementar una economia migrada, es perd per una tipologia més pragmàtica que es dedica a revendre productes ja no sempre artesanals.

Aquest canvi unit al fet que no s'han instaurat mesures o criteris per fer de la Fira de Santa Llúcia una fira amb una personalitat pròpia, marcaran el futur.

Amunt i avall van i vénen
de Santa Llúcia els fidels;
de tants ciris que li encenen
sembla voltada d'estels.

Quan sonen les campanades
que conviden al recés,
es van fonent les gentades
dins la fosca dels carrers.

I quan baixen les tenebres,
cobrint la plaça en son vel,
floreix damunt dels pessebres
una lleu claror de cel.

Les moltes i les nadales
escampen místic perfum,
i un àngel de blanques ales
espargeix un doll de llum.

La fira dels pessebres
Antoni Navarro Grauger
Premi Dolors Monserdà (1935)

S U M A R I

INTRODUCCIÓ	9
AGRAÏMENTS	13

PART I

1. FORMULACIÓ DEL PROBLEMA DE RECERCA

1.1. Objectius generals i específics	19
1.2. Estat de la qüestió	20
1.3. Hipòtesis	22
1.4. Model teòric	23
1.5. Àmbit de recerca	25
1.5.1. <i>L'espai de la fira: àmbit geogràfic</i>	25
1.5.2. <i>El temps de la fira: període cronològic</i>	26

2. METODOLOGIA I TÈCNiques D'INVESTIGACIÓ

2.1. Recerca documental	30
2.2. Treball de camp	36
2.3. Les entrevistes	39
2.3.1. <i>La selecció dels entrevistats</i>	40
2.3.2. <i>Preparació de les entrevistes</i>	42
2.3.3. <i>Dades dels entrevistats</i>	44
2.4. Elaboració conclusions i estructuració del text	47
2.5. Comparativa amb d'altres fires	48

PART II

3. ELS ANTECEDENTS DE LA FIRA DE SANTA LLÚCIA

3.1. El Calaix de Sastre: far documental de les fires de pessebre a Barcelona	51
3.2. Barcelona, ciutat de fires	55
3.3. Fira de la Puríssima	57
3.4. Fira de Santa Llúcia	61
3.5. Fira de la Mare de Déu de l'Esperança	64
3.6. Fires de Sant Tomàs	65
3.7. Els primers firaires documentats	69

4. LA FIRA VUITCENTISTA

4.1. Pessebrisme i fires: una relació no sempre explícita	74
4.2. La primera meitat de segle, entre el <i>Calaix de sastre</i> i el <i>Brusi</i>	77

4.3. Els pessebres en boca de tots	86
4.4. La primera associació pessebrística de Barcelona	90
5. CAP A LA CONFIGURACIÓ DEL MODEL ACTUAL DE FIRA	
5.1. Els anys sense tutela	94
5.2. L'Associació de Pessebristes de Barcelona	96
5.3. La unificació de les antigues fires de pessebre	99
5.4. La fira després de la Guerra Civil	102
5.5. La batalla del pessebre	105
5.6. La fira moderna: nous reptes a superar	111
5.6.1. <i>El naixement de la fira de la sagrada Família</i>	111
5.6.2. <i>La incorporació dels hippies</i>	114
5.6.3. <i>Els avets i l'ecologisme</i>	118
5.7. Les transformacions urbanístiques i l'afectació a la fira	122
5.8. Les interrupcions de la fira	128
PART III	
6. ANÀLISI DE LA FIRA ACTUAL	
6.1. La divisió de la fira per sectors	141
6.1.1. <i>Les parades del sector figures</i>	142
6.1.2. <i>Les parades del sector verd</i>	144
6.1.3. <i>Les parades del sector d'artesanía</i>	145
6.1.4. <i>Les parades del sector de simbombes</i>	146
6.2. Emplaçament actual i distribució	146
6.2.1. <i>Configuració i motivació de l'emplaçament actual</i>	146
6.2.2. <i>Descripció de la distribució de les parades</i>	148
6.2.3. <i>Acotacions i desajustos a la nova distribució</i>	150
6.3. Durada de la fira i canvis de data	152
6.4. La tipologia de les parades coma referent visual	157
6.4.1. <i>La parada com a unitat de mesura</i>	157
6.4.2. <i>Evolució històrica de les parades</i>	158
6.4.3. <i>Botiga, aixopluc i sovint menjador</i>	159
6.4.4. <i>Reglamentació i unificació de criteris</i>	161
6.4.5. <i>La parada com element simbòlic o identitari</i>	163
6.4.6. <i>Homogeneïtzació versus diversitat</i>	164
6.5. Tipologia de firaires: similituds i diferències	165
6.5.1. <i>L'arquetip de firaire dins l'imaginari col·lectiu</i>	166

6.5.2. <i>Els revenedors</i>	167
6.5.3. <i>Dedicació parcial o exclusiva com a motivació econòmica</i>	169
6.5.4. <i>La diferenciació tipològica segons el grau generacional</i>	175
6.6. La titularitat d'una parada: el poder de donar-la i la gràcia de rebre-la	177
6.7. Continuitat generacional i transmissió de les parades	182
6.8. Trets identitaris de la fira	186
6.9. Estratègies familiars per a la conciliació laboral	190
6.10. Model tradicional de treball enfront noves demandes	194
6.11. La família de la fira; entre l'anhel i la realitat	197
6.11.1. <i>Les relacions entre els diferents sectors</i>	199
6.11.2. <i>Gratificats i damnificats</i>	201
6.11.3. <i>Relacions de veïnatge</i>	202
6.11.4. <i>Un espai per a la solidaritat</i>	203
7. DIADA DE LES TRADICIONS I ELS COSTUMS NADALENC S A CATALUNYA	207
7.1. Un procés de consolidació sostenible	208
7.2. Firaires d'honor	209
7.3. El diari de la fira	211
7.4. La promoció econòmica de la diada	212
7.5. Per un encaix millor entre diada i fira	212
8. ÒRGANS DE GOVERN DE LA FIRA	
8.1. L'Associació Fira de Santa Llúcia	214
8.1.1. <i>Intent de reconstrucció de les juntes anteriors</i>	215
8.1.2. <i>Oportunitats, reptes i amenaces per l'actual Associació Fira de Santa Llúcia</i>	218
8.2. L'Ajuntament de Barcelona	220
8.2.1. <i>Antecedents</i>	220
8.2.2. <i>El paper del Districte en el desenvolupament de la Fira</i>	222
8.2.3. <i>El conveni entre l'Associació i l'Ajuntament: noves maneres o escut protector?</i>	224
8.2.4. <i>Conflictes entre firaires i administració</i>	226
PART IV	
9. REFLEXIONS FINALS	
9.1. Família i parentiu a la fira: un cas a estudi	233
9.2. Les preocupacions dels firaires a la llum de l'enquesta del 2008	244

9.2.1. <i>Comentaris previs al plantejament de l'enquesta</i>	245
9.2.2. <i>Valoració de l'enquesta per part de l'Ajuntament</i>	246
9.2.3. <i>Valoracions pròpies de l'enquesta</i>	247
9.3. <i>Espai i conflicte a la fira</i>	248
9.4. <i>Funció social, funció lúdica i funció simbòlica de la fira</i>	254
9.4.1. <i>Funció social de la fira de Santa Llúcia</i>	254
9.4.2. <i>Funció lúdica de la fira de Santa Llúcia</i>	257
9.4.3. <i>Funció simbòlica de la fira de Santa Llúcia</i>	259
9.5. <i>Fira de pessebres, fira d'artesans o mercat de Nadal?</i>	261
9.5.1. <i>El tractament de l'artesania a partir de les normatives</i>	264
9.5.2. <i>Concepte d'artesania i artesà segons el marc legislatiu català</i>	266
9.5.3. <i>Instrument de promoció de l'artesania local o futur basar oriental?</i>	267
9.6. <i>Manteniment de l'status quo o voluntat renovadora</i>	272
10. CONCLUSIONS	277
11. BIBLIOGRAFIA	283

INTRODUCCIÓ

L'elaboració d'una tesi doctoral sobre la Fira de Santa Llúcia de Barcelona, és necessària? Pot aportar alguna novetat al que ja s'ha publicat? Relativismes a banda, pot tenir interès un treball d'aquesta mena? Per a què i, sobretot, per a qui?

A Barcelona, la tradició popular anomenada *Fira de Santa Llúcia* al mercat de figures de pessebre i elements nadalencs que es munta davant la Catedral i que antigament començava el dia de Santa Llúcia, el 13 de desembre. La primera referència documentada d'aquesta fira és de l'any 1786 i ens la proporciona Rafael d'Amat i de Cortada, el Baró de Maldà, en la seva crònica *Calaix de sastre* (1987). La majoria d'autors posteriors fan servir aquesta referència per parlar-ne, a partir de la difusió que en va fer Joan Amades (1959), però sense fer noves aportacions.

Des de llavors, davant de la Catedral, cada any es repeteix la mateixa escena, de forma ininterrompuda. Ha estat i continua essent un esdeveniment amb una ampla difusió social, a les portes de les festes de Nadal. Els mitjans de comunicació també se'n fan ressò i cada any apareixen cròniques més o menys àmplies, segons les circumstàncies puntuals del context i l'interès del mitjà o del propi periodista.

En el discurs inaugural de les III Jornades doctorals d'antropologia de la Universitat de Barcelona¹, el doctor Manuel Delgado explicava que l'elecció de l'objecte d'estudi, el tema de les nostres recerques, té molt a veure amb un mateix i amb una implicació personal directa. Potser és una obvietat, però a mi em va semblar molt oportuna per explicar el meu cas. Ja que feia anys que pensava en la necessitat de fer un estudi sobre aquesta fira, i si no l'havia començat era perquè no trobava el moment apropiat. El meu interès s'origina per la meva afició al pessebrisme. Des de la infantesa, també com a usuari de la fira, perquè és on els meus pares em portaven a comprar aquelles figures que em faltaven per completar el pessebre de casa. Amb els anys, aquest interès, lluny d'esvair-se, es va consolidar, amb la participació en concursos i l'entrada en el món associatiu i del voluntariat.

Per primer cop, durant la realització del màster de "Museologia i Gestió del Patrimoni Etnològic i Cultural"², es van trobar l'interès acadèmic i professional amb aquesta afició que havia anat desenvolupant des de petit. En aquest context vaig realitzar els

¹ Barcelona, 5 de juny de 2013.

² Organitzat pel Departament d'Antropologia Social de la Universitat de Barcelona, conjuntament amb l'Institut Català d'Antropologia, 1994-1996.

primers estudis relacionats amb el pessebrisme, on vaig poder elaborar un projecte de museu dedicat al pessebrisme a Catalunya (Montlló i Gomis, 2003).

L'any 1999, amb companys que havia anat trobant pel camí i amb interessos afins, vam crear una entitat sense afany de lucre, destinada a la recerca, l'estudi i la difusió del pessebrisme. Es tracta del Col·lectiu d'opinió, recerca i difusió del pessebrisme El Bou i la Mula. Durant aquests 17 anys s'han treballat els objectius marcats amb la intensitat que permetia el context personal de cadascú, però sempre amb rigor i amb la voluntat de fer difusió i generar opinió al voltant d'aquest tema, des d'una perspectiva calidoscòpica (El Bou i la Mula, 2009). Els primers projectes d'estudi de la fira, es van fer dins aquest context.

L'estudi de la Fira de Santa Llúcia era una necessitat que urgia. Malgrat l'antiguitat documentada, la rellevància social, el ressò mediàtic i les sinèrgies que genera i com a reflex de la festivitat del Nadal, no existia cap estudi en profunditat publicat. Fins i tot, dins l'extens món associatiu del pessebrisme a Catalunya, degà a Europa, no havia sorgit mai aquesta possibilitat. A excepció d'alguns petits estudis: Josep Maria Garrut (1979) o Miquel Capdevila (1948).

Per tant, per un costat és evident que la Fira de Santa Llúcia, com a objecte d'estudi, té molt a veure amb mi, confirmant d'aquesta manera les paraules del doctor Manuel Delgado. D'altra banda la necessitat d'un estudi en profunditat del tema era una urgència que no podia esperar més, ja que tots els estudiosos, pessebristes, etnògrafs i folkloristes que han tractat el tema ho han fet només parcialment.

Aquest treball, s'ha plantejat com una anàlisi global de la Fira, a partir d'una doble estratègia metodològica; diacrònica i sincrònica. Amb l'objectiu d'arribar a un màxim de comprensió de la situació actual.

La Fira de Santa Llúcia de Barcelona és un punt on es concentra gran part dels elements que seran protagonistes de les festes de Nadal. Es divideix en tres sectors: les figures, els verds i, el que ells mateixos anomenen, artesans o *hippies*.

El pessebre és una de les manifestacions nadalenques més arrelades a Catalunya. Ha generat una sèrie de moviments socials específics que menys que més, s'han anat estudiant, sobretot en els darrers anys i s'han començat a superar les visions basades en Joan Amades, que fins fa poc ningú discutia. En aquest punt, però, cal fer esment del valor de la informació i el coneixement referent a Barcelona en els treballs de Joan Amades, a l'inrevés de quan parla de pobles que no coneix o quan copia altres fonts, sense citar-les.

S'han publicat algunes monografies dels figuraire més coneguts com Ramon Amadeu (Bulbena, 1927), (Garrut, 1949) i (Alcolea,1998), Domènec Talarn (AA.VV, 1997), Martí Castells i Martí (AA.VV,1998) o Lluís Carratalà (Benavent, E., 2011). També existeixen algunes obres dedicades a les figures més populars (Barruti, M. i Vinyoles, L., 1980) i (Banal i Mañà, 2009). Arran d'aquesta tesi doctoral, s'han pogut elaborar estudis d'autors desconeguts o mal coneguts, com és el cas de Bartomeu Marcé (Montlló, Jordi, 2015). Tant els grans escultors citats com les figures populars tenen la Fira de Santa Llúcia com un punt de trobada i sovint, en aquestes obres, s'esmenta de refilada.

Però a la Fira de Santa Llúcia s'hi representa molt més que tot això. Hi participen molts altres artesans que mai han estat objecte d'estudi; generacions de famílies senceres dedicades tot l'any a una activitat que sovint es contempla en l'àmbit familiar com a complement econòmic. Molts d'altres han anat plegant, s'han mort sense continuïtat familiar i, per tant, aquesta informació s'ha perdut definitivament. Només n'ha quedat les petites alenades periodístiques, fruits de sensibilitats particulars.

Les principals fonts de consulta documental són les fonts primàries, tant històriques (testimonis de l'època, notes de premsa, fotografies o gravats), com administratives (normatives, permisos, llistats i ordenances). Conjuntament amb les entrevistes, les històries de vida i l'observació etnogràfica s'ha pretès l'elaboració d'un treball qualitatiu, sense renunciar a estudis quantitius quan ho requereixi el tractament de les fonts.

La importància per tradició, antiguitat, repercussió social i mediàtica, fins i tot, a nivell econòmic, no s'ha vist reflectit mai amb un estudi en profunditat d'aquest fenomen. Era del tot imprescindible actuar de forma imminent abans no fos massa tard, coincidint en un moment de canvis socials i econòmics que faciliten el replantejament de moltes actuacions que poden afectar el desenvolupament futur de la fira. L'aplicació de les conclusions de la recerca proposada poden servir per determinar criteris de prospectiva en aquesta línia.

Aquest treball també permetrà tenir un coneixement de la Fira de Santa Llúcia de Barcelona més real i aportarà material nou per difondre via mitjans de comunicació quan aquests en tinguin necessitat. L'Associació Fira de Santa Llúcia és la primera interessada en tenir un coneixement més profund de la seva pròpia realitat, saber d'on venen, com s'han adaptat als canvis socials, polítics i econòmics, per comprendre millor les problemàtiques actuals, refermar posicions i tenir alternatives a l'hora de prendre decisions.

Ha de servir per fer sorgir noves iniciatives de gestió i de promoció de la pròpia fira i dels artesans i firaires que la integren. El futur model de Fira ha d'estar relacionat amb la

pròpia identitat, adaptada a les necessitats actuals , però establint unes bases sòlides per a la seva consolidació i futur desenvolupament.

També ha de ser important per revaloritzar la fira , com un element vertebrador de la ciutat amb una gran estabilitat i un volum important de moviment social, econòmic i cultural. En darrera instància, el coneixement de la tradició ha de servir per fomentar l'autoconeixement de la pròpia ciutat de Barcelona més enllà de l'interès turístic, ja que la Fira és un element característic en període nadalenc.

AGRAÏMENTS

En primer lloc vull donar les gràcies al personal facultatiu del Departament d'Antropologia Cultural i Història d'Amèrica de la facultat de Geografia i Història. En especial al doctor Manuel Delgado com a coordinador del programa de doctorat en Societat i Cultura, en un moment de canvis i confusions, per la seva entrega i dedicació als doctorands.

També als membres del Tribunal, per la seva predisposició acceptant una responsabilitat de la que no en tenien cap obligació. Però, també per les seves aportacions que jo hauria de saber aprofitar per millorar en futures recerques.

Vull fer una menció ben especial als meus directors. Primer al doctor Xavier Roigé, per la seva benevolència, ja que el vaig incorporar a mig treball i ha hagut d'assumir una càrrega inesperada. Però especialment a la doctora Josefina Roma, que ja en la seva jubilació encara ha hagut de suportar pacientment els meus dubtes, qüestions, canvis i neguits. Ella no ha estat només una directora. Per a mi la doctora Roma sempre ha estat un model de professor, però sobretot de persona. Algun dia m'agradaria assemblar-m'hi.

Durant aquests cinc llargs anys de treball són moltes les persones que m'han acompanyat en un moment o altre del camí. Ja sigui fent uns petits passos com llargues singladures, els vull agrair a tots ells el seu ajut. A tot el personal dels diferents arxius i entitats consultades que s'annexen; però d'una manera especial, perquè s'ho mereixen, al personal de l'Arxiu Històric de Barcelona. També a l'Oscar de Castro, per ajudar-me amb els gràfics, planimetries i les bases de dades. Gràcies company.

Un punt i a part és el que es mereixen els meus informants, les més de 70 persones que han acceptat que les entrevistés, la majoria enregistrades amb video a casa seva. No cal dir que sense elles, no hauria estat possible aquest treball. I també d'elles cal dir que són la memòria viva de la Fira de Santa Llúcia. Cal fer un parell d'acotacions. En primer lloc al senyor Lluís Boix, que a partir dels seus articles fou la guspira del projecte. I a més, gràcies a les entrevistes mantingudes amb ell via correu electrònic, he pogut enriquir molt les dades d'altres entrevistes. També vull fer un agraïment especial a l'Aurora Mas i la seva filla, Maria Aurora Castellano, per moltes coses que elles ja saben però també perquè sempre hi són quan ho necessites. Al Josep Vidal li he d'agrair moltíssimes coses, la seva família ha estat un puntal a la fira durant molts anys i ell està lluitant per continuar amb tots els mitjans haguts i per haver. Malgrat tots els problemes que ha patit, la seva col·laboració en el muntatge de l'exposició a Arles sobre la Fira de Santa Llúcia, fou vital.

I precisament, parlant de contrarietats, més que agraïment, el que vull és fer un homenatge a aquells informants que ja no són amb nosaltres i que han mort en el transcurs d'aquest període: el Vicenç Abella, la Neus Marinelló i el Ramon Vidal.

Vull agrair a l'Andreu Bernadàs, empresari del Taller de Cultura, que hagués confiat en mi per coordinar la segona fase del Diari de la Fira, des del 2012, on vaig poder presentar públicament el projecte que ara es clou.

Gràcies també a totes les persones amb responsabilitats a les fires que he visitat, però d'una manera molt especial al *Salon International des Santonniers d'Arles* i a la *Biennale d'Aubagne*, i als seus màxims responsables; en Philippe Brochier i en Charles Fillit.

És de justícia remarcar la meva gratitud per la col·laboració dels meus companys del Col·lectiu *El Bou i la Mula*, amb els qui porto gairebé 20 anys investigant, discutint i difonent el calidoscòpic món del pessebrisme. Gràcies també al doctor Catà per obrir-me les portes de casa seva i permetre'm consultar el fons que durant més de 80 anys ha anat recollint i que ha cedit al nostre Col·lectiu perquè es difongui i compartir així la recerca amb altres investigadors.

Un record especial per en Bosco Garcia, que gràcies a la seva dedicació durant uns dies, vaig poder consultar el fons Garrut. També al senyor Jaume Llabrés, de Palma de Mallorca, per la seva rebuda i atenció, encara convalescent d'una operació recent. Vaig gaudir molt a Mallorca, descobrint un món fascinant.

La Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals es mereix la meva gratitud, no només pel suport inicial amb la concessió d'una beca per a la realització de treballs sobre el patrimoni etnològic de Catalunya, sinó pel seu constant interès en el desenvolupament de la meva recerca. Aquest interès es traduí el desembre de 2016 en la publicació d'una monografia que avançava l'estat de la qüestió de la recerca (Montlló, 2016). També gràcies a la col·laboració d'aquesta direcció general es va poder realitzar l'exposició abans referida a Arles (Nadal 2015).

A la meva filla Júlia, li vull agrair la paciència que ha tingut amb el seu pare per la dèria dels pessebres i per tots els partits de bàsquet que m'he perdut per culpa d'aquest treball. No s'ha queixat mai. Recuperarem el temps perdut. Ja saps que ho ets tot per mi.

I, finalment, si una cosa tinc ben clara és que tot plegat no hauria estat possible sense la Laura. A ella li dec tota la meva gratitud, estima i reconeixement. No només per allò que es diu del suport, sinó que ha estat al meu costat durant tota la recerca, amb el

seu esforç i les seves aportacions. Amb alts i baixos hem pogut superar plegats una fase de la nostra vida que ha estat especialment dura, no tan pel que implica una tesi doctoral, que és molt, sinó per coincidir en un moment on la crisi econòmica ens ha afectat com a molts altres ciutadans. I si la precarietat laboral complica la conciliació familiar, imagineu amb un projecte com aquest pel mig.

PART I

1. FORMULACIÓ DEL PROBLEMA DE RECERCA

El context en el que es desenvolupa la Fira de Santa Llúcia és el marc festiu de les festes de Nadal. Tot i no entrar directament en l'anàlisi del Nadal, que no correspon, cal tenir molt present que es tracta d'una fira temàtica que precedeix a la celebració del Nadal i està enfocada a abastir els productes necessaris per fer-ho com marca la "tradició". Un Nadal, on la motivació original religiosa ha quedat en un nivell testimonial per expandir el vessant econòmic d'una forma sobredimensionada. En aquest sentit, s'analitza les funcions socials, lúdiques i simbòliques de tota fira; però l'aspecte econòmic és directament proporcional a l'interès mostrat socialment. Aquest aspecte es relaciona alhora amb l'evolució social i els canvis de significants i significats dels referents simbòlics. En un espai històric i geogràfic on la tradició és canviant.

1.1. OBJECTIUS GENERALS ESPECÍFICS

El present treball de recerca pretén una doble finalitat. Per un costat determinar la gènesi i el procés evolutiu d'aquesta fira dins el propi context com a interpretació de la societat barcelonina i catalana. Un segon gran objectiu és conèixer els mecanismes i les relacions que s'estableixen, primer dins l'organització del treball i familiar dels firaires al llarg de l'any i, després, dins la unitat d'estudi que és pròpiament la fira, que es desenvolupa el més abans de Nadal (entre el 24 de novembre i el 23 o 24 de desembre segons l'època).

Per tant la recerca proposa un estudi diacrònic i alhora sincrònic per tal d'adequar-se als objectius plantejats.

A més a més es pretén:

- Generar coneixement científic a l'entorn de la fira de Santa Llúcia de Barcelona i documentar la fira de Nadal més antiga d'Europa. Veure l'evolució històrica, social i econòmica i com s'ha anat modelant a partir dels canvis socials del país.
- Refer la història de la fira de Santa Llúcia de Barcelona des d'una òptica interdisciplinària. A partir de la recerca documental i històrica però sobretot des dels testimonis actuals.
- Recuperar la memòria d'artesans que han estat presents en el darrer mig segle de la fira i que alguns venen de tradició familiar que es remunta a principis de segle XX.
- Revaloritzar socialment un fenomen com la fira que va més enllà del fet comercial, que és un referent per l'imaginari col·lectiu de les festes nadalenques.

- Donar a conèixer aquest esdeveniment amb tota la seva complexitat de relacions als propis artesans i comerciants de la fira, als usuaris d'aquesta i més enllà del territori metropolità.
- Refermar a través del seu coneixement el caire identitari que ha anat assolint la fira, com un esdeveniment específic generador de sinèrgies.
- Integrar els resultats d'aquesta recerca dins l'Arxiu del Patrimoni Etnològic de Catalunya que el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana ha desenvolupat en compliment de la Llei 2/93, de 5 de març, de foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme.
- Cohesionar i donar referències als propis firaires des del món associatiu pel propi desenvolupament des de l'esforç comú.

1.2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Com ja s'ha dit, la Fira de Santa Llúcia de Barcelona no ha estat mai objecte de recerca per ella mateixa. El primer autor que en parla extensament, és Joan Amades a la seva obra editada per primer cop l'any 1946 (2009, p. 319 - 323), en dedicar-li un capítol. Poc temps després és Violant i Simorra (1949, p. 30-37) que en parla en el seu estudi *El llibre de Nadal*. La referència històrica d'un i altre, però, és la mateixa: el Calaix de sastre de Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà (1987). Es tracta de la font documental més antiga, any 1786, que fa referència a la Fira de Santa Llúcia de Barcelona:

“Dia 13 de desembre, Santa Llúcia Verge i Màrtir. Hi hagué festa dins de la Catedral, en la capella i altar a on s'hi venera, a un costat, la imatge de bulto de Santa Llúcia (...) amb alguna relíquia; i fora els claustreres en la capella i altar de Santa Llúcia; amb fira al davant en son carrer, de moltes casetes de pessebre, cabretes, palàcios del Rei Herodes, figures de barro i cartó primoroses, d'imatges de sants i pastors, bous i mules i altres bèsties, que porten prou empentes de gent en tal carrer, dintre de la capella de Santa Llúcia ...”

L'obra d'Amat és un dietari que comença l'any 1769, les referències a la Fira són diverses, la primera l'any 1786 i també l'any 1789:

“En tot lo detràs de la seu hi havia taules de muntanyes de pesebre, cabretes, casetes, bous, pastors, i algunes de torrat, que ha portat allí a molta gent; i a estones ben atolondrada, ab lo ruído de les campanes de la Seu a festa i, després, a morts.”

No sembla plausible pensar que la primera fira es celebrés, precisament, l'any 1786, però no sabem perquè no se'n fa referència el primer any del dietari. Els criteris dels diaris

o dietaris personals són molt heterogenis i sovint responen a visions o necessitats poc previsible i gens estrictes o metòdiques.

Però el mateix Amades (2009, p. 39) ens proporciona la dada d'un possible precedent molt llunyà i, sobretot, sense continuïtat a aquesta fira que data justament de l'any 1475:

“Troblem un document barceloní del Nadal del 1475 que ens parla d'un «francès qui ven per ciutat ymatges per un alberch qui es aqui mateix davant la portada de Sancta Quatalina tots a la festa de Nadal»³. Fa de mal saber què eren les imatges al·ludides pel document. Antigament hom aplicava aquest qualificatiu indistintament a les figures pintades, esculpides, estampades damunt paper i àdhuc a les medalles. Per la circumstància d'ésser venudes precisament per Nadal, remarcada pel document, sembla de bon sentit suposar que podria tractar-se de figures de pessebre. Podria tractar-se d'una parada de figures establerta davant de la porta de l'església del convent dels dominics de Santa Caterina, a la placeta dita avui dels Carretons, on encara n'hem vistes nosaltres pels voltants de Nadal. Si fos així, es tractaria de la referència més antiga del pessebre a casa nostra.”

En aquest sentit caldria incloure l'estudi de la *Fira de Santa Llúcia* dins els estudis relacionats amb la constitució medieval de fires, el seu funcionament, la seva evolució, els emplaçaments, les normatives, etc. (Batlle, 2004).

Les fonts primàries que parlen de la Fira de santa Llúcia, durant el segle XIX i que també recull Amades (2009) són les auques i el Diari de Barcelona. En l'Auca de les funcions de Barcelona, que era un calendari popular de les festes més importants de la ciutat, el rodolí 42, dedicat al dia de la Puríssima, representa la fira de pessebres i en el rodolí següent, dedicat al dia de Santa Llúcia, s'hi dibuixa la fira de casetes, segons canten els refranys escrits al peu dels gravats. Per Amades, la datació d'aquesta auca és posterior al 1822, ja que en el rodolí 41, dedicat al dia dels Morts, es dibuixa el cementiri vell, que es va inaugurar en la data indicada i difícilment s'hauria pogut dibuixar abans.

Joan Cortada i José de Manjarrés (1848) també en van deixar testimoni en el seu almanac sobre la vida a la ciutat comtal:

“Dia 8 (desembre). En la Catedral se celebra la fiesta de la reina de las reinas con la solemnidad y pompa debidas, cantando la música de la capilla los divinos oficios a los cuales asiste el cuerpo municipal (...). Terminados los oficios hay procesion en que es llevada en triunfo la imágen de la Virgen: sale por la puerta principal, recorre las calles del Obispo, Libreteria, bajada de la cárcel, plaza del Rey, calle de los condes de Barcelona y regreso a la iglesia

³ Capbreu de les rendes del benifet de Sant Simon e Judas instituyt en la Seu de Barchinona. Així mateix del benifet de... Dels quals jo Johan Guardia som beneficiat. Arxiu Notarial de Barcelona, notari Antoni Joan.

(...). El concurso de gentes que acude á esta funcion es grande. En las calles que circuyen la Catedral se ven colocadas en línea una infinidad de mesas donde se venden figurillas de barro, montañas y casas de corcho para los nacimientos: y si bien no es este el género exclusivo de la feria, es el mas abundante.” (pp. 291 i 292)

I encara:

“Dia 13 (deseembre). Desde la puerta de la iglesia y á lo largo de la fachada de la Catedral hay puestos en los que se venden figurillas, casitas de corcho y demás objetos que sirven para la formacion de los nacimientos, de suerte que esta feria es un apéndice de la del dia 8 del corriente mes.” (p. 295)

Breus notes aparegudes durant el segle XIX al Diario de Barcelona, complementaran la informació de la Fira o fires de pessebres a la ciutat. Aquestes notes, juntament amb les del baró de Maldà, també van ser recopilades per l'Arxiu Històric de la ciutat i publicades pel Museu d'Indústries i Arts Populars (1940).

Lluís Almerich (1944), en la seva obra *Tradiciones, fiestas y costumbres de Barcelona*, també fa referència a la fira de pessebres, que en la seva contemporaneïtat situava als voltants de la Catedral i de la Plaça de Sant Jaume i que per la centúria anterior localitzava a la Plaça de Santa Maria.

Les darreres actualitzacions o reinterpretacions de la Fira de Santa Llúcia han anat a càrrec de M. Barruti i L. Vinyoles (1980) i d'Isabel Banal i Josep Mañà (2009).

1.3. HIPÒTESIS

Per abordar l'objecte de recerca i plantejar els objectius cal, en primer lloc, fer-se una sèrie de preguntes. La denominació de *Fira de Santa Llúcia* s'ajusta a una realitat fruit d'una evolució històrica, consensuada en l'actualitat per tots els actors socials que hi participen? Aquesta denominació, realment, li correspon? I si és així, pot ser compartida per altres fires que per mimetisme han passat a denominar-se, també, fires de Santa Llúcia?

La Fira de Santa Llúcia de la Catedral de Barcelona, té uns trets distintius propis que la identifiquen i la diferencien d'altres? Quins són? La Fira de Santa Llúcia, respon realment al que es coneix com a fira tradicional? Com s'origina i quan adquireix els trets distintius actuals?

La *Fira de Santa Llúcia* és una manifestació festiva que precedeix a la celebració del Nadal a Barcelona i Catalunya, en la mesura que la societat barcelonina i catalana s'hi emmiralla o hi és representada?

Les diferents ubicacions de la fira segons l'època i els canvis urbanístics de la ciutat (enderrocament de l'illa formada pels carrers de la Corríbia, del Bou, de la Plaça Nova i Ripoll; construcció del pàrquing del Pla de la Catedral, restauració de la façana de la Catedral) han fet perillar la seva continuïtat o algun dels seus trets característics?

La *Fira de Santa Llúcia* és un fet homogeni tal i com es presenta de cara al públic o per contra és la confluència heterogènia de diferents necessitats, sensibilitats i estratègies en un context puntual del calendari festiu de Barcelona i Catalunya?

Els venedors de la *Fira de Santa Llúcia* tenen una tipologia concreta que els defineix i els identifica per igual a tots, col·lectivament? O bé cadascun té el seus propis interessos, necessitats i identitat?

El reeiximent del treball haurà anat en funció de les respostes que hi hàgim trobat, tant d'aquestes preguntes, com de les que han anat sorgint al llarg de la recerca; i que han configurat el fil conductor de la mateixa. A mesura que avançava la investigació s'han incorporat nous temes, amagats a primer cop d'ull, que han servit per definir millor l'objecte d'estudi. També han sorgit, com és natural, noves línies de recerca que s'abordaran en el futur.

1.4. MODEL TEÒRIC

La Fira de Santa Llúcia és una manifestació de marcat caràcter social i econòmic que es produeix en un context espacial, cronològic i temporal concret i, per tant, amb unes connotacions que traspassen aquest espai i temps delimitat. La *Fira de Santa Llúcia* com a objecte d'estudi s'emmarca dins els models teòrics i les problemàtiques de dos grans camps d'estudi: les fires i la religiositat popular.

Com a fira que és, cal situar-la en el context històric de les fires i mercats a Catalunya, des dels seus orígens fins a l'actualitat, veure'n les evolucions, els canvis, les problemàtiques, les diferències i les similituds amb d'altres fires. Les fires i mercats, a Catalunya, s'han estudiat des de diversos aspectes: l'historiogràfic, en aquest sentit, els estudis de Carme Batlle (2004) ens poden ajudar; el geogràfic a partir dels treballs de Lluís Cassasas (2000); i l'antropològic (Provansal, 1995).

En un primer moment pot semblar que les primeres fires que arrelen a Catalunya des de l'alta edat mitjana, d'origen clarament ramader, són unitats d'anàlisi massa remotes pel nostre objecte d'estudi. Però és important veure com les necessitats concretes d'un territori, en una època determinada, es poden veure afavorides per interessos que faciliten la creació d'aquestes fires. Així com la desaparició d'altres, l'evolució de totes, o el

naixement de noves. Analitzar les causes, les conseqüències, els participants, els condicionants de tota aquesta problemàtica ens pot ajudar en la recerca proposada per la fira de Santa Llúcia.

Hi ha una sèrie de factors importants en fires i mercats que també cal analitzar en el nostre objecte d'estudi. Des dels seus orígens, la importància comercial, la data de celebració, la durada i l'especialització. Aquestes característiques també són rellevants en la definició de la *Fira de Santa Llúcia*. A l'alta edat mitjana s'estudien (fira i mercat) junts fins l'aparició de nova documentació a la baixa edat mitjana, en especial a les ciutats. La data de fira, però va vinculada al seu origen agropecuari, és a dir primavera, estiu i tardor, i no hivern com la de Santa Llúcia que respon a una altra necessitat. El Consell de Cent ha de fer regulacions, ordenances.

Tot i el caràcter heterogeni de la *Fira de Santa Llúcia*, no es pot oblidar la funció econòmica que se sobreentén en tota fira o mercat, però que en el nostre cas és relativament transcendent. Tot i així cal tenir en consideració altres funcions que cal estudiar, analitzar i avaluar, com són les funcions social, lúdiques i simbòliques (Provansal, 1995).

Com en tota fira, també caldrà fer una anàlisi antropològica de l'espai; la diferència entre espai públic i espai privat, del mostrador enfora al mostrador endins. Hi ha parades de tot tipus, algunes sense mostrador, el venedor està a fora. En d'altres, el venedor gairebé està encaixonat. També hi ha un espai públic que s'ordena a partir de la disposició de les parades i es generen unes circulacions concretes. La ubicació de la parada té tanta importància com la podria tenir en una fira de l'edat mitjana, és motiu de debats i discussions.

La presentació o exhibició dels objectes que es volen vendre forma part d'una estratègia que combina el desig amb la realitat de l'espai disponible. Les necessitats en aquest camp també són diferents. Les parades de verd titllen les parades de figures de *boutiques* per la facilitat de manipular l'objecte exposat i l'espai que ocupen en relació als avets, arbres o demás herbeis. Per tant hi ha un joc que cal analitzar des de l'antropologia de la performance.

La *Fira de Santa Llúcia* és una fira especialitzada, estructurada actualment en tres sectors. Primerament, les figures i complements de pessebre, anomenat sector de les figures. Un segon sector anomenat de verd, ven plantes, arbres, ornaments i complements festius de Nadal per a la llar. Finalment, un darrer sector que s'ha afegit modernament és el de l'artesanía, anomenada sector dels *hippies*.

A part d'aquest darrer sector aparegut recentment, la base troncal de la fira respon a unes necessitats concretes que tenen a veure amb la preparació de la festivitat d'origen religiós del Nadal, i d'una manera molt específica, de la creació i elaboració del pessebre, com a construcció d'una cosmogonia pròpia d'aquestes festes, vinculades amb el fet religiós. La celebració del Nadal i el pessebrisme com a element vinculat a aquesta manifestació religiosa, forma part d'una problemàtica més general, immersa dins els estudis de religiositat popular com a síntesi personal i grupal de la religió, en un moment i lloc determinat (Roma, 2012) o, si es vol, seguint el model de Joan Prats (1983), d'experiència religiosa ordinària. Sempre i quan acceptem que existeix la dicotomia preconitzada per diversos autors entre la religiositat oficial i la del poble. Segons la tesi de Manel Delgado (1993) la religiositat popular es una invenció i no és un terme acceptable per l'antropologia.

1.5. ÀMBIT DE RECERCA

La unitat d'anàlisi del present treball de recerca és la Fira de Santa Llúcia de Barcelona que se celebra, en l'actualitat, davant la Catedral entre finals de novembre i finals de desembre.

Es tracta d'un esdeveniment puntual en la vida de la ciutat, però que es ve repetint de forma "ininterrompuda"⁴ des de fa més de 230 anys. Com tota fira té un caràcter econòmic, però en aquest cas té una càrrega cultural i tradicional molt forta, donada pels productes amb els que es comercialitza: elements destinats als pessebres de les llars i decoració nadalenca.

La Fira de Santa Llúcia no es pot estudiar com una comunitat tancada o homogènia.

1.5.1. *L'espai de la fira: àmbit geogràfic*

La representació formal de la Fira es desenvolupa, actualment, en el pla de la Catedral de Barcelona. Al llarg de la història, aquest marc geogràfic ha anat evolucionant amb petites modificacions, així com les dates de realització.

Durant molts anys, la venda de figures i elements del pessebre a la ciutat de Barcelona no ha tingut un únic lloc de representació, sinó que han estat diversos els espais públics utilitzats per a aquesta finalitat. Han variat amb el pas del temps adaptant-se a noves necessitats, normatives municipals i al context històric. Així doncs, trobem en la

⁴ Els únics anys que consta que no es va fer van ser durant la Guerra del francès i el 1936, el 1937 i el 1938.

documentació que es posaven parades a la Plaça de Sant Jaume, davant la basílica de Santa Maria del Mar, al Born, a la plaça del Pi, i en d'altres llocs, com podem veure.

Finalment, després de la Guerra Civil espanyola es va consolidar l'assentament de parades al voltant de la Catedral. Tot i així, fins fa vuit anys encara ha anat patint petits desplaçaments per motius urbanístics. Entre 1942 i 1953, l'illa formada pels carrers de la Corríbia, Ripoll i Bou de la plaça Nova, que estava enfront de les escales de la catedral es va enderrocar. També es van enderrocar les cases adossades a les muralles romanes, al costat de la plaça Nova. Durant la construcció de l'aparcament subterrani del pla de la Catedral i durant la restauració de la façana de la catedral també es van fer petites reubicacions de les parades. Finalment sembla que s'ha assolit certa estabilitat.

En aquest establiment definitiu d'un espai concret, cal estudiar la repercussió o influència que ha tingut en els seus orígens la ubicació de la capella annexa a la Catedral de Santa Llúcia i la corresponent i singular festa de Santa Llúcia, el 13 de desembre, patrona de modistes, matalassers i rellotgers i les cues de gent que esperaven retre culte a la imatge de la patrona.

L'espai de la Fira que cal estudiar no és únicament aquest espai concentrat els dies de Fira, sinó la procedència dels firaires, la ubicació de tallers i magatzems i la procedència dels productes que s'hi venen.

1.5.2. El temps de la fira: període cronològic

La font documental més antiga coneguda com ja s'ha dit *supra* és la del *Calaix de sastre* del Baró de Maldà, que es remunta a l'any 1786. En aquell moment ja era un fet habitual i corrent dins el calendari firal de la ciutat i, per tant, cal pensar que ja portava anys de celebració, tot i que no es pot determinar a quin període cal recular. Per tant, des d'una perspectiva històrica, l'estudi abastarà el període cronològic des de 1786 fins l'actualitat.

Aquesta data, que és una referència continua quan es parla de la fira, no s'ha pogut rebaixar. Tot i que no era un objectiu prioritari, m'hauria complagut poder-ho fer. Tot i així, he dedicat moltes més hores de les previstes a aquest tema a causa d'un article de Miquel Bové (1987). En ell, s'afirmava que la primera fira va tenir lloc l'any 1651, quan la Immaculada va ser declarada patrona de la ciutat i la seva imatge es va passejar entre els pessebres de la Catedral i la Plaça de Sant Jaume. Com és habitual en aquests casos, per desgràcia, no hi havia cap referència bibliogràfica que recolzés aquesta informació.

Donada la importància de la dada, vaig creure que calia confirmar-la o desmentir-la. El primer que vaig fer va ser posar-me en contacte amb el periodista. Després de 30 anys

de l'aparició de l'article no recordava res, ni conservava cap carpeta o dossier relatiu al tema. Vaig consultar amb especialistes de l'època que em van donar possibles fonts documentals que vaig consultar a l'Arxiu de la Basílica de Santa Maria del Pi i a la Biblioteca de Catalunya, sense èxit.

És veritat que la Immaculada Concepció adquireix una especial importància durant l'època indicada perquè és assenyalada com a protectora de la ciutat davant el setge de les tropes filipistes. Per aquest motiu se li concedeixen les claus de la ciutat i es passejada en processó pels carrers de Barcelona, però a l'estiu:

“Dilluns a 17 de juliol 1651, en Dietari apar, que per causa del contagi, la ciutat feu vot a nostre Senyora de la Concepció, per lo que fou celebrat un ofici, y en lo punt del Ofertori, la Ciutat oferí las Claus de tots los Portals de esta ciutat, y aquí se instituí lo Ofici que annualment se celebra en la Seu, dit de N^a Senyora de les Claus, y a 19 se tracta del mateix, y a 3, 6, 25 y 30 d'agost se tracta del mateix.”⁵

Passat un temps, fent tasques de buidatge em va arribar a les mans un article de *La Vanguardia*⁶ que podria haver estat la font de l'anterior, tot i que mal interpretada:

“Esta fiesta, celebrada ya en el siglo XIV, tiene una antigua raigambre barcelonesa. Declarada la Inmaculada Patrona de la ciudad en 1651, la imagen, portadora de las llaves de Barcelona, que la ciudad depositó en sus manos en ocasión en que la afligía la peste y la guerra, recorre las calles que circundan a la Catedral y la plaza de San Jaime, mientras hace su primera aparición la feria de belenes como un brillante y luminoso itinerario que ha de conducirnos al pesebre navideño”.

L'article de Miquel Martín (1965) utilitza el text, que acabem de llegir, de l'historiador Enric Bagué, que tracta de la importància de la festa de la Puríssima al llarg del temps i que d'una manera molt imperceptible fa una el·lipse, un salt en el temps, barrejant la notícia de l'any 1651 amb l'actualitat de l'historiador. D'aquesta manera sembla que les parades de pessebres estiguessin present en el moment de la festa de 1651. Com ja hem vist en la nota prèvia, això no és possible ja que l'entronització de la Immaculada fou pel juliol, quan no hi ha pessebres.

Tot fa pensar que una lectura ràpida de l'article de *La Vanguardia* o del propi text original d'Enric Bagué, provocà la confusió de Miquel Bové. Aquest, tampoc contrastà les dades amb altres fonts. Si ho hagués fet veuria que tots els autors que havien tractat el tema parlaven de 1786 com a primer document de la fira.

⁵ Cròniques de Brúniquer (1914).

⁶ *La Vanguardia*, 5 de desembre de 1965, pàg. 27

Pel que fa a la informació oral, extreta de les entrevistes als informants, tenint en compte que hi ha informants que van començar a treballar a la Fira des dels anys 30 del segle passat i que no són la primera generació, sinó la segona, sovint ens trobem que podem arribar a recuperar la memòria oral des dels anys 20 del segle XX. Aquestes entrevistes es convertiran en fonts documentals que caldrà contextualitzar, analitzar i contrastar, quan sigui possible, amb d'altres fonts orals o documentals. La presentació final de les entrevistes es farà amb històries de vida, el fil conductor de la qual serà la *Fira de Santa Llúcia*.

2. METODOLOGIA I TÈCNiques D'INVESTIGACIÓ

Per respondre totes les preguntes plantejades en el projecte de recerca i assolir una mínima comprensió del què representa la fira de Santa Llúcia, es fa necessària una recerca amb estratègies combinades.

Amb les entrevistes, l'observació participant, les enquestes i totes les eines antropològiques utilitzades, aconseguiríem una visió molt detallada del funcionament de la Fira, de l'organització, dels protagonistes o de les relacions establertes entre els diferents agents. Això no obstant, ens hauríem perdut algunes explicacions i detalls que ajuden a la comprensió de molts dels problemes actuals o, simplement, de les realitats de la Fira.

Per aquest motiu i per aconseguir els objectius científics del treball des del vessant etnohistòric i antropològic, s'ha emprat una estratègia d'investigació múltiple. Aquesta permet un recolzament per solucionar les problemàtiques plantejades des de les dues perspectives. Des del vessant etnohistòric, ens ha calgut fer el buidatge de fonts documentals, tant primàries com secundàries. Però per a l'anàlisi antropològica de la Fira, ha estat imprescindible utilitzar la història oral, a través de les entrevistes i l'observació etnogràfica.

Les tres fases emprades, són les característiques de l'elaboració de qualsevol recerca similar: recopilació de dades, interpretació i comparació d'aquestes; i, finalment, elaboració i redacció del treball i de les conclusions. La fase de recollida de dades ha mantingut aquest doble vessant plantejat per les hipòtesis elaborades i, per tant, cal explicar per separat el que ha estat la recerca documental, del treball de camp pròpiament dit.

2.1. RECERCA DOCUMENTAL

S'ha pretès recopilar totes les dades que fessin referència a l'element estudiat i que s'hagin publicat, i enregistrar les dades pròpies d'arxiu.

Les principals fonts de consulta han estat les fonts primàries, tant històriques com administratives. Les notícies recollides en premsa i revistes de l'època han estat una de les fonts escrites més importants. També hi ha una sèrie de documentació gràfica (fotografies, gravats, dibuixos i filmacions) que ha servit per recolzar i complementar la recerca documental i el treball de camp. Aquesta documentació és consultable, en els arxius i entitats que es detallen a continuació.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)

A l'Arxiu Històric de Barcelona es pot localitzar la documentació generada o rebuda per l'Ajuntament de Barcelona des del segle XIII fins el primer terç del segle XIX així com qualsevol tipus de fons documental que sigui d'interès per a la història de la ciutat. Dins de l'arxiu també es pot consultar la col·lecció sonora, bibliogràfica, cartogràfica, iconogràfica i l'hemeroteca.

L'hemeroteca ha estat una de les principals fonts de dades. Moltes capçaleres de revistes i diaris s'han pogut consultar en línia, però per les que no, s'ha utilitzat el servei de consulta d'aquest arxiu. També s'han consultat el fons documental i el fons bibliogràfic. El principal títol ha estat el *Diario de Barcelona*, des de 1792 fins el 1994, exceptuant els anys en que no va sortir o alguns dies concrets no conservats. Un altre font consultada ha estat el Calaix de sastre, del Baró de Maldà. És aquí on s'ha trobat el document més antic que parla d'un capser que es dedica a vendre figures de pessebre per Santa Llúcia.

Altres cerques relacionades amb el Fons Municipal no han resultat fructíferes per aquest treball.

Repositoris digitals

La consulta en línia de moltes capçaleres d'hemeroteca i fons bibliogràfics s'han fet a través de diferents repositoris digitals. Els principals han estat la *Memòria Digital de Catalunya* i l'Hemeroteca de *La Vanguardia*.

Memòria Digital de Catalunya (MDC)

La MDC és un repositori cooperatiu que permet consultar col·leccions digitalitzades relacionades amb Catalunya i el seu patrimoni, amb més de dos milions de documents procedents de divuit institucions diferents i tres-centes revistes catalanes antigues que han estat digitalitzades a través d'ARCA (Arxiu de Revistes Catalanes Antiques) de la Biblioteca de Catalunya.

El Centre Excursionista de Catalunya (CEC) és una de les entitats consultades que col·laboren dins la Memòria Digital. Del seu fons s'han consultat i buidat les publicacions i s'ha localitzat un conjunt de plaques estereoscòpiques provinents del fons particular Frederic Bordas Altarriba amb imatges de la fira de Santa Llúcia.

Hemeroteca La Vanguardia (HLV)

La Vanguardia té el seu propi repositori que hem utilitzat per fer el buidat del diari des de 1881, i que ha estat un bon complement al *Diario de Barcelona* i a *El Correo Catalan*.

Hemeroteca Digital de la Biblioteca Nacional de España (HDBNE)

L'Hemeroteca Digital forma part del projecte *Biblioteca Digital Hispánica*, que té com objectiu la difusió del patrimoni bibliogràfic espanyol. Ens ha estat útil per consultar alguna capçalera que no es trobava en altres repositoris.

Arxiu fotogràfic de Barcelona (AFB)

Conserva els fons fotogràfics de l'Administració municipal així com altres col·leccions i fons sempre relacionats amb la història de la ciutat. Ha estat un complement a la recerca de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Hem localitzat més de 400 fotografies de diferents autors i èpoques relacionades amb la Fira de Santa Llúcia.

Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella (AMDCV)

L'Arxiu municipal de Ciutat Vella custodia la documentació administrativa generada pel Districte des de 1990 fins a l'actualitat. També disposa varis fons privats així com col·leccions gràfiques i fotogràfiques a més d'una biblioteca i hemeroteca auxiliar relacionades amb el Districte.

En relació al nostre objecte d'estudi cal dir que la documentació consultada formava part del dipòsit provisional. Per tant, estava subjecta a una futura selecció a partir dels criteris establerts per la municipalitat. Per tant, és possible que a hores d'ara, part d'aquesta documentació ja no existeixi.

Lamentablement, la documentació existent relacionada amb la Fira era heterogènia. Des d'un punt de vista antropològic era molt interessant per la presència de les instàncies escrites pels mateixos firaires sol·licitant la renovació del permís per l'any corresponent. D'aquests escrits, tot i que sovint molt reiteratius, se'n poden extreure algunes conclusions. Totes aquestes instàncies es depuren, ja que en els arxius que cronològicament els correspondria salvaguardar aquesta documentació no hi són. Ni les instàncies ni cap altre tipus de documentació, ja que tampoc hem trobat memòries anteriors a 1990. I des de 1990, només se n'han trobat algunes. Hi ha moltes llacunes que no sabem si corresponen a negligència funcional. O quan en trobem és que hi havia personal molt voluntariós disposat a fer la seva feina.

També hi havia informes de projectes i actes d'inspecció. Tot plegat sense classificar, només ordenat amb caixes numerades i titulades amb l'any i la temàtica.

Arxiu Contemporani de Barcelona (ACB)

Custòdia la documentació històrica i administrativa generada per l'Ajuntament de Barcelona des de 1836 fins a 1989. Aquest arxiu és el destí que tota la documentació seleccionada de l'Arxiu Municipal del Districte hauria de tenir.

Hem consultat dues vegades al responsable de l'Arxiu, amb un lapse de temps entre mig, amb el mateix resultat negatiu. Malauradament no hi hem tingut accés directe i la recerca no s'ha pogut fer personalment *in situ*.

És un bon moment per plantejar-se i reflexionar al voltant dels criteris de les seleccions i purgues dels arxius i de la formació de les comissions per executar-les.

Associació de Pessebristes de Barcelona (APB)

L'Associació de Pessebristes de Barcelona és una entitat sense ànim de lucre que neix el 1863, a la ciutat de Barcelona. La principal tasca és fomentar el coneixement del treball artesanal així com protegir la tradició i el patrimoni de l'art pessebrista.

Compten amb un dels patrimonis etnogràfics més importants de Barcelona, així com del món pessebrista a nivell internacional.

Però dins del seu fons, pendent de classificació, es troba el Fons Josep Maria Garrut. És aquest el fons principal on he pogut consultar documentació gràfica i escrita i articles diversos.

Fons Pere Catà (FPC)

El Doctor Pere Catà és un dels socis de l'Associació de Pessebristes de Barcelona més veterans. Ja de gran va començar a practicar l'art d'esculpir figures de pessebre. A més ha estat un dels entrevistats per aquest treball.

A banda d'aquests mèrits, ha recopilat al llarg dels anys una hemeroteca especialitzada en pessebres i en aspectes relacionats amb el Nadal. Ha fet donació d'aquesta hemeroteca al Col·lectiu d'opinió, recerca i difusió del pessebrisme *El Bou i la Mula*, que l'ha digitalitzat i ha endegat un projecte per penjar-la en línia.

Associació Fira de Santa Llúcia (AFSL)

L'Associació Fira de Santa Llúcia és l'entitat que agrupa a tots els firaires que participen de la Fira. Tot i ser hereva d'una llarga tradició amb juntes documentades ja a principis dels anys 20 del segle passat, els seus arxius són ben minsos.

Tot i així hem pogut consultar algunes actes, a partir dels anys 90 i poca cosa més. Algunes dades més antigues de l'Associació, les he obtingut gràcies a documentació personal dels informants.

Museu Etnològic de Barcelona (MEB)

En el museu Etnològic de Barcelona han recollit ja des dels anys 40 figures i informació de pessebristes, molts dels quals venien a la fira de Santa Llúcia. Les dades obtingudes són escadusseres i irrellevants per a la nostra recerca, ja que només sabem que tan Joan Amades com Josep Maria Garrut van adquirir figures de la Fira per a la col·lecció del Museu. Però malauradament no es van documentar correctament. Per tant, no sabem quines són i a quin autor corresponen cadascuna d'elles, a excepció de les d'en Lluís Carratalà.

Fruit de les gestions realitzades personalment i de la voluntat d'un dels informants, en Josep Vidal, actualment el Museu Etnològic de Barcelona, conserva la parada de la Fira de Santa Llúcia de la família. Com s'explica a la seva entrevista, tenien un taller al Poble espanyol de Montjuïc.

Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (MHCB)

En el fons del Museu d'Història de la ciutat de Barcelona es conserva del quadre d'Antoni Rigau que representa la Fira de Santa Llúcia amb el número d'inventari MHCB 2919. Es tracta d'una pintura a l'oli, datada l'any 1943.

Arxiu Agustí Centelles (AAC)

Agustí Centelles i Ossó (1909 – 1985) és un pioner fotoperiodista, redescobert relativament tardanament per les circumstàncies polítiques de l'estat espanyol. Conegut sobretot pels seus reportatges durant el conflicte de la Guerra Civil espanyola (1936-1939), com el Capa català. Però entre la seva obra també he pogut descobrir una sèrie de fotografies de la Fira de Santa Llúcia, feta en dos moments, entre 1932 i 1935, sense que puguem precisar cap altre detall.

Tot i que actualment el fons és propietat de l'Estat espanyol a través del *Centro Documental de la Memoria Histórica*, dependent del Ministerio de Cultura. La recerca la vaig fer abans d'aquest traspàs gràcies a la recerca que en aquells moments estava fent per una exposició.

Biblioteca de Catalunya (BC)

Dins dels fons i col·leccions s'han localitzat diversos fons digitalitzats amb imatges referents a la Fira de Santa Llúcia, com per exemple el Fons fotogràfic Josep Salvany, el quadern de dibuix de Joaquim Renart i fons de cartells. Finalment una hemeroteca important amb diaris com per exemple el *Diario de Barcelona*, *Destino*, *la Veu de Catalunya* o ARCA (Arxiu de Revistes catalanes antigues).

Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)

Bàsicament he pogut consultar fons fotogràfics: 25 fotografies del fons Josep Maria Sagarra i Plana, la majoria dels anys 1934 i 1935, una de 1929 i una altra de 1941; i 71 fotografies del fons Brangulí, dels anys 20 i 30 del segle XX.

Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic (FIAAH)

Arxiu fotogràfic format per 350.000 negatius des de l'any 1900. La consulta de la seva hemeroteca pot completar mancances en altres centres. He pogut documentar 27 imatges dels anys 20 i 30 del segle passat; a excepció d'una que es de 1965.

Institut Milà i Fontanals (IMF)

De l'Arxiu d'Etnografia i folklore s'han pogut documentar vuit fotografies dels anys 20 del segle passat, fetes per Tomàs Carreras i Artau.

Filmoteca de Catalunya (FC)

Disposa d'un fons molt important de documents bibliogràfics amb una hemeroteca en format digital, paper o microfilmades, documentals, videogràfics i cinematogràfics provinents de donacions personals o professionals.

També hi ha tot un seguit de documentació particular que pertany als informants. Sovint es tracta de fotografies, retalls de diari, filmacions; però també hi ha objectes, carnets, correspondència, notes manuscrites, escrits, etc, als quals també tindrem accés a través dels propis informants. Sempre que es pugui, aquesta documentació s'escanejarà o es fotografiarà i es retornarà a l'informant, amb la seva conformitat, degudament classificats, ordenats i endreçats en suports que en facilitin la seva conservació.

Un segon grup menys important és el de les fonts secundàries. Sobretot la bibliografia específica existent, que és molt escassa.

Fons Amades (FA)

El Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va adquirir l'Arxiu Joan Amades de mans d'un particular, en dues etapes diferents. En un primer moment, l'any 1989, va arribar al Centre de Documentació i Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana la biblioteca que va pertànyer al folklorista Joan Amades i Gelats.

És un dels conjunts bibliogràfics importants sobre cultura tradicional que existeixen al nostre país. Dins d'aquesta primera etapa, entre 1990-91, la Sra. Consol Mallofré – cunyada i col·laboradora de Joan Amades- va cedir al mateix Centre de Documentació un important conjunt de materials fotogràfics, fitxes de música i documents diversos que encara tenia a casa seva.

En una segona etapa, l'any 2001, el mateix Departament va adquirir la resta del fons, l'obra gràfica de Joan Amades que consta d'una col·lecció que aplega prop de 13.000 documents dipositats en quatre calaixeres de fusta especialment tractades per la conservació d'aquesta mena de material. L'any 1995 la senyora Consol Mallofré va fer donació de la resta de materials inèdits a l'Associació Cultural Joan Amades per a que fossin publicats i posteriorment lliurats a l'Arxiu Joan Amades del CPCPTC.

Dins aquest fons no s'ha documentat res que afegixi informació a les publicacions del propi Joan Amades.

Museu Frederic Marès (MFM)

El Museu Marés és un gabinet de col·leccionista amb milers de peces que documenten formes de vida i costums del passat, fonamentalment del segle XIX, on també hi ha una important col·lecció de figures de pessebre.

Malauradament no hi hem localitzat cap element relacionat amb la Fira de Santa Llúcia, si hem de creure els seus tècnics. Ja que tampoc hem tingut accés directe als arxius i tots els contactes s'han fet via correu electrònic.

2.2. TREBALL DE CAMP

Les problemàtiques i les hipòtesis plantejades en la present recerca s'han estudiat tant en el transcurs de la fira, com fora d'ella. Perquè la Fira de Santa Llúcia, no és una comunitat, com unitat d'anàlisi, tancada ni homogènia. Si no ho són les comunitats o poblacions estudiades per l'antropologia clàssica, encara ho és menys la Fira de Santa Llúcia, que com tota manifestació urbana o forma de vida contemporània, un dels seus trets més rellevants és la discontinuïtat dels seus referents (Roigé,1999).

Si entenem que el conjunt de venedors, firaires o paradistes que venen a la Fira de Santa Llúcia són un dels principals objectes d'estudi per tal d'assolir un dels dos principals objectius de la recerca, no els podem entendre com una comunitat tancada, com un univers cultural en petit, sinó que els hem de considerar en relació en un marc més ampli.

A més a més, tot i tenir *a priori* uns interessos comuns, les estratègies no sempre són col·lectives i sovint tenen interessos contraposats o punts de vista diferenciats. Aquestes estratègies, metodologies de treball, organització interna, es desenvolupen durant gran part de l'any, en un altre espai privat, diferenciat de l'espai comú que és la Fira durant el darrer mes de l'any.

Per tant, l'estudi del lloc concret pot aportar molt poca informació en els nostres plantejaments. Malgrat tot, s'ha tingut en compte, sobretot per fer els primers contactes i en una segona fase a partir de l'observació, participant comprovant *in situ* algunes de les informacions facilitades pels entrevistats al llarg de l'any.

Aquest treball de camp es localitza en el mateix entorn de l'investigador, i no es correspon amb una formulació tradicional dels referents metodològics de l'antropologia, on adquireix una importància vital pel futur desenvolupament de la recerca. En aquest cas, la solució passa per adoptar tècniques d'investigació específiques, com les entrevistes qualitatives i en profunditat, sense recórrer al treball de camp com una estratègia global (Roigé, 1999).

Aquestes tècniques d'investigació s'han d'adequar a la necessitat d'accedir a la informació en cadascun dels tres espais que defineixen Taylor i Bogdan (1992, p.37-42) i que també es donen en la present recerca: l'escenari públic, les organitzacions i l'espai privat.

L'escenari públic en aquest cas seria el referit fins ara, el de la fira durant el mes de desembre, al pla de la Catedral de Barcelona. Vist que la informació que requereix la nostra proposta ens ve dels propis firaires, durant el desenvolupament de la Fira és el pitjor moment per fer entrevistes qualitatives i en profunditat. Durant aquest període ha estat necessari adoptar altres tècniques menys agressives, com l'observació, participant amb l'elaboració d'una enquesta, notes o fitxes i ajudat de petites entrevistes a peu dret amb gravació exclusiva de so o sense. En aquest escenari, en una primera fase s'han fet els primers contactes i en un segon moment, ha servit per ampliar-los a través dels ja realitzats.

Un segon escenari, seguint el mateix model, és el de les organitzacions. En el nostre cas, se centra en dos focus: el districte de Ciutat Vella de l'Ajuntament de

Barcelona, i l'Associació Fira de Santa Llúcia, que agrupa el col·lectiu de venedors de la Fira i que és l'entitat que gestiona el funcionament de la Fira i fa d'intermediari amb l'entitat municipal. Obtenir el consentiment, l'aprovació i la col·laboració de la Junta i de l'Assemblea de l'entitat era un objectiu fonamental per l'èxit de l'empresa. Un cop aprovat el projecte per la Comissió de Doctorat del Programa d'Estudis Avançats en Antropologia Social de la Universitat de Barcelona⁷, contacto a nivell personal amb el President de l'Associació, senyor Albert Deulofeu, per presentar-li els objectius del treball i sol·licitar la seva col·laboració. D'aquesta trobada en surt l'acord de presentar la meva demanda per escrit, per tal que ell la pugui fer extensiva a la propera reunió de Junta directiva. Finalment, puc adreçar-me personalment a l'Assemblea de l'associació del 26 de setembre de 2012. Abans però he de convèncer a la Junta que em permeti romandre a la sala i no em faci fora, per tal que la gent que ho desitgi se'm pugui adreçar un cop finalitzada la reunió. Aquests petits recels s'han anat repetint al llarg de tot el treball de camp. Es podria definir la col·laboració d'alguns dels membres més significatius de la Junta com de forçada.

Tot i que gairebé tots han estat entrevistats individualment sense posar objeccions, la meva presència d'observador a l'Assemblea no era ben vista per alguns. Fins i tot, en la penúltima Assemblea que assistia⁸, se'm va voler fer fora sense donar cap explicació raonable. Senzillament, que hi havia membres de la Junta que no veien bé la meva presència perquè no era soci i sense deixar-me explicar, ni tenir en compte el treball realitzat durant dos anys.

En aquell moment decideixo que la següent assemblea que serà la darrera de l'any, també sigui la meva darrera presència i dono per acabat el treball de camp. Tot i haver-ho sol·licitat explícitament, he estat vetat com observador en els processos de selecció de noves parades. Només he pogut presenciar els processos públics acompanyat d'algun informant, que alhora també m'informava de la convocatòria d'Assemblees, perquè la Junta no ho ha fet en cap moment.

A excepció del primer any, tampoc se m'han facilitat llistats de participants a les fires, imprescindibles per veure els canvis de noms de les parades, les altes i baixes, o les noves incorporacions. Després de sol·licitar-ho insistentment, vaig tenir accés a les poques actes de Junta conservades d'anys anteriors, sota estrictes mesures de vigilància.

L'Ajuntament de Barcelona, amb tota la seva càrrega burocràtica, forma part del procés d'estudi, pel seu rol predominant i com a element de poder enfront els administrats. El departament responsable de gestionar la *Fira de Santa Llúcia* és el Districte 1, de Ciutat

⁷ 8 de març de 2012

⁸ 10 de setembre de 2014

Vella. Però dins aquest departament, els responsables tècnics i polítics han anat variant amb el temps. El seu marc d'actuació es veu limitat per l'organigrama institucional, de marcat caràcter piramidal i immobiliària, on hi ha un doble nivell de poder: el polític i el funcional. Fins i tot hi ha hagut canvi d'àrea dins el mateix districte. En una primera època ho portava l'àrea de cultura, després va passar a Via pública i finalment, continua Via pública sota el control directe del Districte. És a dir, control polític de la regidoria de Districte.

En aquest punt he tingut entrevistes amb diversos càrrecs del Districte, de diferents nivells, i una entrevista en profunditat amb Lúcia Torner, Coordinadora de comerç, càrrec polític sota el control directe de la regidora Mercè Homs, a la que li vaig demanar entrevista. Declinà en favor de la senyora Lúcia Torner.

Finalment, l'escenari més important per a la nostra recerca, conjuntament amb el desenvolupament de la fira, s'ha concretat en l'espai privat; a partir d'entrevistes qualitatives i en profunditat als firaires. Aquest espai privat es defineix en el taller o la pròpia residència de l'informant, que sovint també és el taller.

2.3. LES ENTREVISTES⁹

La voluntat d'iniciar aquesta recerca estava presa des de feia anys, perquè formava part dels meus propis interessos i entrava dins els objectius del Col·lectiu d'opinió, recerca i difusió del pessebrisme *El Bou i la Mula*, entitat que actualment presideixo i de la que en soc membre fundador¹⁰. Com deia el doctor Manuel Delgado a la presentació de les III Jornades Doctorals d'Antropologia¹¹, l'elecció de l'objecte d'estudi, el tema de les nostres recerques té molt a veure amb nosaltres mateixos i amb una implicació personal directa. La decisió que la recerca prengué forma de Tesi doctoral es produeix per circumstàncies personals a principis de l'any 2012. Abans d'obtenir la conformitat i la col·laboració de l'Associació Fira de Santa Llúcia, el 26 de setembre, ja havia realitzat 10 entrevistes, entre elles al President de l'entitat.

⁹ Veure Annex I

¹⁰ El col·lectiu d'opinió, recerca i divulgació del pessebre *El Bou i la Mula*, es funda el 4 de setembre de l'any 1999, al Monestir Cistercenc de Santa Maria de Solius. Aquest col·lectiu vol aportar al món pessebrístic i de la cultura popular un espai de trobada i d'intercanvi per a pessebristes, entenent aquest terme en un sentit molt ampli. Pretén ser un grup de recerca i fomentar el diàleg entre totes les persones que d'una manera o altra tenen el pessebre com a centre de la seva afeció. Vol ser un grup d'opinió, on es puguin intercanviar punts de vista, no només tècnics, sinó estètics, de gestió, i on es pugui exercir de manera dialogant una crítica pessebrística que ajudi a millorar tots els aspectes relacionats amb aquesta manifestació cultural.

¹¹ Universitat de Barcelona, 5 de juny de 2013.

El punt de partida havien estat informants que ja coneixia amb anterioritat; però sobretot el contacte iniciat amb Lluís Boix Rusinés (2013), antic firaire ja jubilat i que havia fet alguns escrits sobre la història de la fira. Amb ell, les diferents entrevistes es van fer per correu electrònic i en cinc torns. A mesura que em contestava unes preguntes, i que anava entrevistant altres firaires, sorgien nous dubtes que propiciaven un nou torn de preguntes. Així fins a cinc vegades, que he unificat en l'annex corresponent. El valor d'aquest informant residia, a part de la seva experiència en la Fira, amb la seva elevada motivació per la seva història i la seva gran capacitat de memòria. Tot i que no ho va manifestar explícitament, no va voler que es fes una gravació audiovisual com les altres per problemes auditius.

A excepció dels casos d'en Lluís Boix, que acabo de comentar, d'en Carles Piera, la Lídia Torner i en Xavier Villàs, la resta d'entrevistes s'enregistren audiovisualment. Posteriorment es transcriuen literalment i es resumeixen estructurades. El Carles Piera, és un jove artista que, l'any 2012, participava per primera vegada a la Fira i no va ser possible creuar les agendes per motius professionals d'ell. Però el seu testimoni era prou important i significatiu pel treball i no vaig voler renunciar a l'entrevista. El Cas de Lídia Torner, fou per motius del seu càrrec a l'Ajuntament de Barcelona, ja que era la Coordinadora de comerç de Ciutat Vella i era càrrec de confiança de la Regidora de Districte, Mercè Homs. En aquesta entrevistes es va utilitzar l'antiga tècnica de prendre notes *in situ*. Finalment, el senyor Xavier Villàs es va enregistrar només en audio, perquè no vaig considerar necessari cap altre sistema, ja que ni la senyora Torner ni el senyor Villàs formaven part dels actors directament implicats en l'objecte d'estudi.

2.3.1. La selecció dels entrevistats

A la Fira es donen diverses realitats i la tria dels informants s'ha fet en funció d'uns criteris de representativitat que incloguin totes les variables existents. Aquestes variables inclouen el sector pertanyent de l'informant, que pot ser de figures de pessebre, de verd o d'artesans, a *grosso modo*. També inclou el grau generacional del firaire o titular de la parada, ja que com es podrà comprovar, hi trobem famílies que fa diverses generacions que es dediquen a vendre a la Fira de Santa Llúcia. Però també hi ha casos que no tenen antecedents familiars.

Cal diferenciar entre els firaires que venen l'artesanía que ells mateixos fabriquen, ja sigui figures de pessebre, complements, coves o fondos de pessebre; dels que venen productes fabricats per altres. D'aquests segons, n'hi ha que venen productes fabricats en sèrie i d'altres que venen en exclusiva productes d'artesanía.

Altres informants que cal tenir present són aquells que s'han jubilat però han estat vinculats molts anys a la Fira i els fills no han continuat pels motius que sigui; o aquelles persones que han estat relacionades amb la Fira a través de venedors per coneixença o relació amb el món del pessebrisme i que han ajudat a completar els objectius plantejats a la recerca.

A banda de la representativitat estadística, la mostra que s'ha recollit ha volgut ser prou ampla, perquè cada informant és una realitat pròpia i és la base d'aquest treball. Per aquest motiu, no s'han escatimat els esforços en aquest sentit. Fins i tot, hauria volgut continuar amb les entrevistes, però calia posar un final i saber renunciar a d'altres informants que haurien estat igualment interessants, però que molt possiblement reincidentessin en temes ja tractats i no aportessin novetats significatives. En tot cas, en futures recerques es poden tenir en compte.

Aquelles primeres entrevistes, de contactes previs, van servir de model d'experimentació i d'exemple per a futurs entrevistats. En el moment de presentar el projecte a l'Assemblea de socis, ja s'havien realitzat nou entrevistes. La presentació del projecte tenia com a finalitat subsidiària, facilitar el treball de camp programat pel Nadal de 2012, durant el desenvolupament de la Fira, entre el 24 de novembre i el 23 de desembre.

Per tenir un coneixement global de la Fira, calia elaborar un qüestionari i visitar la totalitat de les parades, que aquell any van ser 283. En aquest qüestionari, omplert de forma individual i personalitzada, es demanaven dades sobre el tipus de parada, els productes comercialitzats, la història familiar relacionada amb la Fira, la vinculació de la Fira amb l'economia familiar o l'experiència en altres fires similars. Evidentment, es recollien dades personals, com adreça i telèfon per poder contactar *a posteriori*. En una segona visita es van fer fotografies de cada parada, per a una posterior identificació de les dades de la fitxa amb la imatge. Totes les dades obtingudes van servir per:

- Elaboració d'una base de dades amb accés.
- Contacte i selecció de futurs informants.

La documentació facilitada per l'Associació, amb poc entusiasme, tot s'ha de dir, consistia en un plànol on hi havia la distribució de les parades i un llistat on figuraven el número de cada parada amb el seu titular i el sector al que pertanyien. Amb aquests llistats i el plànol anava passant parada per parada i omplint el qüestionari en una llibreta. Primerament em presentava i explicava quin era l'objecte del meu treball. Alguns em recordaven del dia de l'assemblea, d'altres que no hi havien assistit era la primera vegada que en sentien parlar. L'acollida fou en general molt favorable, amb les excepcions normals en aquest tipus de recerques. Gran part de la desconfiança d'alguns firaires era motivada

per les inspeccions municipals que intenten fer complir la normativa de la fira i sempre són vistes com una amenaça. Sovint substituïa l'expressió "estic fent una tesi doctoral" per la de "estic fent un estudi o un llibre sobre la Fira de Santa Llúcia", ja que d'aquesta manera era més comprensible al meu interlocutor. Aquest itinerari no va estar exempt d'alguna reacció, si bé puntual, gairebé violenta per part d'una firaire del sector d'artesanía. Especialment delicat va ser el tracte, si més no al principi, amb alguns venedors del sector de verd, que gairebé vaig passar de puntetes, per temes de desconfiança i circumstàncies que s'analitzen més endavant.

La majoria dels casos es tracta de desconfiança perquè es dona un continuat incompliment de la normativa en relació als titulars de la parada, la situació laboral de venedors, la tipologia de productes que es venen, o simplement un mecanisme intuïtiu de defensa davant qualsevol amenaça exògena. Un dels principals handicaps en que em vaig trobar té relació, precisament, amb la titularitat de les parades. Segons la normativa el titular ha de ser present a la parada. En alguns casos el titular no hi era perquè estava en una altra parada que portaven la mateixa família. En d'altres perquè el titular estava jubilat i havia passat (llogada o deixada sense gratificació) la parada a una altra persona. Quan demanava el nom de la persona que m'atenia i no s'atenia a la llista que m'havia passat l'organització, no sempre em deien la veritat o senzillament no col·laboraven a l'hora de fer el qüestionari.

Vaig procurar no utilitzar cap dia festiu, ni caps de setmana per realitzar les visites i els qüestionaris, ja que es tracta dels dies amb més feina i on es fan els guanys de la fira. També he evitat, en tot moment, fer cap valoració quantitativa econòmicament parlant de la fira, ni incloure-ho com un dels objectius, perquè bàsicament, a part d'impostos municipals i quotes a l'Associació en qualitat de vigilància, neteja o il·luminació; la resta d'elements són tractats com tabú.

2.3.2. Preparació de les entrevistes

Després d'analitzar totes les dades, vaig fer un llistat previ de persones susceptibles de ser entrevistades, en base a tots aquells criteris exposats anteriorment de representativitat de sector, del grau generacional, etc. Aquest primer llistat ha patit modificacions per causes diverses. La majoria van accedir, però també en aquest cas vaig patir algunes negatives. En sentit contrari, a mesura que avançava la recerca i ampliava el coneixement dels protagonistes de la Fira i, a partir del treball d'observació del Nadal del 2013, també s'hi han afegit informants nous.

Durant el transcurs de la fira, vam pactar que passats uns dies de les festes de Nadal, a partir de finals de gener contactaria amb ells via telefònica i acordaríem dia i hora per l'entrevista, explicant que aquell dia no tinguessin cap altre compromís per poder parlar amb tranquil·litat. En gairebé tots els casos es va complir.

Preferentment, vaig intercedir perquè el lloc de l'entrevista fos el taller o la casa de l'entrevistat, on podria observar directament el lloc de treball i l'organització de l'espai. Sovint el taller era el menjador o una habitació de la casa, en altres casos el taller era contigu o annex a la casa o pis, i en altres casos el taller i la casa eren adreces diferents, alguns propers i d'altres més llunyans. No sempre ha estat possible. En aquestes ocasions, el mateix informant ha preferit traslladar-se al meu domicili particular; potser per preservar el seu dret a la intimitat, potser per considerar inadequat l'espai propi o per compartir-lo amb d'altra gent o per altres motius que puc intuir sense cap base fefaent. Una única entrevista es va fer a peu dret durant el desenvolupament de la fira, ja que es tracta d'una persona que la resta de l'any viu a Madrid i era molt difícil poder coincidir. Com ja s'ha explicat, també hi ha els dos casos on les entrevistes s'han efectuat per correu electrònic.

Un cop concertada l'entrevista i prèvia la realització d'aquesta, calia preparar un qüestionari que havia d'incloure uns temes comuns estructurats en tres punts: presentació de l'informant i història familiar; present de la pròpia realitat i visió i reflexions del propi informant sobre la fira i la seva evolució.

També s'aprofitava per recordar altres firaires que potser ja no estaven a la fira. En alguns casos hi havia informació sobre l'informant o la seva família; escrits de diari, notes en pàgines web de la mateixa fira o de l'Associació de Pessebristes de Barcelona, escrits en revistes especialitzades o locals, etc. Tot plegat servia per preparar millor el qüestionari de l'entrevista i contrastar dades. Hi afegia preguntes que anaven sorgint amb la conversa no incloses en el qüestionari, que només era una guia personal, i que els entrevistats no tenien.

El que sí he fet sempre, és preparar un arbre genealògic, per copsar millor les relacions familiars. Aquest arbre en tots els casos s'ha anat ampliant o modificant en el transcurs de l'entrevista. A conseqüència d'aquest costum de fer els arbres i de les entrevistes amb tres dels informants, es van anar veient la relació de parentiu de diferents branques familiars que tenien un mateix origen: els germans Truque. La singularitat d'aquest grup familiar ha fet que li dediqui un capítol específic. En ell s'hi poden veure reflectides algunes de les característiques del funcionament de la fira.

2.3.3. Dades dels entrevistats

En total vaig entrevistar 73 persones, totes a excepció de tres, gravades amb un sistema audiovisual digital d'alta definició (HD), en alguns casos amb un focus de suport. La manipulació dels sistemes de gravació anaven a càrrec d'una altra persona. Així podia establir una relació més directa i propera amb l'informant i concentrar-me específicament en l'entrevista, sense haver d'estar pendent de detalls tècnics.

En general, les entrevistes s'han fet de forma individual, però també n'hi ha de dobles; és a dir, amb el titular de la parada i la seva parella, o la seva filla, o un altre familiar, que podien ser titulars d'una altra parada o no. També s'ha fet una entrevista triple, a tres membres de la mateixa família que portaven una parada; eren dues germanes i el nét. Sempre es demanava als informants que busquessin documentació i fotografies que posteriorment em deixaven escanejar.

De les 73 persones entrevistades, hi ha representació dels tres sectors: figures, verd i artesans. Del sector de verd, alguns es troben en un subsector especialitzat en arbres. Del sector de figures s'han entrevistat a 28 titulars d'un total de 123 parades, que correspon a un 22'7%. Del sector de verd s'han entrevistat a 14 titulars de les 96 parades, que correspon a un 14'5%. Finalment del sector d'artesans, s'han entrevistat 5 titulars de les 60 parades; que corresponen a un 8'3%. El percentatge és més alt en aquells sectors on hi ha major diversitat de casuística. Per exemple, en el sector de figures és on hi ha més heterogeneïtat en els graus generacionals. Però sobretot, hi ha molta diversitat en els productes i on es percep més la diferència entre productes d'artesanía o de compra i venda. En aquest sector hi trobem venedors de figures, de coves, de construccions de suro; però també d'il·luminació, complements pel pessebre, tipus miniatura, ornaments o cels pintats.

De les 283 parades, he entrevistat, a 62 titulars oficials de parades directes, que suposa un 21,9 % del total. Aquests 62 titulars tenen una vinculació familiar de diferents graus amb 56 parades més. Sumant els titulars de parades i les vinculacions familiars fan 118 parades, que suposa un 41'69% del total.

Sobretot, el que vull remarcar amb aquests percentatges és que no s'han volgut escatimar esforços utilitzant mostrejos estadístics amb marges d'error, perquè el que es pretenia era obtenir dades qualitatives més que quantitatives; i que les quantitatives estiguessin ben fonamentades. Tot seguit podeu veure el llistat per ordre cronològic de realització de les entrevistes:

Cognom	Nom	Sector	Grau generacional	Situació	Data
Boix Rusinés	Lluís	Figures	2	Jubilat	20/02/2012
Castellano Mas	Maria Aurora	Figures	2	Firaire	21/02/2012
Mas Poquet	Aurora	Figures	1	Firaire	21/02/2012
Vidal Diago	Josep	Figures	3	Firaire	17/03/2012
Vidal Roca	Ramon	Figures	2	Jubilat	17/03/2012
Deulofeu Gutiérrez	Albert	Figures	4	Firaire	21/03/2012
Baldrich Danès	Laura	Figures			24/03/2012
Font Trayter	Ester	Figures			24/03/2012
Marinel·lo Berdié	Guillem	Figures	4	Firaire	27/03/2012
Marinel·lo Ferrer	Júlia	Figures	2	Firaire	27/03/2012
Marinel·lo Ferrer	Neus	Figures	2	Firaire	27/03/2012
Martínez Blasco	Diego	Verd	3	Firaire	17/04/2012
Mestre Guixà	Lluís	Verd	2	Firaire	25/04/2012
Navarro Rubio	Rosa	Verd	1	Firaire	25/04/2012
Catà Vidal	Pere				04/05/2012
Castells Badia	Joan	Figures			28/09/2012
Castells Badia	Martí	Figures			28/09/2012
Bonet Vizern	Montserrat	Figures	3	Firaire	16/10/2012
Fontclara Xofre	Estrella	Figures	2	Firaire	19/10/2012
Puertos Díaz	Víctor	Figures	1	Firaire	19/10/2012
Voltas Sandiumenge	Carme	Verd	2	Firaire	24/10/2012
Alòs Pla	Marc	Figures	2	Firaire	07/11/2012
Pla Massot	Anna Maria	Figures	1	Firaire	07/11/2012
Fernàndez Carbonell	Jesús	Figures	1	Firaire	15/11/2012
Olivé Boné	Amèlia	Verd	1	Firaire	25/01/2013
Prat Albas	Bernat	Verd	2	Firaire	25/01/2013
Violant Ribera	Ramona				08/02/2013
Ferrer Busquets	Mari Carme	Figures	3	Firaire	17/04/2013
Mayoral Iborra	Josep	Figures	1	Firaire	17/04/2013
Alemany Gimeno	Ramon	Artisans	1	Firaire	22/04/2013
Piera Claramunt	Carles	Verd	1	Firaire	03/05/2013
Sànchez Sànchez	Josefa	Artisans	1	Firaire	03/05/2013
Gimeno Pérez	Àngels	Artisans	1	Firaire	08/05/2013

Bertran Fabregat	Gemma	Figures	4	Firaire	10/05/2013
Bertran Gómez	Francesc	Figures	3	Firaire	10/05/2013
Abella Carlús	Vicenç	Figures	1	Firaire	13/05/2013
Juan Pascual	Assumpció	Figures	3	Firaire	13/05/2013
Martínez Gener	Mercè	Figures	1	Firaire	13/05/2013
Gasalla Alfonso	Josefa	Verd	1	Firaire	18/05/2013
Rodergas Gasalla	Eva	Verd	2	Firaire	18/05/2013
Tomàs Vivet	Jaume	Verd	2	Firaire	20/05/2013
Martínez Sofias	Mercè	Verd	3	Firaire	23/05/2013
Servet Martínez	Mercè	Verd	4	Firaire	23/05/2013
Brasó Manent	Josefa	Figures	1	Firaire	27/05/2013
Plana Iglesias	Joaquim	Figures		jubilat	31/05/2013
Crueira San Nicolás	Lluís	Verd	4	Firaire	04/06/2013
Batllaura Castell	Ramona				10/06/2013
Blas Garcia	Manuel	Artesans	1	Firaire	01/07/2013
Dòria Garcia	Elisenda	Artesans	1	Firaire	04/07/2013
Batlle Vilasaró	Margarita	-	-	-	05/07/2013
Ribas Soler	Carlos	Figures	2	Jubilat	20/07/2013
Miquel Casanellas	Francesc	Verd	2	Firaire	16/09/2013
Benedicto Marcén	Rosa Maria	Figures	3	Firaire	19/09/2013
Barceló Barrera	Isidre	Figures	1	Firaire	20/09/2013
Colomer Varela	Jaume	Figures	2	Firaire	23/09/2013
Colomer Varela	Maria Rosa	Figures	2	Firaire	23/09/2013
Colomer Varela	Carme	Figures	2	Firaire	23/09/2013
Duran Berger	Juny	Figures	1	Firaire	26/09/2013
Martínez Carbonell	Àngela	Figures	3	Firaire	26/09/2013
Rovira Martínez	Gemma	Figures	4	Firaire	26/09/2013
Rovira Silvestre	Ricard	Figures	3	Firaire	26/09/2013
Marí Brull	Gerard	Figures	2	Firaire	27/09/2013
De Haro Moreno	Felipe	Figures	1	Firaire	08/10/2013
Maristany Castany	Amanda	Figures	4	Firaire	08/10/2013
Moreno Viu	Montserrat	Figures	3	Firaire	12/10/2013
San Nicolás Truque	Josep	Verd	3	Firaire	13/10/2013
Truque Úbeda	Pilar	Verd	3	Firaire	21/10/2013

Flamerich Garcia	Francesc	Figures	5	Firaire	09/12/2013
Borràs	Rosa	Figures	1	Jubilat	21/03/2014
Ibars Borràs	David	Figures	2	Firaire	21/03/2014
Tomàs	Eva	Figures	1	Firaire	24/04/2014
Torner	Lídia	-	-	-	02/07/2014
Villàs	Xavier	-	-	-	03/05/2016

2.4. ESTRUCTURACIÓ DEL TEXT I ELABORACIÓ DE CONCLUSIONS

La fase final ha consistit en redactar la memòria a partir de les dades obtingudes de la recerca documental i del treball de camp, des d'una perspectiva global tenint en consideració els aspectes econòmics i socials de l'objecte d'estudi.

En aquesta fase ha estat imprescindible posar sobre la taula totes les hipòtesis plantejades i contrastar-les amb la informació obtinguda, fer-ne una anàlisi completa i arribar a les conclusions pertinents.

El treball s'ha presentat en dos volums: el primer és el cos principal amb l'anàlisi, descripció i conclusions; i el segon volum està compost pels annexos pertinents.

El Volum I, s'ha estructurat en quatre parts fonamentals precedides d'una presentació i els corresponents agraïments. La primera part correspon al plantejament previ de la recerca i la metodologia emprada per realitzar-la. Està dividida en dos capítols: en el primer s'indiquen els objectius, les hipòtesis, el model teòric, l'estudi de l'estat de la qüestió i l'àmbit de recerca; i en el segon s'explica el treball de camp.

A la segona part s'analitza el procés històric de la *Fira de Santa Llúcia* i la resta de fires de pessebres a Barcelona, des dels seus orígens fins al present. Aquesta evolució es contextualitza amb el fenomen pessebrístic de la ciutat per veure'n les seves relacions o connexions.

La tercera part és la reservada a la descripció i anàlisi de la fira actual, fruit del treball de camp i l'observació participant durant el desenvolupament d'aquesta, i les posteriors entrevistes en profunditat. En aquest apartat es dissectiona la fira pels seus elements principals: espai, dates, parades, sectors, venedors, productes, etc. També s'analitzen el paper de les diferents entitats que hi intervenen: Ajuntament de Barcelona i Associació Fira de Santa Llúcia.

Finalment, la darrera part és la reservada a la discussió i anàlisi d'alguns punts emergents en el capítol anterior, més descriptiu; i a les conclusions. Aquest apartat permet establir una sèrie de preguntes i buscar algunes respostes prospectives, un cop haver fet l'anàlisi de la realitat present i veure'n el desenvolupament històric.

A partir d'una perspectiva més àmplia (històrica) i una anàlisi de la realitat present (antropològic), indicar punts forts, debilitats i tendències que poden afectar el futur desenvolupament de la fira.

Per acabar amb unes conclusions que sintetitzin el treball i marquin les pautes a seguir en següents recerques.

En el Volum II s'exposen tres annexos. El primer és la fitxa i el resum de les entrevistes del treball de camp, amb un text introductori on s'expliquen els motius pels quals s'ha decidit presentar en aquest format i dos índexs, el primer cronològic i el segon alfabètic, per trobar ràpidament l'entrevista desitjada.

L'annex II és un recull de 72 fotografies del treball de camp; també amb un text introductori. Finalment, el tercer annex és un inventari fet amb un formulari d'accés on s'indiquen les fotografies trobades relacionades amb la Fira de Santa Llúcia dels diferents arxius consultats.

2.5. COMPARATIVA AMB D'ALTRES FIRES

Paral·lelament i segons les disponibilitats laborals i econòmiques, s'han visitat altres fires de Nadal, principalment de La Provença (Arles, Avignon, Marseille, Aubagne, Aix-en-Provence, Calvisson). Però també les de Nuremberg i Rotterdam (Alemanya), Nàpols (Itàlia), Palma de Mallorca, Sabadell, Espinelves, La Sagrada Família (Barcelona).

En els casos francesos, s'ha parlat amb els organitzadors de les fires. Fins i tot, algun d'ells ha participat en una taula rodona sobre el futur de les fires de Nadal, celebrada a Barcelona el 17 de desembre de 2015 i organitzada per mi mateix.

PART II

ELS ANTECEDENTS DE LA FIRA DE SANTA LLÚCIA

3. ELS ANTECEDENTS DE LA FIRA DE SANTA LLÚCIA

“En el corazón de las sociedades humanas, de su manera de funcionar, de su manera de pensar y de decir, reside el intercambio; del mismo modo que se ha podido decir que el intercambio, asociado al principio de reciprocidad, ha fundado la cultura y ha permitido a los Hombres establecer con la naturaleza una relación diferente a la de la simple sumisión, el intercambio es también el vínculo que ha dado forma a la historia de las sociedades, gracias a la cooperación, a la prohibición y a las leyes que se desprenden de él” (Claude Levi-Strauss, 1950)

3.1. EL CALAIX DE SASTRE: FAR DOCUMENTAL DE LES FIRES DE PESSEBRE A BARCELONA

Tots els estudiosos del pessebrisme a Catalunya, això com molts altres historiadors, en un moment o altre, han hagut de citar el *Calaix de sastre*. Tot i que s’ha publicat fa relativament poc temps, l’any 1987, i parcialment. La importància d’aquest text resideix, entre d’altres aspectes, en que s’hi troba la primera referència documental de l’existència d’una fira de pessebres a Barcelona, l’any 1786.

El *Calaix de sastre*, és un diari escrit, entre 1769 i 1819, per Rafael d’Amat i de Cortada, baró de Maldà. En ell, hi anota els fets més remarcables, des d’un punt de vista totalment subjectiu, referents a la ciutat de Barcelona i a la seva persona. El valor documental d’aquest dietari per la història moderna de Barcelona, està ben explicat en el pròleg de Jaume Sobrequés, i la introducció de Ramon Boixareu de l’edició que en va fer l’Institut Municipal d’Història de Barcelona i Curial edicions (1987). Però cal prendre’l com el que és; una visió subjectiva i aleatòria d’una realitat vista a través dels gustos personals d’un noble de la Barcelona de finals del segle XVIII i principis del XIX.

La referència a la fira de Santa Llúcia en qüestió, i que ha estat citada reiteradament és la següent:

“Dia 13 de desembre, Santa Llúcia Verge y Màrtir. Festa dintre de la Cathedral, en una de las capelles y altars ahon se venera una imatge de bulto de la gloriosa Santa ab alguna relíquia y fora als claustros en la capella y altar de Santa Lluçia ab fira al devant en son carrer de moltes casetes de pessebre; cabretas; Palacios del rey Herodes, figures de barro, y de cartró primoroses de imatges de Sants y pastors; besties y altres coses, que cruzan las espentes de gent en tal carrer; dintre de la capella de Santa Lluçia; claustros; capella y altar de la Purissima Concepció ahont se hi cantan oficis celebrats per senyors canonges en estos nou dies de la novena; dintre de la Seu, per ohir missa la gent, y encomanarse à la gloriosa Santa, perquè los conservi la vista, y la claredat.”¹²

¹² AMAT i de Cortada, Rafael d’ (1786). *Calaix de sastre*, vol. II, 177. Manuscrit dipositat a l’Arxiu d’Història de la Ciutat de Barcelona, CD 8A-,p. 202.

Aquest fragment s'ha citat en infinitat d'ocasions en articles d'història del pessebrisme, o en textos on es parla dels costums barcelonins. Però el que el popularitza en major grau és Josep Maria Garrut i Roma, a través d'una publicació del Museu d'Indústries i Art Popular que no signa (1940), però que sens dubte n'és l'autor de la recopilació. Garrut, fou arxiver de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, sotsdirector i després director del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona¹³ i un dels principals investigadors sobre pessebrisme. La seva versió està traduïda al castellà i amb alguna acotació entre parèntesi que no figura en el manuscrit original.

Posteriorment, tant Joan Amades (1946) com Violant i Simorra (1948) tornen a citar el *Calaix de sastre*, però malgrat que posen la referència del manuscrit original, la seva font és la publicació de l'Arxiu Històric de la ciutat. Tot i que Amades, el tradueix al català; el delata la transcripció de l'acotació de Garrut i que no apareix en el manuscrit original. Violant simplement n'extreu un fragment en castellà, quan l'obra és en català. A partir dels anys 40 i fins la publicació de Curial (1987), tothom beurà de la mateixa font: el llibre del pessebre de Joan Amades.

Però el dietari de Rafael d'Amat va més enllà d'aquesta primera data per a la fira de Santa Llúcia. Com veurem després, no significa que l'any 1786 sigui la primera vegada que es munta aquesta fira a Barcelona. El dietari aporta dades, que només en part s'han recopilat a la publicació de l'Arxiu Històric. La publicació de Curial (1987) també fa una recopilació parcial; amb buits importants des del punt de vista d'aquest treball de recerca.

També és en el *Calaix de sastre* on trobem per primera vegada, documentada, que en la festa de la Puríssima s'hi troben parades de figures i objectes de pessebre:

“En tot lo detrás de la Seu hi ha hagut parades de fira de montanyes de pessebre, y algunas figuras, sense las taules de turrat. Etc.”¹⁴

Com veurem més endavant, aquesta festa és molt important i de llarga tradició a Barcelona. És una festa religiosa, política, militar i social. És una festa religiosa, perquè se celebra el misteri de la Puríssima Concepció de la Mare de Déu. És una festa política, perquè és la patrona d' *Espanya* i de les Índies. És una festa militar, perquè és patrona del cos d'infanteria de l'exèrcit. I és una festa social, perquè la gent la celebra amb uns rituals que repeteix cada any. Surt a passejar i es troba amb les parades instal·lades a la plaça de Sant Jaume, al carrer del Bisbe, a la plaça Nova i a l'entorn de la Catedral.

¹³ http://dhac.iec.cat/dhac_mp.asp?id_personal=218 [consulta realitzada el 2 d'abril de 2016]

¹⁴ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1788). *Op. cit.*, 8 de desembre de 1788, vol. III, p. 156.

Una altra anotació que fa el baró de Maldà en el seu diari, molt adient a aquest estudi, és del 18 de desembre de 1799, on fa referència a una fira que es feia per les festes en honor de Santa Maria de l'Esperança, al voltant de les esglésies de Santa Maria del Mar, Sant Cugat del Rec, carrer de Sant Cugat, i fins a la capella Marcús:

“Se han fetes les festes a honor y gloria de Santa Maria Santísima de Esperanza, en las Iglesias parroquials de Santa Maria del Mar ... y de sant Cugat del Rech ...y al carrer de Sant Cugat, fins a la capella de Marcús a seguir, veurer y comprar de la mateixa fira del dia de Santa Llúcia, que fins avui la ignorava, sent esta en los antecedents anys, per esta diada, la que he sabut per mon criat Jaume Fontanils.”

Aquesta, que ja portava anys fent-se li era desconeguda. La informació li proporciona Jaume Fontanils, que era el seu criat. Aquesta referència també es recull en *Noticias de Belenes barceloneses*; però mai se li ha donat la veritable importància que li correspon (Ayuntamiento de Barcelona, 1940).

És una mostra més que no es pot agafar el *Calaix de sastre* com una veritat absoluta. Hi ha molts anys que no parla de les fires, però els motius poden ser diversos; no vol dir que les fires no se celebrin. En alguna ocasió, per no repetir el mateix de cada any escriu: “en lo demás me referesch a las explicacions dels antecedent anys, per seguirse lo mateix com així la Fira en tot lo detrás de la Seu.”¹⁵

Entre 1808 i 1813 no hi ha cap dada a les fires. Coincideix amb el període de la Guerra del francès o de la Independència. No hi consta cap anotació de les fires, perquè el baró s'exilia amb motiu del conflicte “... de est llarg itinerari, y expatriació nostra de Barcelona yá 5 anys y 2 mesos complerts que apár que antes de acabarse lo següent any 1814 nos veurem yá llibres de gavatxos y afrancesats dintre de Barcelona ...”¹⁶ Però possiblement també, perquè durant aquest episodi, no es van celebrar. Molt probablement es tracti de la primera interrupció de les tradicionals fires de pessebres de la ciutat:

“Las vespres en la tarde se han comensadas á las 4 horas. Al detrás de la Cathedral hi havia la Fira de antes de entrar á Barcelona los Gabaigs, tots intrusos amos...”¹⁷

La constància del diari també és un element destacable, considerant la reiteració que suposa que un any rere l'altre s'esdevinguin els mateixos factors sense gaires, per no dir cap, variació. Tenim que, des de 1786 fins a 1816, els únics anys que no parla de la Fira de la diada de Santa Llúcia són el 1787, el 1798 i els anys de la Guerra del francès. Hi

¹⁵ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1788). *Op. cit.*, 8 de desembre de 1804, vol. XXIX, p. 608.

¹⁶ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1813). *Op. cit.*, 21 de novembre de 1813, vol. XLVI, p. 213.

¹⁷ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1814). *Op. cit.*, 8 de novembre de 1814, vol. XLVIII, p. 303.

ha menys comentaris en la diada de la Puríssima. La primera anotació, com hem vist, és dóna anys més tard; el 1788. Des d'aquesta data fins el 1816, els anys que no en parla són el 1790, el 1792, el 1793, el 1796, el 1797, el 1806, el 1807 i els anys de la Guerra del francès. Si que parla de la festa, però no fa cap comentari relacionat amb el nostre objecte d'estudi. Però cal pensar que la festa de la Puríssima tenia un *status* superior, com veurem, i uns rituals on hi participen molts altres actors. Això fa que sovint la fira quedi en segon terme.

Curiosament, la darrera anotació del seu diari en relació a la fira de la Puríssima, explica que no l'ha pogut anar a veure perquè baixant les escales de casa seva ha patit un fort dolor a la cama i ha hagut de fer repòs: "y així no vist la fira detrás de la Seu..."¹⁸

A part de les guerres, hi ha altres factors que intervenen negativament en el desenvolupament de les fires. En el cas que ens ocupa podem posar l'exemple de l'any 1807 i la climatologia com explicació. Durant tot el dia va fer molt de vent i molt de fred, impedit que la processó habitual es pogués desenvolupar pels carrers del voltant de la Catedral:

"ab gran vent cap a la matinada, ha prosseguit en lo matí, y fredíssim, tenint que anar hom de allò ben abrigat, fins als ulls, y caminar ben depresa, ha continuat en lo matí borrascós de vent fret y també en la tarde ab algunas bromes [...] y fentse dita Professó per dintre, per causa del borrascós matí de vent fort, y fret."¹⁹

Fins i tot, l'endemà a la tarda va comença a nevar:

"ha amanescut lo cel seré y fret, mes que ahí [...] del fret rigorós de est dia ne ha resultat neu, havent comensat á nevar 7 horas tocadés."²⁰

A banda de fer un retrat social molt viscut i autèntic d'un moment molt pretèrit de les fires de pessebres de Barcelona i afegir-hi un context ciutadà genuí, aporta una sèrie de petites dades que trigarem en tornar a tenir. La participació directa del nostre informant en els successos que narra, li confereixen a l'escena una frescor i una naturalitat que ens l'apropa al lector. Però també aporta alguna dada que també ha passat desapercibuda pels estudiosos que m'han precedit, com n'és el nom d'un dels firaires de l'època. En parlem en el proper capítol.

Per la Fira, el Calaix de Sastre i la data de 1786 que aporta, són una referència important. No només en l'inconscient col·lectiu de l'Associació, sinó motiu de manifestació

¹⁸ AMAT i i de Cortada, Rafael d' (1816). *Op. cit.*, 8 de desembre de 1816, vol. LII, p. 255.

¹⁹ AMAT i i de Cortada, Rafael d' (1807). *Op. cit.*, 8 de desembre de 1807, vol. XXXIV, p. 854.

²⁰ AMAT i i de Cortada, Rafael d' (1807). *Op. cit.*, 8 de desembre de 1807, vol. XXXIV, pp. 855 i 857.

pública, com element de legitimació de la tradició i com a motiu de celebració. Alguns anys, un sector de firaires ha fet un dinar comunitari amb un pastís on les espelmes que es bufaven feien referència a l'edat de la Fira a partir de la data de 1786.

Són molt poques les fonts d'informació per aquesta època que tenim de les fires de pessebre a Barcelona. Tot i que des de l'any 1792, apareix el *Diario de Barcelona* i que des del primer any publica alguna referència, en aquest període se centra més en espectacles i visites de pessebres. Com veurem en el punt 4.2, no és fins molt més tard que aporta dades interessants relacionades amb les fires de pessebre. A tall d'exemple podem mostrar alguna d'aquestes anotacions:

*"EXPECTACULO PUBLICO. CON SUPERIOR PERMISO se continua hoy día 27, de Diciembre, en un almacen de la calle dels Cotoners, travesia de la Boria, entre la casa que àntes habitaba el Sr. Gassó, y el meson de la Bota, à 4 quartos por persona, el magnífico y excelente pesebre que se ofreció al público con papel del 25 del corriente."*²¹

3.2. BARCELONA, CIUTAT DE FIRES

De totes aquestes fires que ens informa el Baró de Maldà, podríem dir que només la de Santa Llúcia és monogràfica i, tot i així, s'ha de dir amb moltes reserves. La resta, formen part de l'ampli circuit de fires del calendari de la ciutat.

Fires i mercats són elements fonamentals en la formació i desenvolupament de tota ciutat (Batlle, 2004) i responen a una sèrie de necessitats concretes de producció i consum vinculades a unes dates. Barcelona, des d'època alt medieval es configura com una ciutat amb un elevat desenvolupament comercial.

Capdevila (1944) escriu que Barcelona no ha tingut mai una gran fira, sinó que han estat diverses, però modestes i senzilles, mirall del caràcter de la ciutat. Per ell, una prova d'això és quan, l'any 1450, el Consell de Cent dictamina dues dates per les fires de Barcelona, en comptes d'una única i gran data. La més antiga és la Fira de Sant Tomàs, instaurada pel Consell de Cent, l'any 1450, "*mercado de cerdos para la matanza particular y de volatería para las fiestas de Navidad*" (Cabrera, 1951, p.168). Posteriorment, l'any 1452 s'instaura la fira de Santa Magdalena. La primera se celebrava durant els tres dies anteriors a Nadal. És a dir, de Sant Tomàs, el 21 de desembre, fins la vigília de Nadal, el 24 de desembre. Precisament d'aquesta en parlarem amb més detall, ja que ens afecta en el nostre objecte d'estudi, perquè també s'hi venien figures de pessebre, suro i molsa.

²¹ *Diario de Barcelona*, núm. 118 del 27 de desembre de 1811, p. 4

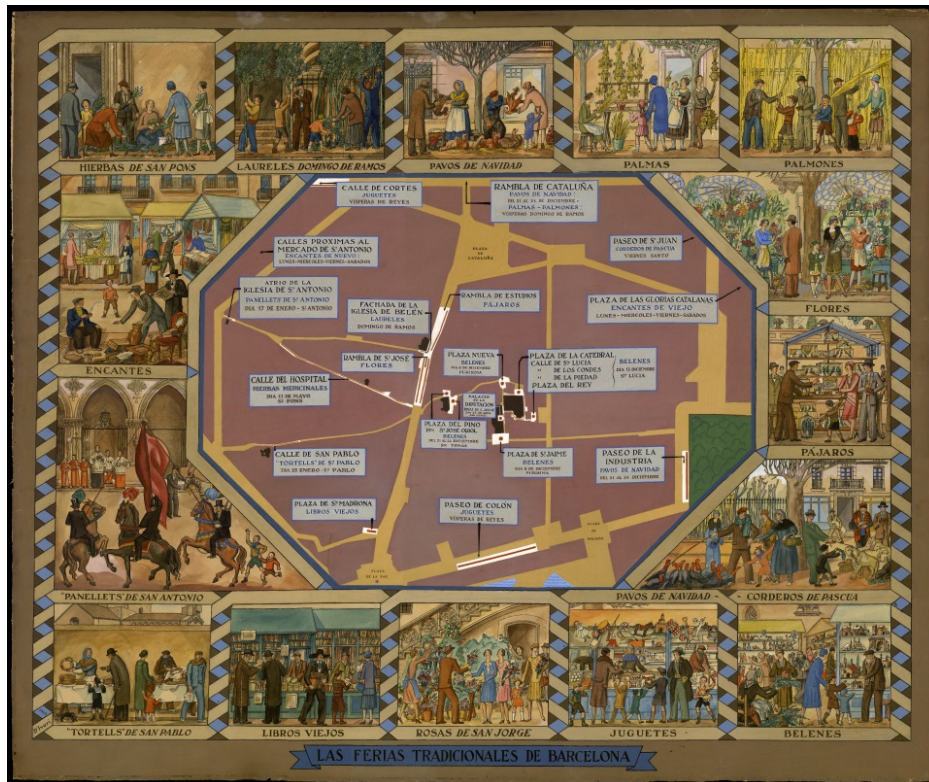
La fira de Santa Magdalena també era de les antigues; s'instaura l'any 1542. Segons Capdevila (1944), se celebrava el 22 de juliol, primer es feia a la plaça de Lotja i després a la plaça Sant Sebastià. Fins que el 13 de setembre de 1550 es prohibeix. Joan Amades diu que el 23 de juliol a la fira de Santa Magdalena es venien avellanes i que es feia a la riera de Sant Joan i al carrer de les Magdalenes (Amades,1929, p. 364). També parla de la fira de Sant Cristòfol, el 10 de juliol, que es feia als voltants del carrer de Regomir i s'hi venien ventalls. També es venien ventalls i herbes aromàtiques a la fira de la Mare de Déu del Carme, al barri del Raval.

Una altra fira molt popular era la del 4 d'agost, festivitats de Sant Domènec. Se celebrava una gran fira de càntirs. Primer fou pels voltants del convent de Santa Catarina, i, un cop destruït aquest, l'any 1835, es passà al Portal de l'Àngel. El convent es trobava on ara hi ha el mercat amb el mateix nom. Els frares tenien el costum de beneir l'aigua, que treien del pou del claustre, per la festa del seu fundador Sant Domènec. Es creia que aquesta aigua tenia la propietat de curar les febres. Gent de tot el Pla de Barcelona acudien a la fira a comprar un càntir per omplir-lo d'aquella aigua miraculosa. S'omplia d'aigua del pou i es guardava durant tot l'any. No es feia cap celebració religiosa i si molts balls, però d'etiqueta. En el primer quart del segle XX, es va enderrocar el pou en fer-se unes obres al mercat (Amades,1930a, p.32). En un article publicat l'any 1979 a *Tele-Exprés*²² s'explica la voluntat de l'Ajuntament de Barcelona per recuperar aquesta fira que havia estat molt popular durant el segle XIX a la ciutat.

Aquestes només són algunes de les moltes fires que hi ha hagut a Barcelona. Es poden haver iniciat per voluntat de l'autoritat, reial o municipal, segons el moment; però també aprofitant festivitats importants. És el cas de les fires de la Puríssima. Aquesta festa consta d'una llarga tradició a Barcelona, com veurem. Dins d'aquesta festa la fira de pessebres es documenta molt més tard.

Precisament, les fires són un element viu que apareixen i desapareixen; canvien de lloc, com hem vist; algunes potser també de dates, o de productes. Amb el pas del temps, algunes adquireixen un *estatus* especial. Poden prendre rellevància més enllà del factor econòmic i se les considera tradicionals. Passen a tenir un valor essencial, encara que sigui fictici, un valor simbòlic, amb una pàtina d'interès cultural. Així es manifesta en el dibuix que Joan Vila-Pujol fa per *l'Exposició Internacional de Barcelona* de 1929, d'un mapa de la ciutat, on s'anomenen les fires tradicionals de Barcelona.

²² 3 de setembre de 1979. No consta l'autor.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

A continuació, les fires que us presento amb més detalls són aquelles relacionades amb la venda de figures de pessebre i d'elements per a la seva construcció: casetes i pobles de suro o cartró i herbei. Ens aturarem, per ordre d'aparició en el calendari, en una selecció d'algunes d'aquestes que acabem de referenciar i n'afegirem alguna més perquè ens afecten al nostre objecte d'estudi. La primera que tractarem és la Festa de la Puríssima o Immaculada Concepció, el 8 de desembre. Després la Fira de Santa Llúcia, el 13 de desembre. En tercer lloc, ens ocuparem molt breument de la Fira de la Mare de Déu de l'Esperança, el 18 de desembre, ja que en tenim molt poca informació. Finalment, parlarem de la Fira o Fires, segons la font, de Sant Tomàs, el 21 de desembre.

3.3. FIRA DE LA PURÍSSIMA.

La festa de la Immaculada Concepció de Maria o, com es coneix popularment, de la Puríssima, se celebra el 8 de desembre. Tot i que en l'actualitat, s'ha transformat de tal manera que ha perdut la majoria de trets que la definien, i que acostuma a quedar en mig d'un llarg pont per fer vacances, ha estat una de les festes més celebrades a Barcelona.

Durant molts anys, en època més recent, també ha marcat l'inici de la *Fira de Santa Llúcia*. I és que, la Puríssima, es considerava l'inici del cicle nadalenc, que es clou el 2 de febrer, amb la Candelera; quan la tradició diu que s'ha de desmuntar el pessebre. Era la

festa que s'aprofitava per posar parades a la plaça Sant Jaume i carrer Ferran, per vendre els primers torrons i neules. Per aquest motiu la Puríssima, era coneguda com la Mare de Déu torronera:

"Els infants varen inaugurar les fires de figuretes de pessebre y de cases de pessebre y de pannes de suro pelegri y de galcerans y molsa pera'l pessebre. Y, com si la inauguració d'aquexa fira no fos prou, encara'n varen celebrar l'alegria inaugurant l'altra fira classica de les Pasqües de Nadal, la fira dels turrons, que ja ha plantat en certs indrets de Barcelona les seves primeres parades."²³

La llegenda recollida i difosa per Joan Amades explica que els torrons i les neules es van inventar a Barcelona²⁴. En un moment on la ciutat estava assetjada per les epidèmies, i els Consellers per aixecar els ànims, van promoure un concurs amb premis per qui produís dos nous dolços, un de dur i un de tou: un torró d'avellanes i mel, fort com la pedra i la neula (Amades, J. i Duran, A., 1951).

Amades (1930b, pp. 248-259) ens diu que també era la Patrona de tots els gremis que havien de pastar per a produir llurs articles: forners, pastissers, cerers, fideuers, adroguers, etc. L'adopció del patronatge de la Mare de Déu sota l'advocació de la Puríssima, era com una mena de símbol, ja que era el tipus de treball en què es podien adulterar els productes. La Puríssima simbolitzava la puresa en la seva elaboració.

Des del segle XIV, en aquest dia no es pastava. Els frares Mercedaris tenien un privilegi especial de poder fer pa, i una vegada, tal dia com avui, es trobaren el llevat i la pasta elaborada convertits en fang i sang, miracle que interpretaren com un desig de la Mare de Déu, que el dia de la seva festa fos respectat i no es treballés. Tots els gremis indicats tenien una capelleta amb la seva imatge. Els adroguers la guarnien amb hòsties de colors i flors de paper, així com els cerers amb candeletes de vistoses coloraines. Era també molt comú que posessin, durant la vuitada de la festa, i sovint fins molt més temps, una petita llimona penjada de les mans de la imatge, per significar la seva incorruptibilitat, ja que era un fruit que es mantenia sempre pur i no es corrompia. Els forners solien donar coca a llurs clients; els cerers, candeletes, i els adroguers, hòsties.

Tot i que no és fins a mitjans del segle XIX que s'institueix el dogma de la Immaculada Concepció, com podeu comprovar la devoció per la Puríssima dels barcelonins ve de molt lluny. Doncs, cal remuntar-se a l'any 1390 quan el Consell de Cent n'instaura la festa i demanen al bisbe que també ho faci. La ciutat fou una de les principals promotores pel reconeixement del dogma per part del Vaticà i es mostrarà sempre

²³ *La Il·lustració Catalana*, de 12 de desembre de 1909; p.705

²⁴ Per Amades, Barcelona era la gran referència d'on ho feia derivar tot.

precursora en iniciatives al seu favor. La Concepció Immaculada de Maria és proclamada públicament a Catalunya en el segle XV (Curet, 1955, p. 292). L'any 1618 se celebren a Barcelona grans festes en el seu honor, durant les quals la Universitat de Barcelona, com després hauran de fer els professors al prendre el càrrec, presta el jurament de defensar la Immaculada Concepció.

L'any 1651 se li ofereixen les claus de la ciutat per haver-la deslliurat d'una epidèmia (Carreras i Gualons, 1914, pp.173 i 174):

“Dilluns a 17 de juliol 1651, en Dietari apar, que per causa del contagi, la ciutat feu vot a nostre Senyora de la Concepció, per lo que fou celebrat un ofici, y en lo punt del Ofertori, la Ciutat oferí las Claus de tots los Portals de esta ciutat, y aquí se instituí lo Ofici que annualment se celebra en la Seu, dit de N^a Senyora de les Claus, y a 19 se tracta del mateix, y a 3, 6, 25 y 30 d'agost se tracta del mateix...”²⁵

Carles III l'adopta per Patrona de tots els dominis espanyols, en virtut del qual els canons de Montjuïc, de la Ciutadella i de les Drassanes feien triple salva i es permetia la visita al castell de Montjuïc, on es feia un ofici a la capella dedicada a la Puríssima. S'estableix així el costum de fer un passeig per la Rambla i pel Passeig de la Muralla de mar, fins el mateix castell de Montjuïc.

A la Catedral, el Bisbe celebra un ofici solemne. La festa religiosa té el mateix caràcter que la de Nadal. Fet l'ofici, s'inicia una processó a la qual concorre l'Ajuntament: volta pels claustres, surt al carrer de Santa Llúcia, segueix pel carrer del Bisbe, fins la plaça de Sant Jaume, carrer de Jaume I, la plaça del Rei, la baixada de Santa Clara i el carrer dels Comtes de Barcelona, i entra un altre cop a la Catedral. La festa religiosa, precisa Amades, havia revestit, segles enrere, una solemnitat excepcional, i es feia a la capella del claustre, dedicada a aquesta imatge. Entapissaven els finestrals i encatifaven el terra, de manera que els espaiosos claustres de la Seu feien la sensació de ser l'interior d'una església esvelta i magnífica. Hi prenien part les millors cobles de música de Barcelona, que donaven més relleu a la festa, tot fent sentir la música des d'un lloc enlairat, que encara es conserva en la capella del claustre que fa angle amb les ales corresponents als carrers del Bisbe i de la Pietat.

²⁵ Ja hem vist com l'explicació d'aquest episodi provocà certa confusió i un periodista relacionés aquesta data amb la de la primera fira de pessebres documentada.

Processó de la Puríssima amb assistència de les autoritats civils. Pas per la Plaça de la Constitució. Surt de la Catedral (8/12/1929). Foto: AFB; procedeix del fons històric.

El *Llibre verd de Barcelona* (Cortada i Manjarés, 1980, pp. 291 - 192) descriu de la següent manera la celebració de la festa:

“En la catedral se celebra la fiesta de la reina de las reinas con la solemnidad y pompa debidas, cantando la música de la capillas los divinos oficios a los cuales asiste el cuerpo municipal. Hay sermon que suele encargarse a un predicador de nota. Terminados los oficios hay procesión en que es llevada en triunfo la imagen de la Virgen: sale por la puerta principal, recorre las calles del Obispo, Libreteria, bajada de la cárcel, plaza del Rey, calle de los condes de Barcelona y regreso a la iglesia. A la una del día se reza una misa en la capilla de la Virgen (...) El concurso de gentes que acude a esta función es grande. En las calles que circuyen la catedral se ven colocadas en línea una infinidad de mesas donde se venden figurillas de barro, montañas y casas de corcho para los nacimientos: y si bien no es este el género exclusivo de la feria, es el mas abundante.”

Des del punt de vista del pessebrisme, segons Amades (1930b), per la Puríssima els pessebristes de bon to no compraven; només prenién vistes i observaven les novetats del mercat. Les adquireixen el dia de Santa Llúcia, que era el dia de la gran fira d'aquest gènere. Amb tot, la plaça de Sant Jaume i voltants s'omplia de parades on es venien figuretes pel pessebre, casetes de cartró i de suro.

3.4. FIRA DE SANTA LLÚCIA

La fira de pessebres de Santa Llúcia se celebra el 13 de desembre perquè és el *dies natalis* de la santa. Aquesta, té dedicada una capella al costat de la Catedral, al carrer que porta el mateix nom, annexa al claustre. En aquesta capella s'hi reunia molta gent per venerar a Santa Llúcia. Tot i que en l'actualitat ha quedat diluïda dins el maremàgnum comercial previ al Nadal, abans era una festa molt concorreguda.

Aquesta Santa és patrona dels oficis on la vista és un element fonamental, tals com els rellotgers o les modistes, ja que és advocada contra les malalties de la vista. Però perquè se la representa amb els ulls en un plat si va morir amb un ganivet clavat al coll? Neix a Siracusa de família benestant. El seu *dies natalis* és el 13 de desembre de l'any 304 i pateix martiri en temps de Dioclecià. Josefina Roma (2013) ens explica el seu martiri:

“Havia promès la seva virginitat a Crist, i va acompanyar la seva mare, que patia grans hemorràgies al sepulcre de Santa Àgata. Ací esdevé una inflexió en la seva història, ja que Santa Àgata se li apareix i la tracta de germana estimada i li diu que ella mateixa, per la seva fe i santedat podia obrar la guarició que demanava. Guarida la mare, tornen a Siracusa i comencen a donar tota la seva fortuna als pobres. Però el pretendent de Llúcia va sospitar d'ella i la denuncia al procònsol Pascasi, que després d'un diàleg amb la santa, intenta corrompre-la, tot enviant-la a un prostíbul, però no van poder moure-la ni amb una parella de bous. Com que pensaven que la santa feia màgia van abocar-li orina bullent per a desfer el sortilegi. Després la van empastifar amb pega i li van botar foc, però no la va tocar. Finalment, li van travessar el coll amb una espasa, o la van decapitar.”

Hi ha diferents explicacions per la creença que li van arrencar els ulls. La més important, continua explicant Roma (2013) és el nom, Lucia, *Lucis Via* i la seva situació en el calendari, en un moment pròxim al solstici d'hivern. D'aquesta manera, els ulls en un plat serien com armes parlants que simbolitzen la llum. També el fet de ser patrona de les noies, al costat de Santa Àgata, patrona de les dones casades, les fa simètriques. Si Santa Àgata porta un plat amb els pits arrencats en el martiri, es fàcil la interpolació de l'element complementari en Santa Llúcia. També existeix la llegenda que en el martiri li van arrencar els ulls però ella va seguir veient amb uns altres, substituïts per Déu; o per l'altra que diu que es va arrencar els ulls per decebre el pretendent acusador. Pot ser també una confusió amb una monja dominica de Bolonya del segle XIV del mateix nom, que es va arrencar els ulls per a decebre el pretendent que la temptava, i fins i tot es diu, per confusió iconogràfica amb Santa Odília, d'Alsàcia, que porta els ulls sobre un llibre.

Es tracta d'una festa que havia estat molt arrelada als barcelonins, molt popular. I a diferència de la Puríssima, no és una festa del calendari oficial. Com diu Josep Maria Font

(1951, p. 286) està marcada en el calendari tradicional i folklòric ben conegut pels bons barcelonins “y enraizado en la carne y el alma de la vida ciudadana.” També explica la història de la capella, construïda l'any 1271 pel bisbe Arnau de Gurb, i que al segle XV s'uneix amb el claustre de la nova Seu. Portava el nom de les onze mil verges i s'hi veneraven a Santa Quitèria, santa Àgata i santa Llúcia. En relació als pessebres diu:

“la fiesta de Santa Lucía forma con la Inmaculada, el pòrtico avanzado por donde nos adentramos, en el camino navideño, hacia el pesebre que se divisa en lontananza; por eso, la fiesta de Santa Lucía exhala este perfume de musgo y de verde, este aire rústico y montañés que le vienen del enjambre de masías y pastores y bosques flotantes que se arriman a los muros de su capilla y por las calles circundantes, en gozoso anuncio de una nueva Navidad esperada por los Hombres [...] Son ya unas cuantas generaciones las que han visto, año tras año, esta feria [...] En el siglo XVIII, época de auge de la afición belenista, con aquellos imagineros que se llamaron Amadeu, Talarn, Soler ... ya se celebraba esta feria en el mismo día y en el mismo lugar que en la actualidad, como hacen constar las anotaciones del barón de Maldá.”

Retrat de ciutadans entrant a la Capella de Santa Llúcia de la Catedral de Barcelona, durant la celebració de la Fira de Santa Llúcia, on es troben figures i objectes per a guarnir els pessebres. Foto: Brangulí (ANC) 1920/30.

Joan Amades (1930b) explicava com cent anys enrere en aquest dia feien festa totes les cosidores. També era considerada com la festa de les nenes que anaven a costura. I diu que en diversos llocs de Catalunya, encara llavors, les nenes de col·legi fan festa i corren per la població fent un captiri infantil tot cantant una cançoneta dedicada a Santa

Llúcia, a la manera d'allò que fan els nens per Sant Nicolau. D'aquesta festa també en parla Josefina Roma (2013) on les noies, com a sacerdotesses d'un ritual d'inversió, feien una capta, revestides, una de Santa Llúcia i dues de "cardenales", totes blanques i amb corones de flors. Era el seguici de les llucietes, que demanaven oli per a la llàntia de la Santa i també rebien llaminadures i fruites seques. Cada cop, les nenes que hi anaven eren més petites, fins que va desaparèixer la festa, als anys 50 del segle XX. En canvi, es va especialitzar en les modistes, quan en un inici eren les noies que anaven a estudi, que per a les nenes volia dir sobretot, aprendre a cosir per a fer-se l'aixovar.

En l'actualitat, durant la Diada de els Tradicions i els Costums Nadalencs a Catalunya, que es fa coincidint amb la *Fira de Santa Llúcia*, encara es pot escoltar el cor del *Club Escandinau* que representa una tradició sueca molt semblant a la descrita

Representació del cor del Club escandinau de Barcelona durant la Diada de les Tradicions i els Costums Nadalencs, any 2012. Foto: Taller de Cultura.

anteriorment (JMB, 2013). Aquesta pràctica es va anar extingint fins a perdre's en el record i potser substituïda per altres pràctiques que es van posar més de moda, com la festa de les modistes que s'estableix a Barcelona des de l'any 1928. Així doncs, veiem com les antigues processons de Llúcies es van transformar en comitatives de modistes, amb carruatges i tot.

Però com tot, hi ha èpoques de més esplendor que d'altres i la descripció que en fan Cortada i Manjarrés (1980, pp. 294-295) a mitjans de segle XIX és més prosaica. Ens diu que a l'angle occidental de la Catedral, hi ha una capella “*tan desmantellada en su interior, como caprichosos son los adornos de su puerta*” i que s'hi celebra culte a la imatge de Santa Llúcia, que és advocada contra el mal d'ulls “*y esa opinión hace que en la pila del agua bendita hagan los creyentes abluciones poco a propósito para que el agua conserve su pureza.*” Per això s'hi fa una missa “*por más que la Iglesia no haya impuesto obligación semejante.*” Queda clar que a nivell eclesiàstic no es tracta d'una festivitat tan important com la de la Puríssima, però a nivell popular és molt exitosa donada la devoció a la santa com a protectora de la vista i guaridora pels invidents. I referint-se als pessebres diu:

“Des de la puerta de la iglesia y a lo largo de la fachada de la catedral hay puestos en que se venden figurillas, casitas de corcho y demás objetos que sirven para la formación de los nacimientos, de suerte que esta feria es un apéndice de la del día 8 del corriente mes.”

De totes les fires referenciades pel Baró de Maldà en el seu *Calaix de sastre*, aparentment aquesta és la única que ha perdurat fins l'actualitat i ha mantingut el nom. És del tot així? Per què s'ha mantingut i com ha evolucionat són part dels objectius del present treball.

3.5. FIRA DE LA MARE DE DÉU DE L'ESPERANÇA

La primera dada que tenim d'aquesta fira és l'anotació en el diari del Baró de Maldà, del 18 de desembre de 1799, quan diu que es feia per Santa Maria de l'Esperança, al voltant de les esglésies de Santa Maria del Mar, Sant Cugat del Rec, carrer de Sant Cugat fins la capella Marcús:

“Se han fetes les festes a honor y gloria de Santa Maria Santísima de Esperanza, en las Iglesias parroquials de Santa Maria del Mar ... y de sant Cugat del Rech ...y al carrer de Sant Cugat, fins a la capella de Marcús a seguir, veurer y comprar de la mateixa fira del dia de Santa Lluçia, que fins avui la ignorava, sent esta en los antecedentes anys, per esta diada, la que he sabut per mon criat Jaume Fontanils.”²⁶

La informació d'aquesta fira li proporciona Jaume Fontanils, que era el seu criat. Joan Amades (1984) recull una notícia semblant sense posar la referència, i la situa al carrer dels Bornis (carrer dels Cecs de Sant Cugat); però diu que es fa a principis de segle passat [vol dir XIX] el dia de Santa Llúcia.

²⁶ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1788). 8 de desembre de 1788. *Calaix de sastre*, vol. XIX, 595-596. Còpia manuscrita de l'original dipositada a l'Arxiu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

“a la primeria del segle passat, per la diada de Santa Llúcia hom feia en aquest carrer una fira de figures i de casetes de pessebre. També s’hi havia celebrat la diada de Sant Ponç i Sant Eudald, la tradicional fira, que va ésser traspasada al carrer de l’Hospital. A l’atri de l’església de Sant Cugat es beneïen les plantes i les herbes que després eren venudes a la fira.”

No podem determinar l’origen de la confusió. En tot cas, la font del *Calaix de sastre* és primària i caldria considerar-la prioritària. Tampoc sabem en quin moment es va deixar de fer, el seu final ens és tan desconegut com els seus orígens. Enlloc en torna a parlar; per tant, cal situar-la a finals del segle XVIII.

Curiosament, per aquesta data del 18 de desembre era quan a Madrid s’acostumava a començar el pessebre:

“Dos semanas antes de Navidad o como muy tarde el dieciocho de diciembre, día de la Virgen de la Esperanza, de la Expectación o de la O, comenzaba en las casas acomodadas, al menos de Madrid, el jaleo de armar el Nacimiento.” (Peña, 2016, p. 17).

3.6. FIRES DE SANT TOMÀS

La fira de Sant Tomàs començava el 21 de desembre, festivitats de Sant Tomàs, d’on pren el nom, i s’allarga fins el 24, la vigília de Nadal. Per la importància que té per la ciutat, també se la coneix com la *Fira de Barcelona*. Era una de les fires més antigues, ja que el Consell de Cent la instaura l’any 1450 (Carrera, 1951).

És el marc de presentació de la ciutat davant d’ells mateixos i davant els altres. Aquests altres poden ser tan els habitants de les poblacions de comarques veïnes que venen a avituallar-se, però també per contemplar, mostrar-se i exhibir-se; com personatges públics de fora, als que cal impressionar.

*“En los presentes días es cuando la industriosa y antigua capital de Cataluña presenta á los admirados ojos del forastero que atónito recorre sus calles y plazas, una ostentosa muestra de su genio activo é industrial, exponiendo á la vista del público los productos de sus fábricas y talleres, elaborados en competencia con los géneros y artefactos extranjeros. Las preciosas tiendas de las calles de la Platería, Call, Bocaría, Escudellers, Ancha y otras y oras, ofrecen á la vista de los curiosos, los objetos que se consideran mas dignos de llamar la atención de los compradores, y rivalizan unas con otras en presentarlos de mas mérito, de mas riqueza ó de una labor mas esquisita y delicada.”*²⁷

Es considerava la festa major d’hivern, perquè barcelonins i forasters es firaven de tot el necessari per a passar unes bones festes nadalenques: des de la vaixela i demés

²⁷ *Diario de Barcelona*, 23 de desembre de 1845, p. 4.946

atuells, estris, mobles i roba en general de l'aixovar domèstic, per tal de poder fruit d'una casa escaientment guarnida els dies de Nadal, fins els galls, paons i demés viandes per furnir una bona taula, així com peces de vestir, joies i altres adornaments i bonics del lluïment personal, ja que, segons la dita popular: Per Nadal, qui res no estrena, res no val (Violant,1992).

Tota la ciutat s'engalanava de festa "des del Portal Nou al de Sant Antoni, del Portal de Mar fins al de l'Àngel, des de les Drassanes fins al Portal d'Isabel, que limitaven a la Rambla, pot ben dir-se que la nostra ciutat es transformava en una fira general, on s'exhibia o mostrava tota la mercaderia de la indústria i comerç barceloní. Tant és així que la gent de to que durant l'any tenia per passeigs la Muralla de Mar i la Rambla, destinava, en aquestes diades, el passeig de sant Joan per a fer la rua de carruatges i anar a rumbejar el bo i millor de vestits i joies. Pel qual motiu, el mercat de polles i galls dindis que havien de constituir el plat tradicional de les festes de Nadal en les taules aristocràtiques, s'establia en els glacis de la Ciutadella, mentre que l'aviram que havia de fer igual paper en la taula de les famílies menestrals, es mostrava a la Rambla dels Estudis. Més tard, aquesta fira de galls i paons, sense deixar del tot la Ciutadella, s'establí a la Rambla de Catalunya on apareix, encara, cada any, per aquestes diades." (Ramon Comas, 1898; A Violant, 1990, pp. 34-35).

En relació al costum de sortir a passejar amb el carruatge, també en parla Joan Amades (1930b, pp. 277-288). Diu que els senyors celebren la seva festa; especialment a la tarda, sortint en carruatge a passejar pels llocs més cèntrics de Barcelona, principalment pel parc, com un record de quan ho feien per l'esplanada, quan la ciutat estava closa per les muralles i l'únic lloc espaiós era l'esplanada que hi havia davant de la Ciutadella. Afegeix que antigament només es tenien per senyors els qui tenien cotxe propi. Tal dia com avui sortien, amb els cavalls amb guarniments d'argent, a lluir les millors robes i adreços de joies, moltes vegades a estrenar-los; els qui es donaven major to, cada any estrenaven tot quant portaven al damunt, ja que era mal vist lluir alguna peça de roba o joia portada algun altre any.

Aquest defici d'anar amb carruatge pels llocs més cèntrics, en uns dies amb tanta confluència de gent ocasionà més d'un mal de cap. Fins al punt que l'Ajuntament va redactar una normativa específica pel trànsit de carruatges:

"Actos Administrativos. LOS ALCALDES CONSTITUCIONALES DE ESTA CIUDAD. Por la numerosa concurrencia de personas que en los días de la feria de esta ciudad recorren las calles de Escudellers, Bocaría, Call, Libretería, bajada de la Cárcel, plaza del Angel, Platería Sombrerers, plazuela de Moncada, Borne, Espasería, y frente de Santa Maria queda prohibido

absolutamente durante dicha feria desde las once de la mañana el tránsito de caballerías y carruages en todas direcciones por dichas calles, no menos que de las personas cargadas con bultos puedan incomodar ó ensuciar á los transeúntes, bajo la multa al contraventor de veinte reales vellon. Del cumplimiento de esta providencia quedan encargados los dependientes de la Municipalidad. Barcelona 20 de diciembre de 1839. = Jacinto Feliu Domenech. = José Maluquer. = Pablo Pelachs. = Tomas Maria de Quintana. = Antonio Girabancas. = Pedro Figarola.²⁸

Podem afegir, per cloure, una visió coetània i crítica de mitjans de segle XIX, com és la de Juan CORTADA, i José de MANJARRÉS (1848: 1980):

“Dia famoso, dia en que se gasta en Barcelona muchísimo dinero, dia en que se prepara un atroz degüello, dia que rabian muchos padres y maridos, y se ríen abogados, procuradores, escribanos y otros que reciben en aguinaldo pavos y patos y volátiles de todos tamaños y categorías; dia en que se celebra feria en esta ínclita ciudad de los condes, flor y nata de toda España por mas que murmuren lenguas.

A ver la feria de Barcelona, á gastar en ella y a vender para ella vienen a lo menos un tercio de los habitants del pla [...] Si nos preguntamos en dónde y cuándo se celebró la primera feria, diríamos francamente que ni lo hemos averiguado ni pensamos averiguarlo; pero que las ferias son antiguas es indudable. Del tiempo de nuestro recuerdo y de un poco antes podemos asegurar que en las ferias se ha vendido, comprado, trocado y gitaneado los mismos géneros [...] Desde la puerta nueva á la de san Antonio, desde la del mar hasta el portillo de Isabel II, Barcelona es una feria durante los cuatro días que preceden al de Navidad, y en ella todo se vende, desde la alhaja de mas valor hasta al mas tosco cacharro [...] En la plaza de santa María del mar se reproducen las ferias de la Concepcion y santa Lucía ...”

Tota la ciutat es convertia en una gran fira. Els comerciants i botiguers arreglaven els aparadors i treien taules al carrer, a peu de botiga. Els articles eren dividits per barris i Joan Amades (1930b) explica com es distribuïen els productes a cada carrer. Al carrer de Sant Antoni Abat i al Portal Nou, llocs propers a les vies d'entrada a la ciutat, els ferrers de tall exposaven tota mena d'eines i armes de llur producció; els esclopers, esclops, culleres de fusta i altres objectes similars, garbells de totes menes i mides, í els ferrers arreus i eines pròpies per al conreu de la terra. Al carrer de la Boqueria, els mantegaires de Cerdanya, que hi estaven establerts generalment només durant el temps hivernal, a més a més de mantega, formatge, moixernons i herbes aromàtiques i curatives de llur país, venien barretines, peücs, mitenes, bosses, faixes, mantes, manegots i altres produccions d'elaboració tèxtil casolana, a diferència dels altres marxants de teixits del propi carrer, que venien mocadors de llana i de seda per al cap i, en general, articles de roba per a la classe

²⁸ *Diario de Barcelona*, 20 de desembre de 1939, núm. 354, p. 5392

treballadora. A l'Espaseria i a la Tapineria es trobaven tota mena de calçats de couro, així com a la plaça de Santa Maria i carrers d'en Gignàs (dit aleshores, de Baix) i dels Canvis Vells, competint amb els sabaters del Raval, establerts en els carrers de l'Hospital, Sant Pau i Sant Antoni, es podien comprar tota mena de robes fetes i vestits d'home i de criatura. Els estampers dels carrers dels Banys i Escudellers empaperaven llur casa, de dins i de fora, amb vistoses estampes. Al Call eren adornades les botigues amb vistoses peces de fines sedes; randes de treball delicat, fetes a mà per les hàbils puntaires de la costa; catifes de virolats colors, galons per a robes del culte, i altres filigranes tèxtils.

A l'Argenteria, els argenters guarnien els aparadors amb un devessall d'or, plata i pedreria, que enlluernava de mirar. A la Bòria, els calderers treien al carrer les peces d'aram brunyit; en penjaven per tota la paret de la façana, i les feien dringar per anunciar de lluny la seva indústria. No hi havia cap bona mestressa de casa muntanyenca vinguda a ciutat per fires, que se'n

sabés tornar a casa sense anar a veure aquell bé de Déu de peroles i casseroles que la feien glatir. Al carrer d'en Petrítzol els pastissers i poncemers de Manresa feien gala de llurs llaminadures i fruites confitades. Els botiguers del carrer Baix de Sant Pere i dels Carders lluien llurs delicades obres de domàs de virolades coloraines, mantes, vànoves, tovalloles, cobrellits i altres articles semblants. Els industrials de l'Esparteria solien estendre les estores pel mig del carrer, deixant-lo tot encatifat de part a part; i al peu de les botigues estenien les senalles, cistells, escombres i altres articles del seu ram.

Finalment, els espadenyers del Born i dels Corders, amb llurs competidors del Raval, als carrers de l'Hospital i de Sant Pau, exposaven un variat assortit d'espadenyas i calçats humils, barrejats amb cordes de tota mena per als diferents treballs i indústries.

La Il·lustració catalana, 18 del 12 de 1910: les fires del gall i de pessebres per Sant Tomàs. Foto: Ballell.

Però a més a més d'aquests, més sedentaris, hi havia els firaires de diversos articles com els que ens ocupa en aquest treball: els pessebres. També estaven dividits per zones. Els venedors de figures i casetes de suro o cartró pel pessebre a la plaça de Santa Maria i carrer dels Sombrerers. Els que venien l'herbei es posaven a la plaça de Sant Josep Oriol i a la plaça del Pi.

Però també es podien trobar articles culinaris de fusta, terrissa, llauna i quincalla, al pla de la Boqueria i Riera del Pi; de vaixel·la i pisa fina de València, a les places de Sant Jaume i de l'Àngel; de fruites seques i torrons d'Agramunt, al davant de la Virreina; de torrons de Xixona, als portals de les cases de la Plaça Reial i Rambla del Mig. D'aviram bona ïi cara (com galls dindis i polles), a l'Esplanada, on només solien anar a vendre pagesos del Prat i d'altres pobles del Baix Llobregat; a la Rambla dels Estudis i de Canaletes es venia l'aviram i caça morta. Com que els venedors generalment eren de les Corts i de Sarrià, l'anomenaven fira dels Sarrianencs.

Es podria dir que les fires de Sant Tomàs tindrien el caràcter d'aquella gran fira que reclamava Capdevila (1944)?²⁹ No ho sabem, però sí que podem veure l'enrenou que es produïa durant quatre dies a la ciutat. Malgrat tanta magnificència i esplendor, el pas del temps i els continus canvis socials i econòmics, la van fer obsoleta. Però pel que fa a les parades de pessebres i herbeis, encara els podem trobar? Doncs si.

3.7. ELS PRIMERS FIRAIRES DOCUMENTATS

Ja hem comprovat, en el capítol corresponent, com la informació del *Calaix de sastre* no ha estat sempre prou analitzada. Si més no, en el que respecta a les fires de pessebres.

Hi trobem una altra dada que ha passat desapercebuda: és el nom d'un dels primers firaires documentats. Es tracta de Juanet Fontanils; el fill d'un dels criats del baró: en Jaume. L'anotació del dietari corresponent al dia 13 de desembre del 1803 diu així:

“Avui molta gent á visitar a Santa Llúcia Verge, y màrtir en sá pròpia capella immediata als Claustros de la Cathedral, y dintre en lo retaule, y capella dels mestres de casas, y també afora de la Cathedral, gros estovament de espentas, en tot aquell carrer devant de Santa Llúcia, y de la Seu, á seguir la Fira de montañas, casetas de suro, y de paper pintat, cobas, naxaments, reys, ciutats Palacios del Rey herodas, pastors, pastores, bous y mulas, cabretes y anyells anuncis de venir luego las Festas de Nadal, y compondrerse pessebres de lo que uns y unas venen, y altres y altres compran, tenint lo Juanet Fontanils fill del Jaume mon criat allí entre totes aquelles parades de fira, en una com escaparata ab son vidre la producció sua de tot un pessebre diminut en figurillas de pastos y pastores, coba ab lo

²⁹ Veure apartat 3.2 Barcelona ciutat de fires.

naxement, casetes, ciutat de Betlem, y altres primorosets, per quils voldrà comprar, y també de estos fora de aquella com escaparata, tot lo que feya aturar á molta gent á veurer tot aquell primorós treball en tant poch lloch.”³⁰

No sabem si aquell era el seu primer any com a firaire o s’hi dedicava des de feia temps. Tampoc sabem si participava de les altres fires de la ciutat, com la de la Puríssima, o la del carrer de Sant Cugat. Justament aquesta darrera és la que el baró desconeixia, l’any 1799, i és el criat qui l’informa de la seva existència. És que potser el fill ja hi participava i per aquest motiu la coneix? Si hi hagués vist al Juanet, potser l’hauria citat, com ho fa l’any 1803. La única dada fiable és que el 1803, el fill del criat del baró, en Juanet Fontanils, té una parada a la Fira de Santa Llúcia. Però amb aquesta data associada no podem dir que sigui el primer firaire documentat.

Ens ha arribat el nom d’un altre firaire que reula en el temps fins l’any 1789. Es tracta de Josep Serrat, d’ofici mestre capser (caixer), que a banda de fer mobles declara tenir una parada de pessebres i figures.³¹ Gràcies a una reclamació que interposa per una sanció que considera injusta i que guanya. Tot seguit transcrivim el document sencer per la seva importància i singularitat:

“*Excmo. Sr.*

Josep Serrat, Maestri Cagero de la presente Ciudad con la mayor atención expongo: que por la estrechez y limitación de la casa en que habito sita en la calle den Gignas me es preciso tener alquilado cerca de ella un almacén en que tengo custodiadas diferentes piezas y otras de mi oficio para las cuales no hay capacidad en la casa de mi habitación, como la practicant así otros cageros que a más de la casa de su habitación tienen almacenes en que encierran cajas y otras piezas.

Por hallarse habierto otro almacén en la tarde del día 16 de los corrientes intentaron apremiarme los Prohombres del Gremio de Cageros, para cuyo fin comparecieron acompañados de un Alguacil, en mi casa, sin llevar orden delegada superior, me precisó a entregarle media pesseta.

El único motivo que pretectuaron para aquel atentativo apremio fué el suponer que yo tendria dos tiendas o botiges y que esto estaria privado por ordenança. Pero se comprende ser un frívolo pretexto y una pura emulatoria (?), atendido a que jamás un almacén, que està siempre cerrado, que no hay comodidad de habitar, puede pretenderse ser tienda. Particularmente atendido a que jamás en dicho almacén ha habido parada de cagero, ni se ha vendido en él cosa alguna que son las dos circunstancias regulares e indispensables de una tienda y para último como en estos días tengo en mi casa una Parada de pessebres y figures cosa totalment distinta de lo peculiar del oficio, movió la

³⁰ AMAT i de Cortada, Rafael d’ (1788). *Op. Cit.* Vol. XXVII, pp. 599-600

³¹ AHC. Gremios Notarial. Caixa R-V. Torners i capsers 1710 - 1789.

embidia de otros prohombres para pasar a otro apremio con un motivo que no tiene otro apoyo que su imaginación.

Con esta atención suplico a V. Ex. Se digne providenciar y mandar a otros Prohombres, que en lo sucesivo se abstengan de tan irregulares hechos y declarar de ningún valor aquel atentativo (?) apremio.

*Gracia que espero de la Justicia de S. Ex.
Barcelona y 22 Diciembre 1789
Josep Serrat, cajero”*

El que ens interessa de la instància, plets a part, és veure com un fuster durant els dies propis de les fires declara que té una parada de pessebres i figures, com un més a més del seu ofici, destacant que són dues activitats independents l'una de l'altra. Tenim el primer perfil del que, durant més de dos cents anys, es caracteritzarà bona part dels protagonistes de la fira: artesans que durant la resta de l'any tenen la seva activitat principal i durant el període previ a Nadal es dediquen com activitat complementaria a la venda de figures de pessebre o construccions de cartró o suro.

En realitat, també tenim el nom del primer artesà “anònim” d'aquelles figures que el mateix Garrut (1979, pp. 22-27) anomena “*mal hechas, però con un sentimiento y encanto bondadoso, que las convierten en el eje central de la emotividad pesebrista*”. L'activitat addicional del Josep Serrat, també l'hem pogut documentar paral·lelament gràcies a diverses notes del *Diari de Barcelona*:

“Ventas: En casa de Joseph Serrat, Caxero, que vive en la calle den Gignás, se continúa la venta de las Figuras para los Nacimientos, como los demás años.”³²

“Ventas. En casa de Joseph Serrat, Fabricante de Figurillas de Nacimientos, en la calle den Gignás, se continúa la venta de ellas como en los años antecedentes.”³³

Finalment, crec que cal remarcar el fet que, per Josep Serrat, tenir una parada de pessebres i figures pugui motivar l'enveja d'altres prohoms. La manca de més dades no ens permet intentar analitzar a qui li pot fer mal que es dediqui a instal·lar una parada de figures els dies de la Puríssima o el dia de Santa Llúcia.

Així, doncs, els dos primers firaires documentats són en Juanet Fontanils i en Josep Serrat. Possiblement hagin estat coetanis i compartissin espai davant la Catedral i objectius, a l'igual que els firaires actuals.

³² *Diario de Barcelona*, 11 de desembre de 1798, p. 1494

³³ *Diario de Barcelona*, 9 de desembre de 1799, p. 1.379

El *Diari de Barcelona* ens informa d'una sèrie de persones que s'anuncien perquè venen mercaderia relacionada amb els pessebres. No només figures, coves, naixements o cases de cartró; també suro pelegrí per les muntanyes.

“En casa de Joseph Camps, espartero, en la calle del Hospital, se vende corteza de alcornoque, vulgo corcho macho o pelearino, muy Bueno para hacer montañas de nacimientos, à 15 g la arroba.”³⁴

L'any 1796 se'ns informa del cas de Joan Bellavista, que vivia a la Plaça de l'Oli i disposava de figures de pessebre i pessebres sencers per vendre. Així com un fuster del carrer Porta Ferrissa que es ven una cova per figures d'un pam i quart.

“Juan Bellavista que vive en la plazuela del Oli, en la Taberna de la Gloria, tiene de venta figures de pessebres y pessebres enteros.”³⁵

“En la En la calle de la Puerta Ferrisa, frente de la casa del Sr. duque de Cardona, en casa de un Carpintero, se hallará de venta una Cueva ó Puerta de Belen para un Pesebre, buena para figuras de un palmo y un quarto, poco mas ó ménos, la qual se dará a à un precio cómodo.”³⁶

El que no ens diu, és que tinguin parada a les fires. Però no s'ha de descartar, ja que les fires, en aquesta època, duraven un o dos dies com a molt. Amb l'anunci al *Diari de Barcelona*, facilitaven la venda a aquells que no havien pogut passar per les fires o que es volguessin avançar.

A més, ja trobem una de les característiques dels firaires, que es manté en l'actualitat, a part de la temporalitat de l'activitat: que tenen un altre ofici principal. O potser seria millor matisar i dir que tots tenen un ofici i a més a més es dediquen a fer i/o vendre figures, casetes i elements pels pessebres. Per tant, es tracta d'una activitat complementària realitzada per capsers, esparters, fusters, teixidors, etc. Però sembla que el ram dels capsers podria haver estat predominant. Si més no, aquesta idea la defensa Jaume Carrera (1951, p. 480):

“Per la Puríssima i Santa Llúcia els capsers exposaven figures per a pessebre darrera la Catedral. Era molt estès el costum de muntar-los a casa i no mancaven els qui cobraven per deixar-los veure”.

Vegem-ne alguns exemples més:

“Cualquiera que quiera comprar Casas de papel de carton y corcho acuda à casa de los Sres. Pablo Ravilla, Joseph Molas y compañía, en la vuelta de

³⁴ *Diario de Barcelona*, 5 de desembre de 1795, p. 1363.

³⁵ *Diario de Barcelona*, 9 de desembre de 1796, p. 1431.

³⁶ *Diario de Barcelona*, 18 de desembre de 1796, p. 1467.

*S. Christóbal de la calle den Jaume Giralt en donde tienen de todas qualidades, y las darán à un precio equitativo.*³⁷

*“Ventas: Quien quisiere comprar un Nacimiento, adornado de muchas y curiosas Figuras, acuda á casa de Joseph Fuertes, número 18, en la calle den Gignas, al lado de un Sillero.*³⁸

*“Ventas: Están de venta en precio de seis duros las cinco Figuras principales de Nacimiento, de palmo y quarto de altura y muy primorosas: en la Oficina de este Diario darán razon del Sugeto que las vende.*³⁹

*“Quien quiera comprar las Figuras de un Nacimiento, de un palmo y un quarto de alto, acuda á la Rambla, á casa de Tramuges, tercer piso.*⁴⁰

La impossibilitat de viure d'aquesta activitat, ja sigui per l'estacionalitat, pel volum de negoci o per les característiques del gènere, fa que no pugui ser considerat un ofici. Per tant no els trobem agrupats en confraries o gremis, sinó entremig d'altres oficis a títol individual. Excepcionalment, hem trobat un anunci de la secció de vendes del *Diario de Barcelona* on la Confraria dels Esteves⁴¹ ofereix cases de suro:

*“Venta. Quien quiera comprar casas de corcho, propias para un Nacimiento, perfectamente construidas, acuda a la Cofradía de los Estevas, que se darán a precios cómodos.*⁴²

En relació als oficis que predominaven a l'hora de dedicar-se a fer figures de pessebre o casetes per vendre a la fira, tenim la dada que ens ofereix Joan Amades (1930b), on diu que durant molts anys havien estat obra de dos estaments que s'havien emprès aquesta petita indústria: els teixidors i velers primer, i més tard, els pintors.

Explica que treballaven tot l'any pacientment, pintant i emmotllant; i que el guany que aconseguien de la venda els servia per poder fer unes bones festes de Nadal i per comprar-se un vestit. En el moment que escriu diu que ja s'ha perdut la tradició en els dos gremis, i s'hi dediquen gent de diverses condicions.

³⁷ *Diario de Barcelona*, 28 de noviembre de 1797, p. 1407.

³⁸ *Diario de Barcelona*, 11 de diciembre de 1798, p. 1494.

³⁹ *Diario de Barcelona*, 25 de diciembre de 1798, p. 1451.

⁴⁰ *Diario de Barcelona*, 24 de diciembre de 1798, p. 1447.

⁴¹ Tenien per patró a Sant Esteve i agrupava a un conjunt divers d'artesans que tenien en comú un ofici relacionat d'una o una altra manera amb el cavall o el cavalcar.

⁴² *Diario de Barcelona*, 13 de diciembre de 1799, p. 1395.

4. LA FIRA VUITCENTISTA

4.1. PESSEBRISME I FIRES: UNA RELACIÓ NO SEMPRE EXPLÍCITA

Cal fer una observació prèvia, per molt òbvia que pugui semblar: les fires objecte d'aquest estudi tenen un producte, bàsicament, destinat als pessebres. Estiguin aquests realitzats o promoguts per particulars, esglésies o entitats públiques i/o privades. Per tant, si parlem de fires de pessebres també cal parlar de pessebres i de pessebrisme.

Caldrà fixar-se com es concreta aquesta vinculació entre les fires i el pessebrisme, quins són els actors que hi participen. Aquest vincle que pot semblar tan evident, no sempre s'ha tingut en consideració, i sovint s'han referenciat les fires, citant el text d'un altre autor, sense buscar-hi una relació de causa-efecte. Aquells que fan pessebres, altrament dit pessebristes, siguin canalla o grans, famílies o associacions, necessiten les figures per completar la seva obra. Només hi ha dues maneres d'aconseguir-les, si no ets el que les fa: la venta directa o mitjançant una fira o establiment permanent (taller / botiga).

L'origen del pessebrisme sembla força antic. I els començaments cal relacionar-los amb la litúrgia cristiana i en un àmbit religiós (església, monestir o convent). Quan trobem les figures i objectes de pessebres al carrer és perquè aquest ja ha entrat a les llars de tothom, s'ha popularitzat. Però quan es produeix aquest fenomen? Són els aristòcrates i els nobles que el posen de moda i el poble els copia? O paral·lelament a la classe dirigent, també les capes socials més desvalgudes se'n fan ressò?

La majoria d'historiadors del pessebrisme repeteixen una vegada i altra els mateixos tòpics. I els periodistes copien i copien. La historiografia pessebrista arrossega una sèrie de rèmores, a les que cal sumar el poc interès a nivell social (Montlló, 2003, pp. 122-127) i la parcialitat de la documentació. En aquest sentit no puc estar més d'acord amb les paraules de Letizia Arbeteta (2013, p.28):

"Dada su antigüedad y expansión, se ha convertido en un fenómeno muy complejo que, sin embargo, no ha atraído el interés de los estudiosos en la medida que debiera. Aún hoy, la información que se cuenta sobre sus orígenes es dispersa y en ocasiones contradictoria [...] con muy diversos niveles de rigor expositivo y del tratamiento de las fuentes. Por si esto fuera poco, siguen circulando una serie de tópicos, de los que buena parte carecen de fundamento y otros precisan de matizaciones."

Afirmar que l'origen del pessebrisme es deu a Sant Francesc d'Assís, és com a mínim reduccionista. Primer perquè caldria veure si el que va fer era realment un pessebre o un acte sacramental. En segon lloc, es passa molt alegrement de Sant Francesc a Carles III. El que en realitat va fer Sant Francesc, fou una mena d'acte sacramental, com s'havien

fet en tantes esglésies i convents fins que es van prohibir. Per aquest motiu va haver de demanar permís al Papa. Per tant, l'origen franciscà del pessebrisme s'explica per la seva capacitat simbòlica com emblema i per la celebritat d'un avantpassat il·lustre. Els més erudits reculen a les primeres mostres d'art paleocristià per explicar-ne els antecedents. Els sincrètics s'atreveixen a buscar ancestres en els lars romans o les tanagres gregues. La translació de l'àmbit del pensament i les creences a la materialitat és un procés molt complex, que requereix un llenguatge propi, el significat del qual es perd amb el temps. Fora bo considerar un origen simbòlic lligat a un referent espiritual. La materialitat s'obtidria del bagatge cultural de l'època, relacionat amb els coneixements tècnics. A l'exposició permanent que hi ha al Centre Cultural El Born, amb elements que podrien ser

Dibuix de Francesc Llorens Riu a la La Il·lustració Catalana del 30 de novembre de 1884.

coetanis de la Fira de Santa Llúcia o amb pocs anys de diferència, hi podem veure juguines de fang (firetes i nines). Sovint a les notícies dels diaris llegirem com parlen de juguines referint-se a les figures de pessebre. També passa a Madrid i a la resta de l'Estat espanyol (Peña, 2016).

L'altre gran tòpic és que Carles III va importar de Nàpols, on havia estat regent, la moda dels pessebres. Però fins a quin punt hi ha una relació directa entre el pessebre del

príncep i l'arrelament popular dels pessebres? Tot i les contínues referències del baró de Maldà, mai ens diu que s'hi atura per comprar una figura, caseta o un poble. Si el baró fa pessebre, tampoc ens ho explica; però la fira era molt concorreguda. La clientela d'aquesta fira no era ni Carles III, que vivia molt lluny físicament i mentalment d'aquesta Barcelona, ni la seva pròpia petita noblesa ni la burgesia. Duran i Sanpere (1947) situa l'origen del pessebrisme a Catalunya en el segle XVI. Per ell, la popularització del pessebre es fa a través dels temples, primer franciscans, i no pas via cortesana:

"representa un grau més de popularitat el fet d'ésser transportat el pessebre a les cases. El camí que pogué seguir, desconegut en les seves etapes, és de creure que fou el mateix camí pel qual les principals advocacions del temple passaren a tenir una petita capella domèstica a cada llar."

Apunta que fou a darreries del segle XVII que comença el costum de celebrar el Nadal en família davant d'un pessebre més o menys semblant al del temple. I pren la forma definitiva en el segle XVIII. Així doncs, caldria concloure que l'any 1786 la tumultuosa i extensa fira de la Catedral de Barcelona estava molt arrelada a la població. Igualment no s'entendria la gran concurrència de persones de totes les edats i sexes i classes socials, si no hi hagués el costum de construir pessebres familiars a les cases obreres i menestrals dels barcelonins de l'època.

"Haventi hagut molta fira en lo carrer a son devant, y en tot lo Pla de la Seu, fins a la davallada de la Canonja, consistint esta, ab summa concurrència de gent de tota classe y sexo, a veurerla y comprar tot lo que se hi venia, de montanyas, casas de varias hechuras de cartró, y de suro molt pulidas, y imitades al natural, ciutats, vilas y pobles, com veyem en Cataluña, hermitas, pesebres o naixements de suro. Hechuras molt pulidas de barro y pintura, y encarnadura en pastors; pastores, reys, bous, y mulas, y mil altres de estas juguinas, per encantar a la gent, no estalviant-se hom de espentes furioses trepitjades ab algun ripio de la butxaca de mocadors; rellotges, capsos, y altres cosas."⁴³

Duran i Sanpere (1947) situa l'origen del pessebrisme a Catalunya en el segle XVI. Per ell, la popularització del pessebre es fa a través dels temples, primer franciscans, i no pas via cortesana. Diu que representa un grau més de popularitat el fet d'ésser transportat el pessebre a les cases. El camí que pogué seguir, desconegut en les seves etapes, és de creure que fou el mateix camí pel qual les principals advocacions del temple passaren a tenir una petita capella domèstica a cada llar. Apunta que fou a darreries del segle XVII que comença el costum de celebrar el Nadal en família davant d'un pessebre més o menys semblant al del temple. I pren la forma definitiva en el segle XVIII. Si és així, paral·lelament

⁴³ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1799). *Op. cit.* vol. XIX, p. 580.

neix el paisatge del pessebre, element clau a partir d'ara i del que no sempre es parla amb la seva mesura justa. Els pessebres conventuals o d'església són sense paisatge.

Malauradament, com ha estat habitual durant molts segles, la història del poble menut no ha interessat, ni coetàniament ni als historiadors posteriors. Les notícies que hem trobat han estat les d'un home amb interessos "excèntrics" com el Baró de Maldà, o, ja en època posterior, ens han arribat amb l'aparició dels primers diaris, com el Brusi, en relació amb la classe benestant. Ara ja sí, per mostrar, també en el sector del pessebrisme, el seu poder i estatus social encarregant les figures a artistes de renom com Ramon Amadeu o Domènec Talarn.

Precisament, Ramon Amadeu és mostrat amb unanimitat com el punt més àlgid de l'art pessebrístic a Catalunya. Com pot ser que el primer gran figuraire conegut sigui el punt més alt d'aquest art, sense antecedents? I després? Tot és decadència?

4.2. LA PRIMERA MEITAT DE SEGLE, ENTRE EL CALAIX DE SASTRE I EL BRUSI.

Aquesta és una etapa amb molt poca informació sobre les fires de pessebres. El *Calaix de sastre* és l'única font viva que ens aporta dades i caliu, alhora; a excepció dels anys de domini francès entre 1808 i 1813, com veurem en el capítol corresponent:

"Festa a Santa Llúcia en la Cathedral, y en son propi retaula, y capella, ab la molt concorreguda fira de la Feria corrent de montañas, casas de suro, Palacios de est, y de cartró pintat, ab abundancia de figurillas de pastors, cabras, bous y mulas e com que se acostia Nadal, per quants tingan lo humor, y gust de guarnir pesebres o Naixements, segons rutina de cada any."⁴⁴

O en aquest altre fragment on també explica la festa que es fa en devoció a Santa Llúcia, a la pròpia capella annexa al claustre de la Catedral:⁴⁵

"Avui, Santa Llúcia Gloriosa, que ens conservi la vista, i la claritat, molta gent, i més la estudiosa, fa Festa, encomanantse a Santa Llúcia, verge i martir, resantli alguns Pare nostres en sa propia capella, extra claustre, de la Cathedral, y dintre, en lo retaula y capella dels mestres de casas, que venera á imatge de la Santa. Dintre de la capella de Santa Llúcia, a la vora del Portal, y dintre se ohia aquell zumbido com de moscas, vespes, y abellas, de totes aquellas cegas, coxas, mancas y contretas uracioneres, que destorban prou als que resan a Santa Llúcia, y més a dir l'auració, parlant ab el nás, o gangosas, més de quatre varjaulas.

Afora, en aquell carrer davant de Santa Llúcia, en sá capella fins casi a la devallada de la Canonja, era la Fira, que acostuma ser tots los anys, de

⁴⁴ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1801). *Op. cit.* vol. XXII, p. 336-337.

⁴⁵ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1802). *Op. cit.* vol. XXV, p. 698-699.

juguinas propias del Nadal: de pastores y pastoras, bous, mulas, cabrets, Reys del Orient, palacios del Rey Herodes, ciutats de cartró pintat i de suro, casas de pagesos; imitat, tot lo de suro, ab lo de temples i cobas, a tot lo que és en gran, y entre estas curiositats de temples, ab obres de petxinas y caragolins, hi havia un temple ab columnas y, dintre, un retaule ab ninxo al michg, ab una figura de Santa Caterina de Siena, tot treballat, ab la mesa de altar, ab llagums d'arròs, blat de moro, fasolets i altres llagums, que era divertiment aturarsi hom a veureho ...”

Les anotacions es van repetint any rere any, tant de la Fira i festa de la Puríssima com de la Fira de Santa Llúcia. L'any 1807 és el darrer que en parla, a causa de la Guerra del francès i el seu exili de Barcelona. Però a la que s'acaba el conflicte torna a la ciutat i continua el seu dietari. La darrera anotació és de l'any 1816, on diu que no l'ha visitat per problemes a la vista i d'edat:⁴⁶

“Dia avui de molta concurrència de poble, de totes clases a veurer, y comprar de tota aquella Fira, Festa de Santa Llúcia verge y Martir devant la Seu, carrer y vora de la capella de Santa Llúcia, no podentse res explicar, per no haberla vista, sent demesiada per mi la confusió de gent ab prou espentes de uns y altres, grans y xichs en los dos sexes, allargant-me poch la vista, y ya alguna edat massa per seguir fires.”

És veritat, que l'any 1792 apareix el *Diario de Barcelona*, que serà una altra de les fonts coetànies de les fires. Però passarà cert temps abans no es consolidi com una bona aportació. Els primers anys només es fa menció indirecta a les fires, i sempre per qüestions negatives, com robatoris. Es trobaran a faltar les notes del baró de Maldà, Amat i de Cortada. Altres capçaleres de diaris que ens serviran per aquesta finalitat, es creen a finals del segle XIX o principis de segle XX. Per tant, la possibilitat de contrast és molt inferior.

A partir d'ara, les notes referides a la fira seran d'una altra tipologia. Molt menys personal, és clar, i també d'un escàs interès, podríem dir social, però prefereixo el terme humà:

“Ayer 13 en la Feria de Santa Lucia, se perdió un bolsillo con varias monedas dentro, y una cedula de esta extracción de Lotería, cuyos num. son 1,12,15,78 y 90: quien lo hubiese hallado acudirá al Despacho principal de este Diario que darán razón.”⁴⁷

O aquesta altra:

⁴⁶ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1816). *Op. cit.* vol. LII, p. 263.

⁴⁷ *Diario de Barcelona*, 14 de desembre de 1792, p. 300

*“El día 13 de éste se perdió, en la Feria de Santa Lucía, un redox de oro: la ahuja del minuterero está rota, y la cadena es de similar”.*⁴⁸

I encara aquesta altra de l'any 1796:

*“El día de Santa Lucía se encontró por la Feria una hebilla de plata redonda: quien la haya perdido acudirá en casa de Joseph Domenech, cotonero, que vive en la calle del Call, que enseñando la compañera la entregará.”*⁴⁹

Molts més anys després, el 1841, es torna a parlar de la Fira de Santa Llúcia. Aquest cop també per un motiu delictiu. Pel que explica la notícia es va poder descobrir un taller on es fabricava moneda falsa. Una dona anava comprant a diferents parades de la fira *“que se hace en esta Ciudad en semejante día y calle del Obispo”* amb moneda falsa que requeria canvi. Aquest comportament reiteratiu va cridar l'atenció, segurament d'algun firaire, tot i que no es diu, i es va avisar a les autoritats. Els guàrdies la van arrestar i aquesta va declarar on hi havia el taller.⁵⁰

En cap cas es parla de la Fira, de les parades i del que es ven, ni de la concurrència, de si estava animada, de si feia bon o mal temps. En aquest període, les fires de pessebres, resten invisibles als responsables de l'entranyable Brusi. Però la manca de dades sobre les fires, és inversament proporcional a la quantitat d'anuncis que es publiquen relacionats amb la compra i venda d'objectes per a pessebres i, fins i tot, pessebres sencers. Hi trobem des del propi Josep Serrat, que aprofita per vendre des del seu magatzem del carrer Cignàs; fins el José Molina, natural de Granada, documentat per primera vegada a Barcelona l'any 1831, però del que anirem tenint notícies en anys successius:

*“En la posada de la Union sita en la calle de Gignas núm. 2, se hallará á Josef Molina, recién llegado de Granada, reino de Andalucía, quien tiene para vender por mayor y menor un hermoso surtido de figuras de barro de todas clases trabajadas al mayor gusto y las proporcionará al que guste de ellas á los precios mas moderados con arreglos á sus calidades.”*⁵¹

Visita la ciutat aprofitant les fires de Sant Tomàs i, pel, que sembla, cada any s'ubica en un lloc diferent i també ven altres productes que no tenen res a veure amb els pessebres.⁵²

⁴⁸ *Diario de Barcelona*, 15 de desembre de 1792, p. 304

⁴⁹ *Diario de Barcelona*, 20 de desembre de 1796, p. 1.476

⁵⁰ *Diario de Barcelona*, 21 de desembre de 1841, p. 5.232

⁵¹ *Diario de Barcelona*, 22 de desembre de 1831, p. 2.849

⁵² Sobre els tallers granadins podeu consultar Ángel Peña (2016, p. 67-90)

“Avisos. El granadino que estuvo el año pasado en la calle de Escudellers, con un surtido de figuras de barro y dulce seco y en almíbar, acaba de llegar á la ciudad, y abrirá la tienda de dichos efectos, de superior calidad, en una de las barracas de Sta. Maria del mar interin se le proporciona otro parage mas oportuno, del cual dará conocimiento al público.”⁵³

El nom d'aquest granadí pot aportar alguna dada en futures recerques sobre tallers granadins, que com diu Peña (2016) no s'han estudiat amb el deteniment que es mereixen.

Les transaccions comercials de particular a particular són múltiples i heterogènies i abasten tot l'arc pessebrístic que ens puguem imaginar. Es venen figures de pessebre de tot tipus de material: de cartró, de fang, de guix; estils i mesures. S'anuncia la venda de pastors, àngels, Naixements, camells, reis, etc. També es venen construccions de suro: coves, casetes, pobles, etc. Fins i tot hem documentat les primeres vendes de motllos de guix per fer figures de pessebre:

“El que quisiere comprar moldes de hacer figuras para Nacimientos, y otras varias cosas, con mucha equidad y proporcion, acuda a la calle mas baxa de San Pedro, cerca de la de los Metges, casa número 10, primer piso.”⁵⁴

“Se hallan de venta un buen surtido de moldes de hacer figuras de pesebre, con algunos de varios santos y vírgenes, y otro surtido de hacer figuras de carton: el que quiera entender de ellos puede pasar á la calle de Sadurní, núm. 15, piso primero, que se venderán al precio que se convengan: advirtiendole que muchos juntos se darán mas cómodos.”⁵⁵

En aquesta època ja trobem el que podríem anomenar el primer pessebrista professional que s'oferia per anar a muntar pessebres a les cases particulars:

“Cualquiera que necesite un sugeto hábil en componer y colocar un nacimiento vulgo pesebre al último gusto, acuda a la botica de la esquina de la calle de la Galera en la del Hospital.”⁵⁶

I també, des de bon principi, trobem anuncis de qui ven suro pelegrí per la construcció de pessebres, ideal per a la formació de muntanyes:

“En casa de Joseph Camps, Espartero, en la calle del Hospital, se vende Corteza de Alcorcho, vulgo, Corcho macho ó Pelegrino, muy bueno para hacer Montañas de Nacimientos, à 15 g la arroba.”⁵⁷

O aquest altre com exemple dels molts que podem trobar:

⁵³ *Diario de Barcelona*, 23 de desembre de 1837, p. 2.859

⁵⁴ *Diario de Barcelona*, 26 de desembre de 1802, p. 1.606.

⁵⁵ *Diario de Barcelona*, 8 de desembre de 1833, p. 2.751.

⁵⁶ *Diario de Barcelona*, 12 de desembre de 1825, p. 2.885.

⁵⁷ *Diario de Barcelona*, 5 de desembre de 1795, p. 1.363

“Pelegrin Díaz, maestro sastre, que vive en la calle mas baxa de San Pedro, enfrente de los padres Agonizantes, dará razon de quien tiene para vender una porcion de Pannas de corcho, propio para nacimientos; como tambien varias Casitas y una hermosa Ciudad con su cueba, todo de corcho igualmente propia para nacimientos (vulgo pesebres), lo que se venderá junto ó separado á un precio equitativo.”⁵⁸

En aquest període abunden els espectacles relacionats amb pessebres o naixements, que es poden visitar amb un horari fix i a un preu determinat. Molts d'aquests espectacles són vinguts de fora, sobretot d'Itàlia, i Barcelona forma part d'un itinerari europeu; com si es tractés d'una gira internacional. Potser el més conegut és el pessebre de Parodi:

“Avisos. En la calle de la Fontseca, se manifestará por Cayetano Parodi una máquina de figuras de mas de un palmo de altura, que en el Idioma Italiano representará el Nacimiento de nuestro Redentor Jesús y los demás pasages de su Vida hasta el Bautismo del Jordán; cuya representación se executará quatro veces cada tarde: es á saber: á las 2; á las 4; á las 6 y a las 8. La entrada á real de vellón.”⁵⁹

D'aquest pessebre també en parla Josep Maria Garrut (1951) i Agustí Duran i Sanpere (1951). Entre el *Calaix de sastre* i el *Diario de Barcelona* es publiquen informacions sobre tota mena de pessebres que es poden visitar a la ciutat. Des de prohoms de la ciutat com Ignasi Dou o Francesc Tudó, fins a entitats com la confraria de sabaters o el gremi de velers.

“En la Cofradía de los maestros Zapateros, frente á las escaleras de la Catedral se enseñará un Nacimiento de figuras movedizas, cuya función durará una hora y media, poco mas o menos y se pagará de entrada un real de vellón por persona: la pieza estará bien iluminada y adornada, y habrá asientos. Se empezará a las cinco de la tarde.”⁶⁰

L'any 1805 s'anuncia el cas de Josep Murlanch que convida a visitar el pessebre realitzat sota la direcció “del acreditado pessebrista” Ramon Baguer , a casa seva on es podran contemplar “el Nacimiento de nuestro Divino Redentor, exòrnado de vistosos países, deliciosas praderías, y variedad de juegos de agua natural.”⁶¹

Un dels pessebres més famosos en aquest moment és de Salvador Matas, teixidor de lli, que viu davant les escales de la catedral, al carrer de la Corríbia; molt a prop de la confraria de sabaters. Es tracta d'un pessebre compost per “unas excelentes figuras, y de

⁵⁸ *Diario de Barcelona*, 14 de desembre de 1801, p. 1.396

⁵⁹ *Diario de Barcelona*, 1 de gener de 1799, p. 3. Es repeteix la notícia pel 25 de desembre de 1799 (p. 1.443).

⁶⁰ *Diario de Barcelona*, 25 de desembre de 1803, p. 1.654.

⁶¹ *Diario de Barcelona*, 26 de desembre de 1805, p. 1.635.

*unos magníficos templos y edificios de corcho y cartón trabajados con mucho ingenio y primor, hay una rueda transparente dando vuelta en medio del Nacimiento, que acompañada de unos primorosos grupos de ángeles, forma la mas brillante prespectiva. No dudando de que este respetable público le honrará con sus asistencia.*⁶² Aquest pessebre s'anuncia durant molts anys seguits, des del 1811 fins el 1817. Amb la particularitat que el segon any s'explica que se'n podran veure dos: el del primer any i un de nou.

Els pessebres que s'anuncien no són els únics visitables. El cas de Bonaventura Planella, el trobem documentat per primer cop l'any 1815, però a l'anunci del diari se'ns diu: *“las personas que gustaren ver el pessebre que todos los años pone de manifiesto, y siempre con nuevos puntos de vista el señor Buenaventura Planella en su casa numero 45, calle del Carmen....”*⁶³

En alguns casos, l'any següent de ser exposat en públic, es comunica que es posa a la venda. Com el que l'any 1818 s'anunciava al carrer Tripó, casa número 13: *“se enseñará al público un Belen con todos los pasos que antecedieron y precedieron al misterio del nacimiento de nuestro Redentor, celebridad y baile de pastores, ida de los Reyes al portal guiados de la estrella, degollación de infantes mandada por el Rey Herodes, huida a Egipto, con otras varias curiosidades acompañadas con una orquesta correspondiente al célebre acto”*.⁶⁴ El 17 de desembre de l'any següent es pot llegir un anunci en el mateix *Diario de Barcelona* que *“el belen, vulgo pessebre, que por Navidad del año pasado, se enseñó en la calle Tripó, detrás del real Palacio: el que guste comprarlo se podrá conferir en la calle del Olmo, casa numero 16, para tratar del ajuste.”*

Aquests pessebres són anunciats dins la secció d'espectacles públics del diari, al costat de les representacions teatrals, on també s'anuncien les nombroses representacions dels Pastorets. La molta competència que hi hauria en aquestes dates, fa que els anunciants s'esmercin en la descripció i les meravelles que el públic podrà gaudir en la seva visita. I si cal, emfasitzant la voluntat lúdica de l'activitat. Com és el pessebre del carrer dels Cotoners, ubicat en uns magatzems entre l'antiga casa del senyor Gassó i el *“Mesón de la Bota”*:

“Por lo que espera quedarán contentos quantos allí concurren, que es la única satisfacción à que aspira; y así se persuade bastará lo que lleva hasta aquí dicho para dar una cabal idea del objeto à que se dirige lo principal de su intento, que no es otro sino el de proporcionar medios con que aligerar la

⁶² *Diario de Barcelona*, 29 de desembre de 1811, p. 4.

⁶³ *Diario de Barcelona*, 31 de desembre de 1815, p. 365.

⁶⁴ *Diario de Barcelona*, 27 de desembre de 1818, p.2900.

fatiga del espíritu, y divertir à todos los moradores de esta ciudad que quieran honrarlo con su asistencia, para que se convenzan de los progresos de que son susceptibles aun las cosas de menos regla, quando la aplicación no desampara al ingenio, siguen los aplausos a los sudores.”⁶⁵

Fins i tot, proliferen espectacles paral·lels que no tenen res a veure amb els pessebres per atreure més públic, programant actuacions musicals, de titelles, jocs de mans o el curiós cas de Mr. Bricart que “*tocará con vasos y copas armoniosas tocatas que han merecido la atención en cuantos sitios ha ejecutado su habilidad, y en particular en el teatro de esta capital donde logró un particular aplauso.*”⁶⁶

A partir dels anys 30 d'aquest segle, comença a aparèixer una nova terminologia per designar aquest tipus de pessebres, que es barreja amb l'exposició de paisatges i geografies del món. Aquesta terminologia fa referència a l'exposició de cosmorames o neorames; als que més tard caldrà afegir els termes de panorames i diorames. En aquest context trobem la primera dissertació històrico – estètica del pessebrisme. Es tracta d'un article sense signar del *Diario de Barcelona*⁶⁷, on l'autor justifica l'estil d'aquests pessebres visitables de 7 a 9 del vespre, previ pagament d'un “*real de vellon por persona*”.

Tot plegat ens dibuixa un marc amb una gran activitat pessebrística, amb molt dinamisme social, on l'interès pels pessebres és molt alt. També ens trobem davant el moment d'inici de la popularització col·lectiva del pessebre com espectacle social, que es mantindrà durant tot el segle i s'hi afegiran noves fórmules pròpies de cada època. S'intueix una creixent participació popular en la creació de pessebres casolans, però de la que, malauradament, no en tenim dades quantitatives.

En aquest sentit, val molt la pena aturar-nos una estona amb un valuosíssim text de 1845, l'autor del qual només en coneixem una inicial (O). L'article fa una magnífica descripció costumista del fenomen barceloní dels pessebres casolans; d'aquells que ens manquen les dades quantitatives. Tot i que, com veurem, amaga una segona intencionalitat, més pròxima a la crítica social, ens va molt bé per testimoniar allò que dèiem del dinamisme social que comportava el pessebrisme. Perquè, al cap i a la fi, les fires de pessebres són la manifestació més pública d'una celebració, el Nadal, que es desenvolupa bàsicament en l'àmbit privat o domèstic:

“Más de una vez en mis anteriores artículos he tenido que hablar de Belenes, sin que me haya sido posible dar en ellos una idea de esta costumbre que tanto atractivo ha tenido y tiene todavía para los barceloneses

⁶⁵ *Diario de Barcelona*, 25 de desembre de 1811, p. 4.

⁶⁶ *Diario de Barcelona*, 6 de febrer de 1825, p. 324.

⁶⁷ *Diario de Barcelona*, 26 de desembre de 1825, p. 2.996.

[...] En todas las clases de la sociedad, en todos los sexos, en todas las edades cuentan los Belenes numerosos partidarios, que así en la feria de Santa Lucía, en el llano de la Seo, como en las de Santo Tomas en la plaza de Santa María, hacen provisión de cuanto les falta para poner en el Nacimiento cuantas variaciones se acordaran en el consejo de familia, ó en las conferencias de los amigos.

Porque es indispensable que todos los años haya algunas cosas variadas en los Belenes; menguada idea daría de su ingenio el que presentase un Belen exactamente igual al del año anterior; sería considerado tan pobre de ideas, de gusto y de recursos como la señorita que se presentara dos noches seguidas en un baile sin cambiar de traje ni de adornos.

La noche del día de Navidad es la destinada á inaugurar los Belenes, que continúan según el gusto ó los hábitos de cada cual iluminándose una, dos ó mas veces á la semana hasta la Candelaria, después de cuyo día no queda ya Belen alguno. Por lo mismo que en todas las clases de la sociedad, y en todas las edades tienen los Belenes sus aficionados, no hay que estrañar la variedad que en los mismos se nota, porque hay Belenes de niños, y de mayores de edad, los hay pobres y ricos, aristocráticos y del estado llano. En todos refleja el gusto, las inclinaciones, el ingenio, las riquezas de los autores.

Subid á un cuarto ó quinto piso, porque en Barcelona no hay buhardillas, y veréis á los niños de una familia pobre afanosamente ocupados en la noche de Navidad en encender unas candilejas, ó unas cerillas que les regaló el cura á quien suele ayudar la misa para iluminar un armatoste de carton colocado en un rincon de la alcoba que se quiere parecer á una montaña, y en cuya parte inferior hay una cueva, donde entre un buey y una mula nace el Redentor. Adornan la montaña algunas cabras y pastores mutilados, alguna casita que compraran en la feria de Santa Lucía, y en una de las faldas del monte, un ángel colgado de una peña con un colosal gloria in excelsis por debajo anuncian á unos pastores el nacimiento de Dios. En aquella alcoba entonan los chiquillos con destempladas voces alegres villancicos en un idioma que es difícil averiguar si es el castellano ó el catalan. Estos villancicos empero les valen el aplauso de los concurrentes de su edad, de sus compañeros en todos los juegos y diversiones propias de la infancia. Pero si los niños pertenecen á una familia mas acomodada, ó se han asociado con los señoritos del cuarto principal ó del segundo para poner el Belen, ya no son mutilados los pastores y las cabras, el Belen se compone de algo mas que la montaña pelada; á su lado se divisa ya algun paisaje, con la comitiva de los Reyes Magos, ó con la degollación de inocentes, ú otra cosa análoga, como por ejemplo unos andaluces bailando el bolero, ó una procesión de frailes, ó unos moros batallando con los soldados de la Cruz. Mas en lontananza, és decir, dos palos mas allá, los restos de un cristal de la ventana que pocos días antes se rompió, os darán la idea de un mar tranquilo de cuyo centro se

*eleva magestuoso el sol, es decir un pedazo redondo de papel colorado con una cerilla detrás para que la ilusion sea completa.*⁶⁸

És el contrapunt adequat a la magnificència del desplegament de mitjans utilitzats per tots aquells pessebres-espectacles que s'anuncien al diari. És el quadre de la celebració popular, familiar i privada del Nadal, a través del pessebre, que es feia a Barcelona. És la primera descripció d'un pessebre casolà; i per aquest motiu no n'he volgut eliminar cap mot, cap expressió, cap detall. Aquests pessebres i els seus creadors anònims són la base del manteniment i el desenvolupament de les fires de pessebre.

L'article continua amb la categorització i jerarquització del tipus de pessebre que es poden trobar a la ciutat de Barcelona. És quan aprofita per censurar irònicament algunes situacions provocades durant la visita d'aquests pessebres-espectacle:

“A estos Belenes preceden en categoría los de las amas de cura, de monjas esclaustradas, de menestrales, de señores, de canónigos, y algunas veces los de los especuladores, en los cuales se paga la entrada. Mas no son los últimos los mas comunes, ni los que considerarse deben como inseparables de la sociedad barcelonesa [...] He querido á proposito considerar los Belenes bajo el punto de vista mas inofensivo, y he dejado de hablar de los lances no tan inocentes á que dan lugar. No he querido hablar de los bailes, de los conciertos, de los refrescos, que con ocasión de los mismos se dan en algunas casas. Mucho menos he querido decir una palabra de las apreturas, nó para todos desagradables, que suele haber en los cuartos de los Belenes, ni de las diversas ocurrencias que se notan en las interminables escaleras que hay que subir, y en las cuales cuando mas gente hay y mas bullicio, rara vez falta un prójimo que se encargue de matar la luz. Lo que entonces sucede..... os lo podrá decir quien lo sepa; mis ojos no saben distinguir los objetos en la oscuridad.”

Amb tots aquests exemples, dels que només hem ofert alguna mostra selectiva, es pot afirmar que, malgrat les minses referències a les fires de pessebres, el pessebrisme és un fenomen dinàmic a la ciutat de Barcelona durant aquesta primera meitat del segle XIX.

El pessebre ha traspassat manifestament l'àmbit secular i pietós per esdevenir una manifestació social i festiva. En algunes ocasions pot provocar conflictes i desajustos, com hem vist, que el propi context històric, polític i social aniran modulant. No sempre unidireccionalment, però que caldria analitzar en cada situació concreta. De nou mostrem un text que il·lustra meravellosament a *modus* de resum tot el que s'ha exposat en aquest apartat:

⁶⁸ *Diario de Barcelona*, 12 de gener de 1845, p. 139.

“Al presente los Belenes están á la orden del dia y algunos de los que están de manifiesto en varias casas particulares ofrecen á la curiosidad de los aficionados objetos muy dignos de llamar su atención. No es pues de estrañar que todas las noches se vean por las calles numerosas comitivas que acuden en tropel á visitar los nacimientos, reuniéndose en varias casas tanta gente que no toda consigue admirar cómodamente la habilidad del pesebrista. En cambio su obra es objeto de reunión, y proporciona á los convidados y convidadas un bello objeto de entretenimiento y tal vez mas de alguna deseada entrevista. - Juzgamos inoportuno decir aquí cuales son los Belenes que en la actualidad han llamado con preferencia la atención de los inteligentes. - Solo indicaremos que hemos oído elogiar mucho, el de figuras de movimiento que se enseña en la provincial Casa de la Caridad.”⁶⁹

En definitiva, ens trobem davant les bases que facilitaran que, durant la segona meitat del segle XIX, es produeixi l'eclosió social del pessebrisme a Barcelona, que afectarà de forma continuada i irreversible en el futur desenvolupament del pessebrisme a Catalunya. Tot seguit en veurem les característiques i quins altres factors influeixen en la seva configuració.

4.3. ELS PESSEBRES EN BOCA DE TOTS.

Durant la segona meitat del segle XIX, continuen els anuncis dels pessebres-espectacle; però s'incrementen les notícies de les fires i de molts altres aspectes relacionats amb els pessebres, com veurem tot seguit. El *Diario de Barcelona* publica els primers llistats d'algunes de les cases de Barcelona on es poden veure pessebres:

“Siendo tan general la afición de los vecinos de Barcelona en visitar los belenes que en la presente estación del año se hallan de manifiesto en diferentes casas, y á los cuales regularmente se permite la entrada con tarjeta de convite que facilitan los dueños de los mismos, ponemos á continuación una nota de algunos de los más notables y que mas llaman la atención en la actualidad, según han llegado á nuestra noticia. – Calle Brull, calle de Templarios, - Casa Bordas, nueva de San Francisco. – Casa Alabau, Rambla. – Casa Rovira, Platería. – Casa Carreras, id. – Casa Roig, Vigatans. – Casa Barsen, Correo Viejo. Casa Obrador, Rech Condal. – Casa Colom, Petritxol. – Casa Bergalló, Boria. - Casa Eras, Mercaders. – Casa Camp, mediana de San Pedro. – Casa Ricart, alta de San Pedro. – Casa Esteriol, baja de Sant Pedro. – Casa Urgell, Serra. – Casa Avellá, Boquería. – Casa Maimó, Buensuceso. – Casa Raurés, arco San Ramón. - Casa un droguero de la calle Ancha esquina á Escudellers. – Casa un pintor, cerca de Infantes huérfanos. – Casa Portusachs, calle Ancha. – En una tienda de lanería, caller de Flasers.”⁷⁰

⁶⁹ *Diario de Barcelona*, 12 de gener de 1849, p. 180.

⁷⁰ *Diario de Barcelona*, 11 de gener de 1850, p. 188.

Una nota del *Diario de Barcelona* publicada un any més tard, es manifesta en la mateixa línia. En ella s'explica la gran profusió de pessebres que es poden visitar i n'enalteix la reputació aconseguida amb el temps d'alguns, sense anomenar-los, gràcies a les habilitats pròpies de l'ofici que desenvolupen:

“Con el comienzo del año han empezado á estar de manifiesto gran número de Belenes en muchas casas particulares. Hemos oido elogiar el mérito de algunos de ellos siendo ya sabida la justa reputacion de que disfrutaban varias personas de esta capital para formar esos bellos paisajes, en los cuales, al paso que despliegan generalmente muy buen gusto y conocimientos artísticos ajenos casi siempre de sus respectivas profesiones, contribuyen á dar mayor animación á las alegres fiestas de Navidad.”⁷¹

Per tots aquests indicis, se'ns fa estrany la nota apareguda el mateix any de 1851, on es destaca la presència de molts pessebres durant les festes de Nadal i tot seguit afirma que *“a pesar de tal noticia, esta costumbre, que proporciona honesto pasatiempo a muchas familias de Barcelona, va cayendo en desuso.”⁷²* Posa com a prova la Fira de Santa Llúcia on diu que si s'exceptuen una o dues taules, no es troben figures o construccions de suro de mèrit com els que es veien en anys passats.

Curiosament també destaca els robatoris que s'hi produeixen, aprofitant la presència massiva de visitants. No existeix cap font documental totalment objectiva, freda i asèptica. Totes estan subjectes a la intencionalitat de l'autor i a la seva percepció individual. Aquesta característica de la que ja en parlàvem quan analitzàvem el *Calaix de sastre*, també es pot aplicar a la premsa. Tenim dades de robatoris des que hi ha notícies de la fira però, en aquest període, la premsa només es fixa en aquest detall; com en altres períodes es fixarà més en d'altres. Paradoxalment durant la dècada dels 50 del segle XIX es repeteixen les notícies similars referents a la poca qualitat dels productes de les fires, tant de la Puríssima com de la de Santa Llúcia; amb qualificatius com: *“poco provista”⁷³* o *“pobremente sortida.”⁷⁴*

Aquest pessimisme reapareix cíclicament en el món pessebrístic. La subjectivitat dels comentaristes i la manca de dades quantitatives que puguin acompanyar tals afirmacions podrien ser suficients per no tenir-les en compte. Però a més, resulta que aquest procedir el trobem en d'altres ciutats. Albert Dresaire (2004, p. 9) quan estudia la història del pessebrisme a Mataró i Ramon Llongarriu (1999) a la ciutat d'Olot es troben amb la mateixa tessitura. Tan un com altre han demostrat que només són impressions. És

⁷¹ *Diario de Barcelona*, 2 de gener de 1851, p. 28.

⁷² *Diario de Barcelona*, 14 de desembre de 1851, p. 7.390.

⁷³ *Diario de Barcelona*, 14 de desembre de 1852, p. 7.624.

⁷⁴ *Diario de Barcelona*, 9 de desembre de 1853, p. 8.896.

veritat que es poden haver produït alts i baixos, però més de forma circumstancial que no pas conjuntural o estructural.

La terminologia emprada en algunes ocasions pot ser motiu de confusió, ja que es fa servir la paraula joguets. Tant per designar figures i objectes per posar en el pessebre com pels estris infantils per a oci i entreteniment. Ja he dit anteriorment que era freqüent aquesta apreciació de les figures populars de les fires i que trobem el mateix fenomen a d'altres ciutats de l'Estat espanyol (Peña, 2016). Per tant, no ens ha d'estranyar que al costat d'una parada de figures n'hi puguin haver de joguines de llauna, posem pel cas:

“Ayer estuvo poco asurtida la primera feria de juguetes propios para Belenes de las fiestas de Navidad. Los objetos curiosos y de mérito que antes aparecían en esta clase de ferias, y que tanto llamaban la atención de los aficionados, son ahora sustituidos por libros, láminas y muebles viejos y de escaso valor.”⁷⁵

És veritat, que en la majoria d'ocasions, aquestes fires no eren monogràfiques, sinó que es podien trobar parades on es venien objectes ben diversos, més o menys agrupats, però formant un mateix continu. Són moltes les referències que indiquen l'existència de parades de torrons, joguines, llibres de vell i “quincalla”. El caràcter marcadament infantil dels pessebres casolans i, per tant, de les fires de pessebres, és un estigma que s'arrossegà fins el present. Sobretot emfasitzat per aquells que volem remarcar la distància entre els pessebres populars i els elitistes pessebres burgesos primer, o d'associacions més tard. Vegeu aquest altres cas:

“Gran surtido de juguetes. Hallándose de paso en esta capital un fabricante de figuritas de barro, finas, ofrece á tan respetable público un magnífico y variado surtido de ellas, de las que se verán tipos de gusto raros y elegantes en la tienda n.3 de la calle de Zurbano.”⁷⁶

En aquest sentit, Duran (1924) fa un article on adverteix que la fira de Santa Llúcia no és només per a nens, sinó també per a homes, ja que a Barcelona són moltes les persones grans que “cultivan con amor el arte de los belenes”.

La dificultat de valorar aquest tipus de notícies no es produeix per la pròpia subjectivitat de l'autor de la nota i de la manca de dades quantitatives, sinó també per la impossibilitat de contrastar-ho. Un exemple de la confusió d'aquest moment és que en dues setmanes de diferència, durant el Nadal de 1856/57, es donen notícies contradictòries. Per un costat es diu que són escassos el número de pessebres que es poden veure enguany i menys encara que siguin “verdaderamente dignos de ocupar la

⁷⁵ *Diario de Barcelona*, 9 de desembre de 1854, p. 8738.

⁷⁶ *Diario de Barcelona*, 20 de desembre de 1859, p. 12.744.

*atención de los aficionados;*⁷⁷ i de l'altre, que en són bastants en número i alguns d'ells magnífics i que són molts els que demanen al diari que no publiquin els seus noms.⁷⁸

Sembla que a finals de la dècada es superen aquests moments de crisi i es reprèn amb força, si hem de fer cas de la següent nota:

*“Parece que este año ha vuelto á despertarse algun tanto la afición de los llamados pesebristas, y que dentro de breves días se pondrán de manifiesto algunos Belenes, cuyo mérito hemos oído elogiar. Han terminado las férias, que han estado este año mas lucidas y animadas que en los anteriores.”*⁷⁹

Amb el canvi de dècada allò que podia semblar un moment de crisi, s'oblida ràpidament i es retorna a un període successor d'aquella efervescència de la primera meitat del segle, on es generaran noves inèrcies. El Nadal de 1860 s'anuncien fins a quaranta pessebres que es poden visitar en cases particulars o establiments. I destaca que *“la concurrència en visitarlos es también bastante considerable, por manera que léjos de haver disminuido esta afición, ha aumentado desde que por medio del gas puede combinarse mejor la iluminación de los paisajes.”*⁸⁰ En aquest text, a més, s'hi detalla la novetat de la il·luminació a gas, millora tècnica que també afectarà als pessebres i al costum de visitar-los.

Un segon indicatiu d'aquesta millora i que ratificaria les cites anteriors ens l'ofereix de nou el *Diario de Barcelona*:

*“Con motivo de ser hoy la fiesta de Santa Lucía, se ha establecido la feria de costumbre en las inmediaciones de la Catedral: nos ha parecido que este año se encontraban en aquella y en mayor abundancia que en los anteriores algunas buenas colecciones de figuras y de edificios destinados al adorno de los belenes.”*⁸¹

A l'endemà, tornen a parlar de la fira i no és per explicar les típiques anècdotes de robatoris i pillatge, sinó per donar a conèixer una reunió que es va fer “a la fira” dels principals pessebristes de la ciutat.⁸² En aquesta reunió s'estava parlant de quins serien els pessebristes que s'exposarien per aquelles festes. Qui escriu la nota, que no està signada, afirma haver vist aquesta reunió i deuria també sentir alguna cosa. Per desgràcia, no ens diu qui eren aquest principals pessebristes de la ciutat, però es podrien assenyalar seguint els diferents anuncis dels pessebres exposats.

⁷⁷ *Diario de Barcelona*, 30 de desembre de 1856, p. 10.629.

⁷⁸ *Diario de Barcelona*, 13 de gener de 1857, p. 345.

⁷⁹ *Diario de Barcelona*, 25 de desembre de 1858, p. 11.782.

⁸⁰ *Diario de Barcelona*, 21 de gener de 1861, p. 618.

⁸¹ *Diario de Barcelona*, 13 de desembre de 1861, p. 11.385.

⁸² *Diario de Barcelona*, 14 de desembre de 1861, p. 11.399.

Aquesta notícia no tindria més importància si no fos per una segona part d'aquesta reunió que es va fer pel febrer i que, com veurem, el diari també se n'ocupa. Aquest podria ser el començament de la primera societat de pessebristes, creada l'any 1863.

4.4. LA PRIMERA ASSOCIACIÓ PESSEBRÍSTICA DE BARCELONA

Com hem pogut veure, es tracta d'una etapa on, no només, es mantenen els pessebres exposats al públic, sinó que se n'incrementa la quantitat i la qualitat; on també es mantenen les transaccions entre particulars, anunciades en el Brusi, de figures i objectes pel pessebre. És un moment on s'entreveu un increment d'esdeveniments relacionats amb el pessebrisme. En aquest context, neix la primera organització pessebrística.⁸³

En el país es viu el moviment polític, social i cultural de la Renaixença, que reelabora i enforteix la consciència diferencial dels membres de la societat catalana al llarg de tot el segle XIX i d'una manera progressivament dinàmica. En el benentès que aquesta represa de la consciència de la pròpia identitat afecta totes les manifestacions culturals (Prats, 1988).

Aquella primera reunió mantinguda a la fira de Santa Llúcia, té una segona part el 9 de febrer de 1862, de la que també ens informa el *Diario de Barcelona*⁸⁴. Se'ns diu que tingué per objecte, constituir una societat. Tot i que no s'explicita si és una conseqüència de la cita anterior, la coincidència de dates és significativa. El cas és que s'està fent bullir l'olla, com s'acostuma a dir, per posar la llavor del que serà la *Sociedad de Pesebristas de Barcelona*, creada oficialment l'any 1863.

La nota signada, ara si, per Melchor Alió diu el següent:

“Uno de estos días ha habido una reunión de aficionados á belenes, la cual ha tenido por objeto constituir una especie de sociedad, entre cuyas bases, iguales ó parecidas a las que existían antiguamente, es notable la de que todos y cada uno de sus miembros se obligan á poner de manifiesto cada año el respectivo belen; que los días de iluminación serán distintos, teniendo particular cuidado de que estén repartidos en los diferentes días de la semana y que cada uno destinará una noche exclusivamente para los asociados, quienes podrán hacer en el acto todas cuantas observaciones ó censuras tengan por conveniente acerca de la distribución de los respectivos belenes, á fin de que estos vayan adquiriendo cada año mayor gusto y novedad.”

En aquest punt, cal fer un incís o aclariment de les afirmacions que fa Josep Maria Garrut (1957, p. 88 i 89), on diu que es tracta de la primera associació pessebrística del

⁸³ Com a dada comparativa cal saber que l'embrió del que més tard s'anomenarà Centre Excursionista de Catalunya es crea 13 anys més tard; el 1876.

⁸⁴ *Diario de Barcelona*, 9 de febrer de 1862, p. 1.239.

món. Això no sembla que sigui així, ja que ell mateix aporta dades d'una entitat a Wennis in Pitztal, a Àustria, creada l'any 1860. Els arguments utilitzats per capgirar una dada tan objectiva com l'any: 1860 és abans de 1863, són una mica tronats. Diu que l'any 1858 el Brusi ja parlava com si els pessebristes estiguessin organitzats; i que l'entitat austríaca va tenir una vida molt curta i de pocs afiliats. Tot plegat és una mica barroer, ja que les primeres dades documentals sobre reunions amb l'objectiu de crear una associació són les que acabeu de llegir. El 13 o 14 de desembre de 1861 hi ha una primera reunió que continuaria el 9 de febrer de 1862, passada la Candelera. Aquell seria l'origen o els antecedents de l'associació creada oficialment l'any 1863. És veritat que la nota del 9 de febrer diu que les bases, entenguis reglament o estatuts, serien semblants “a las que existían antiguamente”. Però no podem saber a què es refereix i, de moment, no s'ha trobat cap altra dada sobre associacions anteriors, que per la seva importància és de preveure s'hauria anunciat al diari. Per descomptat que la desacreditació de l'entitat austríaca és parcial i subjectiva. I, per tant, poca cosa més hi afegirem.

Un dels precursors d'aquesta associació fou Josep Oriol Mestres, pare d'Apel·les Mestres. En el *Diario de Barcelona* de l'any 1961 es diu que “Entre los varios Belenes que este año hay de manifiesto en esta ciudad, llama muy justamente la atención el del arquitecto señor don José Oriol Mestres. Es todo él un detenido estudio de rocas, torrentes y precipicios, que ha sido muy encomiado por los inteligentes.”⁸⁵ Josep Maria Garrut (1957) diu que Josep Oriol Mestres era el “Verb” de l'associació i que fou l'autor de 13 prescripcions, model de ponderació i saviesa. El president fou Salvador Bordas, i altres membres destacats foren en Domènec Talarn, en Ramon Boada, en Joan Bastinos, en Miquel Tusquelles o en Domènec Estreicher, entre d'altres.

El context social i polític afavorí l'aparició d'associacions relacionades amb el món de la cultura i de les arts, amb una visió més lúdica i festiva. L'enderrocament de les muralles, l'any 1854, seria el reflex material d'una obertura espiritual promotora d'activitats de carrer. La Societat del Born i Lo Niu Guerrer, són dues d'aquestes entitats que el Museu Marès va dedicar una exposició per parlar d'aquest nou tarannà visible a la ciutat:

“Pensem no equivocar-nos si diem que la Barcelona vuitcentista es divertia molt [...]. Sens dubte, l'associacionisme hi va tenir un paper molt destacat des de mitjan segle XIX, i l'associacionisme relacionat amb el món de la cultura i de les arts, d'una manera especial. La importància de l'associacionisme amb finalitats recreatives, lúdiques, les festes de carrer, la gresca, les fontades, les arrossades, els Jocs Florals Humorístics... se centra

⁸⁵ *Diario de Barcelona*, 19 de gener de 1961, p. 609.

en el fet de ser un reflex d'una manera de viure d'una societat." (Velez, 2012, p. 18).

Lo Niu Guerrer, entitat fundada l'any 1874, organitza una exposició de diorames de pessebres el desembre de 1877, dels que malauradament no hem aconseguit cap imatge⁸⁶. Es podria aplicar aquest tarannà a la recent creada *Sociedad de Pessebristas de Barcelona*? Per alguns autors la resposta és afirmativa (Garrut, 1957; Dresaire, 2015), i com a exemple demostratiu exposen la denominació de la junta directiva com a Tribunal de la Gaita, i els seus membres lo gaiter primer, lo gaiter segon, etc. Però potser caldria avaluar les possibles conseqüències d'aquest posicionament. S'anomenava tribunal perquè un dels principals objectius d'aquesta associació era la de promoure la realització de pessebres per part dels seus associats. Aquests tenien l'obligació de destinar-hi un dia perquè els altres membres el poguessin visitar "*quienes podrán hacer en el acto todas cuantas observaciones ó censuras tengan por conveniente acerca de la distribucion de los respectivos belenes, á fin de que estos vayan adquiriendo cada año mayor gusto y novedad.*"⁸⁷

Lamentablement aquest primer, o potser segon, intent de corporació pessebrística no va tenir una llarga continuïtat. No se'ns diu res del seu desmembrament. Anys més tard, s'aprofitarà qualsevol ocasió per carregar contra l'esperit lúdic d'aquesta entitat i demanar un major respecte pels naixements o pessebres. No sabem si fou, precisament, aquest marcat caràcter lúdic, el que va acabar per deteriorar les relacions entre els seus membres i en fou la causa de la desaparició de l'entitat; tal i com s'encarregaran de proclamar incansablement els continuadors de l'associació creada l'any 1921. I és que en el món del pessebrisme, les connotacions religioses tenen un vincle especialment fort, tant vist des de dins, com vist des de fora. I no deixa de sorprendre aquesta voluntat acadèmica d'aconseguir un "*mayor gusto y novedad*". Gust per part de qui? I, segons quins criteris?. El debat que ja s'inicia en aquest segle sobre la versemblança històrica del pessebres i els anacronismes dels pessebres populars, comencen en aquest segle, però continuen avui en dia (Montlló, J. 2016).⁸⁸ Es tracta d'un debat que no es percep de la mateixa manera a d'altres zones pessebrístiques d'Europa, com La Provença o Nàpols.

En realitat, els membres de la Societat s'anaven fent grans i les forces dels que empenyien s'afeblien, com passa sovint en aquest tipus d'entitats de voluntariat. El seu president i fundador, Salvador Bordas Valls, moria l'any 1873, en Joan Bastinos Coll, el

⁸⁶ <http://elbouilamula.blogspot.com.es/2011/08/lo-niu-guerrer.html> [Consulta: 17 de juny de 2016].

⁸⁷ *Diario de Barcelona*, 9 de febrer de 1862.

⁸⁸ I si no, veure les reaccions que ha provocat el pesebre de la plaça Sant Jaume: <http://elpebbebredelamula.blogspot.com.es/>

1893, en Josep Oriol Mestres, l'any 1895. Progressivament disminueix el número de pessebres particulars que es podien visitar, però això no implica una disminució de l'afició popular i social del pessebre.

Amb el canvi de segle, entre l'afebliment de l'associació primigènica i el naixement de la seva continuadora, s'anirà configurant un nou espai amb noves polèmiques i debats. Neix l'historicisme arqueològic d'opereta, s'inicia una doble batalla del pessebre i en el nostre país triomfa el feixisme, que ho canviarà tot.

5. CAP A LA CONFIGURACIÓ DEL MODEL ACTUAL DE FIRA

5.1. ELS ANYS SENSE TUTELA

Durant tot el primer quart del segle XX es continuen anunciant pessebres promoguts per entitats diverses: parròquies, monestirs, escoles, entitats socials, culturals i benèfiques. També hi ha establiments i comerços que utilitzen el pessebre com a reclam publicitari. Els més coneguts de l'època són el de la Sala Mercè i el de la pelleteria La Siberia. Amb un objectiu més pietós o més comercial, es manté l'exhibició pública de pessebres. Tot i que la manca d'un grup promotor fort i dinàmic també es fa notar.

Però tornem a topiar amb la manca de dades quantitatives, que encara patim en l'actualitat. L'any 2015, Charles Fillit, director general de polítiques de promoció de l'artesanía a Aubagne (Marsella), no entenia com no s'havia fet cap estudi d'assistents a la Fira de Santa Llúcia.⁸⁹ Tampoc s'ha fet mai un estudi sociològic que analitzi l'arrelament del pessebre a les cases i en l'àmbit familiar. Ni tan sols podem utilitzar dades reals de vendes a les fires. No ens hem d'estranyar, doncs, si llegim versions pessimistes i totalment subjectives, com hem vist abans, i que sovint són visions cícliques.

L'any 1954 ja s'exclamaven d'aquesta manca quan deien (J.V, 1954): “*Entre las muchísimas cosas a realizar está la de llevar a cabo un censo de los pesebres que se construyen en nuestra Ciudad, de todas las familias, de todos los Hombres de buena voluntad que conmemoran el santo día de Navidad con la plasmación del Pesebre.*”

Un nou element que s'introdueix amb força en aquest període, de finals del segle XIX i principis del XX, és la moda de l'arbre de Nadal, conegut com *arbre de Noël*, acompanyat de nous costums, com la celebració del *veïllon* per Cap d'Any. Com totes les novetats, les noves modes són percebudes com amenaces potencials i en el camp dels costums tradicionals aquesta percepció és més sensible que en altres camps. En aquest sentit, l'any 1928 a Itàlia s'iniciarà una campanya en contra de l'arbre promoguda per l'arquebisbe de Florència, que publicà una Pastoral amb el títol “*Pressepio, non albero*”⁹⁰ (Orion, 1930). Aquest procés es coneixerà amb el nom de *Batalla del pessebre*. Anys més tard s'aprofitarà aquest terme, en un altre debat pessebrístic a Catalunya, del que en parlaré més endavant.

⁸⁹ Taula rodona organitzada pel Col·lectiu *El Bou i la Mula* a la *Casa dels Entremesos* de Barcelona, el 17 de desembre de 2015, amb el títol: *Les fires de Nadal, instruments de promoció de l'artesanía local o futurs basars?*

⁹⁰ “*Pessebre, no arbre*”

Les fires continuen amb bon funcionament, traves administratives a banda, i amb el permís de la climatologia. Però la seva vida és paral·lela al pessebrisme oficial, sempre burgés, de la ciutat de Barcelona. Les figures i objectes que s'hi venen són tinguts com mercaderia per infants; més com joguines que objectes d'art popular, a excepció de veus qualificades, com anirem comprovant.⁹¹ Mireu el que s'escriu a *La Veu de Catalunya* (GSJ, 1929, p. 2):

"Aci, encara que és ja esvaïda, quasi del tot, aquella prevenció amb que es mirava els pessebristes, com si fos cosa estranya que un home es dedicés a fer coses d'infant, encara per molts això ho és [...] i en el sector de les arts no se li vol reconèixer la importància que té i amb què és considerat a l'estranger, principalment a Alemanya, França i Itàlia, com manifestació artística de l'art popular."

Una d'aquestes veus autoritzades és la d'en Lluís Folch i Torres que, en un article (1918) clarivent, defensa les fires de pessebre i les figures i casetes que s'hi venen. Diu que si tots els barcelonins tinguessin més sensibilitat artística les fires que en aquell moment se celebraven haurien de canviar de lloc perquè quedarien col·lapsades, perquè "*de todas las artes Populares es la de figurillas y la de las casitas para belenes la mas encantadora de todas*". Diu que la gent ja hi va, però no amb l'objectiu o la mirada convenient. Hi van només per complaure els fills, seguint els seus desitjos, però que s'hi hauria d'anar amb admiració per les coses humils que parlen de la bellesa a través de formes i conceptes primitius. Es queixa que darrerament s'ha introduït el verisme arqueològic i certes pretensions artístiques d'alguns artesans. Però que encara queden el que ell anomena "*almas humildes, artistas primitivos, gentecillas desprovistas de vanidad, que durante el año, ora en los suaves atardeceres del verano, ora en las largas veladas del invierno, se complacen en poner su espíritu a contribución creando esas figuritas que, cual tanagras barceloneses, pudieran ser el encanto de nuestra intimidad*".

Aquest verisme arqueològic i el gust orientaltzant fruit de l'època i potenciat per Domènec Talarn, s'aniran sobredimensionant, fins arribar al punt, als anys 40 del segle XX, de provocar el que es va conèixer com la "Batalla del pessebre".

⁹¹ Moltes festes pateixen un procés d'infantilització per tal de camuflar un origen i simbolisme anterior a l'heterodoxia dominant i en un moment donat es prohibeixen. Però en el cas de d'algunes festes de Nadal també és produït a causa d'un sentiment de nostàlgia de la pròpia infantesa. Es vol reproduir tot tal com es recorda que era en aquell temps. A més s'hi afegeix el desig de que la canalla sentin el mateix que sentien els adults quan infants, per això s'emfasitza tant que el pessebre l'entenguin els nens i el fet de dir-ne "joguines" podria tenir que veure amb aquest sentiment d'infantilització del simbolisme. No es tracta d'un ritual d'adults en el que els nens hi participen d'alguna manera, però que ho faran i ho voldran fer quan siguin grans, sinó que tot s'adequa a que els infants disfrutin, i s'empetiteix el significat, destacant només allò que els infants desitgen.

Tot seguit, Folch i Torres, explica l'anècdota d'una firaire de Santa Llúcia que presumia de la perfecció de les seves figures en comparació al que ella anomenava "mamarrachos" que es podien trobar en altres parades. Però per l'autor tot i que eren fines de realització, les trobava fredes i mudes "ciegas como un cristal esmerillado". En canvi, a la parada del costat hi va comprar dues figures que desprenia de l'autor una ànima d'artista. L'autor era un noi de quinze anys, que estava a la parada amb la mare i els seus germans. La mare explica que aquella peça justament fou motiu de bronca familiar. Resulta que a mida que el seu pare desemmotllava les peces, ell els hi donava una posició diferent a cadascuna i les personalitzava. El paràgraf final és prou explícit per ell mateix per definir l'admiració que sent vers aquest tipus de figures de pessebre i es lamenta del poc valorades que es troben a nivell oficial i afirma:

"Si se pudiera encontrar un jurado capaz, a estos artistas inéditos, a estos que no saben qué es escultura, sería de un alto valor social el estimularles. Aunque temo que mi proposición no va a tener eco alguno, yo quiero proponerlo; yo quiero proponer a los elementos artísticos de Barcelona que todos los años en este tiempo, un jurado capacitado de la necesidad de que las figuras para belenes sean espiritualmente bellas y formalmente humildes, un jurado que crea como yo que este arte es todo un arte, tanto como el de la escultura monumental, el de la religiosa, el de la decorativa, y que, como éstas, tiene su estética y debe tener su carácter, recorra todas las paradas de la feria y dé un premio en acto público y solemne en los claustros de la Catedral – diría en su plaza, si la fachada no me lo impidiera –al autor de la figura que será más una figura de pessebre. No me cabe duda alguna que con ello se pondría la primera piedra para restaurar este arte que es está muriendo entre nosotros."

Tenia raó en tot, també en que la seva proposta no tindria ressò. Tot i que altres figures del moment i posteriors seguirien la seva tesi, el pessebrisme oficial que s'establiria a partir de 1921, no només tolerava els pessebres casolans com un mal menor, sinó que va iniciar una campanya brutal del que anomenaran recuperació de les essències estètiques i espirituals que, segons ells, s'havien perdut en els darrers anys. I com veurem, en culpaven la primera Societat de Pessebristes de Barcelona per frívols.

5.2. L'ASSOCIACIÓ DE PESSEBRISTES DE BARCELONA

Ja hem vist que, tot i que la Societat de Pessebristes de Barcelona deixa d'actuar de forma organitzada, el pessebrisme continua ben viu socialment i manté la seva popularitat. Els pessebres de Domènec Talarn són dels més esperats i no els deixa de fer mai. En Miquel Tusquelles continua actiu i serà el nexa d'unió entre l'antiga i la nova associació, que es crearà l'any 1921. Antoni Moliné introduirà un nou mètode, l'any 1912, en l'execució dels pessebres, que experimentarà fent el del convent de les Carmelites del carrer Montseny de

Gràcia, on hi havia la seva germana⁹². Durant els episodis de la Setmana Tràgica, el convent fou cremat i amb ell les restes de l'antic pessebre que els hi feia en Joan Turell. Així ho explica el propi Moliné (1953):

“en atansar-se el Nadal d'aquell any vaig rebre l'avis de la meva germana que passés a veure-la, que m'havia de parlar. Volia que els fes el pessebre, car en Turell era fora per afers comercials.”

Tant en Joan Turell com l'Antoni Moliné són dos dels membres fundadors de la nova Associació de Pessebristes de Barcelona, juntament amb Miquel Tusquelles, Pere Carol, Pere Queraltó i molts altres (Bulbena, 1954). L'acte fundacional es produeix el 16 d'octubre de 1921, en el domicili de Pere Carol, carrer Trafalgar, 17. Els estatuts s'aproven el 22 de juliol del mateix any i la primera Junta quedà presidida per Pere Carol Martí. És nomenat secretari l'Antoni Moliné, tresorer D. Andrés España, prevere. Als que cal afegir tres vocals i Miquel Tusquelles, únic supervivent de l'antiga *Sociedad de Pesebristas de Barcelona*, com a president honorífic.

Josep Maria Garrut (1960, pp. 27-28), quan parla de la fundació d'aquesta associació, diu que enceta una nova etapa amb contrarietats diverses. Considera que gran part dels intel·lectuals del moment hi van en contra, no potser descaradament, però sí íntimament. Que ho critiquen perquè la veuen com una reiteració cíclica en relació a la primera Societat. Consideren que no cal intervenir el pessebrisme, ni promoure'l, ni molt menys de renovar-lo. Convé que ho conservin mans populars, deixar-ho a la bona de Déu:

“No és pas una lluita oberta, però sí que és una indiferència pel pessebrisme en general, pel que pot representar de renovació pessebrista en ell mateix, com a pèrdua de les valors populars i la introducció del Pessebre en el món de les arts. De nou vingut a l'art, tampoc no ho era, però en part ho era a Barcelona. Hom admetia l'art en l'escultor que feia figures, però en l'aficionat que construïa Pessebre aquesta introducció i tolerar el que, en sentit purista, podia representar la intromissió esmentada, ja era més difícil. Tot això, més que no pas una posició intel·lectual, fruit d'una tesi correntment admesa, era collita deis aires que regnaven. En el fons, tot i que el decadentisme arquitectònic, escultòric i pictòric propugnés per fer art reproductiu, vibrava el concepte totalment clàssic del «funcionalisme». I és d'aquest moviment, latent en tots els sectors barcelonins, fins en els mateixos en els quals era criticat, que venia l'oposició.”

Aquesta lluita entre popular i artístic ja hem vist que ve de lluny i us podria dir que, en general, encara no s'ha trobat l'encaix que faci funcionar l'engranatge. Com veurem, va tenir el punt culminant als anys 40, amb el que es va conèixer com la Batalla del pessebre.

⁹² El mètode no és tant la construcció de diorames com la utilització del guix o escaiola per unir trossos de suro, per acabar-se convertint en l'únic material en la realització de diorames i pessebres artístics.

La finalitat principal de la nova Associació és la de promocionar la construcció de pessebres entre els socis. Però no només això, segons Bulbena (1954, p. 12), l'entitat es proposava incrementar i dignificar el costum del que en diu el Naixement *“refiriéndonos al pesebrismo que pudiéramos llamar artístico, bien que ello no significa que la Asociación sea negligente con respecto al Belén infantil, llamado también popular, rústico o Casero.”* Malgrat aquestes bones paraules d'un llibre auto editat, en els estatuts aquest objectiu no preferent, no surt enlloc. El que sí és una constant que es va repetint en textos, articles i notes de premsa i publicacions, és el concepte de dignificació del pessebre. Aquesta dignificació consistirà en censurar l'esperit lúdic i poc seriós de la primera Societat de Pessebristes. El respecte i dignificació dels pessebres a partir d'ara s'anirà traduint en una sèrie de normes estrictes, basades en l'orientalisme, l'arqueologia, un mal entès verisme històric i l'eliminació del que ells en deien anacronismes. Definir el pessebre popular com infantil ja és tota una declaració d'intencions. És a partir d'aquest moment, que es produeix una desconexió amb d'altres zones pessebrístiques com Nàpols o La Provença, on el pessebre continua sent l'autorepresentació del poble i ens ha arribat amb les essències del segle XIX. En canvi, a Catalunya, l'orientalisme ha arrelat amb més força, com veurem més endavant.

El resultat fou que no només van ser negligents amb el pessebre popular, que caldria estendre conceptualment al que avui en diríem fenomen pessebrístic, sinó que foren del tot bel·ligerants. El propi Bulbena (1954) quan parla del museu de l'entitat explica que també s'hi exposen *“figures del tipo popular o de feria”*, però hi afegeix *“pues aun siendo ajenas propiamente al arte en el sentido que damos a esta palabra, en cambio su valor racial de tipismo es digno en gran manera de tenerse en cuenta.”*

Un canvi en positiu, d'aquesta nova etapa de l'associacionisme pessebrístic en relació a la Societat de 1863, és que ara no es tracta només de fer pessebres, sinó de parlar de pessebres. Es crea una biblioteca i una hemeroteca, i es funda l'embrió d'un museu del pessebre. S'inicia el pessebre social, s'organitzen exposicions i conferències. S'obre el debat a diferents àmbits de la societat, tot i aquesta oposició més o menys silenciosa. En aquest debat hi participen personatges de reconegut prestigi com Valeri Serra Boldú, Eveli Bulbena, Josep Maria Puig i Roig, Joan Amades, Aureli Capmany, Agustí Duran i Sanpere, Joaquim Renart o Josep Maria Garrut.

Precisament, aquest darrer i Eveli Bulbena són dels pocs que reconeixen el mèrit dels fundadors de la primera Societat de Pessebristes de Barcelona, en l'expansió del pessebrisme a partir d'aquesta època i fins els anys 60 del segle XX.

5.3. LA UNIFICACIÓ DE LES ANTIGUES FIRES DE PESSEBRE

A finals del segle XIX, les fires de pessebres de la ciutat formaven part del paisatge tradicional del Nadal. Però ja llavors, la Fira de Santa Llúcia, era considerada, per damunt de les altres, la fira de pessebres per excel·lència:

“La feria de Santa Lucía, tan ingenua y pintoresca, es una de las pocas costumbres típicas de los tiempos viejos, que persiste, pese a las continuas mudanzas que va sufriendo nuestra capital, tal vez porque tiene por escenario la parte más antigua de la ciudad, en cuyas calles y edificios se refleja mejor el sentimiento íntimo de los tiempos pasados.”⁹³

La importància del lloc es confirmarà en més d'una ocasió i, precisament, ha estat, sovint, motiu de més d'un conflicte i generador continu de rumors i malestars. Aquesta imatge d'estabilitat, de persistència dels vells costums, començarà a trontollar en els primers decennis del segle XX. El primer episodi de confrontació amb l'administració el trobem l'any 1905, quan llegim que *“La comisión de Gobernación ha informado favorablemente la instancia presentada por algunos vendedores en súplica de que se permita la celebración de la tradicional feria de Santa Lucía, suprimida recientemente por acuerdo del Consistorio.”⁹⁴* Tot i aquest informe favorable, alguna cosa no aniria del tot bé quan trobem que la fira de la Puríssima, del 8 de desembre, no es va celebrar. Els venedors al veure la prohibició es van dirigir en comitiva a veure l'alcalde perquè revoqués la prohibició. El senyor Bosch i Alsina, l'alcalde, els manifesta que no entra en les seves atribucions accedir als seus desitjos, ja que és un acord municipal pres en ferm.⁹⁵

En canvi sabem que es va celebrar la de Santa Llúcia del mateix any, on hi va haver una *“extraordinaria animación y movimiento en los alrededores de la Basílica”⁹⁶* i la de Sant Tomàs. També sabem que el quatre de gener de 1906, passat Nadal, una altra comissió de venedors ambulants es va presentar, un altre cop, davant l'alcalde per demanar-li que revoqués el reglament aprovat. La resposta fou la mateixa que a la primera reunió, afegint-hi que formulessin la petició en forma d'instància. Com podeu veure, les notícies són contradictòries pel que fa a dates, ja que segons la nota de *La Vanguardia*, per l'octubre s'havia presentat la instància i la Comissió de Governació l'havia informat favorablement.⁹⁷ La nota periodística parla només de la Fira de Santa Llúcia i no diu res de la de la Puríssima, però tampoc de la de Sant Tomàs.

⁹³ *La Vanguardia*, 15 de desembre de 1895, p. 4

⁹⁴ *La Vanguardia*, 22 d'octubre de 1905, p. 4

⁹⁵ *Diario de Barcelona*, a 9 de desembre de 1905, p. 13515.

⁹⁶ *Diario de Barcelona*, a 14 de desembre de 1905, p. 13716.

⁹⁷ Lamentablement no he pogut localitzar documentació aclaridora a l'Arxiu Contemporani de Barcelona (ACB), tot i visitar-lo més d'una vegada i parlar amb el personal corresponent. Potser algun dia, algú buscant per una altra recerca tingui la gràcia de la casualitat.

És molt probable que aquest reglament fos una conseqüència de la Llei de descans dominical i que afectés sobretot el dia de la Puríssima, festa oficial, més que el dia de Santa Llúcia, que era una festa popular. Tot i així veiem que l'any 1907 el tema encara porta cua, ja que la *Unió Gremial* presenta una instància a l'alcaldia sol·licitant “*que, en virtud de una costumbre tradicional en Barcelona, se consideren como días de Feria, para los efectos de la ley del descanso dominical, los domingos comprendidos des de ayer al 6 del próximo enero.*”⁹⁸ A partir de 1908 les notícies sobre les tres fires tornen a la normalitat. Tot i que s'ha de dir que l'absència d'informació no implica que no s'hagi celebrat la fira, ja que depèn de la variabilitat del criteri editorial.

Als anys 20 torna la inestabilitat i sorgeixen nous conflictes amb el consistori, ja que l'any 1922 l'Ajuntament tenia la intenció de traslladar les parades de les fires de Santa Llúcia i Sant Tomàs, a un lloc apartat de les esglésies que les aixopluguen. És el cas de Santa Maria del Mar i la Basílica del Pi, per Sant Tomàs, i la Catedral per Santa Llúcia:

*“Justamente alarmados los feriantes que tienen sus mesas, en las tradicionales ferias de Santa Lucía y Santo Tomás, por las intenciones que abriga el Ayuntamiento de trasladar dichas mesas a un lugar apartado de las iglesias que les dan vida, han optado por nombrar una comisión gestora que realice los trabajos necesarios para lograr que quede sin efecto tal propósito. Dicha comisión, al empezar su cometido, pone en conocimiento de los interesados que admite adhesiones y todas las iniciativas o reclamaciones que tengan a bien manifestar, en casa del presidente (Tapias, 22 cuarto).”*⁹⁹

Precisament, l'elecció dels dies i els llocs d'establir aquestes fires no són fruit de la casualitat, sinó d'uns raonaments plenament estratègics en el sentit comercial de la paraula. Es tracta d'aprofitar les festes ja establertes en els llocs on es congrega la gent. Aquests intents de canvi d'ubicació parcial o total de les fires, serà un element que veurem reiteradament. De vegades per causes majors de forma transitòria; d'altres aprofitant les causes transitòries, es converteixen en definitives; i sovint hi ha intents per part de l'Ajuntament, com en aquest cas, que proposen el canvi d'ubicació amb l'oposició majoritària dels firaires, sempre.

La instauració de la dictadura del General Primo de Rivera, el setembre de 1923, provocaria canvis formals que deuriem afectar a la celebració de les tradicionals fires, segons es desprèn del to de la nota apareguda a *La Vanguardia*:

“Ayer cumplimentaron al alcalde señor Alvarez de la Campa: el presidente de la Asociación de la Prensa Diaria de Barcelona don Eugenio d'Ors, el

⁹⁸ *El Correo Catalán*, el 9 de desembre de 1907, p. 1.

⁹⁹ *La Vanguardia*, a 26 de desembre de 1922, p. 5.

*señor marqués de Marianao, el secretario de la junta para la construcción del Palacio Real señor Rialp, el comandante de Infantería don Camilo Lloveras, el conde de Caralt, una comisión de los alcaldes de la Lonja y de la Merced, el ex senador don Emilio Junoy, los señores Maspons, Pavón y Solá de la junta directiva de la Asociación protectora de Animales y Plantas, y una comisión de feriantes para solicitar se les conceda permiso para la celebración de las tradicionales ferias de Santa Lucía y de Santo Tomás.*¹⁰⁰

Els anys 1924 i 1926 he documentat variacions que afectaren a la Fira de Santa Llúcia, que en aquella època s'estenia fins la plaça Sant Jaume, a causa de les complicacions que el consistori pensava que ocasionaven al trànsit de vehicles. També les obres de serveis públics o la construcció del metro, en una ciutat en expansió, ocasionaven modificacions ocasionals. Com podem veure en aquesta notícia:

*“La Alcaldía, teniendo en cuenta el aumento de tránsito rodado y la circunstancia de celebrarse en día laborable la tradicional feria de belenes de Santa Lucía, ha dispuesto que la parte de la misma que se instalaba en la plaza de la Constitución se efectue en la del Rey o calles de los Condes y Paradís. Asimismo y en virtud de las obras de la estación que el “Gran Metropolitano” construye en el Llano de la boquería y del cambio de dirección que por razón de las mismas se ha de dar a la calle de Cardenal Casañas, ha dispuesto que las ferias que los días 21, 22, 23 y 24 de Diciembre se celebran en la plaza de San José Oriol y sus alrededores, se trasladen a la calle de Cortes entre la Rambla de Cataluña y plaza de la Universidad en el andén situado junto a los números pares.*¹⁰¹

Dos anys més tard tornem a trobar que els demanen canvis d'ubicació als firaires. Heu de pensar que el genero restant al final del dia, l'havien de guardar i les parades es muntaven i desmuntaven a diari. L'excusa és que el dia 12 es festiu (diumenge):

*“El Alcalde ha dispuesto con respecto a la feria de Belenes, llamada de Santa Lucía, que el día 12 por ser festivo, los vendedores se instalen desde el sábado por la noche en las plazas de la Constitución y Nueva y calle de Santa Lucía; y el domingo también por la noche y día siguiente, en la plaza del Rey, escaleras de la Catedral, Calle Paradís, etc., a fin de evitar las molestias que ocasiona el tránsito rodado en día laborable.*¹⁰²

S'havia perdut aquella estabilitat de gairebé 150 anys. En vint anys havien patit més entrebancs, canvis i supeditacions a les normatives municipals, cada cop més variables, que en tota la història de les fires. La ciutat anava creixent demogràficament i requeria transformacions per adequar-la a les noves necessitats i avenços tecnològics, com l'enllumenat a la via pública. Tot plegat començava a afectar massa als venedors

¹⁰⁰ *La Vanguardia*, a 10 de novembre de 1923, p. 7.

¹⁰¹ *El Correo Catalán*, a 12 de desembre de 1924, p. 2.

¹⁰² *El Correo Catalán*, a 11 de desembre de 1926, p. 2.

ambulants. Potser és aquest el motiu que l'any 1932 es produeix el primer gran canvi que s'acosta al format actual de la Fira: la unificació de les tres fires existents en una única fira. Així s'anuncia a la premsa:

“A petición de la Asociación de vendedores de objetos para belenes de Barcelona, el Ayuntamiento ha acordado que todas las ferias de belenes desde este año se celebren en los alrededores de la catedral, el lugar más indicado y típico de Barcelona para estas tradicionales manifestaciones, es decir, tal como se hacía con la feria de Santa Lucía. Las ferias tendrán efecto en aquel lugar los días 8, 13, 14, 21, 22, 23 y 24 de diciembre y quedarán por lo tanto suprimidas las instalaciones que se levantaban en la Plaza Nueva, de la República y de San José Oriol y calle de las Cortes Catalanas. Las ferias estarán iluminadas eléctricamente y presentaran en su totalidad un aspecto de mayor ordenación y cuidado. Para los años sucesivos se tiene el proyecto de ampliar las reformas a fin de que estas ferias sean al mismo tiempo una manifestación de arte popular y respondan más que hasta ahora al esfuerzo que hacen aquellos modestos feriantes.”¹⁰³

Aquesta notícia es repeteix en el Brusi, amb alguna dada diferent i on s'afegeix que l'Ajuntament té el projecte d'ampliar les reformes per tal que aquestes fires siguin al mateix temps una manifestació d'art popular.¹⁰⁴ No ens consta cap actuació en concret, però estaria bé que aquest plantejament s'hagués reiterat en més d'una ocasió.

5.4. LA FIRA DESPRÉS DE LA GUERRA CIVIL

En tot cas, qualsevol voluntat d'evolució o canvi queda estroncada per l'esclat de la Guerra Civil. Per segona vegada, la fira queda sense celebrar-se durant uns anys. Una altra de les conseqüències del conflicte que ens afecta és la persecució, destrucció i crema de tot el patrimoni religiós possible. Això provoca, a conseqüència de la por, l'auto repressió. És a dir, que les mateixes famílies s'ocupen de fer desaparèixer qualsevol element sospitós que les pugui posar en perill, com les figures de pessebre. Moltes llars tenien les figures que havien comprat els pares o els avis, molt possiblement a la fira vuitcentista. Per les figures més valorades com Amadeus o Talarns, s'optava per buscar algun amagatall, però les populars reberen un altre tractament molt més expeditiu.

L'any 1939, es reprèn la fira. Tal i com s'havia instaurat des de 1932, comença el dia de la Puríssima, al pla de la Catedral i carrers adjacents i plaça Nova. Però es comencen a veure petits canvis. La majoria de parades es continuen muntant i desmuntant a diari. Són taules fetes de taulons aguantades per dos cavallets, algunes amb lones per protegir-se. Al

¹⁰³ *La Vanguardia*, a 3 de desembre de 1932, p. 5.

¹⁰⁴ *Diario de Barcelona*, 3 de desembre de 1932, pàg. 10 i 11.

costat comencen a aparèixer els primers pavellons. Són les parades que es poden tancar durant la nit, com els que hi ha en l'actualitat.

També es nota un fort increment del número de parades (Pantaleoni, 1964). Aquest fet s'explicaria per la gran carestia i fam que provocà els tres anys de conflicte militar. Maria Lluïsa Antem (1969, p. 24) explica que les figuretes de pessebre van resoldre la supervivència de moltes persones que havien de començar de bell nou i no tenien altra cosa que les mans, ganes de treballar i molt d'enginy. Ho hem vist en molts dels informants entrevistats. També era una sortida desesperada per gent classificada de no adeptes al règim que no trobava feina o es negaven a readmetre'ls a les respectives feines.

No només en el sector de figures; imagineu el fàcil que era anar a les zones de bosc properes a la ciutat, agafar molsa, plantes, pinyes i estendre un farcell a terra, a les escales de la Catedral i vendre. Fins i tot, m'han explicat que agafaven sorra de les runes provocades pels bombardejos, encara presents, al costat del Pla de la catedral i també la venien.

És una època de sobreviure amb molt poca cosa, de racionament i estraperlo, i posar una parada per vendre molsa, pedres o terra agafada del mateix solar, on ara hi ha l'Hotel Colon, era una sortida "fàcil", a l'abast de la mà, per no dir desesperada de poder menjar un cop al dia. Molts informants tenen el record, per haver-ho viscut de petits o per explicacions dels pares de la venda al terra, només amb la manta o farcell. Aquesta imatge ens pot recordar a la d'avui en dia, amb els "manteros" que es pot veure a Barcelona, però durant tot l'any, i protagonitzada per immigrants. El motiu sempre és el mateix, la gana.

Però la fira de l'any 1939 es recorda per un altre fet insòlit fins el moment: s'exhaureixen les existències en pocs dies, a conseqüència de la pèrdua del patrimoni familiar. Coneixem aquesta dada per una nota d'un periodista (A.M.V. 1968), però també per testimonis d'informants entrevistats. L'any 1968 un firaire és entrevistat i explica que durant la guerra els barcelonins destruïren els seus pessebres i van haver de refer-los. Per aquest motiu els primers anys van vendre moltíssim.

Una nota del *Correo Catalán* de l'endemà de Santa Llúcia del mateix any 1939 diu textualment:

"Debe consignarse que la Feria de Belenes, instalada en los alrededores de la Catedral y que es conocida popularmente con el nombre de la Santa, vióse ayer más concurrida que de costumbre, llegando a agotarse las

*existencias de figurillas, casitas y otros elementos para la construcción de belenes, en muchos puestos de venta.*¹⁰⁵

Pel que fa a la qualitat artística dels figuraires, és un moment dolç, doncs hi trobem reunits artistes com en Daniel, en Lluís Carratalà, els Germans Castells, o en Muns. En ells, ja hi trobem reflectida una moda iniciada als anys 20 i fomentada per l'Associació fins a l'extenuació, que provocarà la controvèrsia coneguda com a Batalla del pessebre: l'obsessió pel verisme històric i la falsa coherència cronològica. És una conseqüència de l'orientalisme operístic de Talarn i impulsat per una manera d'entendre els relats evangèlics al peu de la lletra. En el pessebre, afecta en la concepció del paisatge i d'una manera molt plàstica en l'elaboració de figures. A partir d'aquell moment els anomenats models locals, és a dir pastors amb barretina, seran titllats d'anacrònics i només tolerats en casos d'artesans populars.

Les figures de José Daniel i els germans Castells seran les més admirades, i reproduïxen fidelment els nous gustos dels autors dels pessebres autoanomenats artístics. O sigui, aquells que segueixen les normatives de l'Associació, que es fan amb guix, amb perspectiva i entafonats en una caixa.

Lluís Carratalà en aquest món és un *rara avis*, ja que és el primer figuraire del grup d'escultors considerats artistes que fa el grup del Naixement, és a dir, la Sagrada Família amb vestimenta local (Benavent, 2011). Cal no oblidar en aquest afer, la tasca del taller dels germans Vidal com a capdavanters de la tipologia de figures locals.

Les figures de pessebre, els pessebres i el pessebrisme tenen un origen i una motivació primigènia inequívocament religiosa. Malgrat altres valors que hagi pogut anar prenent i matisant amb el pas del temps, aquesta és una característica intrínseca en aquest fenomen, que el marquen en un sentit o en un altre. El bàndol guanyador de la Guerra Civil veurà amb bons ulls una manifestació tan devota i inofensiva com el pessebrisme. No transmet cap valor que atempti contra els fonaments de la nova societat establerta *manu militari*.

Si alguna cosa defineix aquesta nova etapa és la implicació de l'Ajuntament de Barcelona amb el foment del pessebrisme, com una manifestació de fervor religiós i devoció. Aquesta promoció es canalitzarà a través de les institucions municipals o des de l'Associació de Pessebristes de Barcelona. És important destacar que un dels seus socis, a partir de 1939, serà José Bonet del Río, primer tinent d'Alcalde de l'Ajuntament de Barcelona, a la ponència de cultura. L'impuls que assoliran les manifestacions

¹⁰⁵ *El Correo Catalán*, a 14 de desembre de 1939, p. 2.

pessebrístiques en aquest període es deuen en gran part a aquest suport municipal. Així mateix ho reconeix Tomàs Caballé (1951), quan diu:

“Después del paréntesis impuesto por los excesos revolucionarios de 1936, gracias principalmente a impulso y protección de carácter municipal, cuya iniciativa debe ser agradecida a don José Bonet del Río, entonces primer teniente de alcalde del Ayuntamiento, Ponente municipal de Cultura y siempre uno de los socios más entusiastas de la entidad pesebrista barcelonesa. En 1939 nuestra ciudad reanudó su tradicional feria navideña de belenes [...] quedó emplazada en la gran Plaza de la catedral ... parajes que fueron dotados de abundantísima luz eléctrica supletoria, en beneficio de los feriantes.”

Tot seguit afegeix que durant els tres primers anys el pessebrisme barceloní nota el lideratge de l'Ajuntament sobre tota acció dirigida a restablir i dignificar tan admirable costum:

“De la Comisión Municipal de Cultura partieron una serie de disposiciones e iniciativas rectamente a ello encaminadas. Dio alientos a los pesebristas constituídos en sociedad y tuvo trato de verdadero mimo para la feria de belenes, llegando a costear la construcción del pessebre de la Plaza Catalunya [...] El belén había encontrado en el seno del Ayuntamiento su hombre providencial: don José Bonet del Río.”

5.5. LA BATALLA DEL PESSEBRE

Tal i com es pot llegir en l'apartat 5.1, la primera batalla del pessebre que coneixem es produeix a Itàlia. Fou iniciada per l'arquebisbe de Florència, l'any 1928, per foragitar la nova moda de l'arbre de Nadal, i promocionar la construcció de pessebres. El tema es prengué com una qüestió nacional, on institucions i empreses incentivaren la realització de pessebres en qualsevol àmbit. La premsa fou la promotora d'aquest nom tan bel·ligerant i la catalana se'n va fer ressò (G.S.J, 1929).

Però no és aquesta la batalla de la que es parla en aquest capítol; sinó d'una pròpia i que pren el nom de la itàlica. La batalla del pessebre a Catalunya, esclata l'any 1947, però ja es venia covant de molt abans, fins i tot abans de la italiana. L'autor d'un l'article a *La Veu de Catalunya* ja deia que “si aquí [Catalunya] volguéssim entaular una batalla del pessebre, si en sentiríem de coses...” (G.S.J; 1929). Potser aquesta frase vaticinava el que passaria anys més tard. Però potser pronosticava un altre tipus de batalla de la que finalment fou.

L'inici es produeix amb la publicació del llibre *Art pessebrístic* del Pare Basili de Rubí (1947a), com a resposta de les bases d'un concurs de pessebres a la ciutat d'Olot. Aconseguix un ressò mediàtic immediat que afecta la pràctica totalitat d'estudiosos i

intel·lectuals del pessebrisme del moment, així com columnistes i opinadors. El capítol central és el II, titulat "*El gran escàndol*". En realitat, es tracta d'una controvèrsia ideològica que té a veure amb la concepció tipològica dels pessebres i que venia de molt lluny. A les bases d'aquest concurs s'especifica que: "Serà condició indispensable que el tema es realitzi en un ambient totalment històric, o millor dit bíblic, evitant d'aquesta manera tota mena d'anacronismes tant en el paisatge i construccions com en la indumentària de les figures". El Pare Basili s'escandalitza que aquest fet arribi en un moment on segons ell, la tendència historicista o judaica estava en franca retirada i quan veia indicis d'una recuperació per la figura popular. Francament, aquest optimisme del Pare Basili no el comparteixo i no en veig senyals per enlloc. És més, penso que avui en dia aquest tema encara no s'ha tancat. I és que les campanyes fomentades des de la nova Associació de Pessebristes de Barcelona i el desenllaç de la Guerra Civil espanyola tampoc hi han ajudat gaire.

Però fem un petit parèntesi i analitzem els antecedents. Imagineu-vos si ve de lluny que el propi Pare Basili (1947a, p. 45) en busca la causa a la segona meitat del segle XIX. Afirmar que, a Barcelona, el pessebre popular adquireix el màxim esplendor a finals del segle XVIII i principis del XIX. Però que l'aparició de la figura de Domènec Talarn distorsiona el tarannà del pessebrisme. Escriu que Talarn, en les pretensions de superar, si més no, en la forma els seus predecessors, presenta les seves obres orientalizants i fastuoses en un context teatral i de gust exòtic. L'orientalisme, però, és un corrent artístic que es generalitza a Europa durant el segle XIX i té el seu reflex en el món del pessebre. Efectivament, Domènec Talarn n'és el màxim exponent (Garrut, 1953), al que seguiran, més tard, Salvador Masdeu, Lino Fèlix, i Bartomeu Marcé (Montlló, 2015).

Segons el Pare Basili, les prescripcions de la Societat de pessebristes barcelonins de l'època (1863), són una reacció contra aquest gust. Però Domènec Talarn formava part d'aquella associació. Pot ser aquest l'inici dels problemes que van acabar amb la desaparició de l'entitat? Duran i Sanpere (1953) també fa aquesta distinció entre el que es coneixerà com localistes i els historicistes. Però admet que el model català és el primer i que l'orientalisme de Talarn es fruit de les exhibicions operístiques i els paisatges del Marroc, popularitzats per Fortuny, un dels seus deixebles i protegits.

En qualsevol cas, en aquest període ja ens trobem la voluntat de recrear els paisatges bíblics i la cerca per un anomenat verisme històric o historicisme. Vegeu un text que exclou dels pessebres infantils les exigències historicistes a les que els altres pessebres, segons l'autor, sí que han de complir (Climent, 1905, p. 4):

“No necesitan los niños costosos materiales para este devoto entretenimiento; les basta con papel de colores, trozos de vidrio, candelillas, ramaje, pedazos de corcho, musgo, arena y figuritas de madera ó barro, cuya grotesca fealdad es por desgracia una profanación del augusto misterio. Con tales elementos no hay que exigir en los belenes infantiles verdad histórica ni rigores de indumentaria ni concordancias de lugar y tiempo en la representada escena [...]”

En contraposició trobem un altre text (Oliver, 1911, p. 766) on s'exalça que cada pessebre sigui diferent i ingenu, si es vol, “ab sos anacronismes candorosos, ab sos pastors vestits segons la costum de cada contrada” i reconeix que el sentiment religiós es barreja i confon amb el sentiment de la naturalesa i la imaginació popular i dóna valor transcendental als propis paisatges i figures, materialitzant l'escena del Naixement de Jesús dins la pròpia comarca i transfigurar-la i ennoblir-la. I tot seguit, ens explica que hi ha temperaments àrids que a títol de racionalisme no transigeixen amb aquestes interpretacions del relat evangèlic i que fan de la serietat “una professió incorruptible i austera” i afegeix:

“Jo els compadexo i vaig embadalirme per la fira de naixements y pastors; de les setmanes de Nadal, alla en les places velles, vora les iglesies imponents. Les gàrgoles cap per avall, contemplen els panorames extesos sobre les taules dels venedors... Es aquella una revelació primaria del instint artístich del poble; un art inhàbil, primitiu, sense malícia, que's resol en la matexa emoció dels romansos vells y de les melodies populars y de la pintura ex-voto. En els petits exercits arrengrerats de rabadans y llenyaters, de filadores y velles que renten en el riu; en les montanyes de suro vestides de molsa; en les masies, molins, ponts rústechs, casetes y runes, hi glateix un recort de tot quant fer la imaginació dels humils, de tot lo que forma'l seu món poètic y la seva visió artística primaria.”

En la mateixa línia es refereix Prudenci Bertrana (1923, p. 6), quan diu:

“La qüestió dels pessebres erudits i dels pessebres ingenus no està resolta [...] quan algú us parli de pessebres artístics, senyeu-vos. El dimoni hi balla en forma de palmera d'espart tenyida amb anhilina. De poblats orientals inexpressius i afusellables, de Reis d'Epifania amb llargs seguicis d'òpera, de roques fantàstiques de paper d'emalatge, on l'escombreta de l'emblanquinador hi ha esquitxat deixes de sòcol. Tota aqueixa il·lusòria versemblança put a resclosit d'escenari, és d'una fredor de martingala, predisposa al turisme i no pas a la tendresa fervorosa dels infants....”

O el mateix Joan Amades (1930b), una mica més diplomàtic:

“Hi ha dos sistemes de fer el pessebre. L'un ofereix un caire marcadament artístic, puix els constructors volen imitar el paisatge i les construccions de Palestina, tot cercant que les figures vesteixin segons la visió que de la

indumentària jueva es té avui. Aquesta mena de pessebres, encararats í amb regust d'erudició i saviesa, no cauen dintre el nostre marc; eminentment popular, i els passarem de llarg, per ocupar-nos solament dels pessebres casolans i humils, en els quals són posats els sants personatges amb hàbits catalanescos í rodejats de l'aire patriarcal dels nostres avis.”

En el seu llibre, el Pare Basili (1947a, p. 46) continua carregant contra el corrent historicista, al que culpa de fer perdre la identitat del pessebre popular català. Una identitat basada en el propi paisatge i en els personatges de la terra. Aquestes característiques s'han mantingut en els pessebres provençals i napolitans:

“Fou a partir de 1920 que altres inexperts del paisatge i de les lleis de l'art popular, també amb pretensions d'erudició i saviesa, i amb un zel potser més digne d'altres causes, vingueren a descobrir, en ple segle XX, que Jesús havia nascut a la Judea, i emprengueren una campanya veritablement iconoclasta de la figura popular, portada a terme amb tanta tenacitat i persistència que als pocs anys les nostres tradicionals fires de Santa Llúcia es veieren abandonades de pagesos i gent del camp, per a ésser substituïts per una veritable invasió de jueus, rabins, alarbs, escribes, fariseus i sanedrites, que deixà palplantada la nostra mainada i no menys estorada la gent més gran.

¡ I pensar que fins després de vint centúries no ens havíem donat compte que els jueus no vestien americana i calces!

I no parà aquí aquell fervor iconoclasta de tota art popular, sinó que en discursos i conferències, estengueren llur pretensió de judaïtzar tots els nostres pessebres, passant de la ciutat a la plana i de la plana a la muntanya, fins a no deixar lloc ni llogaret per recórrer, intentant aplicar a tota carn batejada, a totes les nostres figures de pessebre, - emprant locucions bíbliques - les lleis de la circumcisió”.

Així es mostra de contundent i encara més perquè continua. I s'exclama de la contradicció que li suposa tota aquesta campanya mentre paral·lelament la ciutat celebra el centenari de la mort de Ramon Amadeu, que havia enlairat les figures de pessebre interpretades a través de les belleses del paisatge català i que, per tant, representa tot el contrari d'aquest exotisme oriental.

Tot el text és una interpel·lació directa als membres de la recent creada Associació de Pessebristes de Barcelona. Aquests, no perden ocasió per recalcar que s'han aplegat per retornar al pessebre la dignitat perduda. La manera de recuperar el respecte i l'esperit autèntic del pessebre és amb aquest suposat verisme històric i recrear l'escena del naixement de Jesús tal i com succeí. Llegiu alguns exemples escrits per les plomes dels mateixos protagonistes. En el pròleg

del llibre del Pare Andreu de Palma (1927, p. 9), el llavors president de l'Associació, Francesc de P. Badia, diu:

"Molt decaiguda estava anys enrere l'afició de fer pessebres per Nadal [...] i encara els pocs pessebres que es construïen, es feien generalment sense orientació. Tot això determinà la constitució de la associació de Pessebristes de Barcelona amb la finalitat de propagar el costum de fer pessebre, purificant-lo de moltes tares que l'havien fet decaure en una completa eixorquia".

I si no es veu prou clar, aquí teniu una altra mostra ben explícita publicat a *La Veu de Catalunya* (Balasch, 1929, p. 1):

"Avui que, gracies a la gestió encertadíssima de la infatigable «Associació de Pessebristes» s'és aconseguit reviscolar l'afició als pessebres; avui que amb goig entonem el *resurrexit*, cal -sabem que molta cosa s'ha fet en aquest sentit - orientar la mainada i alligonar-la convenientment per tal que la lògica presideixi la construcció dels naixements casolans. Cal avinentar-li, per exemple, que una casa d'estil modern, un poble amb el seu cloquer, un caçador amb l'escopeta, un pagès amb faixa i barretina, un carrilet muntanyenc, esdevenen elements anacrònics i dislocats que desdiuen de l'època que hom pretén recordar..."

Tot i l'empenta, convenciment i decisió amb les que actuen els membres de l'Associació, encara es poden sentir veus resistents, provinents del món acadèmic o institucional, com Agustí Duran i Sanpere (1953), Prudenci Bertrana (1923), Lluís Folch i Torres (1918), Joan Amades (1930b), o fins i tot, un prevere com Jaume Collell (1928). Aquest darrer aplaudeix els pessebres amb aspiracions artístiques però diu que no fan l'efecte del pessebre popular. Recorda un que havia invertit molts diners en figures vestides a la Palestina, que tot plegat feia l'efecte de pobra monotonía i que només engrescava als saberuts, que celebraven el caràcter d'època de les figures "propietat que de segur no hauria pas resistit una crítica seria i ben documentada". També critica els que demanen autenticitat arqueològica, perquè no se n'adonen que l'anacronisme més gran és la indumentària de la Sagrada Família i diu que si algun artista els volgués posar vestits de l'època tothom protestaria. I diu que "tractar d'adefesis o d'anacronismes certes manifestacions de l'art popular i en matèria de pessebres, és no comprendre la mentalitat de la bona gent que per Nadal vol explaiar sos sentiments de fe sincera y de pietat ingènua".

No us penseu que aquesta tendència historicista és exclusiva de Catalunya. També s'ha documentat a la resta de l'estat espanyol. Podem llegir a Peña (2016, p. 131) que:

“desde las primeras décadas del siglo XX, el anacronismo en la indumentaria sería duramente atacado, al considerarlo tan apócrifo como esas nieves que nunca blanquearon las cimas judaicas, obviando su innegable valor antropológico, al reflejar la vida de antaño y olvidando, cuando no negando, su carga emocional.”

I reafirma, en la mateixa línia de cites anteriors, que gràcies a aquests anacronismes, el pessebre no es converteix en un fet distant i fred, sinó que fan proper el relat bíblic i les famílies s’hi veuen interpel·lades amb el que es representa.

A partir de la Guerra Civil espanyola, però sobretot amb el seu desenllaç, només restaran les veus més properes al fals verisme arqueològic. I és clar, poc a protestar, tenint en compte el context polític de l’època. Potser el pobre Pare Basili va confondre silenci per debat superat. Res més lluny de la realitat; a partir d’ara s’enforteix el discurs conservador avivat pel nacional catolicisme.

En una carta al director apareguda en *El Correo Catalán*, es fa referència a un article anterior on s’afirmava el triomf del pessebre local enfront l’historicista. Balasch (1950) es mostra contrari. I tot i que diu que sobre gustos no hi ha res a dir i que no es poden imposar opinions:

“... se impone la lógica más elemental. El pesebre es una evocación del advenimiento del Mesías en el portal de Belén y ha de reputarse un anacronismo situar la santa cueva formando parte de un panorama regional... Y desde luego nos parece casi un absurdo el indumentar las sagradas imágenes con trajes típicos de la localidad donde se erige el belén, conforme ha insinuado algún cronista.”

Un altre cas, fidel reflex d’aquesta tendència, és el de Tomàs Caballé (1951, p. 223):

"De antiguo, en Cataluña, viene concediéndose al pesebrista ancho campo, amplia e ilimitada libertad para elegir el estilo de su obra. Es de estimar, empero, que éste se adapte al de la época cuya evocación se pretende y al del país donde vino al mundo el Dios-Hijo... Mas, a pesar de ello, frecuentemente en algunos belenes, hasta presuntuosos, ha imperado el anacronismo, la impropiedad y el error histórico, en términos capaces de excitar el sistema nervioso menos sensible y mejor templado."

El llenguatge és força bel·ligerant i el pes de les argumentacions inversament proporcional a aquesta bel·ligerància. D’aquesta època cal valorar molt positivament les aportacions de Josep Maria Garrut (1957, p. 81) i llegir-les, justament, en aquest context tan complicat en tots sentits:

"...el figurista hauria de modelar les figures segons els models vius, segons la lliçó d'eternitat i actualitat que ens ofrena l'Església. Però hi ha encara una altra posició millor: la subjectiva, la que sobre models vius crea models nous. Són les dues maneres de resoldre aquest problema, perquè la tercera, l'arqueològica, és fruit d'una erudició oïda però no apresca, fruit de tot el segle XIX, com hem vist, i de la revisió i reproducció d'estils amb l'historicisme que l'acompanyà, els batecs del qual han arribat fins a les portes de la nostra època."

El Pare Basili era molt optimista, no només no s'havia acabat sinó que la visió historicista n'havia sortit vencedora. La força d'aquest corrent enaltida institucionalment va traspassar l'àmbit català. L'anomenada Escola catalana, amb pessebres tancats, plens de guix i reproduint paisatges palestins amb perspectives mil·limetrades, acabarien per matar el pessebre popular, nascut al segle XVIII. La veu de Josep Maria Garrut és de les poques que en aquell moment el defensava. Un altre és Esteve Busquest Molas, que en els seus escrits defensa una i altra vegada el pessebre popular, infantil, ingenu, ple d'anacronismes. Té una visió moderna del pessebre, que precisament es basa en les seves arrels: "Potser l'anacronisme sigui voler mantenir una visió que de tant endarrerida a voltes corre el risc de caure en llegenda" (Busquets, 1971, p. 26). Explica el record d'un pessebre que feien les monges del seu poble, Roda de Ter, on hi posaven un tren, i diu que el pessebre ha de fer-nos present, cada any, el Naixement de Jesús, no com a succés d'un llunyà passat, sinó quelcom que succeeix sempre.

5.6. LA FIRA MODERNA: NOUS REPTES A SUPERAR

5.6.1. *El naixement de la fira de la Sagrada Família*

L'activitat de l'Associació de Pessebristes, l'empenta institucional a partir de 1939, i el context social i econòmic propicien una època daurada de la Fira de Santa Llúcia; convertida en la única fira de pessebres de la ciutat des de 1932. Tot i que comença el dia de la Puríssima, que era tradicionalment la fira que obria les festes nadalenques, el nom de Fira de Santa Llúcia es va fer ressò en els diferents mitjans.

Aquesta expansió comportarà nous reptes que caldrà superar o adaptar-s'hi, segons les necessitats i el moment. En primer lloc, la massificació de parades, cada cop més abundants, provocarà que s'hagi de buscar un altre emplaçament, com apèndix de la fira de la Catedral. El lloc escollit serà al costat de la Sagrada Família. S'allunya del centre històric però es manté el criteri de situar-se a prop d'un temple i, sobretot, d'un espai emblemàtic on circula molta gent. Per tant, amb un alt al·licient comercial. El primer any que s'instal·la una fira de pessebres a la Sagrada Família és l'any 1965, amb 150 parades. És la primera vegada des de 1932 que es diversifiquen les fires de pessebre.

Posteriorment s'instauraran d'altres de menors en diferents barris de Barcelona, com Gràcia o Sans.

Així ho explica la crònica de l'època (Martín, 1965):

“Este desplazamiento, que se hace después de considerar las dificultades que origina el intenso tráfico y la presencia de un público comprador cada día más numeroso, ha sido favorablemente aceptado por los propios feriantes, que desdoblan su actividad, acercando nuevos puntos de venta a un sector de la ciudad alejado del centro de la urbe. Además de la feria que este año nace, por primera vez, en la plaza de la Sagrada Familia, otros signos de exposición y venta de piezas para la confección del belén quedan localizados en la ex villa de Gracia y en la barriada de Sans. Son grupos pequeños, pero entendemos cumplen una función muy útil para descongestionar la enorme afluencia de visitantes en el Barrio Gótico, razón que ha determinado el desglose que señalamos.”

En el camp comercial hi haurà dos elements que faran trontollar, si més no estacionalment, la venda dels elements tradicionals. Per un costat la moda de l'arbre de Nadal i, per l'altre, l'aparició de figures de pessebre de plàstic. Tot i que l'arbre ja era present a la ciutat a finals del segle XIX i que es produeix una autèntica reacció contrària des dels anys 20 del segle passat, el moment més àlgid es produiria a partir dels anys 50. Un firaire m'ho justificava amb l'entrada dels primers vaixells de l'armada americana al port de Barcelona. En realitat, la dicotomia entre arbre i pessebre, tot i que es perllonga fins fa ben poc, és més un recurs en els mitjans de comunicació que un debat social. O potser millor dit és un debat social alimentat per la premsa. És veritat que el número de parades de venda d'arbres ha baixat, però és un fenomen força recent, atribuïble a l'aparició d'una altra fira, que també es podria considerar un apèndix de la de Santa Llúcia. Parlem de la fira de l'aves d'Espinelves.

Fira de la Sagrada Família, 1965. Foto: Europa Press, AFB.

Fins a quin punt les figures de pessebre de plàstic han repercutit en la venda de les clàssiques figures de fang, és difícil de determinar. Ja que ens movem en un camp sense dades, només a partir de sensacions totalment subjectives i interessades. És cert que en

un principi, sembla que tenen una bona rebuda? El tema del preu i el fet que no es trenquin són els principals arguments que les avalen. Però sembla més aviat una moda passatgera, com totes les modes, de la que ben aviat es refan els artesans del fang. Un testimoni de l'any 1963 sembla predir el fracàs d'aquest nou material (Martín, 1963):

“Advierto una circunstancia curiosa: el fracaso casi absoluto del plástico en la confección de las figuras de Belén. El año pasado ya se pudo comprobar que el público rechazaba las piezas elaboradas con este material, que parecen invadir todos los sectores de la producción. El corcho y el barro dominan plenamente en esta labor artesana, por voluntaria y lógica selección de los compradores. Un Belén de plástico, aunque resultase más barato, no puede dar la calidad y el buen gusto que proporcionan los materiales clásicos.”

Però ja sabem que les veus d'alarma costen molt poc en fer-se sentir. La disminució de figuraires artesans que treballin amb fang no és un fenomen coetani. És una realitat recurrent. El plàstic és només una etapa més d'aquesta lenta agonia que està a prop de culminar. En Manel i la seva dona són exemples d'aquests artesans que deixen de ser-ho. En aquells moments, el plàstic és l'estocada definitiva:

"Algunos propietarios, llevan unos cincuenta años participando en esta feria de figuras y motivos navideños. Don Manuel, lleva ya veintitrés años, la mercancía base de su caseta la constituyen las figuras de barro y los adornos del Nacimiento. Durante muchos años, tanto él como su mujer se dedicaron exclusivamente a la fabricación de estas figurillas aunque desde hace algún tiempo han tenido que abandonarlo y dedicarse a otros trabajos, se impone el plástico" (Costa, 1973, p. 29).

En un petit article (Saladrigas, 1967), en forma d'entrevista / conversa, entre el periodista i un firaire que es fa les figures de fang i que es diu Juli Graells, es troba la síntesi del problema de les figures de plàstic. Hi surten els avantatges del preu i la seva durabilitat en contraposició a les de fang. El figuraire defensa aquestes darreres per considerar-les petites obres d'art, fruit del bon gust, l'habilitat i la dedicació. Diu que es normal que de tant en tant se'n trenqui alguna i que la renovació de les peces d'un pessebre vol dir que és un pessebre viu. També diu que la continuïtat de la tradició de fer el pessebre no hauria de vincular-se a fer-ho amb figures de plàstic. Davant del preu d'un Sant Josep que té a la parada, pel que li demanaria si li vengués, que no és el cas, entre 500 i 800 pessetes, el periodista clou l'article dient que *“recurriría a un San José de plástico, no lo dude”*. Després del punt fort del plàstic, va seguir l'estabilització.

A finals dels vuitanta del passat segle es recuperava l'optimisme, si més no aparent, i, això sí, sempre sense dades quantitatives, i és que mai s'ha fet un estudi sobre l'estat de

la qüestió a Catalunya. Doncs pel que ens diu el següent text, semblava que aquell punt àlgid de tota moda ja havia baixat (Rovira, 1988):

“La Fira de Santa Llúcia, el «Wall Street» de la tradició navideña catalana, ha confirmado este año la tendencia que ya se venía observando en ediciones anteriores: el barro aparca definitivamente al plástico, baja el árbol de Navidad y sube el pesebre. Si hace años las influencias anglosajonas y la euforia por los dichosos muñecos de Disneylandia habían hecho peligrar seriamente la tradición del pesebre a favor del abeto y las figuritas de barro empezaron a fabricarse en plástico como si su destino fuera el cesto de los juguetes del cuarto de los niños, finalmente se ha impuesto el seny. La Fira; pues, vuelve a vender tradición.”

La mort de l'artesà, el figuraire del fang, en tot cas, no es degut a l'aparició del plàstic. Potser n'és el començament d'una agonia que les resines poden rematar. I aquest no és un problema de la globalització, ja que en altres zones artesanes no els passa el mateix, com veurem en el capítol corresponent.

5.6.2. La incorporació dels hippies.

La dècada dels anys 70 del segle XX comportarà reptes afegits que la fira haurà de superar. Aquest esponjament fruit dels nous emplaçaments serà un efecte ben passatger, ja que a principis dels anys 70, es produeix l'aparició d'una sèrie de parades de venda d'objectes diversos no relacionats amb el Nadal i molt menys amb els pessebres. Es tracta amb el que popularment es coneix com a parades de *hippies*, i n'és una conseqüència directa d'aquest moviment. Aquests nous actors apareixen en el tradicional escenari de forma espontània, sense previ avís i ocasionant una crisi, seguint les teories de l'antropologia de la performance de Turner (1988). Un escenari que any rere any s'organitzava en un espai públic preestablert, adjudicat per l'administració, i en el que cadascú tenia el seu rol assignat, sota unes normes escrites i d'altres apreses.

Els començaments sempre són confusos i la memòria acostuma a ser poc precisa. Sabem quan comença a haver-hi aquest tipus de parades, gràcies a la crònica de Sempronio (1972):¹⁰⁶

“Quién tenía que decirnos, por ejemplo, que en la feria que por Santa Lucía instálase pels volts de la Plaça Nova, surgieran, entre el Palacio del Obispo y la catedral, unos tenderetes vendiendo «posters de Angela Davis, de Ringo Starr, de Mafalda, del Che Guevara ... Y unos christmas satíricos, con la caricatura de Nixon relacionada con el Vietnam. Le he contado ya alguna vez que el barrio gótico es un reducto juvenil, algo hippies, simpático en extremo.

¹⁰⁶ Sempronio és el pseudònim d'Andreu-Avel·lí Artís i Tomàs.

Era lógico que los contestatarios asomaran a la feria que anualmente les organizan, como quien dice, en casa."

En Ramon explica que va començar per iniciativa d'un argentí i un uruguaià que eren artesans que havien arribat a Barcelona fugint de la dictadura militar dels seus respectius països. No recorda gaire el nom d'aquests pioners perquè ja no hi són. L'Àngel d'Eivissa, que encara té una parada on treballa la pell, em va dir que els que van començar van ser dos argentins, en Kinoto¹⁰⁷ i en Jerónimo. El primer era pintor i ceramista molt reconegut a Eivissa, on la seva dona encara té un taller. El Jerónimo era orfebre.

Llavors era una barreja d'artesans d'aquí i gent que viatjava a Indonèsia o Amèrica del Sud i portava artesanía d'aquests països i ho revenia. D'altres, com en Francesc, ho explica perquè l'alcalde de l'època, Josep Maria de Porcioles, tenia un parent *hippie*, i tot i la oposició i alguna queixa tenint en compte l'època que era, l'Ajuntament va fer la vista grossa:

"Hi va haver-hi un any o dos anys que els va col·locar amb uns quants d'aquests que venien això entre mig de la fira però hi varen haver moltes queixes, no era una època de rondinar massa però la gent va dir que allò no estava bé, i d'alguna manera van aconseguir que els possessin en els carrers adjacents."

La crisi no era només una qüestió d'espai, sinó del producte que s'exposava i es venia, per la contraposició de formes i continguts. Tot i que en teoria, la fira estava regulada per l'administració municipal, els primers anys 70 sembla un descontrol total pel que fa als productes que s'hi venien, si més no per part d'aquests nous llogaters de la via pública. Mireu el que diu una crònica d'un diari suís (L.P, 1976):

"enfin, c'est l'arrivée récente, dans les rues adjacentes, de jeunes qui offrent des objets hétéroclites, des bibelots et autres réalisations en cuir ou métal, sans rapport avec Noël. Cela n'ajoute rien à l'intérêt de cette foire, qui conserve néanmoins sa caractéristique historique de foire aux crèches."

Els comentaris i les queixes pel tipus d'objectes que s'hi venen es multipliquen a la premsa barcelonina:

"¿Se han dado ustedes una vuelta por la Fira de Santa Llúcia? ¿Todavía no? Lo que antes eran belenes, niños jesuses, pastores haciendo de las suyas y pastoras engañadas por el demonio, es hoy una colección de pachulis, brazaletes, amuletos de la suerte y christmas orientales. Lo que antes eran Ferrándiz, hoy son pseudocamasutras. Lo que antes eran dulces

¹⁰⁷ Kinoto es deia Miguel Ángel Ratto. Va néixer a Buenos Aires el 16 d'abril de 1942 i mor a Eivissa el 8 de setembre de 2009. [http://www.cankinoto.com\[consulta](http://www.cankinoto.com[consulta) del 16 de gener de 2017].

*Rosers Agells, hoy, señor, son melencólicos. No sé a dónde iremos a parar. No sé. Que antes se olía a abeto y hoy se huele, madre, a sándalo.*¹⁰⁸

Però també per la lectura política que alguns cronistes fan. Recordem la recent defunció del dictador, però no de la dictadura, i del context polític internacional (Tarin, José; 1976, p. 30):

"Este año ha cambiado el tono, ha perdido quizá un poco su intimidad y también su emoción, puesto que de una forma inexplicable se ha permitido que la misma se politizara de forma extraña y que se mezclaran los símbolos de la mejor Cristiandad con toda clase de objetos y posters de carácter político, que nada tienen que ver con los belenes. ¿Por qué? La incógnita sigue en pie y nadie ha podido explicar esa rara metamorfosis. En primer lugar, se han instalado puestos con auténticas baratijas, cojines con la imagen de la Gioconda [...] pero lo más grave es que junto con las estampas de la Virgen han surgido retratos y máximas de Mao o de Che Guevara, así como calendarios y posters alusivos a la amnistía y a otros motivos políticos."

El Manuel fa joguines i les ven a la fira des de l'any 1976, però m'explica que va començar una mica amb aquest perfil:

"jo vaig començar una mica com aquest moviment d'estètica *hippy*. Vaig començar així, un tipus de christmas contestatari contra el Nixon i contra coses d'aquestes."

Explica l'anècdota de l'any que va fer la sol·licitud per la parada, que una colla de *hippies* d'Eivissa es van presentar i l'Ajuntament els va dir que els primers que estiguessin a la porta tindrien el permís. Segurament van estar passant fred allà des de les tres o les quatre de la matinada. I al final no els hi van donar perquè no hi havia lloc, perquè va ser per ordre de presentació d'instància de sol·licitud. Explica que, al principi, els d'artesanía estaven una mica barrejats amb els de la resta de la fira; amb les figures i amb el verd. Després ho van estructurar una mica més i els van deixar fora, al voltant la Catedral. Recorda que la gent els deia *hippies*, perquè l'estètica del grup d'artesans de la fira, al principi ho era:

"Completament, como te diria, existencialistes, amb el porrete, amb el llibre, sempre...una mica en aquesta corrent. Ens reuníem molt a la Plaça del Rei, quan feia bon temps. O sigui, fèiem una activitat mig lúdica també al mateix lloc de la Fira. Diguem-ne que a l'estiu passejàvem per allà i coneixíem el lloc molt bé i a l'hivern fèiem la Fira."

L'espai on es desenvolupava, estacionalment, cada desembre la fira des de feia 200 anys, també era un espai apropiat per un grup sorgit a l'època que s'apropien d'un

¹⁰⁸ *Tele Expres*, a 9 de desembre de 1975, pàg. 7

espai durant determinats moments del dia i durant tot l'any. Es tracta de l'apropiació d'un espai públic amb unes finalitats que no són les previstes pels organismes oficials. S'assembla al que Tommaso Guariento (2013) descriu del barri de la Vucciria a Palerm.

Cada any s'hi anava afegint gent nova; fins que al final van arribar a ser entre 140 i 150 parades. Els primers anys s'organitzaven conjuntament amb els altres sectors només per temes d'infraestructures, com la il·luminació. Fins l'any 1985, quan es crea la comissió del sector i entra a formar part de la Junta de l'Associació de la Fira. Segons els llistats que he pogut consultar, l'any 2005 eren cent deu parades i al 2009 quaranta set. Això es deu a que la fira es va anar degradant "van començar a importar bagatelles, i es va començar a baixar el nivell". Fins que la meitat de la fira era revenda de tot tipus de productes que no tenien res a veure amb l'artesanía. Es va fer una selecció molt important del sector perquè "es volia que fossin realment artesans, que no es venguessin ulleres i coses d'aquestes com es venia abans". Actualment, s'ha estabilitzat en una seixantena de parades. S'han integrat dins l'Associació Fira de Santa Llúcia, on hi tenen dos

Fira de Santa Llúcia, 1978, parada dels anomenats *hippies*. Foto: AFB.

representants. I, per normativa, els que vulguin aconseguir un lloc per sorteig han de tenir el carnet d'artesà. És a l'únic sector que se'ls demana aquest requisit.

Aquesta crisi que anunciàvem al principi del capítol implica, segons Turner (1988), un reajustament en tot l'esquema; en els rols, en la trama, en l'espai. Aquest reajustament

pot trigar més o menys segons cada situació concreta i depenen del que es trigui en aconseguir certa estabilitat i d'acord amb altres possibles canvis que s'hi vagin produint. En tot cas, podem afirmar que l'aparició dels *hippies* respon a les quatre fases establertes per Turner: incompliment de la normativa, crisi, mesures correctores i, finalment, integració del grup i legitimitació.

S'ha pogut comprovar com es donen totes elles. La primera fase quan sorgeixen ningú sap com ni d'on en un clar incompliment de la normativa vigent fins el moment. Això provoca una forta crisi que la manca d'actuacions amenaça l'augment de l'escletxa. El desgavell que ens descriuen els informants i les notes de premsa és tan gran i flagrant que es fa necessària l'actuació municipal, Aquesta actuació es fa en diverses fases, la darrera entre 2005 i 2009. A partir d'aquestes mesures correctores es produeix la integració del grup, primer a nivell oficial, a partir de l'associació, i finalment oficiosa amb l'acceptació més o menys assumida per la resta de firaires, amb la consegüent legitimitació del grup.

5.6.3. Els avets i l'ecologisme

La venda de l'avet, com l'arbre de Nadal, ha estat sovint motiu de polèmiques. Primer, com ja hem vist, per la suposada amenaça a una tradició "nostrada" com el pessebre. Es contraposava el sentit local del pessebre envers la colonització que representava l'avet. Fet discutit per més d'un etnògraf de l'època, com Violant i Simorra. Però també per la dicotomia pagà *versus* catòlic. El sincretisme natural en que la societat acull els dos elements, finalment, desanima als cercadors professionals de problemàtiques.

Superada aquesta etapa per la pròpia demanda social, als anys 70 neix una nova amenaça per aquests firaires: el moviment ecologista. Potser caldria avançar que es tracta

Manifestació a la Rambla de Barcelona, anys 70. Foto: J.M. Baljellas (AFB).

d'un tipus concret d'ecologisme, però que es va fer sentir molt. Les reaccions adverses d'aquests a la venda d'arbres de Nadal a la fira no té cap altre argument que l'integrisme i/o el desconeixement. Bé, totes dues característiques formen part de la mateixa moneda.

És veritat que als anys 50 amb el boom de l'arbre de Nadal s'havien hagut de

prendre mesures per evitar el furtivisme i la tala incontrolada d'arbres a les rodalies de Barcelona. Curiosament no he trobat cap queixa social al respecte, només notes dels estaments oficials competents:

“La Cámara Oficial Sindical Agraria, encarece a todas las Hermandades de Labradores y Ganaderos de la Provincia, que extremen su vigilancia en estas fechas, por medio de sus guarderías rurales, a fin de evitar en lo posible las talas furtivas de árboles jóvenes que en forma creciente e incontrolada salen de nuestros bosques con destino a la ciudad, durante el presente mes y especialmente los tres domingos anteriores al día de Navidad, con evidente daño para la riqueza forestal de nuestra provincia. Deben, pues, las Hermandades de Labradores colaborar con la autoridad gubernativa, en evitación de tales daños, dando cuenta en todo caso de los abusos que se comentan de no haberlos podido evitar con sus medos, a fin de dar conocimiento a la autoridad competente.”¹⁰⁹

Aquesta manera d'actuar no és generalitzada, però respon a aquells moments de canvis o crisi que provoca nous reajustaments, com vèiem en el cas del *hippies*. Els informants de verd que venen o han venut arbres, m'han explicat com anaven al mercat de la flor del carrer Lleida o, fins i tot, a la Rambla, a comprar els arbres que tenien a les parades. Als anys 70, davant de manifestacions i activitats al carrer d'aquests grups ecologistes, s'intenta fer pedagogia per explicar que els arbres que es venen a la fira no són fruit de tals il·legals, sinó que provenen de viver. Veieu aquest comunicat d'ICONA:

“La jefatura regional de ICONA, como entidad responsable de la conservación del patrimonio forestal, ha hecho público un comunicado sobre la venta de abetos, en el que niega que se estén cometiendo atentados contra dicho patrimonio, tal como han señalado grupos ecologistas. ICONA dice que la práctica totalidad de los abetos que se venden durante estas fiestas pertenecen a la especie de «abeto rojo», exótica en nuestro país, y que procede de viveros de cultivo de plantas ornamentales y no del patrimonio forestal. Por lo que respecta a los abetos o pinos utilizados para adorno de plazas de algunas localidades, ICONA señala que se trata de talas autorizadas, además de necesarias por razones silvícolas. El Instituto de Conservación de la Naturaleza finaliza la nota recordando que persigue todo tipo de talas no autorizadas de árboles y apela a la conciencia ciudadana para que no se produzcan estas acciones, que atentan contra la riqueza forestal y el equilibrio ecológico, y están penadas por la ley.”¹¹⁰

No tothom deuria llegir o entendre la nota, ja que a l'endemà es va produir un atemptat contra les parades d'arbres de la Fira. Durant la matinada van ser vistos tres joves entre 19 i 22 anys just abans d'iniciar-se un incendi intencionat que afectà a vint-i-

¹⁰⁹ *El Correo Catalán*, a 6 de desembre de 1958, p. 2

¹¹⁰ *El Correo Catalán*, a 20 de desembre de 1979, pàg. 7

quatre parades. L'actuació dels bombers va evitar que el foc s'estengués a la totalitat de la Fira. Diferents cròniques de tots els diaris del moment es lamenten profundament d'aquesta notícia. Però destaco especialment una carta al director de Maria Ripoll (1980) que dirigeix a "Los ecologistes neofitos" i diu:

“Señor Director. Se me ocurre enviarle esta carta por si los hechos de la feria de Santa Lucía, fueran dirigidos a los pinos: Cansada de oír y ver protestas por doquier para la conservación de la naturaleza, le comunico lo siguiente, rigurosamente cierto: El bosque de pinos, cuanto más se tala más produce. El bosque que no se tala se muere; los pinos viejos ahogan el nacimiento de los jóvenes. El ministerio competente, controla las talas y exige que se efectúen a quien se demora en extremo su tala necesaria La mayoría de los pinos que se venden en Navidades son procedentes de semilleros criaderos, tipo jardinería industrial. No son zonas forestales y los grandes que vemos expuestos ya son mayores de edad. Total, nada de nada, todo lo contrario que sin merma o perjuicio forestal se mantiene y fomenta un negocio, que al cobijo del mismo se da vida a miles de familias especialmente durante las fiestas navideñas las cuales preparan todo el año. Si se tratara de atacar a los desaprensivos que allanan la propiedad forestal y que a la vez practican la piromanía entre otras cosas, esto son cuestiones que afectan al gobierno. No matemos a otra industria tan romántica, sentimental, tradicional, humana, educativa, fraternal y productiva, sólo por sistema, irresponsabilidad o ignorancia.”

Afortunadament no es va repetir cap acció semblant i la situació actualment està del tot normalitzada. Però Lluís Boix recorda molt bé aquest episodi perquè juntament amb d'altres firaires van fer guàrdia les nits posteriors per por a nous atemptats:

“Jo vaig fer guàrdia a la Catedral, una nit ben freda i amb un cel tot negre i ple d'estels. M'acompanyava un firaire ja difunt al que li dèiem "el València" i que vivia al Poblenou. Vàrem establir torns de vigilància amb els altres venedors. Teníem por dels fets ocorreguts i de les amenaces.”

Però a part dels avets, hi ha un munt de plantes i elements del bosc que durant molts anys encara s'anaven a recol·lectar. El cas més significatiu és el de la molsa (Bosch, 2015). La imatge de la molsa està vinculada tant als pessebres com a la mateixa fira de Santa Llúcia, ja que des de ben antic ha estat per molts firaires un dels principals productes de les seves parades. En els pessebres es fan servir, bàsicament, dos tipus de molsa: la verda i la blanca. Però atenció, la blanca no es molsa; es tracta d'un líquen amb una gran resistència i tolerància a la dessecació que li permet colonitzar ambients on no poden fer-ho les plantes. És molt apreciada per fer les capçades dels arbres.

Ara, la recollida s'ha regulat per tal de garantir la seva preservació i poder continuar posant-la en els nostres pessebres. Actualment, la molsa que es comercialitza aquí procedeix d'Holanda i dels països nòrdics.¹¹¹

Fira de Santa Llúcia, parades cremades la matinada del 21 de desembre de 1979.
Foto: Carlos Pérez de Rozas (AFB).

Un dels molts testimonis que ens han explicat com s'ho feien per recollir la molsa és en Lluís Mestre, que anaven al Pla de la Calma, al Figaró, a Aiguafreda, o a Centelles, a

¹¹¹ En el cas de la molsa, l'època de recollida és la compresa entre el 15 de setembre i el 15 de maig, i el límit de la recol·lecció de caire domèstic se situa en 4 m². S'estableixen recomanacions com la gespa artificial o natural, la sorra, pedra o molsa reutilitzada d'altres anys. S'estableixen unes zones de protecció amb plans vectors vigents on figuren restriccions com els PEIN (Decret 328/1992, de 14 de desembre). A les zones on són presents les espècies estrictament protegides del Catàleg de flora amenaçada de Catalunya (Decret 172/2008) les espècies són: la *Brioeritrophyllum inaequalifolium*, a les capçaleres del Ter i del Freser; l'*Entosthodon durieui* (= *Funaria mustafae*), al cap de Creus; la *Leucobrium juniperoideum*, als penya-segats de la Muga; l'*Oedipodiella australis*, al cap de Creus, massís de l'Albera; la *Ptilium crista-castrensis*, a les capçaleres del Ter i del Freser, eth Portillon; la *Scorpidium scorpioides*, al Naut Aran; la *Sphagnum sp.*, a la capçalera de la Noguera Ribagorçana, capçalera de la Noguera de Vallferrera i la Noguera de Cardós, massís del Montseny i Naut Aran; la *Sphagnum subnitens*, al massís de Cadiretes i finalment l'*Acaulon casasianum* (= *Tortula sp.*), a la vall del riu Llobregós.

També estan protegides les molses de fonts i aigües epicontinental on estiguin en contacte amb aigua en el període d'avinguda ordinària, ja que afectaria els hàbitats de la fauna i flora i podria facilitar l'erosió. I als terrenys forestals que hagin patit un incendi en els darrers 10 anys.

És per això que el Departament estableix un seguit de normes i consells per tal de que aquella molsa recollida en el cas de realització del pessebre casolà, es faci d'una manera sostenible, evitant malmetre el substrat, emprant eines adequades, superfícies inferiors a 1m², i que cal una autorització del propietari, ja que els boscos tenen un propietari, ja sigui públic o privat.

buscar-la. Hi anaven en tren, sortien a les sis de la matinada i tornaven al vespre i l'endemà tenien el material a la parada. En Bernat explica com es quedaven a dormir en una barraca de pastor, al Montseny. La posaven en uns coves fets de canya, que arribaven a pesar 30 kg, moltes vegades fins i tot amb gel. Aquesta mateixa molsa quinze dies després encara sortia gebrada del cove, com si es tractés d'un pou de glaç.

El suro, el boix grèvol i el galzeran són tres exemples més de plantes característiques de la fira de Santa Llúcia, que abans es podien recol·lectar i ara se n'ha regularitzat l'extracció per tal de protegir-les i preservar-ne la conservació. En el cas del boix grèvol, a Catalunya, està prohibit agafar-ne el fruit i tallar-ne les branques, tot i que es poden comprar procedents de cultius controlats. Només es poden comercialitzar els exemplars procedents de planter, i en els cas de les branques si venen d'altres territoris fora de Catalunya, cal una autorització del lloc d'origen. El galzeran a casa nostra està protegit a certes zones, especialment en els parcs naturals.¹¹²

5.7. LES TRANSFORMACIONS URBANÍSTIQUES I L'AFECTACIÓ A LA FIRA

L'espai tradicional de la Fira ha estat, des del 1786 com a mínim, el Pla de la Catedral i els carrerons adjacents: carrer de Santa Llúcia, carrer dels Comtes de Barcelona, carrer del Bisbe o pla de la Catedral. També la plaça Nova ha estat espai de fira; fins i tot, la plaça Sant Jaume, la baixada de la Canonja o la plaça del Rei. Aquest seria, segons la terminologia de Turner (1988), l'escenari on es desenvolupa el drama cada mes desembre de l'any. Durant més de dos cents anys, aquest escenari ha restat invariable. Un drama que es desenvolupava seguint tots els passos apresos amb els anys, de manera que gairebé es podria afirmar que funcionava sol. Com en una obra de teatre que en acabar els assajos, la feina del director ja no és menester.

Sobretot, considerant que des de l'any 1932, l'eix pla de la Catedral – plaça Nova, s'havia consolidat com a nucli de la fira, desplaçant espais tan emblemàtics com la plaça de Sant Jaume, la plaça del Pi, o la basílica de Santa Maria del Mar. Fins aquell moment només petites reestructuracions urbanes, com l'obertura de la Via Laietana; la creació del

¹¹² A Catalunya, existeixen varis ordres i decrets que han anat modificant-se amb el pas dels anys. En el cas del suro existeix l'Ordre d'11 de maig de 1988, sobre la regulació de l'obtenció del suro i del pelagré i de la millora de les suredes.

Sobre el verd nadalenc, i degut al problema de l'extracció descontrolada de venedors per vendre-la a les diferents fires de Nadal, s'aprova l'ordre de 28 d'octubre de 1986, per la qual es regula el verd ornamental nadalenc i es protegeix el boix grèvol.

Totes les normes, ordres i lleis, són consultables a <http://agentsrurals.info/aprofitaments-forestals/>

carrer de Jaume I, per unir la plaça de Sant Jaume amb la plaça de l'Àngel; o la construcció del metro, havien ocasionat lleugeres disfuncions sense importància.

Aquest eix, pla de la Catedral – plaça Nova, es comunicava directament pel carrer de la Corribia i a través del carrer del Bisbe i carrer de Santa Llúcia. Entre aquests dos punts no hi havia continuïtat visual. Les cases i construccions com les torres romanes, que flanquejaven l'entrada nord-est de la ciutat romana, delimitaven l'espai de la plaça Nova. Aquesta es crea l'any 1355 a la Vilanova dels Arcs. Aquest barri s'anomenava així perquè les cases es bastiren sobre els arcs de l'antic aqüeducte romà, conegut com La Moranta:

"Ben aviat, a la Plaça Nova es van començar a celebrar mercats diaris. Primer, el de la palla i, més endavant, els pagesos hi portaven verdures i hortalisses. S'hi establiren venedors de carn i forns de pa". (Cordomí, Xavier; 2015, p. 5).

La seva centralitat motiva la celebració de festes tradicionals com la Fira de Santa Llúcia, la processó del Corpus o les festes de Sant Roc. La vitalitat del barri atreïa altres negocis i era un dels llocs d'entrada de celebritats. Com diu Cordomí (2015), durant 600 anys va ser el centre vital del barri de la catedral. El barri petit estava format per set carrers que desembocaven a la plaça (el de la Corribia, del Bou de la plaça Nova, dels Capellans,

Retrat de ciutadans passejant per les parades de la Fira de Santa Llúcia, on es troben figures i objectes per a guarnir els pessebres. Plaça Nova, Barcelona. Foto: Brangulí 1920/30 (ANC).

dels Arcs, dels Boters, de la Palla i del Bisbe) i per vuit més: pla de la Catedral, carrers de Ripoll, de la Tapineria, de Sallent, de la Cucurulla, de Santa Llúcia i del Governador.

Les transformacions urbanístiques que patirà aquest barri, durant el segle XX, el desconfiguraran del tot. La metamorfosi del barri es produeix en tres fases. La primera entre 1908 i 1913, amb l'obertura de la via Laietana, segons el pla de reformes d'Àngel Baixeres. La segona, sota circumstàncies dramàtiques, causades pels bombardeigs del 30 de gener de 1938, per part de l'exèrcit colpista. Afecta edificis de la plaça Nova, plaça Felip Neri, i carrers de la Corribia, del Bou de la plaça Nova, dels Capellans, dels Sagristans, dels Arcs, dels Boters, de la Palla o de Montjuïc del Bisbe. Causa 210 morts, 75 ferits i 20 edificis ensorrats. Finalment, entre 1940 i 1958, es produeix l'enderroc dels carrers de la Corribia i del Bou de la plaça Nova, que fan desaparèixer la plaça Nova com espai

1925. Vista aèria de Ciutat Vella (publicada a "Barcelona desde el aire. Ed. Juventud, 1931, pàgs. 14 i 15). Creació Via Laietana. Foto: J. Gaspar (AFB).

delimitat. El barri queda greument ferit, però la seva personalitat, el bagatge i la forta identitat corporativa el mantenen viu i amb voluntat de mantenir el tarannà (Cordomí, Xavier; 2014).¹¹³

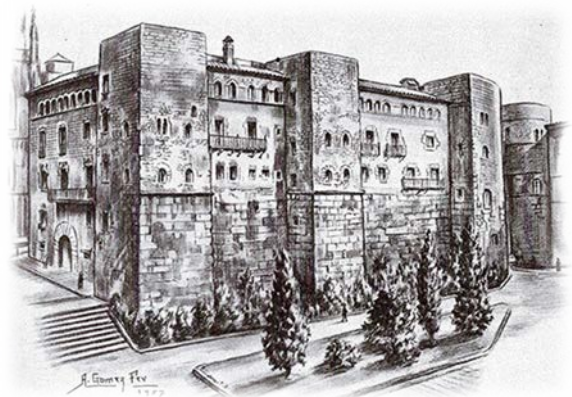
¹¹³ Una de les principals activitats de l'Associació de Festes de la Plaça Nova és la d'organitzar les *Festes de Sant Roc* de Barcelona, que en data 21 de març de 2017, el Govern de la Generalitat ha declarat Festa Patrimonial d'Interès Nacional:

Aquí succeeix el mateix que explica Tommaso Guariento (2013) pel barri de Palerm conegut com la Vucciria. A les reformes urbanes fruit dels projectes urbanístics cal sumar-li els bombardejos. En el cas de Palerm, produïts pels nord americans l'any 1945, en el transcurs de la Segona Guerra mundial. Els bombardejos produeixen l'efecte de *tabula rasa* i sembla més fàcil redissenyar espais a partir de criteris variables.

En un dels fets que demostra aquesta voluntat de preservar la identitat del barri, el Nadal de 1966, la Comissió de Festes decideix posar un pessebre amb figures de grans dimensions, cedides per la Casa Bochaca. El pessebre, amb naixement, l'anunciata, pastors i bens i els reis en actitud d'adoració, amb més d'una vintena de figures, s'instal·la als parterres dels nous jardins que ocupaven l'espai que havien deixat lliure les cases del carrer de la Corríbia, adossades a la muralla, en ser enderrocades. El pessebre, que generava molta expectació, estava totalment a l'abast dels vianants. L'any 1977 es deixa d'instal·lar per les moltes bretolades que patia.

La imatge de la fira de Santa Llúcia també pateix una mutació considerable. Per exemple, el carrer de la Corríbia era un dels més importants, ja que estava just davant de les escales i del pla de la Catedral. En aquest carrer, just enfront les escales, hi havia el gremi de sabaters i la casa del teixidor de lli, Salvador Matas, on es podia visitar un dels pessebres més concorreguts de la ciutat (Garrut, 1957).

Vegeu la comparativa de la darrera fase d'aquestes transformacions amb les següents imatges:

L'observador d'aquestes imatges està situat, justament, en la part desapareguda. Per fer-se una idea caldria fer un gir de 180 graus i afegir-hi el trànsit rodat, que durant molts anys substituï la trama urbana i els veïns. Posteriors transformacions i l'adequació a normatives de seguretat actuals provocaran un nou canvi, ara no només d'aspecte, sinó d'escenari. Però això ho veurem en el capítol 9.

Plànol de Garriga i Roca
Barri de la Catedral de
Barcelona
1860

Ortofoto actual de la
mateixa vista del barri.

5.8. LES INTERRUPCIONS DE LA FIRA

Les fires, com activitats estacionals que es desenvolupen al carrer, estan supeditades a una sèrie de circumstàncies externes que les poden afectar. Algunes, com la meteorologia, són ben òbvies, perquè són ben quotidianes. Però d'altres no ho són tant, perquè no hi pensem, tot i que poden ser devastadores: com les epidèmies o les guerres. Quan succeeix alguns d'aquests supòsits tan greus, ja no es parla de les fires o si es fa és molt parcialment. Per tant, costa trobar com afecta.

Donat el material amb el que treballem: la informació de premsa escrita; és fàcil entendre la dificultat d'analitzar un esdeveniment tan rutinari per a la ciutat i d'una transcendència quotidiana tan relativa, sobretot en funció d'esdeveniments d'interès general, com l'economia, la política o factors socials i laborals, com són les fires de pessebres. Per sort, en ocasions aïllades, ens han deixat testimoni. En d'altres només els podem suposar o intuir.

Els casos més dramàtics són els de les guerres. A principis del segle XIX, entre 1808 i 1814, es produeix la Guerra del Francès. La conseqüent invasió de tropes i la instauració temporalment d'un nou poder, va impedir la celebració de les fires de pessebres durant alguns anys, tal i com s'entreveu del relat del Baró de Maldà; el seu *Calaix de sastre*,¹¹⁴ comentat més amunt.

Altres conflictes armats que es produeixen en aquest període, com les Guerres Carlines, no tenen reflex en el nostre objecte d'estudi. Malauradament, en ple segle XX, tornarem a tenir una interrupció per causes bèl·liques: la Guerra Civil espanyola. Entre els anys 1936 i 1938 no es va fer la Fira de Santa Llúcia, i es reprèn l'any 1939.

Tot i que sabem que afectaren ocasionalment, resulten menys explícites les conseqüències d'algunes epidèmies en les fires. Pel novembre de l'any 1921, a Barcelona, es produeix una epidèmia de febre groga, durant 111 dies amb una mortalitat del 62%. El diari del 29 de desembre ens diu:

“Hoy día 29 del corriente, a las tres en punto de la tarde, saldrá de la iglesia de San Agustín la procesión solemne en obsequio de la antigua y milagrosa imagen de la Virgen de la Piedad a imitación de la que se hizo en el año 1484. Se avisa para inteligencia de los devotos que quisieren acompañar á dicha divina Señora, que reconocida desde la mas remota antigüedad por

¹¹⁴ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1814). Op. cit. vol. XLVIII, p. 303.

*particular abogada para librarnos del contagio, ha sido devotamente invocada durante el tiempo que las enfermedades han afligido a esta capital.*¹¹⁵

L'any 1870 consta la propagació d'una epidèmia també de febre groga que va afectar en major o menor grau a la fira de Santa Llúcia:

“A primeras horas de esta mañana se ha establecido en el frente de la Santa Iglesia Catedral la feria denominada de los “Belenes”, la cual estaba sumamente pobre de objetos destinados al adorno de los mismos, sin duda por haberse considerado que en el presente año después de una epidemia como la que acabamos de pasar, no podía quedar tiempo ni humor para ocuparse en semejante diversión. En cambio, abundaban los puestos destinados para la venta de desechos de quincalla y de libros usados, y los había en notable abundancia.”¹¹⁶

Altres epidèmies documentades durant aquest segle a Barcelona són els anys 1934, 1954, 1965 de còlera i l'any 1885 de febre groga (FABRÉ, Jaume i HUERTAS, Josep M., 1977, p. 156).

El darrer dels factors, que influeixen més negativament en la realització de les fires, és el més freqüent i el que no està subjecte a cap caprici humà: la meteorologia. El mal temps; en forma de pluja, vent, neu o fred és el principal enemic de qualsevol venedor ambulat, paradista o firaire. Des dels inicis de la documentació, ja trobem indicacions del temps:

*“Ha amanescut ab cel núvol, ab pluja a estones [...]; havent-se encara mantinguda la tarde per deixarse fer la acostumada fira en esta festa de Santa Llúcia en tot lo devant de la catedral, sí que me ha paregut per causa del temps plujós en tot est matí, no tan abundant en montanyas, casas y ciutats de suro, ab las demás juguines pròpies per pessebres en est pròxim Nadal.”*¹¹⁷

La processó del dia de la Puríssima de l'any 1849 es va haver de fer per l'interior del claustre de la Catedral i les parades es van haver de retirar al migdia. Aquell mateix Nadal també va ploure per les fires de Sant Tomàs. L'endemà el Diario de Barcelona publicava aquesta nota:

“Una lluvia continua, si no muy copiosa, vino en la mañana de ayer á perturbar la animación de la feria, verdadera y sensible calamidad para los pobres vendedores que fundan en estos días la esperanza y el cálculo de sus

¹¹⁵ *Diario de Barcelona*, 29 de desembre de 1821, p. 2872

¹¹⁶ *Diario de Barcelona*, 13 de desembre de 1870, p. 347

¹¹⁷ AMAT i de Cortada, Rafael d' (1800). *Op. cit.* vol. XXI, pp. 461-462.

*especulaciones, y que si el tiempo no serena, experimentarán perjuicios de consideracion.*¹¹⁸

Els dos següents testimonis són un cas de vent i un altre de pluja:

*“La Feria de Santa Lucia se estableció ayer en la calle del Obispo, en la Plaza Nueva y calle de Santa Lucia. En el llano de la catedral el viento no permitió que se mantuviesen en pie las mesas y muchos vendedores dejaron el sitio.”*¹¹⁹

*“El tiempo lluvioso que hacia hoy ha impedido que se estableciera la acostumbrada feria de objetos para belenes al rededor de la capilla bizantina de Santa Lucía en la Catedral. Una espesa neblina se estiende hoy por esta capital. Las calles estan llenas de barro y las del Ensanche sobre todo se han puesto intransitables.”*¹²⁰

Per la Puríssima de l'any 1883 va haver-hi un temporal de pluja, vent i neu pel territori català tan fort que el Brusi¹²¹, li dedica un bon paràgraf. Explica que la processó de costum no es va poder fer ni en el claustre de la Catedral, a causa del vent glaçat. El temporal va afectar l'escullera i les cases properes entre la *Mar Vieja* i *Casa Antúnez*:

“... las olas se elevaban á gran altura y mas de una vez quedó convertida en un rompe-olas la escollera del Este, pues el agua la cubria en toda su estension, en terminos que parecia una inmensa cascada. La fuerza de las olas abrió tres boquetes en la propia escollera. Las casas inmediatas á la mar Vieja estuvieron en inminente peligro. Hubo momentos en que el agua llegó a penetrar por las calles en gran cantidad, dejando en el empedrado una espesa capa de arena, efecto de los arrastres que producian las olas al romper en la playa.”

El diari del dia 10 explica que, a causa del temps, els firaires d'objectes pels pessebres i figures no havien venut res, i que van intentar tornar a muntar la fira a l'endemà de la Puríssima. Però el vent fred que persistia els va fer desistir. Considerant la duració de les fires, si plovia aquell dia, el perjudici era enormement quantiós. En casos semblants, calia buscar alternatives, i una era obtenir permís per allargar la fira al dia següent. Aquesta estratègia l'hem documentat més d'una vegada:

*“En vista de la desapacible temperatura que reinó durante el dia de ayer y á instancia de varios firantes, el señor Alcalde dió permiso para que hoy continúe establecida en el mismo sitio la feria llamada de Santa Lucía.”*¹²²

¹¹⁸ *Diario de Barcelona*, 23 de desembre de 1849, p. 328.

¹¹⁹ *Diario de Barcelona*, 14 de desembre de 1874, p. 12102.

¹²⁰ *Diario de Barcelona*, 13 de desembre de 1882, p. 15107.

¹²¹ *Diario de Barcelona*, 9 de desembre de 1883, pp. 14418-14419.

¹²² *Diario de Barcelona*, 14 de desembre de 1890, p.14988.

Dos anys més tard, es repeteix la mateixa situació, però aquest cop és per la fira de la Puríssima:

“Una numerosa comisión de vendedores de la feria que se estableció anteayer tarde visitó ayer al Sr. Alcalde D. Domingo Martí y Gofau, esponiéndole que á consecuencia de la lluvia no vendieron casi nada, hasta el punto de que muchos de ellos ni siquiera pudieron armar sus mesas, por lo que esperaban que se les permitiera establecer los puestos de venta en la plaza de la Constitución mañana, domingo. El señor Martí y Gofau accedió á la petición.”¹²³

Durant el segle XX continuarem trobant-nos algunes d'aquestes circumstàncies fatals que podran interrompre o obstaculitzar el normal funcionament de la fira de Santa Llúcia. Tot i que, a l'igual que el context social canvia i, per tant, els perills o les amenaces també canvien, dos d'aquests genets apocalíptics sembla que no s'haurien de repetir. Pel que fa al temps, continua fent la guitza, tot i que amb petits matisos.

¹²³ *Diario de Barcelona*, 10 de desembre de 1892, p. 14452.

Fira de figures de pessebre a la Plaça del Pi (1921). Foto: Josep Salvany i Blanch (Biblioteca de Catalunya).

Fira de figures de pessebre a la Plaça del Rei (1920/30). Foto: Brangulí (ANC).

Fira de figures de pessebre a la Plaça de Sant Jaume (1925/30). Foto: Brangulí (ANC).

Fira de figures de pessebre a la Plaça Nova (1911). Foto: Brangulí (ANC).

Fira de figures de pessebre als carrers de la Pietat i Comtes de Barcelona (1926). Foto: Arxiu Mas.

Fira de figures de pessebre al pla de la Seu (1939). Foto: Fons Josep Maria Garrut.

**Fira de figures de pessebre al pla de la Seu (1920/30). Al fons les cases del carrer de la Corribia.
Foto: Brangulí (ANC).**

**Fira de figures de pessebre al pla de la Seu (1920/30).
Foto: Brangulí (ANC).**

Parades de verd a les escales de la Catedral (1935).
Foto: Josep Maria de Sagarra i Plana (ANC).

Parada de Baldomer Marinello (1940 ca).
Foto: Família Marinello.

Jesús Soler i Constància Ribas a la seva parada de la catedral (1949 ca).

Foto: Carles Soler Ribas.

Isabel Vivet Mussach i la seva sòcia a la parada de la catedral (1959).

Foto: Jaume Tomàs Vivet.

PART III

6. ANÀLISI DE LA FIRA ACTUAL

6.1. LA DIVISIÓ DE LA FIRA PER SECTORS

La Fira, vista des de fora, pot semblar un cos compacte i homogeni. Pot semblar que totes les parades són iguals i els venedors s'ajusten a un únic model, que fins i tot podria assemblar-se a qualsevol altre venedor d'altres fires o mercats de Barcelona. Aquesta percepció és la pròpia d'un ciutadà que passeja pels carrers i la visita esporàdicament o la d'un turista. Però res més lluny de la realitat. Cada parada, cada venedor amaga un fet singular, una identitat pròpia que, per afinitats durant un mes a l'any, es poden agrupar sota l'organització de l'Associació Fira de Santa Llúcia.

Per aquest motiu, abans de parlar de la durada de la fira, dels diferents emplaçaments o de qualsevol altre tema relacionat, cal explicar com s'estructura organitzativament la fira. L'Associació Fira de Santa Llúcia reuneix a tots els venedors o titulars de parades de la Fira i regula les relacions amb l'Ajuntament a partir d'un conveni de col·laboració; aprovat en Comissió de Govern el 18 de juny de 2014.¹²⁴ Segons aquesta normativa la composició de la fira es divideix en sectors: sector figures, sector verd, sector artesanía i sector simbombes. El quart punt d'aquest conveni recull l'enumeració d'elements que pot vendre cadascun dels quatre sectors. Normalment aquest tipus de divisions en contextos tan heterogenis acostumen a ser més clars a la teoria que a la pràctica. Però per complicar-ho una mica més, s'introdueix el concepte de tant per cent, sense determinar quina és la base imponible. Anirem comprovant al llarg d'aquesta tercera part del treball com aquestes divisions no són tan evidents com aparenten, ni tan sols són prou ajustades a la realitat.

Actualment, el conveni és el marc teòric i normatiu a partir del qual tothom queda posicionat amb el seu rol determinat dins la fira, entesa aquesta com espai públic d'exposició i com organització interna a l'Associació. També serveix per l'adjudicació de noves llicències i els tràmits relacionats amb altes i baixes. Més endavant es veurà com aquest intent d'ordenació no és tan efectiu com pot semblar a priori i les diferents problemàtiques que se'n deriven.

Com s'explica en l'apartat metodològic, a les entrevistes realitzades també s'ha tingut en compte aquesta classificació. Dels 71 entrevistats, 62 eren titulars de parades.¹²⁵ Antigament, també hi havia parades de globus i llaminadures que es van foragitar de l'espai de la fira, per part de l'Ajuntament. Aquesta divisió per sectors és un fenomen

¹²⁴ Aquest conveni és la norma reguladora de la Fira amb una vigència de quatre anys a partir de la data de la formalització [art. 22].

¹²⁵ Totes les dades relacionades amb les parades corresponen al treball de camp realitzat l'any 2012.

gairebé atàvic i respon al procés de formació de l'actual fira. És una evidència residual que indica que en realitat es tracta de tres fires diferents, que s'han unificat en moments històrics diversos, si més no en aparença, unint esforços per esdevenir més forts davant de possibles amenaces externes i preservar, d'aquesta manera, un estatus propi consolidat consuetudinàriament.

Aquesta diferenciació no és només un ordenament de caràcter pràctic en la distribució de productes i mercaderies, ni tampoc una necessitat estructural interna de l'Associació Fira de Santa Llúcia. Es tracta d'una realitat històrica idiosincràtica de cada grup que esdevé fins i tot, signe identitari d'uns enfront dels altres. La convivència i la interrelació en un mateix espai físic i temporal d'aquests quatre grups (figures, verd, artesanía i simbombes) provoca tensions i enfrontaments¹²⁶. Part d'aquestes tensions cal buscar-les en necessitats diverses entre els grups i, en algun punt, fins i tot oposades. El cas més recent i polèmic ha estat el de les dates d'inici de la fira. Més endavant aprofundiré en aquest apartat. Ara us mostraré les diferents tipologies de venedors a partir de les enquestes i entrevistes realitzades.

6.1.1. Les parades del sector figures

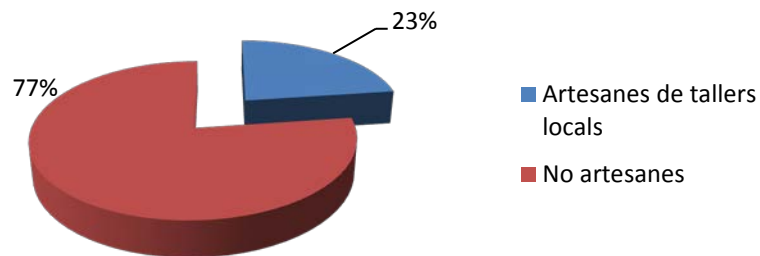
Dins el sector de figures, s'agrupen una varietat heterogènia de parades des del punt de vista del tipus de producte que es pot trobar, anomalies a banda, que es comentaran en un altre capítol. Pot vendre segons la normativa: "figures, pessebres, coves, complements del paisatge del pessebre, llums de Nadal, boles, espelmes, centres i decoració nadalenca per a la llar i pels arbres de Nadal. També pot vendre trossos de suro pelegri i molsa artificial deshidratada, sempre i quant estiguin embolsats (sic) i, la totalitat de l'exposició destinada a tal fi, no sobrepassi el 20% del total del gènere de la parada. En cap cas es permet la venda de molsa natural o a granel, ramets de la sort, plantes nadalenques, arbres de Nadal, instruments musicals o objectes de regal".

Com hem vist, hi ha parades que venen figures, d'altres que venen coves, n'hi ha que venen ornaments per l'arbre, d'altres que venen complements pel pessebre o llums. Les que venen figures, acostumen a vendre casetes de suro, fonts, ponts i altres complements. N'hi ha una, que és la del Guillem Marinello, que ven fons de paisatge pintats a mà per ell mateix. En Guillem pertany a la quarta generació familiar que s'hi dedica; ja que va començar el seu besavi. Actualment, és l'única parada que ven fons fets a mà.

¹²⁶ Les simbombes resten sempre una mica al marge per la seva escassa representativitat.

Dins del grup dels que venen figures pel pessebre, n'hi ha que es fan ells mateixos les figures i d'altres que en són revenedors. També hi ha els casos de l'Assumpció i la Carme, que venen figures de fang fetes per tallers artesans en exclusiva a la fira. El percentatge d'artesans de figures de pessebre que venen a la Fira en comparació als revenedors és minúscul. De les 92 parades que venen figures de pessebre, només el 23 per cent es poden considerar artesanes, enteses aquestes com fetes en tallers locals i que venen directament o indirecta, amb exclusiva, a la fira. La resta són figures fetes en tallers forans (Itàlia, Múrcia, Xina) o en indústries; la majoria fetes de plàstic, marmolines o materials procedents del món de les resines.

Parades on es venen figures

Són ben poques les parades on únicament es ven un sol producte, en aquest cas figures. La majoria aprofiten per complementar l'oferta amb d'altres elements. Precisament, molts dels que passen per "artesans", en realitat fan algun element amb suro, generalment coves, casetes o ponts i amplien l'oferta amb figures de plàstic o portades d'Itàlia o Múrcia a través de majoristes. Alguns d'aquests majoristes van començar com artesans a la fira i han evolucionat oferint els seus productes a la resta de firaires. Alguns han mantingut la parada i d'altres no.

Un dels arguments més utilitzats com a reclam de la fira pels mateixos firaires i per l'Associació Fira de Santa Llúcia i com a legitimador d'una manera de fer i de *l'estatus quo* establert, és la tradició de la fira. Per ells la tradició significa la transmissió de la parada de pares a fills, d'una generació a l'altre. De fet, les diferents normatives recollien aquest dret *stricto sensu*, produint algunes dificultats en casos concrets que el nou conveni ha intentat solucionar, com veurem més endavant. Per tant, durant l'enquesta, una de les preguntes obligades era quin grau generacional corresponia al titular de la parada.

En el cas del sector de figures s'han detectat cinc graus generacionals. Tres quartes parts són de primera o segona generació, però fins un 22% són la tercera generació. Només un 4% són de quarta generació i un 2% de cinquena. Aquestes dades

tindran una nova interpretació per comparació entre sectors.¹²⁷ Tot i que el número de parades pot semblar molt elevat, la veritat és que ha baixat moltíssim. Per exemple, l'any 1996 hi havia 392 parades, de les quals 146 eren del sector de figures. Amb això el que vull dir és que la fidelitat dels venedors a la fira és una característica específica, ja que trobem algun cas de primera generació que s'ha mantingut a la fira durant més de 60 anys.

6.1.2. *Les parades del sector verd*

El sector de verd està dividit en dos subsectors: el del passadís central i el passadís d'arbres. Aquí la divisió, a més, comporta una ubicació predeterminada dins l'espai firal: "Es considera com a verd passadís central: moltes, *cagatió*, suro pelegrí, ramets de la sort, arbres pel pessebre, centres i plantes nadalenques. El sector de verd passadís central podrà vendre espelmes, decoració nadalenca i llums per a la llar i pels arbres de Nadal, sempre i quant, l'exposició destinada a tal fi, no sobrepassi el 20% del total del gènere de la parada. En cap cas, en el citat sector, no es podrà vendre figures, coves, complements del pessebre, arbres de Nadal, objectes de regal o instruments musicals".

El subsector d'arbres pot vendre arbres de Nadal naturals i artificials, moltes, *cagatió* (sic), suro pelegrí, ramets de la sort, centres i plantes nadalenques. També podrà vendre espelmes, decoració nadalenca i llums per a la llar i pels arbres de Nadal, sempre i quant, la totalitat de l'exposició destinada a tal fi, no sobrepassi el 20% del total de l'exposició de la parada. En cap cas no poden vendre figures, coves, complements del pessebre, objectes de regal o instruments musicals.

La diferència és que hi ha un grup de parades autoritzades a vendre arbres de Nadal; i, per les característiques dels productes que venen, disposen d'un espai suplementari de venda. El sector verd passadís central disposa de 0'5 metres de més, i el sector verd passadís arbres, de dos metres més al davant de les parades.

Són quatre els graus generacionals detectats en aquest sector, però comparativament, com s'observarà en els gràfics, les xifres s'assemblen bastant entre els sectors de figures i de verd. Tot i que no es veu a simple vista, perquè les dades de l'enquesta no ho mostren, hi ha una major relació de parentiu entre parades en aquest sector que en cap altre. Aquest fet s'analitza en la part final del treball, a partir d'un estudi de cas.

La tipologia de productes ha esdevingut un factor decisiu a l'hora de trobar continuïtat generacional. No és el mateix un artesà, que el fill vulgui iniciar un aprenentatge

¹²⁷ Veure apartat 6.5.4.

quan els avantatges minven i les dificultats augmenten, que un revenedor, ja sigui de verd o de figures. En el segon cas, la única feina que tenen és fer la comanda i disposar del mes de fira per ser-hi present o, ni tan sols, això.

6.1.3. Les parades del sector d'artesanía

Dins el sector d'artesanía, consideren producte artesanal aquell que està inclòs en el Decret 252/2000 i Ordre de desplegament de la Generalitat de Catalunya que regula l'activitat artesanal. Pot vendre "tota mena de productes artesanals vinculats amb els objectes de regal [...] articles relacionats amb la decoració nadalenca de la llar o els arbres de nadal, sempre i quant, la totalitat de l'exposició destinada a tal fi, no sobrepassi el 20% del total del gènere de la parada. En cap cas, en el citat sector, no es podrà vendre figures, coves, complements del pessebre, plantes nadalenques, arbres de Nadal, llums o instruments musicals".

Es tracta d'un grup de 60 parades situades a l'extrem més proper a la Via Laietana, en dos passadissos, entre el carrer de la Tapineria i la Via Laietana. Com ja he dit, es va incorporar a la Fira a principis dels anys setanta del segle passat, d'una forma força espontània i atrets pel poder de convocatòria de la fira durant el període nadalenc. Es van anar establint pels carrers al voltant de la Catedral: carrer dels Comtes, carrer de la Pietat, carrer del Bisbe o plaça Garriga i Bachs; sovint entremig de parades de figures. El seu nombre va augmentar exponencialment, donada la permissivitat municipal, fins al punt que es va haver de regular, aprofitant canvis d'ubicació, ja que s'havia arribat a vendre de tot. La densificació dels espais ja reduïts per ells mateixos, provocà tensions. Avui, estan integrats en l'Associació Fira de Santa Llúcia.

D'aquella època els hi ha quedat la denominació popular de *hippies*, que és com molts firaires encara els anomenen. Potser perquè la denominació d'artesans és insuficient o poc precisa, ja que hi ha artesans en altres sectors, sobretot en el de figures. Gairebé la totalitat dels titulars són de primera generació, a diferència dels sectors de figures i de verd. El negoci d'aquest sector encara no té prou recorregut per saber si es produirà la transmissió generacional.

A diferència dels altres sectors, aquest està més arrelat en el *modus vivendi* de firaire, ja que acostumen, la majoria, a viure tot l'any de fires. A l'hora de concertar entrevistes, ha estat un sector poc interessat en col·laborar. En primer lloc, hi ha molts firaires que viuen la resta de l'any a Eivissa i quan no es troben fent fires. En segon lloc per desconfiança i, encara que m'ha estat impossible accedir a les acreditacions d'artesans i

malgrat la normativa, sospito que el grau de frau és força elevat. És a dir, que hi ha molts menys artesans del que es vol fer veure.

El cas d'un informant és força eloqüent, ja que l'entrevista la vaig fer en el domicili, amb el temps molt just per problemes d'agenda de l'informant i tot i les explicacions del procés de fabricació del producte, penso que realment es tracta d'una revenda i no d'un procés artesà propi. Com aquests hi ha altres casos, sobretot en el tèxtil, que es compra la mercaderia i es treu l'etiqueta original.

6.1.4. Les parades del sector de simbombes

Finalment hi ha un altre petit sector representat a la fira per dues parades, situades enfront les escales d'accés al pla de la Catedral. Es tracta de l'anomenat sector simbombes: "Aquest sector engloba els diferents instruments musicals relacionats amb el Nadal, com les simbombes, panderetes, xerric-xerracs i martells musicals, i també petites joguines per a la canalla. En cap cas, en el citat sector, no es podrà vendre figures, coves, complements del pessebre, plantes nadalenques, arbres de Nadal, o objectes de regal."

És un sector molt petit, gairebé residual, que tot i estar contemplat en el conveni, no té representants propis a la junta i funciona per inèrcia, bastant al marge. Tenen poca capacitat d'incidència, però s'adapten força bé perquè només són dues parades dobles, és a dir, de quatre metres.

6.2. EMPLAÇAMENT ACTUAL I DISTRIBUCIÓ

6.2.1. Configuració i motivació de l'emplaçament actual

El pla de la Catedral ha estat, des dels inicis de la fira i fins fa pocs anys, l'espai tradicional, en el sentit de referència. Un espai que s'estenia pels carrers adjacents (carrer de Santa Llúcia, carrer dels Comtes de Barcelona, carrer de la Pietat, carrer del Bisbe i plaça de Garriga i Bachs) fins la plaça Nova. El pla de la Catedral i la plaça Nova s'unien pel desaparegut carrer de la Corríbia.

La Catedral ha estat i és un distintiu simbòlic com a eix geogràfic, que no espiritual, d'aquesta fira. És un referent ciutadà amb un alt valor afegit per la seva ubicació i, alhora, per la seva càrrega emotiva i evocativa de valors com la història i la tradició. Però també, perquè ha demostrat el seu valor estratègic des d'un punt de vista demogràfic i, per tant, econòmic. Des de l'any 1932 fins el 1965, quan s'inaugura la primera fira de la Sagrada Família, aquest ha estat l'únic espai ciutadà amb una fira de pessebres a Barcelona. En aquest sentit, la Mari Carme i el Josep, firaires, consideren que un dels punts més

importants d'aquesta fira és precisament la seva situació, com diuen: “al rovell de l'ou. Si es treu la fira de Santa Llúcia de la Catedral, la maten.”

Tot i ubicar-se sempre en aquest entorn, ha patit lleugeres variacions provocades per obres i reformes vàries. La ubicació definitiva ha canviat lleugerament des d'un punt de vista físic, però més del que molts voldrien, des d'una perspectiva simbòlica i emotiva. Des de l'any 2008 s'ha aconseguit certa estabilitat, però no tothom s'hi acaba de trobar còmode. Després de les reformes patides pel barri s'ha assentat en la gran avinguda de la Catedral, a l'esplanada habilitada per a la construcció de l'aparcament. El pla de la Catedral s'ha buidat, al·legant motius de seguretat, i totes les parades s'han redistribuït entre el carrer dels Arcs, a ponent, i Via Laietana a llevant. Aquest desplaçament, ha fet perdre la imatge tradicional, abastament reproduïda en portades de diaris, quadres, fotos o gravats durant anys i que inconscientment reproduïm tots els usuaris mentalment quan es menciona la fira. La majoria dels firaires actuals havien ocupat l'antiga ubicació i alguns encara enyoren aquella imatge, tot i els inconvenients que sí reconeixen que tenien.

El president de l'Associació i firaire creu que tant la majoria dels seus associats com la de botiguers de la zona estan d'acord amb la nova ubicació:

“la reubicació va ser pel tema de les obres de la Catedral que s'ocupava tot el pla de la Seu i quedava tot tallat. Però no tornarem a la ubicació antiga perquè si algun dia hi hagués un incendi a la Catedral, al Marés, a la Pia Almoina, els bombers no poden entrar perquè no hi ha espai.”

Però la Carme pensa que tot i les millores d'ubicació, estava millor abans:

“jo estava més bé abans que ara. Per què tenia la cantonada i estava davant de les escales. Davant meu no hi havia ningú i els costats feien cantonada i estava ample”.

En Marc valora positivament el canvi, tot i que en un principi tenien reticències:

“perquè hi havia moltes persones que tenien la punta, es guanyava bé a la punta i no al mig dels passadissos [...] Tu imagina't els passadissos, si els vas arribar a veure, amb dos carrets de cada bebè, allò quedava col·lapsat. Era angoixant [...]. La primera fira que es va fer allà baix, amb aquells espais que hi havia, veient passar la gent tranquil·lament amunt i avall, un luxe. A part de que el cotxe el puguis deixar davant i descarregar; perquè a la fira a part de lo que veu la gent hi ha el muntatge, hi ha el desmuntatge.”

Per l'Estrella quan van fer baixar les parades del pla de la Catedral, va empitjorar la ubicació. Troba que era millor a dalt. Però la reflexió té més a veure en la situació de la pròpia parada que en el sentit general. Creu que hi ha una part millor que l'altra. Des del

Portal de l'Àngel fins l'Hotel Colon seria la part més bona i l'altra meitat en seria la menys bona.

Com he dit fa un moment, la disposició actual s'origina a partir de l'any 2008. Totes les parades es col·loquen a l'avinguda de la Catedral, alineades en sis fileres paral·leles, deixant tres espais de passadissos. La disposició no és del tot simètrica, perquè s'adapta a l'urbanisme existent. Entre el carrer de la Tapineria i la Via Laietana es forma un espai més estret i distanciat proporcionalment del grup més occidental. La forma com es va fer aquest canvi denota, com en d'altres aspectes, certa improvisació. Ens explicava l'Isidre Barceló, que en aquell moment era el president de l'Associació Fira de Santa Llúcia, la poca iniciativa que demostrava l'Ajuntament, ja que s'acostaven els dies de la fira i encara s'havien de distribuir els emplaçaments en el nou espai. Explica que després de moltes reunions, de demanar als tècnics de l'Ajuntament que fessin els plànols, els va acabar fent ell mateix.

Fins aquell moment, el sector de figures s'ubicava al pla de la Catedral i s'estenia pel carrer de Santa Llúcia i entorn. El sector de verd sempre s'havia posat a partir de les escales o davant d'elles, a peu de carrer. Perquè abans hi transitaven els vehicles. Molts clients aturaven el cotxe davant la parada dels avets i carregava directament al porta equipatge. La formació espontània de les parades d'artesanía, es van incorporar mig barrejats amb parades de figures a partir de la zona externa, carrers de la Pietat, del Bisbe o dels Comtes de Barcelona. En l'actualitat, el sector d'artesanía continua estan a l'extra radi del conjunt.

6.2.2.Descripció de la distribució de les parades¹²⁸

Un primer grup el trobem entre els carrers dels Arcs i del Bisbe i els carrers de la Tapineria i del Doctor Joaquim Pou. La part central està just davant les escales de la Catedral. El segon grup, una mica desplaçat a causa de la distància entre les darreres parades del primer bloc i les primeres del segon, se situa entre els alineaments dels carrers de la Tapineria i del Doctor Joaquim Pou amb la Via Laietana. Tant en un com en l'altre hi ha sis fileres de parades.

La primera filera de parades (de la 1 a la 28) del primer grup correspon a parades del sector de figures; de la 1 a la 17, davant la façana de la Casa de l'Ardiaca; i de la 18 a la 28, davant la Pia Almoina. Al mig trobem les escales d'accés al Pla de la Seu. Just al peu de les escales, es col·loquen les 4 parades de simbombes, que en realitat en són dues de dobles. Totes elles miren al nord.

¹²⁸ Per seguir millor aquesta descripció us podeu recolzar amb el plànol núm. 1

La segona filera (de la 90 a la 123) també correspon al sector de figures i es confronta amb la primera, amb un passadís entre elles de 5'72 metres de separació per pas d'usuaris i clients. En aquest cas no es divideix en dos, sinó en quatre, ja que hi ha tres carrers o passadissos transversals que la parteixen (de la 90 a la 99, de la 100 a la 106, de la 107 a la 113 i de la 114 a la 123). Aquests passadissos transversals comuniquen els tres passadissos longitudinals del primer bloc.

Les fileres tres (de la parada 1 a la 34) i quatre (de la parada 35 a la 65) corresponen al sector de verd i formen un passadís central, paral·lel al primer, però de cinc metres. La filera tres està esquena amb esquena amb la segona, i la quarta amb la cinquena. Igualment, estan segmentades pels tres carrers transversals.

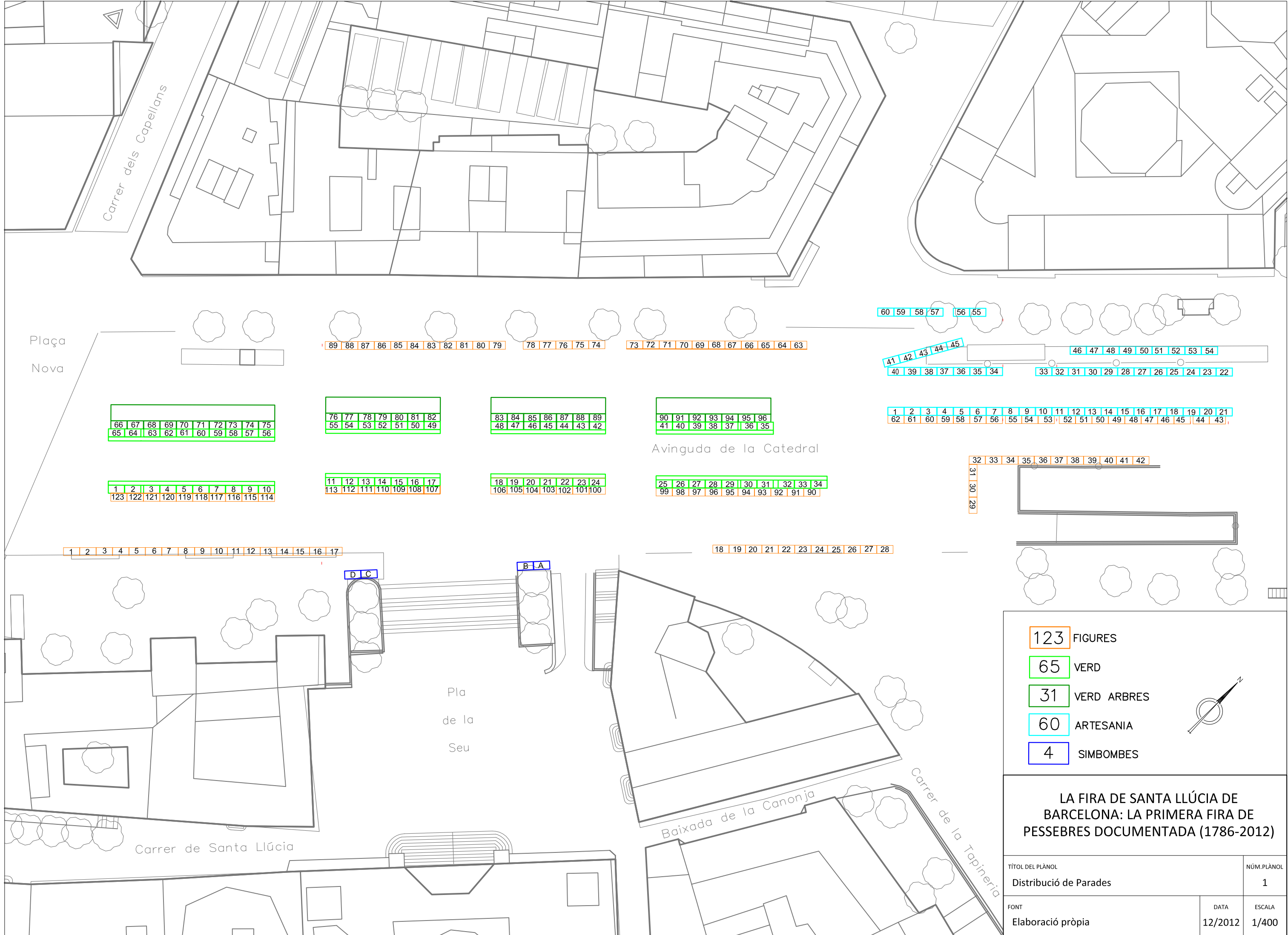
La cinquena filera (de la parada 66 a la 96) correspon també al sector de verd, però subsector d'arbres. Aquestes són les parades que venen avets i, per tant, necessiten més espai. Per aquest motiu, la normativa els permet un marge d'ampliació frontal de la parada durant el dia de dos metres. Està esquena per esquena amb la filera quatre i confronta amb la filera sisena, amb un passadís de 5,93 m que les separa. Aquesta darrera filera (de la parada 63 a la 89) d'aquest grup correspon un altre cop al sector de figures. És el tancament visual per la part nord del recinte firal. En aquest cas està segmentada, no pels carrers transversal, sinó per petits accessos a la part exterior del recinte. Per la banda de llevant, el límit és el carrer del Dr. Joaquim Pou i per ponent, l'accés a l'aparcament subterrani.

El segon grup és una mica més irregular a causa, sobretot, de l'existència de l'accés i sortida de vehicles de l'aparcament subterrani. Manté les sis fileres i els tres carrers longitudinals, però amb adaptacions per eludir els diferents obstacles urbanístics.

La primera filera (de la parada 29 a la 42) correspon al sector de figures, però es construeix en forma de "L": les parades 29, 30 i 31, són perpendiculars a la resta. Darrera seu resta una barana d'accés a l'aparcament. De les parades 32 a la 42 continua l'alineament marcat pel primer grup i miren al nord.

Davant seu trobem la segona filera (de la parada 43 a 62) que també corresponen al sector de figures. Aquest cop, el passadís entre les dues primeres fileres ja no és de 5'72 m, sinó de 4 m. Aquestes són les darreres fileres del sector de figures. Les quatre fileres restant corresponen al sector d'artesanía.

La tercera filera (parades 1 a 21), primera del sector d'artesanía, està esquena per esquena amb la filera dos, de figures. Tant una com l'altre són alineacions contínues, sense segmentar. Al davant, separades per un altre passadís de 4 m, hi ha la quarta filera,

- 123 FIGURES
- 65 VERD
- 31 VERD ARBRES
- 60 ARTESANIA
- 4 SIMBOMBES

LA FIRA DE SANTA LLÚCIA DE BARCELONA: LA PRIMERA FIRA DE PESSEBRES DOCUMENTADA (1786-2012)

TÍTOL DEL PLÀNOL		NÚM.PLÀNOL
Distribució de Parades		1
FONT	DATA	ESCALA
Elaboració pròpia	12/2012	1/400

també d'artesanía. Aquesta segmentada en dues parts (de la 22 a la 32 i de la 33 a la 40) per un petit accés a l'ascensor de l'aparcament. Darrera hi trobem la cinquena filera formada per les parades, de la 41 a 54 del sector d'artesanía, però segmentada en dues parts. La primera, de la parada 41 a la 45, no es troba en paral·lel a la filera del seu darrera, sinó en un angle obert de 45°, ja que després topem amb l'ascensor de l'aparcament subterrani. Un cop superat l'obstacle i deixant l'espai pertinent pels usuaris de l'aparcament, hi ha el segon segment de la filera, aquest cop esquena per esquena amb la filera quatre. Aquest segment el formen les parades 46 a 54.

La darrera filera està formada per sis parades d'artesanía (de les parades 55 a 60). Entre la 56 i la 57 hi ha una separació a causa de l'existència d'un arbre de la via pública.

6.2.3. Acotacions i desajustos a la nova distribució

Aquesta reubicació es va justificar, com ja s'ha dit, per motius de seguretat. Calia col·locar d'una manera o altra, les 287 parades. El plantejament no va ser en cap moment intentar crear un espai coherent, acollidor, diferenciat i amb encant; sinó encabir de la manera, això sí, més racional possible el número de parades de l'any anterior.

Es buscaven espais amples, per contrarestar l'estretor de l'anterior situació i els problemes que ocasionava i per facilitar el proveïment de les parades i el muntatge i desmuntatge de la fira. Evidentment, aquesta distribució i la corresponent assignació d'una parada al seu titular es va fer des de l'Ajuntament amb l'assessorament, suport o col·laboració de la Junta de l'Associació de la Fira de Santa Llúcia. Ha estat impossible esbrinar els criteris seguits.

Hi ha alguns matisos que caldria ressaltar. En primer lloc la distància física entre la part més occidental i el grup proper a la Via laietana; amb una gran separació, que no és altra cosa que la continuïtat del traç dels carrers de la Tapineria i del Dr. Joaquim Pou, que parteixen la fira en dos. Sens dubte adduint motius de mobilitat i seguretat pública. Però l'efecte és el que és.

En segon lloc, sorprèn la separació que pateixen les parades del sector figures. Una primera separació entre les dues primeres fileres del primer grup amb la sisena; però també entre els dos grups. D'aquesta manera, queda un primer conjunt de parades de figures en el primer grup; un altre conjunt dins el mateix grup però a la sisena filera; i, finalment, un tercer grup format per les dues primeres fileres del segon grup.

Un altre punt a destacar és la ubicació del sector d'artesanía, que ha motivat alguna queixa i posteriors modificacions; ja que se situen en un espai ple d'obstacles i mobiliari urbà que n'impedeix la continuïtat i, fins i tot, en dificulta la comunicació.

No tots els llocs són iguals ni homogenis, ni així és percebut pels propis firaires. No és el mateix estar al costat del carrer dels Arcs, que és la continuació del Portal de l'Àngel, que de la Via Laietana. Tampoc és el mateix tenir una cantonada, que estar al mig, ni estar davant les escales de la catedral que al costat de l'aparcament.

En Miquel, en relació a la ubicació de la seva parada, es queixa. Diu que no és un bon lloc perquè està al mig i queda diluït: "Has d'estar a fora. El passadís del mig és un desastre. Jo sempre havia estat a fora. Sempre havia tingut la sort que ens havia tocat a fora. Sense demanar i sense influència."

Quan parlem amb en Felipe del canvi d'ubicació, de dalt a baix, diu que li ha tocat la loteria perquè ara ven més del 60% que abans. Té la parada a l'extrem de la plaça Nova, i és la primera que es troba la gent si baixa pel Portal de l'Àngel: "el carrer Santa Llúcia sempre ho he dit, que ha sigut dolent, dolent, dolent. I quan ens van passar a baix ens va tocar la loteria a tots. A tots". Li agradaria una distribució més equilibrada de les parades: "tindria que estar, el sector de figura en un puesto, i el sector de verd, tot junt en un altre. Perquè el que ve a comprar figures, si estem a baix, aniran a baix. I ara clar, n'hi ha un carrer amb verd, un altre carrer amb adornos o en verd, un altre carrer amb figura i verd."

Els Marinel·lo, a l'antiga ubicació, van deixar una parada de les dues que tenien perquè era un mal lloc, i durant tres o quatre anys no venien suficient: "Un any a l'anar a buscar el permís, la de quatre metres estava al carrer de la Pietat, que allà no hi passava ningú."

Per l'Assumpció, que sap que té un bon lloc per vendre, ample i sense ningú al davant, en un punt cèntric, la distribució que hi ha ara no li agrada gens perquè les figures estan repartides en tres zones:

"jo crec que es tindria que donar un cop de puny a la taula. Ja que tothom s'ha queixat de tot, que si aquest perquè té preferència, l'altre que fixa't que no sé què, ningú està content mai. Aquí s'ha acabat el bròquil!. Vull dir, els del verd doncs posar-los en una altra zona, no ho sé com, bueno jo ho tinc bastant clar, però és igual. Les figures juntes, del número u fins al final [...] ara on estan les figures que es possessin els del verd, els arbres i tot que tinguessin un bon lloc per posar-se i ara on estem nosaltres doncs els del verd que no tenen arbres."

Segur que es fes com es fes hi haurien queixes. No tothom pot estar a les cantonades, ni en el mateix sector; però si que en línies generals es veu cert desordre i caos, que potser convé a algú. A diferència d'altres fires, com la de Marsella, tampoc hi ha cap plafó amb un plànol que indiqui la situació de cada parada.

I el que s'ha perdut baixant del pla, és una pèrdua d'aquell caliu de les parades. Quan estaven una a tocar de l'altra, ben juntetes, no hi havia espais buits ni es veien els defectes. Aquella atmosfera homogènia, aquell ambient que els nostàlgics enyoren i que provocava tantes aglomeracions s'ha convertit en un espai fred que cap proposta de l'Associació o de l'Ajuntament ha aconseguit recuperar.

6.3. DURADA DE LA FIRA I CANVIS DE DATA

La Fira de Santa Llúcia és un mercat efímer i estacional. De llarga durada, si es compara amb mercats i fires de característiques similars, ja que es perllonga gairebé durant un mes, però efímer al cap i a la fi. Les parades queden fixades des del començament fins el dia d'acabar. Tant pel principi com per la cua, els dies, com veurem en aquest capítol, han variat amb el temps.

Però a l'inici, el funcionament era diferent, ja que les parades es muntaven i desmuntaven a diari. Per tant, la mobilitat dels firaires era molt alta. Aquests es desplaçaven allà on hi havia el màxim de gent possible, a la recerca de la clientela. Un bon motiu de reunió de la gent eren les festes, majoritàriament de caràcter religiós. En el nostre cas, la primera era la de la Puríssima Concepció, després venia la diada de Santa Llúcia i, finalment, les famoses fires de Sant Tomàs. Com ja hem vist, a partir de 1932 s'unifiquen les tres en una única fira i a l'emplaçament tradicional, davant la Catedral.

Acabada la Guerra Civil s'ha mantingut certa unificació i un mateix criteri a l'hora de definir les dates de començament i final de la fira. La data oficial de començar era el dia de la Puríssima, el vuit de desembre, lligant amb l'antiga tradició de la primera fira de pessebres. Aquesta data s'ha mantingut inalterable fins la introducció d'una nova festa en el calendari: la Constitució espanyola, el sis de desembre. Entra en vigor l'any 1984 i en aquest cas, per primer cop, ens trobem una festa política no adscrita a cap significat religiós.¹²⁹

Però ben aviat, la Constitució serà només una orientació i no un precepte, com ho havia estat la Puríssima. El canvi de model polític a l'estat espanyol, per un de menys rígid, també ho facilitava. L'any 1995 la inauguració de la Fira de Santa Llúcia s'avança fins el

¹²⁹ Real Decreto 2964/1983, de 30 de noviembre, por el que se establece el «Día de la Constitución». Boletín Oficial del Estado núm. 287

dia 2 de desembre, coincidint amb el cap de setmana previ a la festa de la Constitució. Des d'aquest moment el canvi de data d'inici serà una constant que es mantindrà fins a l'actualitat, i que ha estat i és motiu de fort debat intern, com veurem tot seguit.

Des de la primera assemblea de l'Associació Fira de Santa Llúcia que vaig assistir com observador,¹³⁰ el tema de les dates d'inici ha estat un dels principals motius de discòrdia entre els firaires. La voluntat de l'Ajuntament de Barcelona, tramesa als membres de la Junta, seria la d'establir unes dates fixes per la celebració de la Fira, entre el 25 de novembre i el 23 de desembre; per tal de facilitar-ne la promoció institucional. I alhora fer-la coincidir amb d'altres inauguracions festives, com l'encesa de l'enllumenat públic.

En aquesta assemblea també es presenta el conveni que haurien de signar l'Ajuntament i l'Associació, on s'estableixen les dates de celebració de la Fira per al 2013. Prèviament hi havia hagut una votació per determinar-ne la durada el 2012. Es plantejaven dues opcions: fira curta o fira llarga. Va guanyar l'opció de fira llarga, i es va establir la data d'inici pel 24 de novembre. El 2011 comença el 23 de novembre, la data més avançada en tota la història de la fira.

Un grup força nombrós, sobretot del sector de verd, reclamaven un canvi de dates, ja que la fira llarga suposaria molts inconvenients per a ells. A la següent assemblea, la Junta continua mantenint l'opció de fira llarga emparant-se amb el conveni, amb una validesa de dos anys (2012 i 2013). Però la disconformitat de molts dels assistents en el torn de precs i preguntes, obliga a la Junta a convocar una assemblea extraordinària per determinar el calendari de la fira del 2013.

En aquesta assemblea extraordinària, celebrada el 8 de maig de 2013, es presenten dues propostes. La primera opció és començar el 25 de novembre, que cau en dilluns. La segona variant és la de començar el 30 de novembre, que coincideix en dissabte. No es tracta d'un tema anodí, i no ho és per diversos motius. Començar en una data o en l'altra suposa uns beneficis per a uns i uns perjudicis per d'altres, contraposant interessos dins la pròpia associació.

Majoritàriament, el sector de verd veu com l'avançament de dates perjudica la seva venda, que es caracteritza per un producte amb data de caducitat. Per tant, les vendes s'acostumen a fer més entrat el cicle nadalenc. Per molt que comercialment s'avanci, els clients retarden la compra d'avets o ornaments vegetals per poder-lo mantenir amb la màxima frescor possible durant els dies específics de Nadal. Però si la fira obra, no poden tenir la parada buida. Al tractar-se d'un gènere perenne es fa malbé. Per contra, el sector

¹³⁰ El 26 de setembre de 2012.

de figures gaudeix d'una clientela que sovint ja fa setmanes que treballa en el seu pessebre i prefereix avançar les compres abans que les existències s'esgotin i es quedi sense aquella figura que li mancava per completar el conjunt. A més, es tracta d'un producte que no caduca i que es guarda d'un any per l'altre. En Gerard, que és del sector de figures entén perfectament aquesta problemàtica:

“el tempo entre verd i figura és diferent. Nosaltres venem les primeres setmanes i la última setmana no fem res. En canvi els de verd venen les últimes setmanes que són les que estan més properes a Nadal i que l'arbre encara es manté. Amb aquesta circumstància que l'any passat per exemple i l'anterior vam començar moltes setmanes abans, els de verd estaven que trinaven perquè havien de comprar material a finals de novembre que no arribaria viu, que no arribaria amb fulla a Nadal.”

No trobaria malament que cada sector tingués una data de començar i d'acabar diferent. Tot i que potser solucionaria aquesta problemàtica concreta, segurament en causaria d'altres, com podrem analitzar a la part final del treball.

El sector d'artesans també prefereix una fira llarga, però per motius diferents. Es tracta d'un sector més professionalitzat i la pròpia dinàmica interna fa que tinguin una dedicació percentualment molt més exclusiva que els altres sectors. Quan més dies puguin tenir la parada oberta millor per ells, ja que el seu producte no és gens estacional. L'Elisenda pensa que més que la durada de la fira, és important el dia de començar. No és el mateix començar en un dilluns que en un dissabte. Les vendes del cap de setmana són molt més importants. El que sí que li agradaria es allargar-la pel darrera; fins la vigília de Nadal. Com abans.

Però hi ha més motius que els propis productes per preferir una fira curta o llarga: els que podríem anomenar fenomenològics. Molts firaires es caracteritzen per la seva dedicació parcial. Per a ells la fira és un període excepcional, en el que venen el treball realitzat durant tot l'any. Ja ho feien els pares o els avis i és un complement econòmic. La principal font d'ingressos familiars els prové d'una altra activitat, que poden executar ells mateixos o el cònjuge.

En una fira que administrativament compregui dos mesos, els requeriments administratius es dupliquen. Encara que d'un mes només inclogui tres o quatre dies. S'incrementen les taxes municipals i els preus dels serveis addicionals. La conciliació laboral amb l'activitat econòmica principal és molt més difícil. Molta gent demana a l'empresa els dies de festa coincidint amb la fira. En definitiva, augmenten les dificultats per mantenir la sostenibilitat econòmica i, per tant, la continuïtat de molts firaires.

Finalment, en l'assemblea del 8 de maig de 2013 es va procedir a la votació. De 156 vots, la majoria amb 112 vots es va decantar per l'opció de fira curta; és a dir, començar el 30 de novembre. L'opció de fira llarga fou una elecció de 41 votants. La resta, tres, van ser vots nuls. Sembla que a partir d'aquest moment, s'ha establert com a entesa entre interessos mantenir el començament de la fira coincidint amb el darrer cap de setmana de novembre. Així, durant els dies feiners anteriors es poden realitzar les tasques de muntatge de les parades, seguint l'ordre prèviament establert per la municipalitat, d'acord amb l'Associació, per tal de facilitar-ne l'accés de forma esglaonada.

La Mari Carme és l'exemple del sector figures que prefereix una fira llarga:

“tots els magatzems avancen, doncs nosaltres també, que dintre de tot va bé. Quants més dies tens millor. Conforme que també pagues més però per poc que facis, mira, una miqueta d'aquí, cada dia fa un feix.”

Però pel Miquel, del sector de verd, és just el contrari. Considera que allargar-la una setmana és un infern:

“Hi ha gent que pensa que es tindria que guanyar una setmana abans però és que depèn de l'article que toquis. Si toques adorno el pots comprar abans. Si toques figureta el pots comprar abans. Però si toques verd i l'has de comprar quaranta dies abans de Nadal, no compraràs un ram de gui per quaranta dies, perquè el tindràs sec. Si compres un avet el tindràs sec. Si compres molsa la tindràs seca. I a més els mateixos proveïdors que et serveixen, a Mercabarna, no tenen gènere.”

En Jaume diu que molts posen d'exemple, per poder començar abans, les fires del centre d'Europa, com les alemanyes. Però explica que aquestes, responen a unes necessitats pròpies, com és la festa de la corona:

“Alemanya comencen abans perquè ells tenen la setmana de la corona. La última setmana del mes de novembre és la setmana de la corona. Que allà venen corones i tothom les posa a les portes.”

En canvi la data de finalització ha estat més estable. Tradicionalment el darrer dia de venda ha estat la vigília de Nadal, el 24 de desembre. També es fonamenta amb una arrel tradicional, ja que aquest era el darrer dia de les fires de Sant Tomàs. Aquesta data s'ha mantingut fins a principis del vuitanta del segle passat, quan a petició de l'estament religiós es va sol·licitar a l'Ajuntament que els firaires pleguessin el dia 23 perquè l'espai quedés adequat per a la celebració de la Missa del Gall. El pla de la Seu presentava un aspecte lamentable, de fustes i deixalles vàries. Moltes d'elles formaven piles per ser cremades allà mateix. Fins i tot, molts venedors, sobretot del sector de verd, encara aprofitaven per vendre als assistents de la celebració religiosa. En Josep explica que:

“s’acabava a les dotze de la nit [del dia 24] perquè feien la missa del Gall, i llavors tots els firaires anaven a la porta, que jo ho he fet, de la Catedral a esperar que sortiguessin tots els oients de la missa del Gall i llavors es venia el ramet de la sort.”

A la Carme, que es dedica a vendre ornaments, espelmes, corones, o pinyes, li agradava vendre el dia 24 i m’explica que:

“la gent no els agrada gaire vendre el vint-i-quatre, estan cansats de fira i a mi m’agradava moltíssim. És el dia que més venia. Anàvem començant a plegar la gent i em deien, ara volem marxar però ens queda mig sac de molsa. Jo els deia ja us el compro i un altre em deia, a mi em queda això, pues jo us el compro, deixeu-lo aquí, i no, no cal que ho toqueu. I jo anava passillo amunt i passillo avall i fins a les dotze de la nit estava venent. La gent sortia de la missa del gall i jo encara venia. M’ho passava bé.”

La Pilar que pertany al sector de verd diu que se’n recorda quan s’acabava el dia 24:

“y la Noche Buena como aquel que dice se hacía allí. Yo me acuerdo de haber pedido el aguinaldo en la Catedral tocando la pandereta.”

Ara el darrer dia de la fira és el 23 perquè com explica la Pilar:

“lo que pasa que lo quitaron porqué como venían los señores a la Misa del Gallo todos arregladitos y antes eran maderas, no es como ahora que se llevan las paradas y todo ordenado; antes hacías las paradas con las maderas que encontrabas por la calle [...] maderas, basura, quedaba de todo.”

Finalment, el conveni entre l’Associació Fira de Santa Llúcia i Ajuntament de Barcelona en el seu acord número 5 estableix que l’activitat es portarà a terme “ des de l’últim divendres de novembre al matí i fins el 23/12 a la tarda”. Si l’Associació vol modificar aquestes dates “s’haurà de comunicar al Districte amb un mínim de tres mesos d’antelació.”

Durant molt més d’un segle el calendari de la fira ha estat molt estable, tant en la data de començament com en la d’acabament. Però com diuen Ariño i Gómez (2012) en les darreres dècades, a conseqüència d’un procés de modernització urbana i de terciarització econòmica per un costat, i per la secularització i globalització de l’altre, l’estructura del calendari festiu ha canviat de forma molt significativa.

6.4. LA TIPOLOGIA DE LES PARADES COM A REFERENT VISUAL

6.4.1. La parada com a unitat de mesura

Abans de continuar tractant cap altre aspecte, és necessari fer un parèntesi i parlar de la unitat de mesura de la fira: la parada. Aquesta parada estàndard fa per normativa dos metres d'amplada i un metre de fondària. Tot i que ens podem trobar físicament parades de quatre o sis metres d'amplada, que sovint comporten dues o tres llicències diferents. En alguns casos, tot i correspondre a una única llicència, en el llistat oficial hi trobem dos números diferents. En aquest cas es parla d'una parada doble, però amb doble numeració i llicència única.

A partir de les dades del 2012, tenim 123 parades de figures; 96 del sector verd; 60 d'artesanía i 4 de simbombes. De les 123 parades de figures, 25 corresponen a parades dobles amb una única llicència i 73 són simples. De les 96 parades de verd, 12 són parades dobles amb llicència única i 84 són simples. La totalitat de les 60 parades del sector d'artesanía són simples amb una única llicència per parada.

Això no vol dir que ens puguem trobar parades que físicament fan quatre metres, però que corresponen a dues llicències diferents, i s'han ajuntat perquè són de la mateixa família. És el cas de les simbombes, que disposen de quatre llicències, però físicament són dues parades de dos metres cadascuna. També passa en el sector figures (parades 8 i 9; 16 i 17; 39 i 40; 83 i 84); en el sector de verd (parades 9 i 10; 30 i 31; 40 i 41; 64 i 65; 67 i 68; 95 i 96); o en el cas de les parades 25 i 26 d'artesanía.

Una altra cosa que també ens podem trobar és alguna parada de sis metres, que correspon a una doble de llicència única, ajuntada amb una simple amb llicència d'un familiar (parades 79, 80 i 81 de figures, o la 27, 28 i 29 de verd). O el cas d'una parada de sis metres que correspon a tres llicències diferents (parades 3, 4 i 5 ; i 76, 77 i 78 de verd).

Quan a les estadístiques o en els tràmits administratius es parla de número de parades, la referència és la numeració. Per tant, per saber el número de metres lineals de parades que hi ha, només caldria multiplicar per dos el número de parades. Si són 123 parades de figures, multiplicat per dos, ens donen 246 metres lineals necessaris d'espai públic. També cal comptar igual a l'hora de fer calcular despeses. Si un té una parada doble, haurà de pagar el doble de les taxes establertes. No es paga per llicència sinó pel número de la parada. Per exemple, la Mari Carme té una llicència per una parada doble, però aquesta parada té una doble numeració, el 5 i el 6. Cada número correspon a dos metres quadrats, per tant, haurà de pagar el doble. Tot i que físicament és una parada. I quan ella parla ho fa de la seva parada, no de les seves parades.

6.4.2. Evolució històrica de les parades

Com podem comprovar més endavant, per alguns firaires, la parada és un dels elements més característics i tradicionals de la fira. Però no sempre han estat com les veiem ara. Tant en la documentació gràfica com en les entrevistes, es veu la simplicitat de les antigues parades. En la majoria dels casos es tractava de dos cavallets i uns taulons al damunt coberts per un llençol o roba. Damunt d'aquests taulons s'hi podien posar prestatges, per tal d'encabir-hi més volum de material. I això, en els millors dels casos, perquè el sector de verd venia directament a terra, estenent un drap o un mocador de fer

Fira de Santa Llúcia, 1925/30, al Pla de la Seu. En primer terme una d'aquestes parades amb nom bíblic: Samaria. Al fons es poden veure les façanes de les cases del carrer de la Corríbia. Foto: Branguí (ANC).

farcells i posant la mercaderia al damunt. Lluís Boix explica que la primera parada que va muntar el seu pare, l'any 1923, era d'aquest tipus i que per protegir-la de la pluja ho feien amb unes veles ben untades amb oli de llinosa. També diu que algunes tenien coberta de fusta i al damunt les veles. Per il·luminar-les ho feien amb espelmes o acetilè. Més endavant amb petromax. Una curiositat que ens explica el Lluís Boix és la iniciativa del seu pare quan era membre de l'Associació de posar noms bíblics a les parades (Natzaret, Betlem, Samaria,...), que pintaven justament a les velles. La seva es deia Egipte. Fou una iniciativa que no va tenir continuïtat.

Les característiques de les fires en èpoques reculades, on calia muntar i desmuntar cada dia, no facilitaven una evolució de les parades. És sobretot a partir de 1939, quan comencen a aparèixer els pavellons. Però encara no tots eren com els coneixem en l'actualitat. Es tractava d'una simple evolució de la taula on el sota era tancat i feia les funcions d'armari i, per sobre, els prestatges es podien tancar per la nit.

L'any 1940 ja trobem la tipologia de parades actuals, malgrat conviuran encara amb el format anterior a la guerra. La Maria Rosa recorda perfectament aquesta època perquè “s'havia d'anar a la Catedral amb tot a sobre. A la nit tornar-ho a recollir i tornar-ho a portar aquí. O sigui, cada dia s'havia de portar el genero i tornar, que era dur eh!”. En aquella època eren pocs els que tenien una parada tancada.”

I el que sobretot es veu, és una gran diferència entre les parades de figures i les de verd. Aquestes darreres es concentraven, sobretot, a les escales d'accés al pla de la Seu. Els que no venien a terra, tenien estructures de fusta, per penjar els rams i el brancatge. La primera parada o taula que va tenir la Carme, la van fer a base de caixes d'ous adquirides al mercat de Santa Caterina:

“vem comprar unes caixes d'ous a aquella gent i en vaig formar jo la taula amb quatre potes i vaig fer un arc per poder penjar els rams de galzeran i això ja va ser una gran cosa perquè nosaltres tot ho teníem a terra, quan plegàvem ho posàvem en una borrasa. Resulta que llavors tots els venedors cap a Santa Caterina a buscar caixes d'ous.”

Més endavant, amb un carro i la mula d'un veí, carregaven l'escriptori del pare per fer de parada. L'avi de la Mercè també anava amb el carro amunt i avall cada dia per muntar i desmuntar la parada.

6.4.3. Botiga, aixopluc i sovint menjador

El pavelló guanya adeptes ben aviat, per ser pràctic, per les noves necessitats i dins de petites variacions s'estandarditza en aquests dos metres quadrats, amb el tancament que pot, o no, servir de coberta i en una part de baix on s'emmagatzema material que no hi cap a la zona d'exposició. En aquest espai de dos metres quadrats, el firaire hi passarà tota la jornada durant els dies que duri la fira, faci fred o calor, plougui o faci vent. Molts hi menjaran a l'hora del dinar i s'han adequat un petit prestatge que es pot amagar i els serveix de taula. L'Amèlia ens deia que:

“només surto per anar al lavabo. I ella [la sogra], ni lavabo. Ella dos mesos abans de la fira si posem allà a les sis tenia ganes d'orinar no anava, s'aguantava i així anava fent, no anava al lavabo hasta que no venia aquí.

Ella s'anava aguantant cada dia, s'anava atrassant, atrassant i no hi anava. No hi havia anat mai, no es movia de la parada”.

Per aquest motiu cadascú es dissenya l'interior segons els seus gustos o necessitats. N'hi ha que tenen un espai a l'interior on seuen i despatxen el gènere. D'altres prefereixen fer-ho des de fora, drets o asseguts; quan no hi ha feina, en un tamboret. Aquestes dues maneres de vendre, des de l'interior o des de fora, no és només per tema d'espai, ja que es poden veure parades de quatre metres on el firaire es posa a fora i moltes de dos metres on el firaire ven des de l'interior. És sobretot un tema personal de cadascun, de comoditat, de trobar-se bé, de costum. La besàvia de la Gemma li explicava que s'havia fet la parada de manera que pogués estar dins per protegir-se del sol i del fred “com una castanyera”.

Però un dels usos més inversemblants que han tingut moltes parades, és la de protegir o resguardar del fred i de les inclemències atmosfèriques a molts dels fills dels firaires. Són molts els testimonis entrevistats que ens han dit que de ben petits la mare ja els portava a la fira, perquè evidentment no tenia on deixar-los, i els posaven dins la parada en caixes o caixons. Alguns del sector de verd, en un llit de molsa.

El sector de verd, sobretot el subsector d'arbres, és més heterogeni. Moltes parades, en realitat son estructures metàl·liques amb algunes fustes de suport com a pla de treball. Les del passadís central s'assemblen més a les de figures en l'exterior, però no en l'interior, donades les necessitats pròpies de cada producte.

Els firaires del sector d'artesanía en la seva totalitat se situen dins la parada per vendre. La majoria d'ells la van fer expressament només per la Fira de Santa Llúcia, ja que quan van a d'altres fires es porten un altre tipus de parades, més gran i funcional per les seves necessitats i, sobretot, menys pesades.

El pes i la dificultat del muntatge són els principals inconvenients d'aquest tipus de parada. A més, cada firaire la té en propietat; només alguns casos les lloguen a companys firaires, que es treuen un extra fent, muntant i llogant parades a d'altres firaires. Pel muntatge i desmuntatge de la parada és quan es necessita la col·laboració de parents o amics perquè un de sol és molt difícil que ho pugui fer. I menys encara si es tracta de persones grans, com acostuma a passar en molts casos. També cal pensar en el seu transport. Un cop desmuntada es converteix en un munt de fustes pesades però que no hi caben en qualsevol cotxe.

Durant la resta de l'any, la parada restarà emmagatzemada en un racó de casa o a casa dels fills o en un local llogat, perquè en molts dels pisos no hi cap. Antigament, molts

firaires havien llogat en comú, un local a prop de la Catedral. Tal i com explica en Lluís Boix:

“ens la guardaven en una grandíssima botiga que hi havia al carrer de Sant Domènec del Call, ben a prop de la fira, que en deien Cal Pep dels Carretons. Pagàvem com un lloguer, gens abusiu. En Pep i la seva dona Helena fa molts anys que són morts. Eren bona gent i uns dies abans de la inauguració deixaven que el meu pare la pintés cada any i així feia més goig el gènere exposat.”

6.4.4. Reglamentació i unificació de criteris

A falta de documentació anterior, a principis dels anys 90 del segle passat trobem les primeres normatives que parlen de la mida de les parades “Cada parada correspon a un mòdul de 2 x 1 metre”. La normativa de l’any 1998 varia una mica el text: “les parades hauran de ser de les mides autoritzades de 2 x 1 metres com a màxim”. No és fins la de l’any 2009 que parla per primera vegada del color i amplia detalls, que fins aquell moment no s’havien inclòs en les anteriors normatives: “El color exterior de les parades dels sectors de Figures, Verd i Simbombes serà verd fosc, sent l’interior a lliure elecció”. Més endavant afegeix: “Les parades estaran assenyalades a terra amb pintura i tindran unes dimensions de 2 x 1 metres, sense que es puguin depassar els límits, excepte les parades del sector de Verd que disposaran d’un espai annex i tindran unes mides de 2 x 1, 25 metres i en les parades de venda d’arbres situades a l’últim passadís paral·lel a la façana de la Catedral, les mides seran de 2 x 2 metres.” He consultat amb el president de l’Associació per confirmar que anteriorment no hi hagués cap altra normativa per escrit que parli del color. Però ni en el seu record ni en la documentació consultada a l’Ajuntament s’ha trobat res més.

Sembla que s’hauria començat amb aquest color perquè antigament és el que s’utilitzava per pintar fustes que havien d’anar a l’exterior, que prèviament s’enquitranaven, com portes i carruatges, d’aquí el seu nom. És possible que les primeres parades de l’any 1940 tinguessin aquest color i per mimetisme les altres el copiessin. D’aquesta manera es crea una norma no escrita fins l’any 2009.

Les dades del primer conveni signat amb l’Ajuntament amb validesa 2012 i 2013, recollien aquestes darreres dades referent a les característiques de les parades. Però ja en el Reglament intern immediatament posterior i el conveni signat el 2014, s’amplia substancialment aquest apartat amb la justificació de “millorar la imatge i estètica general de la fira”. I afegeix “s’ha definit que la imatge que el visitant tingui de la fira a l’arribar, sigui la més propera a un petit poblet de muntanya dins del període nadalenc”. Per aconseguir-

ho es defineixen una sèrie de modificacions i obligacions, tant pel que fa a la reforma de les parades ja existents, com pel que fa a tot aquell que la faci nova. La mida estàndard del volum principal un cop tancat ha de ser de 2 x 1 metres. L'alçada pot ser variable, però no pot sobrepassar els tres metres, deixant un marge de 35 o 40 cm per la part frontal decorativa que "simularà el davant d'una caseta de muntanya amb les seves inclinacions i cobertes; també es podran simular finestres, aquestes seran opcionals. Per tal d'aconseguir l'ambientació necessària, a la part decorativa dels frontals, es col·locarà un enllumenat nadalenc de color blanc, o bé de lets blancs".

Es regula que els acabats exteriors siguin de fusta però es permeten les estructures metàl·liques, sempre i quant tota la part exterior visible sigui de fusta. S'estipula que l'alçada mínima de la vela sigui d'1'90 metres per tal d'evitar accidents. Tampoc es permet penjar objectes en el que seria l'espai de domini dels vianants. Es permet que la coberta de les parades sigui de fusta o plàstic, però que no sobresurtin de la planta del cos principal.

En el conveni també es regula la utilització de plàstics, molt freqüent a la fira per protegir la coberta de les inclemències de la meteorologia. L'associació, per facilitar la unificació de les dades i la comprensió va fabricar unes maquetes i uns croquis que van posar a disposició dels firaires. També ofereix solucions tècniques per tal d'aconseguir un aïllament eficaç contra la pluja.

Pel que fa als colors, després d'aquella referència de la normativa del 2009, especifica ara que es podrà escollir dos colors o acabats exteriors de les parades. O bé, el color més semblant als arbres de Nadal, color verd fosc o "més concretament amb esmalt sintètic universal *Titanlux verde carruajes*", o bé també de color de fusta natural "*Titanxyl protector roble*". Així mateix, es podrà jugar amb els dos acabats intercalant-los al mateix temps.

En canvi, el sector d'artesanía pot pintar les parades del color que vulgui, sempre i quan utilitzi el mateix color per a la parada que pel plàstic de protecció. Aquestes incoherències a l'hora de voler donar una uniformitat, és perquè la normativa vigent fins el moment, com en molts altres casos que anirem veient, no es complia. I hi havia una majoria de parades verd carruatge, al costat de parades de fusta, com les 54, 55, 57, 64 o 65, de verd; o al costat de parades de color blanc com la 40, 41 i 89, també del sector de verd. Ja que alguns firaires no obeeixen la normativa i ni l'administració ni l'associació demostra capacitat per fer-la complir, és la normativa la que s'adapta a la realitat.

En aquest apartat del conveni també es regula la permissivitat en l'ocupació de l'espai de les parades de verd, sector passadís central, i subsector arbres, que ja s'ha descrit en el capítol corresponent.

6.4.5. La parada com element simbòlic o identitari

Quan he preguntat als firaires quins elements consideren característics, identitaris o més tradicionals de la fira, molts em deien que la tipologia de parades. Tot i que ja hem vist que dins la homogeneïtat hi conviuen variacions, es refereixen al pavelló descrit anteriorment i que predomina en el sector figures. Fins a quin punt aquesta percepció pot ser una fortalesa o una debilitat en el futur de la fira ja es veurà en el seu moment. Però ara voldria mostrar tres casos diferents que poden ajudar en la comprensió d'aquesta manifestació.

El primer cas és el de Josep Vidal, nét, fill i nebot de la mateixa família de firaires. Quan el seu pare i el seu oncle eren titulars d'una parada, la tenien de quatre metres. Era una parada que havia fet l'avi del Josep, ajudat pel pare, cap allà els anys 30 del segle passat. Amb l'edat ho van haver de deixar i el Josep, que tenia una altra feina, va voler continuar la tradició familiar. Però aquella parada era massa gran per portar-la sol i la va adaptar a les seves necessitats, sense perdre les característiques. Només la va escurçar a la meitat. L'any 2014 va decidir canviar-la i fer-ne una de nova que s'adaptés a les característiques del nou conveni, i amb l'assessorament del Col·lectiu de difusió i recerca del pessebrisme *El Bou i la Mula*, va decidir fer-ne donació al Museu Etnològic de Barcelona (Montlló, 2016). Abans però, es va exposar en el 58e Saló Internacional d'Arles (França), el Nadal del 2015.

El cas de la Gemma és diferent. Ella creia, quan li vaig fer l'entrevista que les mateixes parades formen part del patrimoni cultural de la fira. El cas és que a l'any següent abandonen les dues parades que havien fet les àvies i que mantenien les característiques que abans s'han anomenat, i en fan fer una de nova de quatre metres, que la primera ventada va tombar, perquè no estava ben equilibrada.

Finalment, el darrer cas és el del David. Va començar a la fira la seva mare, Rosa Borràs. Primer treballant per en Francesc Gòdia i des de 1968 o 69 amb una parada pròpia. Després de dues generacions i gairebé 50 anys de tradició familiar, per incompatibilitats diverses el fill ha de deixar la fira. Tots els anys viscuts a la fira i els records que hi deixen fan que el dia de plegar (Nadal de 2013), en David trenqui i trossegi la parada i la llençi al mateix contenidor de la fira: "no la vai voler ni vendre, perquè no volia. La parada era, per dir-ho d'alguna manera, l'herència del meu pare, llavors no volia veure allà si no hi sigués jo; vaig preferir desfer-me'n d'ella."

6.4.6. *Homogeneïtzació versus diversitat*

Les parades són un dels principals elements que configuren la imatge de la fira i també un dels principals motius de controvèrsia. A la tercera part d'aquest treball tornarà a sortir el tema quan parlem de prospectiva, però ara anotarem alguns punts claus a tenir en consideració.

Per l'Ajuntament és un tema principal que cal resoldre. Les mesures que han imposat, d'acord amb la Junta de l'Associació han estat la instal·lació d'aquest frontal en forma de coberta a doble vessant, i darrerament les tires de llum. Aquestes dues mesures que s'han plasmat sobre el paper, en el conveni, s'han pres després d'haver fet les entrevistes. Però parlant amb els firaires les reaccions han estat disperses, tot i que la majoria no ho han apercibut com una millora substancial. L'efecte final potser no és el que s'esperava, però ni l'administració ni la oficialitat de la Junta ho reconeixen mai.

El que sí he pogut comprovar a les entrevistes és que en la millora de la fira, en general, no es percep la necessitat d'un canvi de model de parades. Però sobretot existeix la por que l'Ajuntament els vulgui imposar el model de mòduls de mostra de fires tan impersonal com el que hi ha sovint al Portal de l'Àngel o la Fira de Nadal de la Diagonal o en alguns sectors de la fira de la Sagrada Família.

En Juny i la Gemma pensen que aquests canvis són positius per dignificar l'aspecte sense alterar gaire el format de la parada "que continua essent tradicional però que sigui més digne i evitar el perill de que es convertís en una fira anodina com tantes més hi ha, amb parades d'aquestes prefabricades, que seria realment destruir la fira". Amb aquestes modificacions es vol aconseguir un efecte unificador de totes les casetes que per altra banda és percebut com un element negatiu, perquè s'associa unificació amb models prefabricats. En contraposició a l'efecte buscat, tot i haver disposat de maquetes de les parades i annexos amb croquis per a tots, s'observa cert garbuix estètic.

Però pel Gerard aquests canvis són absurds: "ja és prou difícil que has de llogar o tenir una furgona, descarregar quan no estàs acostumat a fer aquest tipus de feina i et quedes dos o tres dies baldat, muntar-ho i els problemes que hi ha, que si no tanca bé, arreglar-ho, posar-ho... Aleshores l'Ajuntament et demana una sèrie de coses com la última cosa que ens ha demanat, que jo ho trobo molt ridícul, absolutament ridícul. Fer una mena d'aparador alt davant així en forma com de teulada." I això que en Gerard és jove. Les dificultats que esmenta traslladat a persones de edat avançada, en multiplica la dificultat.

En canvi, per la Pepi, caldria millorar la imatge de la fira amb un canvi de parades i buscar models europeus, on per fora són iguals, de fusta, i a l'interior cadascú s'organitza

com li va bé. La parada de Santa Llúcia, no la pot fer servir en cap de les altres fires que participa perquè és massa petita i poc pràctica. Els passa el mateix a la resta de companys del sector d'artesanía. La Xela diu: "em vaig fer una parada que vaig tenir de fer una inversió important perquè tingués cara i ulls perquè vaig pensar que valia la pena, tant per exposar el meu material com per seguretat i per imatge global. I al·lucino de vegades amb algunes parades. Al·lucino i em fa molt mal d'ulls veure uralites, veure plàstics..."

Una aportació interessant que fa en Juny es que el canvi d'emplaçament de la fira; del pla de la Catedral a l'avinguda, ha afectat la imatge i ha posat de manifest les mancances visuals de les parades. Abans els passadissos eren més estrets i totes les parades estaven més juntes les unes amb les altres, i una tapava les carències de les altres. Argumenta que ara amb els espais més amples, poc o molt s'han posta al descobert tot un seguit de deficiències que n'afecten a la imatge general.

6.5. LA TIPOLOGIA DE FIRAIRES: SIMILITUDS I DIFERÈNCIES

Ja hem vist com des d'un punt de vista d'organització i normatiu, la fira es divideix en tres sectors, en principi diferenciats per la comercialització de productes propis: figures, verd i artesanía, més les simbombes. Però aquesta divisió no ens serveix per veure les veritables diferències tipològiques de firaires, que és molt més àmplia i complexa. Aquestes tipologies cal determinar-les en funció més de la forma de treballar durant la resta de l'any que en el període de la fira; més en els objectius i motivacions que en els productes de venda; més en l'espai de treball que en el de venda; més en la dedicació que en el producte.

Des d'aquests punts de vista, es poden apreciar semblances entre firaires de sectors diferents i diferències entre firaires del mateix sector. I és que la divisió sectorial dels firaires és un element artificiós, fruit, com hem vist, de la pròpia evolució històrica de la fira, però en l'actualitat, obsolet, i que necessita una revisió urgent. En conseqüència, la tipologia de firaires vindrà determinada pel tipus de dedicació laboral, si és parcial o en exclusiva, o el tipus de producte que ven. El tipus de dedicació tindrà una afectació directa amb la motivació o els objectius del firaire envers la fira. Si la dedicació és parcial, la fira suposarà un complement econòmic per la família. Si la dedicació és completa, suposarà la base de l'economia familiar, en funció de l'aportació de l'altre cònjuge.

Un altre factor determinant és el producte de venda. Els firaires poden ser artesans o revedadors. Aquesta característica és una mica més complexa de definir i impossible de tabular, per diferents causes. En primer lloc, en moltes parades es barregen els conceptes. En part es fan ells mateixos alguns elements i la resta són productes de majoristes que

revenen. És difícil avaluar quins són els productes que es fan i, sobretot malgrat les normatives, avaluar-ne el percentatge. Alguns productes són artesanals, però fets per altres i que els firaires revenen.

Un segon factor de distorsió és el concepte artesanian, que més endavant s'analitzarà. En l'anomenat sector d'artesanian, on figuraria que la totalitat disposen del carnet d'artesà que facilita la Generalitat, és difícil accedir a les dades completes perquè hi ha molta picaresca. Durant la realització del treball de camp no s'ha tingut accés a la documentació personal i, per tant, no podem afirmar el grau de frau existent en el sector. El concepte artesanian en el sector de verd és una mica paradoxal, si que es fan els rams o que s'acompanyen d'elements fets per altri de forma artesanal, però és molt residual. En aquest context si que hem detectat algun taller on es fabriquen els tions i algun element residual d'altres èpoques que impliquen uns coneixements i una manipulació individual de l'element (Montlló, 2013a).

A l'hora de formular categories, ens podem trobar amb el cas que calgui crear-ne un munt per poder-hi encaixar cada firaire. Aquest fenomen es deu a la pluralitat de realitats que conviuen a la fira. Per aquest motiu crearem una sèrie de models i dintre de cadascun explicarem les variacions que hi podem trobar. Els criteris utilitzats seran el model de producció, el tipus de dedicació, el tipus de producte i el grau generacional.

Aquests models només són teòrics i indicatius. Potser un mateix firaire tindrà similituds en més d'un model. És un plantejament similar, salvant les distàncies, al que va fer Robin Fox (1967) en el seu estudi sobre sistemes de parentiu. Els seus models són per facilitar el treball de camp i adverteix que no s'amoïni l'antropòleg si no troba un model que s'adapti al seu objecte d'estudi de forma global.

6.5.1. L'arquetip de firaire dins l'imaginari col·lectiu

Si acabem de plantejar la possibilitat de diversos models teòrics perquè parlem d'un arquetip? Un cop més no podem donar dades quantitatives, per manca d'aquest tipus d'estudis en el nostre objecte. Però sí que en podem donar de qualitatives.

La majoria d'estudis, treballs o articles periodístics que han tractat la fira de Santa Llúcia o les diferents fires de pessebres a Barcelona, en parlen com una fira tradicional i d'artesanian. Es fa d'una manera generalitzada i sense fer-ne un anàlisi en profunditat. Es destaca sovint la singularitat, l'anècdota o el tòpic, a excepció de la darrera dècada on s'ha imposat el vessant escatològic, oblidant-se de qualsevol altra valoració.

El concepte de fira tradicional és un d'aquests tòpics del que ja en parlarem més endavant. Un altre és el de la fira d'artesanía. Aquest darrer, a base d'anar-ho repetint, ha creat una imatge en l'inconscient col·lectiu que es tracta d'una fira on totes les parades venen productes fets pels propis venedors. Avui en dia, aquesta afirmació és una falsedat. A la fira es barregen els artesans i els revenedors. Alguns firaires afirmen que sempre ha estat així; tot i que caldria veure què entenen per sempre. També caldria saber, que és impossible, com s'estructurava la fira fa 100 o fa 200 anys.

El que és segur és que l'arquetip de firaire de Santa Llúcia és un artesà que es dedica parcialment a la realització de figures de pessebre o a la construcció de casetes o elements de suro. La seva dedicació principal n'és una altra: fuster, pintor, electricista, etc. S'organitza el temps per utilitzar les hores lliures en la realització d'aquest altre interès. Treballa en el mateix habitatge o, com a molt, té un petit taller annex o una petita habitació específica per aquesta segona activitat. Però sovint, més d'una estança compleix una doble finalitat (menjador / taller; passadís / magatzem; eixida / forn). Sovint, no sempre, hi treballa més d'un membre de la família, la parella, els fills, el tiets, o els avis. En aquest arquetip, la tradició familiar n'és un valor afegit. I acostumen a tenir un avantpassat que ja s'hi dedicava. Durant el període de la fira, cal organitzar tota la família i que cadascú adopti un rol específic. Són pocs els casos, però n'hi ha, que la parella, no hi participa.

Com a model teòric pot servir, però difícilment trobaríem ningú que complís totes i cadascuna de les característiques exposades. Cada cop menys, però encara hi trobem firaires que s'hi acosten. Tot i la separació en sectors (figures, verd i artesanía) aquí podem trobar exemples de cada sector que s'acostaria al firaire arquetípic. Tot i que hem dit que principalment serien figuraires i artesans del suro, també hi podríem afegir firaires del sector d'artesanía o, fins i tot, del sector de verd. Hi ha venedors de verd que durant l'any es dediquen a fer tions de forma artesanal a casa seva. En aquest sector, abans hi dedicaven molt de temps en preparar elements que avui en dia no són gaire freqüents o, senzillament, ja no es troben. Per exemple, el Josep que prepara ceps i els decora. També hi ha el cas dels eucaliptus i les seradures tenyides, que molts informants m'han explicat com ho feien, també a casa. Pel que fa al producte, és difícil trobar una parada amb la totalitat dels articles de venda de producció pròpia i totalment artesanals. Però encara en queda algun.

6.5.2. Els revenedors

Els revenedors són els firaires que es dediquen a vendre productes comprats en tallers, particulars o a tercers en general. Es tracta de simples intermediaris. La coexistència entre artesans i revenedors ve de lluny, però no es pot precisar des de quan. Per alguns forma

part de la idiosincràsia de la fira, però qui ho diu ja li va bé, car no és artesà i defensa, com és normal, els seus interessos.

La forma de treball del revededor no té res a veure amb la dels artesans. La seva vida és molt menys complexa. Quan s'acaba la fira, fan recompte o inventari i fan la comanda per l'any següent. Quan falta poc per la fira, segons el proveïdor o el tipus de producte, la reben i la venen un altre cop a la fira. Depèn del volum del producte i els dies d'antelació en què ho reben necessiten un espai temporal de magatzematge, que el poden tenir a l'habitatge o en un altre espai de treball. Només tenen la responsabilitat d'organitzar-se amb la família durant el període de la fira i establir estratègies per compatibilitzar-ho amb la feina principal. Déu ser per aquest motiu que uns tendeixen a desaparèixer i els altres a augmentar. També d'aquest model els podem trobar tant en el sector de figures, com en el de verd; o el d'artesans, malgrat no es vulgui reconèixer.

Dins aquest grup hi ha també força diferències entre ells. És cert que antigament, ja hi havia, una sèrie de majoristes que abastien diverses parades de la fira. Així com ara trobem els Puig o l'Oliver, que van començar com l'arquetip d'artesà i van evolucionar cap al model industrial, abans hi havia en Gòdia, en Riera, en Fabregat o en Plana, que des del petit taller artesanal, servia per abastir a terceres parades. La Mari Carme, la Rosa, l'Hel·lènic o l'Aurora eren treballadors d'aquests majoristes, que alhora també tenien parades. Quan aquests s'instal·len pel seu compte, comencen a fer el seu propi producte.

Altres revedadors compren el seu producte a Múrcia, on la indústria de la figura de pessebre està molt estesa i té una llarga tradició, o a Itàlia. En Lluís i en Carlos són dos exemples de firaires que venien figures de Múrcia. Els dos ja són jubilats. El primer era el representant d'una marca específica a Catalunya. Tenia parada a Santa Llúcia i venia a altres firaires, si ho creia convenient. Algú podrà dir que també són productes artesans, tot i que de fora Catalunya. Més endavant ja aprofundirem, però el sistema de producció està pensat per fer grans tiratges, abaratint costos i augmentant els beneficis. Per tant, ja s'acosta més a sistemes industrials que a artesanals.

Un cas específic és el de l'Assumpció, que ven en exclusiva figures fetes per un taller barceloní de figuraires molt important, conegut i reconegut internacionalment: els Castells. Aquests només van tenir parades alguns anys, ja fa molt de temps. Sempre han venut a través de representants en exclusiva. Després hi ha afegit altres proveïdors com en Carlos Delgado, de Cubelles, o el Nicolás Almansa, de Múrcia. Aquest exemple comparteix característiques del model arquetípic i del model de revedadors.

Un altre situació que combina el model arquetípic amb el de revenedors, és de l'Albert. Aquest és el representant i ven en exclusiva les peces d'una figuraire, la Montserrat Ribes, i alhora treballa artesanalment el suro creant paisatges pel pessebre, com coves, fonts, ponts, o pobles. A més a més la seva dedicació, des de fa uns anys, és exclusiva. Per tant, viu tot l'any d'aquesta feina. Té un taller annex a l'habitatge.

Un altre concepte de fira és el de molts firaires revenedors, del sector de verd, que s'abasteixen a grans magatzems, a l'engròs, d'un tipus d'objectes ornamentals, de vegades de discutible vinculació nadalenca. La repetició dels mateixos objectes en més d'una parada i la vinculació familiar entre ells, fa pensar en estratègies comuns per tal d'abaratir despeses. L'origen d'aquests productes cal buscar-lo a l'Àsia.

En el sector anomenat d'artesans, també es produeix aquest fenomen de la revenda, tot i el control actual. Així m'ho ha manifestat més d'un informant. Als que entren a formar part del sorteig de parades provisionals se'ls exigeix el carnet d'artesà de la Generalitat (o l'inici de la seva tramitació!); però la majoria són els supervivents de la selecció que es va realitzar en aquest sector en el seu moment.

6.5.3. Dedicació parcial o exclusiva com a motivació econòmica

Majoritàriament, des del segle XVIII, la venda a les diverses fires de pessebres ha estat una activitat econòmica complementària per professionals d'altres sectors. En alguns casos, s'ha convertit en un migrat sostén econòmic després de perdre la feina i s'ha acabat convertint en l'únic ingrés.

Sovint, i ha passat molt en la postguerra, ha estat una via per fugir de la misèria. L'any 1939, el pare de la Mari Carme, es va quedar sense feina i es va haver d'espavilar com va poder. La filla explica que un firaire, que els coneixia, li va ensenyar a treballar el suro, i tota la família es va posar a fer casetes, fins que ja no n'hi cabien en el pis. Els dies previs de Nadal es va fer un mostrari, que en realitat era la capsa de la coberteria del casament folrada de vellut, i se'n va anar botiga per botiga fins que ho va vendre tot. L'any següent ja tenia la parada a la fira.

He documentat casos d'immigració econòmica des dels anys 20 del segle passat, en que es fugia de la misèria i es buscava un medi de viure en empreses a Barcelona, com l'Exposició Universal de 1929. És el cas dels avis del Josep, nascuts a Múrcia, o els avis del Diego que van venir d'Almeria, l'any 1927. Potser el cas més extrem l'hem trobat amb l'àvia de la Mercè, que es deia Tomasa i que fugint d'una situació personal extrema va venir de Madrid, a peu i amb dues criatures ben petites. Aquest fet l'explica la néta i es va produir poc després d'acabar la Guerra Civil: "No tenien ni cinc cèntims; res. Demanaven

caritat, i amb el que feien, menjaven. Van estar un mes caminant i dormien allà on trobaven un paller, un albergue.” Quan va arribar a Barcelona no coneixia ningú. Va llogar una habitació, on s’estava amb les dues filles: “I d’allà es van endur un matalàs i el va vendre i amb lo que va treure es va comprar un carro i un burro. I va fer de drapaire.” Amb el temps es traslladen a Gràcia, on coneixien un home que pintava figuretes de pessebre. Aquest li va proposar que poses una parada a la fira de Santa Llúcia perquè sabia que donaven permisos.

La dedicació exclusiva d’aquesta activitat sempre ha estat una excepció molt puntual. Però en l’etapa més recent, tot i continuant sent una minoria, s’ha incrementat. Hi ha famílies que van començar com una activitat complementària i les segones o terceres generacions s’han professionalitzat. D’altres l’han continuat per tradició després de jubilar-se de l’activitat principal, com una ajuda econòmica, però més com una necessitat emocional. Aquest fet, ha provocat recentment conflictes per manca d’un marc legislatiu apropiat als canvis socials.

La dedicació completa o parcial a l’activitat de la Fira, també condiona les formes i els espais de treball. Però també ho condiona el producte de venda. Si el firaire és artesà té unes necessitats totalment diferents de si és un revenedor o un comercial. Aquesta característica també depassa la diferenciació per sectors. Trobem revenedors en tots els sectors, fins i tot en el d’artesans, on en teoria cal presentar el carnet d’artesà per entrar-hi.

L’artesà que fa figures de pessebre o construccions en suro com una activitat complementària, acostuma a treballar a casa. Pot tenir una habitació condicionada com a taller o compartir espais de la casa. En Jesús disposa d’un diminut espai, que no arriba als dos metres quadrats, per crear les seves construccions a partir de taps de suro. L’Aurora guarda el petit forn al menjador i emmotlla i pinta en una petita habitació on guarda la màquina de cosir, que li fa alhora de taula. Totes les habitacions de la casa tenen algun armari ple de caixetes amb les figures classificades per tipologies i per mides.

La Rosa explica que treballaven amb el seu marit al menjador “jo em posava allà davant amb una tauleta petitona i ell aquí. Ell emmotllava i jo anava pintant. I quan treia la peça del motllo, me les deixava a part perquè les havia de repelar. I entre els dos ho fèiem tot. A llavors aquest (el seu fill) quan venia de col·legit ens ajudava també.”

En Vicenç i la Mercè i la Mari Carme i en Josep, són el mateix cas. Tenen una habitació del pis, preparada per treballar-hi i fer una mica de magatzem. Al començament, la família de la Mari Carme, tenien el forn de llenya al terrat. En Lluís Carratalà, que durant uns pocs anys també havia estat a la fira, tenia el forn al pati de casa seva, al carrer Aragó.

Explica que els veïns més d'una vegada l'hi havien apagat amb gallegues perquè veien sortir fum i s'espantaven (Antem, 1969).

Tant la Mercè com la Rosa o l'Aurora, van començar a treballar per altres. En els dos primers casos pel Francesc Gòdia, que entre ell i la seva dona tenien cinc o sis parades. L'Aurora treballava per en Miquel Riera, que també tenia parades a la fira. Tant podien emmotllar, com repelar, com pintar. Treballaven en el taller. Arribava un dia o altre, durant les dates de la fira, que havien d'ajudar a vendre perquè els faltava personal. Era una feina que donava molt poc, però ho feien de jovenetes. L'Aurora s'hi va posar a treballar de ben jove, amb 15 anys. No va poder estudiar perquè la seva família era d'origen humil i eren tres germans. La seva mare li va buscar una feina al mercat en una parada de verdures. Només de pensar que es podria passar la resta de la seva vida fent allò, li venien tots els mals. Però una amiga del barri li diu que hi ha un lloc on fan figures de pessebre a hores: "Em va agradar. Vaig aprofitar que la meva mare se'n va anar al poble, a passar uns mesos amb els seus pares, i em vaig canviar de feina. I per mi allò va ser com un pas a la meva llibertat, de fer el que jo volia."

Totes elles quan es van casar, més tard o més d'hora, segons la situació personal de cadascuna, acaben independitzant-se i obtenint una parada pròpia. Facilitada pel propi cap o per un conegut. Els termes econòmics del tracte no són mai manifestats obertament, però no sembla cap activitat benèfica.

L'Aurora però va estar vint-i-cinc anys amb en Miquel Riera. L'única diferència és que quan es casa demana poder treballar des del propi domicili, i s'adequa el pis a les noves necessitats. Quan en Miquel Riera mor, es queda sense feina i decideix establir-se pel seu compte: "Una senyora em va deixar el lloc¹³¹. I el meu marit, amb quatre fustes em va fer una parada, i així vam començar. Vaig estar així, dos anys". Fins que en Francesc Gòdia, plega i li ofereix una parada. Només faltava posar-la al seu nom per estar al corrent de la normativa: "Aleshores, el President de la fira, que era el senyor Servet, em va dir que si l'any següent volia la parada en nom meu, que li demanés els papers a en Gòdia. I si, si, en Gòdia no em va dir que no mai. Me'ls va donar i em va posar la parada al meu nom."

El cas de la família Marinello és una mica atípic. Són els únics que venen cels de pessebre a metres, pintats a mà. Actualment ho porta el Guillem, que n'és la quarta generació familiar que s'hi dedica. Va començar el seu besavi com una activitat complementària, però després de la Guerra Civil espanyola (1936-39) es converteix en l'única activitat de subsistència per la família, perquè no aconsegueix trobar feina. L'any

¹³¹ Quan diu *deixar el lloc*, vol dir que la parada anava a nom d'una altra persona.

1945 es traslladen al pis del carrer Lledó, on tenien el taller per pintar els cels. A més a més es dediquen a fer de majoristes per papereries. “Teníem un representant a Barcelona a les papeleries; un altre a Catalunya i un a Províncies. Inclús un representat que teníem que estava a Santa Maria del Mar ho enviava a l'Amèrica Llatina.” El Guillem no podria viure només d'aquesta activitat i ho ha de combinar amb la feina habitual, amb totes les dificultats que comporta, com veurem en un altre apartat.

En contraposició a aquest grup, que respon més a la tipologia tradicional de la fira, trobem els professionals. Anomenats així perquè la seva dedicació és exclusiva i els seus ingressos provenen únicament d'aquesta activitat. Però dins d'aquest grup, també cal diferenciar entre el taller familiar i els majoristes. El taller familiar es caracteritza per no tenir personal aliè al grup familiar i no contractar feines a tercers. Tot el treball es fa en l'àmbit familiar, en un taller annex a l'habitatge o en un local proper, però específic. Són els casos de l'Albert Deulofeu, la família Bertran, o els germans Colomer, dins el sector de figures.

A l'Albert li ve de tradició familiar, des de quatre generacions. Va començar la seva besàvia Dolors Jutge Bofill. Els besavis de l'Albert treballaven de tapers a Can Massa, indústria surera de Sant Feliu de Guíxols. El besavi va participar a la Guerra de Cuba i després de casar-se i conviure uns anys amb la dona, marxa a Austràlia per buscar or. Mai més va tornar. La dona s'ha d'espavilar per tirar endavant els fills i posa la primera parada cap l'any 1929, moguda per la necessitat econòmica. Fins l'Albert, la continuïtat ha estat per línia femenina i com un complement econòmic al sou de l'home. L'Albert és el que es planta, a partir de l'any 2000, i decideix dedicar-se en exclusiva a fer pessebres. Té el taller annex a la casa on viu, amb espai suficient per emmagatzemar suro pelegrí, que és la seva matèria bàsica de treball. S'ha anat adequant el taller i creant eines específiques per a cada feina concreta amb l'objectiu de facilitar la feina.

La família Bertran, també és de les que té un bagatge més llarg a la fira. Va començar l'avi d'en Francesc, en Fèlix Bertran. Els seus començaments també estan motivats per les circumstàncies de quedar-se a l'atur. En Fèlix era llauner del barri de Gràcia i treballava a Can Rais fent joguines de llauna, fins que l'empresa fa fallida. Aleshores, s'instal·la pel seu compte, habilitant un parell d'habitacions de casa seva per posar-hi el taller i el magatzem. Els ingressos d'aquesta activitat no són suficients per l'economia familiar i un conegut el convida a participar a la fira de Santa Llúcia.

El cas de la família Bertran exemplifica molt bé els mecanismes que s'estableixen quan el taller o la feina i la casa formen una mateixa entitat: “El meu pare ja des de ben petit per sortir al carrer a jugar ja els hi deien a tots, abans de sortir al carrer heu de

treure les rebaves de deu gallinetes, sinó peleva deu gallinetes no surt ningú al carrer i llavors ells es donaven pressa i pelaven les deu gallinetes per poder sortir. Quan es treballa en una casa lògicament impregnes la feina a la família. Quan els meus cosins i jo tornàvem d'escola anàvem a la casa de l'avi, on es treballava. A llavors vèiem el meu pare i per jugar ens buscava un motllo. Era el nostre món que havíem mamat des de petits.” El pare del nostre informant trasllada el taller familiar a l'actual taller del Passatge de l'Encarnació. El seu fill, tot i col·laborar en el taller, desenvolupa l'ofici de rebobinador de motors elèctrics i reparador de motors industrials. Ja casat i amb dues filles, planteja a la seva dona dedicar-se en exclusiva fent elements del pessebre en el taller familiar. És un plantejament de professionalització d'una activitat artesanal, que pren l'any 1980, molt poc freqüent i que encara manté més de 30 anys després.

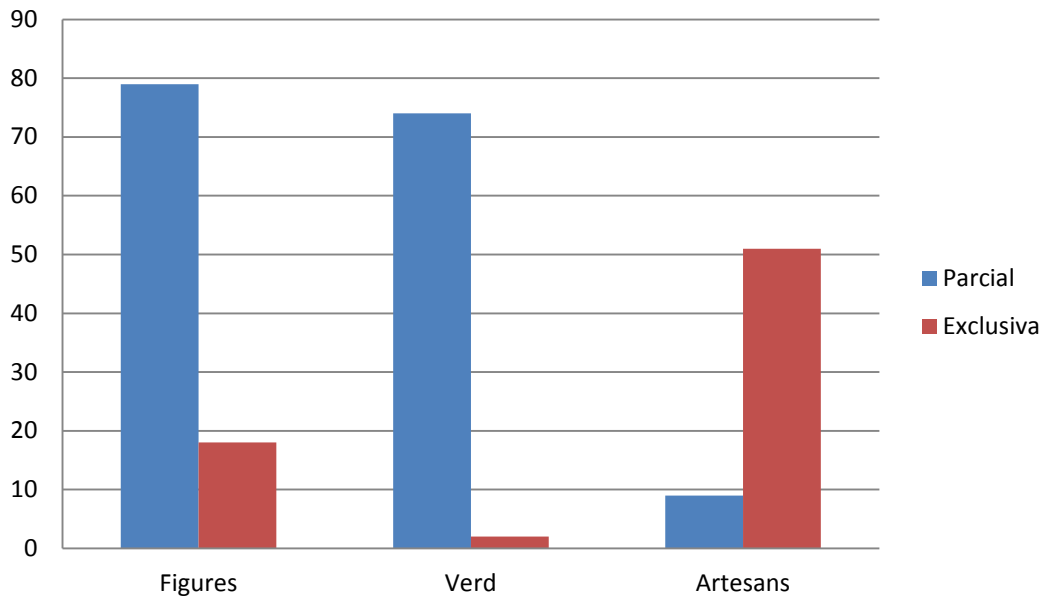
Un altre cas, és el de la família paterna dels germans Colomer. El pare (Pere) i l'avi (Francesc) eren originaris de Tossa de Mar, i treballaven en fàbriques sureres que feien taps de suro. Quan l'avi queda vidu, es traslladen al barri barceloní de Gràcia. L'avi treballava en una casa comercial de suro, al carrer Muntaner que es diu Surotècnia. És llavors, quan ensenya al fill, que pot treballar el suro i fer-ne casetes per vendre-les a la fira. El jove Pere Colomer Solà hi participa durant uns anys i deia que “amb el que treia es podia comprar un traje”. Estem parlant de finals dels anys 20 o principis dels 30. La seva trajectòria laboral el va fer passar d'un negoci a l'altre fins que es queda sense feina. A partir d'aquest moment reprèn allò que havia fet de jove i es dedica en exclusiva a fer coses de pessebre i a tenir una parada a la fira. Amb la dona, i després els tres fills, munten una empresa familiar que treballa tot l'any per proporcionar elements pessebrístics a tercers. Durant el període de la fira, venen al detall.

Un segon grup de professionals és el que es dedica a proveir als propis firaires. La majoria va començar amb una o dues parades, però amb el temps van anar professionalitzant el negoci. El cas més conegut a la Fira és el de Pessebres Puig (Belenes Puig, sl), que també tenen una botiga al carrer Comte Borrell i mantenen parades a la fira. Es tracta d'una empresa creada l'any 1933 per l'avi dels actuals gerents, Josep Puig Llobera.¹³² Però també hi ha en Fabregat, l'Oliver o en Plana.

Si observem la gràfica per sectors veurem notables diferències que s'ajusten a tot el que acabem de dir.

¹³² <http://www.belenespuig.com/es/nuestra-empresa/>. Consulta del 23 de març de 2016.

Tipus de dedicació laboral

En el sector de figures cal fer un incís perquè dins del grup de dedicació parcial, s'hauria de distingir els revenedors dels artesans. Però com que ja hem dit que es difícil de quantificar, només afegir que aquell model d'artesans arrelat a la tradició de la fira minva molt més de presa que el sistema de revenda. Bàsicament pel desgast i els costos que suposen un model envers l'altre. En els artesans implica un treball constant durant tot l'any per tenir a punt el gènere durant la fira. Per la banda de revenedors, només cal fer la comanda del que han calculat que vendran, en funció de les vendes d'aquell any; i disposar de l'espai per emmagatzemar uns dies abans d'inaugurar la fira.

En el sector de verd, la dedicació exclusiva és testimonial i correspon a casos molt concrets. Per exemple el d'en Lluís que té una floristeria la resta de l'any, o el d'en Carles, que és un jove artista que adapta els seus coneixements i creativitat a productes específics adaptats a la fira. Es tracta de dos casos ben contrastats per diversos motius. En primer lloc, perquè en Lluís pertany a una família de llarga tradició a la fira; ell és el membre de la quarta generació que s'hi dedica. En canvi en Carles és el primer i no té, ni ha tingut mai cap familiar vinculat. Una altra diferència són els productes que venen un i altre. Mentre el primer subministra els tradicionals avets o arbres de Nadal; en Carles aporta tota una sèrie de productes nous que cada any augmenta i experimenta, basats en el verd, però amb elements decoratius i presentacions innovadores.

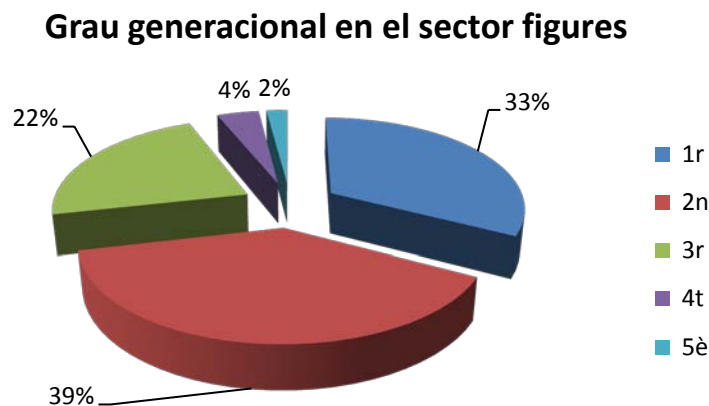
La diferència més clara la trobem en el sector d'artesania, on sí veiem una clara professionalització; indiferentment que el seu producte sigui autènticament artesà o no. La

immensa majoria de firaires d'aquest sector es dedica a participar en altres fires dels diferents pobles i ciutats de l'estat espanyol. Molts d'ells tenen la seu a Eivissa i responen al model incorporat a partir dels anys 70. La seva implicació és total perquè de les vendes en depèn la subsistència econòmica.

6.5.4. La diferenciació tipològica segons el grau generacional

La tradició familiar en la participació a la fira també és una característica que es percep des dels mateixos firaires entrevistats com una característica idiosincràtica. En l'actualitat, fins a quin punt és una realitat o una mitificació? Es tracta d'una característica homogènia en tots els sectors? Es tracta d'un fenomen progressiu o regressiu?

Repassem uns gràfics per sectors per comprovar què ens diuen. Veiem clarament com en el sector figures, hi ha majoritàriament una transmissió generacional. Un 39% són la segona generació, però un 22% ja són els néts dels primers firaires. Excepcionalment trobem casos de quart i cinquè grau generacional.

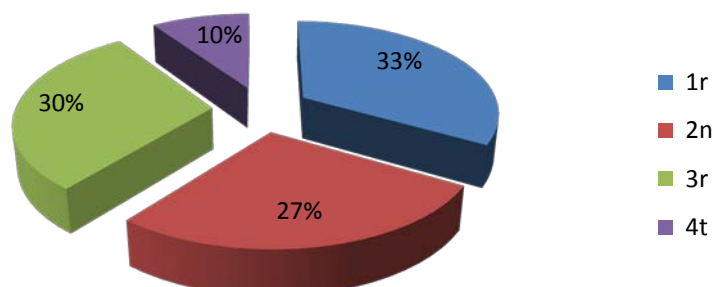

Però per tractar-se suposadament d'una fira on la transmissió de parades a familiars gaudeix de prioritat, com veurem en el capítol corresponent, i haver-se reduït el nombre de parades en relació a anys anteriors, un 33% de parades de primera generació sembla una mica massa elevat. La llàstima és que no puguem tenir dades per comparar. Després de més de 225 anys de funcionament de la fira, es podria suposar que el percentatge de tercer o quart graus generacionals fos més ampli.

Les diferències entre el sector de verd i de figures són ben poques i poc significatives. Hi ha cert paral·lisme en aquest punt, tot i que com s'ha vist en l'apartat de dedicació i el tipus de producte, difereixen prou. Ens trobem exactament amb el mateix percentatge de primera generació. Disminueixen els representants de segona generació

però augmenten en contraposició els de tercera. I el que si hi ha és un percentatge molt més elevat de quarta generació.

Grau generacional en el sector de verd

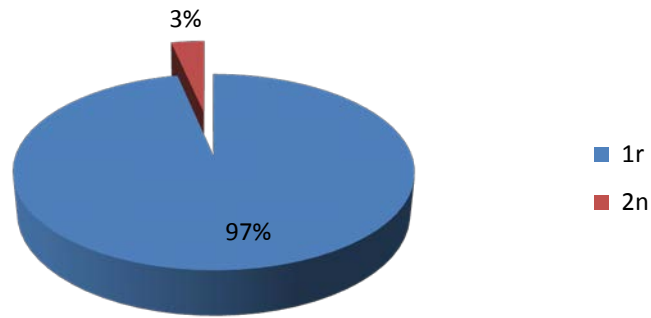

El tipus de material que manipulen el sector de verd, facilita l'estacionalitat del treball. És a dir, només requereix una dedicació durant una part de l'any, perquè no te la durabilitat de les figures. Aquest aspecte facilita el relaxament la resta de l'any i és més difícil la saturació o el que ara en diem estrès. També és cert que les condicions de treball durant els anys 30, 40, 50 o 60, del segle passat, que és l'època que ens parlen els informants, era molt dura. Durant l'època de la fira, tota la família havia de participar. Les jornades laborals eren molt llargues, abans calia anar als diferents mercats de majoristes a buscar el gènere. Primer a la Rambla, després al carrer Lleida i finalment al Mercabarna o el Mercat de la flor de Vilassar. Paral·lelament les sortides a muntanya a recol·lectar la molsa, el galzeran i tota la sèrie de productes naturals necessaris.

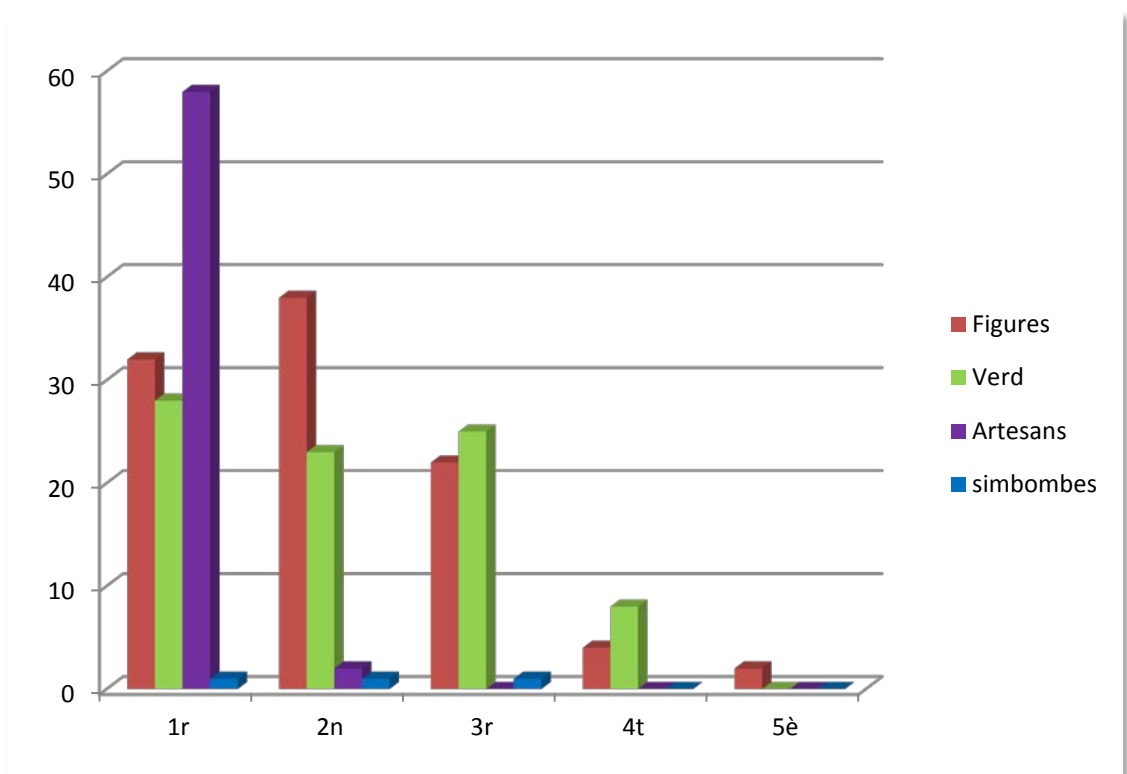
L'aparició de normativa mediambiental i els models actuals de venda del sector ha canviat molt i en facilita la dedicació. Ja no es pot anar a muntanya a recol·lectar molts productes; hi ha majoristes que el serveixen a la mateixa parada, sense necessitat de desplaçament. Tot plegat fa que sigui més planer i falaguer continuar amb aquest tipus de negoci.

En el sector d'artesania, com ja era fàcil preveure, es canvien les tornes. Es tracta d'un sector molt diferent als altres dos, sense la mateixa tradició i que comencen a aparèixer a la fira a principis dels anys 70 del segle passat. Tenint en compte tot plegat, és normal que el 97% siguin de primera generació i només un 3% de segona. A més, per les entrevistes realitzades, les segones generacions no tenen tendència a participar gaire de l'ofici dels pares. Tampoc en els altres sectors, però molt menys en aquest.

Grau generacional en el sector d'artesanía

Les diferències entre els diferents sectors relacionades amb el grau generacional es poden observar molt plàsticament en el següent gràfic:

6.6. LA TITULARITAT D'UNA PARADA: EL PODER DE DONAR-LA I EL DO DE REBRE-LA

La titularitat d'una parada a la fira de Santa Llúcia és com posseir un bé escàs. La persona que n'obté el títol és un agraciat. És un mitjà per obtenir uns beneficis econòmics que molts desitgen i pocs obtenen. No està a l'abast de tothom perquè l'espai és limitat i la demanda és molt gran. Actualment és un do reservat a 287 persones, que és el número màxim de parades previstes, però fa escassament vint anys hi havia més de 400 parades al voltant

de la Catedral. La reducció a, gairebé, la meitat fa pujar el valor d'aquest do, reservat a uns pocs privilegiats. Mireu que diu una nota del *Tele Exprés*:

“Un problema que se repite este año y que no se zanjará hasta el año próximo es el de los permisos municipales para instalar un tenderete en la Fira de Santa Llúcia, acaparados desde hace años por los participantes de siempre. El próximo año, sólo tendrán derecho a conservar el puesto los pesebristas «porque empiezan a trabajar en ellas desde principios de año», indica el concejal Rafael Pradas. Los tenderetes de abetos y productos no estrictamente de artesanía navideña perderán sus privilegios para hacer sitio a los nuevos artesanos. 860 solicitudes se han presentado este año para una subasta de sólo 25 puestos.”¹³³

Però per damunt d'ells hi ha el donant o adjudicatari, que *a priori* és l'Ajuntament. Aquest es materialitza en una sèrie de persones físiques i entre aquestes i els beneficiaris també apareixen una sèrie d'intermediaris. En definitiva, s'estableixen una sèrie de relacions, tractes, enteses i drets que al llarg dels anys han originat irregularitats i tensions que mai s'han acabat de resoldre del tot. En aquesta relació, l'Ajuntament és la representació del poder o la divinitat que concedeix el manà:¹³⁴

“Los primeros días de diciembre en los bajos de las Casas Consistoriales se nota un movimiento desusado. Una larga cola se congrega frente a la pequeña oficina de Mayordomía. Son los trescientos o cuatrocientos pesebristas que acuden en busca del codiciado permiso para poder instalar ocho días después sus destantalados tenderetes” (Tarín – Iglesias, 1953)

És evident que els sistemes han anat canviant i que dins un mateix sistema o norma reguladora podríem trobar-hi variants. Allò que popularment es coneix com feta la llei feta la trampa. Malauradament no tenim dades dels orígens i no serveix de res lamentar-nos, però hauria estat bé saber com hauria anat la convocatòria de la primera fira de pessebres, si és que realment hi va haver convocatòria i no es va formar espontàniament. Com la del sector dels *hippies*, l'any 1972.

Sabem, això si, que l'any 1932 hi ha un canvi de la normativa municipal. Ja he explicat en l'apartat 5.3 que la unificació de les tres fires es fa a instàncies dels mateixos firaires i això provoca el canvi. Desconeixem la normativa anterior i de la nova només sabem el que ens diuen dues notes periodístiques:¹³⁵

¹³³ *Tele Exprés* de l'11 de desembre de 1979, pp. 8

¹³⁴ Alimènt que segons la narració bíblica va ésser fornint providencialment als israelites en llur viatge a través del desert (Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans).

¹³⁵ No he pogut trobar la documentació pertinent a l'Arxiu Contemporani de Barcelona (ACB) malgrat la meua insistència.

“Aprobadas por el Ayuntamiento unas nuevas normas referentes a las ferias de objetos para belenes la Alcaldía hace público que a tenor de aquellas normas todas las ferias se celebrarán cada año los días 8, 13, 14, 21, 22 y 24 de diciembre en la ciudad antigua, en las mismas calles y en la misma forma que la feria de santa Lucía. No se podrán vender otros objetos sino los que tradicionalmente se colocan en los belenes. Los feriantes tendrán que inscribirse en la oficina del Ayuntamiento ocho días antes de la primera feria para todas las que se han de celebrar y cada uno podrá tener como máximo dos mesas o puestos. No será permitida la instalación general, a la vez decorativa y práctica de de iluminación para toda la feria.”¹³⁶

“A petición de la Asociación de vendedores de objetos para belenes, de Barcelona, el ayuntamiento ha acordado que todas las ferias de belenes desde este año se celebren en los alrededores de la Catedral, tal como se hacía ya con la Feria de Santa Lucía [...] Las ferias estarán iluminadas eléctricamente. Para los años sucesivos se tiene el proyecto de ampliar las reformas a fin de que estas ferias sean, al mismo tiempo, una manifestación de arte popular. Se ruega a los feriantes que hasta el día 5 del corriente mes, pasen por la Oficina de Mayordomía del Ayuntamiento, con el fin de llenar los requisitos necesarios para poder ocupar los puestos de las ferias. Para las consultas que quieran hacerse a la Junta directiva de la Asociación de Vendedores de objetos para belenes, estará reunida mañana, en la calle del Carmen número 95, Bar, donde se repartirán los nuevos distintivos de los puestos.”¹³⁷

A partir dels anys 80 del segle passat ja he pogut consultar algunes normatives, que cada any es van actualitzant, amb els mateixos principis, si fa o no fa, de la de l'any anterior. La sol·licitud es fa individualment a la secció corresponent de l'Ajuntament. Per tant, s'estableix una relació directa però impersonal entre potencial firaire i administració. Aquest principi és només teòric, perquè a la pràctica, hi intervenen altres elements que han anat sorgint a les entrevistes que he fet al llarg d'aquest treball.

Parlant amb l'actual President de l'Associació Fira de Santa Llúcia, que es va fer càrrec de l'entitat a partir de l'any 2009, un dels principals objectius era, precisament, donar transparència a tots els tràmits relacionats amb l'administració: concessió de sol·licituds, traspassos, canvis de nom, ampliacions, altes i baixes, etc. Comparteix l'opinió de molts informants que fins aleshores les concessions no sempre eren clares i sovint es feien a dit, per afinitats.

Són molts els informants que m'han manifestat el malestar per les formes d'actuar en aquest afer, de funcionaris i, sobretot, d'antics presidents de l'entitat. D'altres critiquen la

¹³⁶ *Diario de Barcelona*, del 26 de novembre de 1932, p. 8.

¹³⁷ *Diario de Barcelona*, del 3 de desembre de 1932, p. 10 i 11.

junta actual i defensen gestions d'altres juntes. Però el malestar és general i, tot i que no se'n fa cap manifestació pública, els recels estan impregnats i s'entreveuen en algunes situacions. Quan li he preguntat sobre aquest punt a un informant, em diu que antigament la fira no es feia com es fa ara. Que avui en dia tot és molt transparent i que l'Ajuntament porta uns controls molt exquisits sobre les coses i que no hi ha res sota mà. Se n'adona del que acaba de dir i afegeix que desconeix si abans hi havia coses sota mà perquè era molt petit; però reconeix que hi ha coses molt estranyes. M'explica que el senyor Servet¹³⁸ li havia preguntat més d'una vegada a la seva mare si volia una altra parada, que ell li podria aconseguir. Afegeix que tots els que han estat presidents han tingut beneficis en forma de parades: "Jo suposo que són aquestes coses que el senyor x s'emprenya. Però s'ha de passar pàgina i oblidar-ho pel bé de la fira. Tots els mals i problemes venen d'aquí."

Segons en C. tot i que la normativa digui una cosa sempre es fa el que convé als de dalt i explica que les parades de la que són titulars tant ell com la seva dona els hi va concedir un regidor de l'Ajuntament, del que no m'ha volgut dir el nom.

Una altra informant ratifica que quan hi havia el senyor Servet, podies anar a parlar amb ell directament per agafar més parades i que per això hi ha tanta família: "porque antes no era el ayuntamiento era más bien entre nosotros. Por eso hay tanta familia. Por eso está el hijo de aquí, el marido de allí, la mujer del otro".

Un altre informant i que a més havia tingut un càrrec és molt més explícit: "sempre hi ha hagut xanxullus i sempre n'hi haurà per culpa que els diners són molt llaminers" i afegia que alguns empleats de l'Ajuntament es treien un sobresou amb la concessió de parades i acaba dient: "però bueno, d'això més val que no en parlem."

Sobre com aconseguir parades m'expliquen que molts anys enrere, "si tu eres amic de [i em diuen un nom] i afluixaves, tenies una parada si n'hi havia de buides eh!".

La Mercè m'explica que a l'any 1970 ella volia tenir una parada a la fira. La seva mare ja n'havia tingut, però des de la seva mor, l'any 1955, no hi havia tornat. Es va presentar a l'Ajuntament i el funcionari que la va atendre "sense fer instància i sense fer res em va dir, vuit centes pessetes en sellos. I em va donar el permís i tot. És que abans era molt familiar la fira i ara hi ha gent de tot. I si algú demanava una parada pues li donaven. Però ara no. Ara es veu que van a sorteig."

Un testimoni encara més antic, que es remunta a l'any 1939, diu que un veí seu, que era funcionari de l'Ajuntament i coneixia el treball que ell i el seu germà feien en suro, li

¹³⁸ El señor Servet era el president de la junta anterior a l'Isidre Barceló.

va preguntar si volien que els hi demanés una parada a la fira. I l'any següent ja hi van participar. Fins fa poc que s'ha retirat definitivament.

El sistema implantat per la nova junta i l'Ajuntament busca per sobre de tot la transparència. L'any 2012 se signa el primer conveni de col·laboració entre el districte de Ciutat Vella de l'Ajuntament de Barcelona i l'Associació Fira de Santa Llúcia per a la gestió de la fira.¹³⁹ Aquest conveni, de dos anys de vigència, fou la base pel nou conveni del 2014, actualment vigent. En aquest conveni s'estableix que es concedeix llicència única a l'Associació Fira de Santa Llúcia per a la gestió de la fira i dels tràmits. Però les sol·licituds per obtenir la titularitat d'una parada, continuen fent-se individualment.

La diferència amb d'altres fires de Barcelona és que l'Ajuntament no fa un concurs públic on es puguin presentar altres associacions per gestionar la fira de Santa Llúcia, com es fa en d'altres indrets, i, atenent-se a la normativa, considera que els únics interlocutors vàlids per preservar una fira de caràcter tradicional és l'Associació Fira de Santa Llúcia. Això no treu que les sol·licituds s'hagin de continuar tramitant individualment i han de passar totes per la finestra municipal de torn. En aquest cas, però, l'associació fa un seguiment i de mitjancera, i és ella qui recull les sol·licituds amb la documentació corresponent i els fa arribar al Districte.

Una altra innovació, fruit d'aquest conveni, és que la sol·licitud té la vigència dels quatre anys del conveni. És a dir, que fins l'any 2018 no hauran de fer cap altra sol·licitud. Es garanteix, d'aquesta manera, una permanència mínima de quatre anys. Aquesta era una reclamació històrica dels firaires. Durant els quatre anys només s'han sortejat les parades de firaires que havien demanat una baixa temporal per motius diversos: malaltia, laborals, etc; o baixes definitives, per defunció o jubilació. En aquests casos el conveni estableix les fórmules per ocupar l'espai que queda lliure.

Però, de fet, el que l'Associació voldria és un control global de l'espai; que la llicència fos única per les 287 parades que estableix de màxim el conveni, i l'associació fos la responsable de donar les llicències. Aquest sistema en realitat és l'utilitzat per la fira de Marsella, iniciada l'any 1803. L'Ajuntament concedeix la llicència al Gremi de *santonniers* de Marsella i són ells els que estableixen la normativa. Les parades estan ordenades per antiguitat i cada taller o artesà té un número fix segons els seu grau d'antiguitat, de manera que l'1 és l'artesà amb més tradició. Quan es produeix una baixa definitiva, els que anaven darrera guanyen un número i la darrera parada s'assigna al més antic de la llista d'espera. La diferència és que a la fira de Marsella només hi ha figuraires artesans amb taller propi.

¹³⁹ Signat per la Comissió de Govern de l'Ajuntament el 3 d'octubre de 2012.

Una cosa és la *Foire aux santons* i l'altre el *Marché de Noël*, a prop un de l'altre, però diferenciats.

Tot i l'esforç per la transparència, avui en dia, encara es donen situacions anòmales que a ulls de molts firaires no s'entenen i que, potser posa en evidència qui no en té la culpa. Sobretot es tracta d'una parada instal·lada en el sector de figures, que ven xemeneies de cremar encens o preparats aromàtics. El producte que ven no compleix amb la normativa. És una parada nova que va presentar-se al concurs de l'any 2015 i, curiosament, va guanyar. Preguntant al President de l'Associació sobre aquest fet, m'explica que en el dossier que el sol·licitant va presentar hi havia, efectivament elements per a pessebres, però a l'hora de la veritat només venia les referides xemeneies. El 2016 també participa de la fira i continua venent el mateix producte. Demano de qui és la responsabilitat i l'Albert em diu que és de la inspecció, que correspon a l'Ajuntament. Aquesta ambigüitat entre competències d'un i de l'altre, com veurem més endavant, també motiva malestar general i no sempre s'ha sabut explicar.

6.7. LA CONTINUÏTAT GENERACIONAL I LA TRANSMISSIÓ DE LES PARADES

Ja hem vist com una de les característiques de molts firaires, bàsicament del sector de figures i de verd, és que provenen d'una família amb llarga participació a la fira. La majoria d'aquests firaires, pertanyen a la segona, tercera, quarta i ,fins i tot, hi ha algun representant de cinquena generació que tenen una parada a la fira.

S'ha comprovat l'existència d'una gran diversitat de tipologia de firaires. Per tant, seria molt agosarat buscar unes causes comunes per aquest fenomen. Tampoc podem comparar amb d'altres èpoques per la manca d'estudis quantitius similars. Ja hem vist que no és el mateix l'artesà que es dedica a fer figures de fang a casa seva, del que té un taller específic, o del bosquetà que per Nadal ven molsa. Però si que sembla que, a partir del moment en que un avi, pare, mare o tiet és titular d'una parada de la fira de Santa Llúcia, s'obtingui un estatus especial que cal preservar com un tresor i fins i tot, esdevingui bé patrimonial que s'hagi de transferir com una herència.

En Francesc em diu que la parada de l'oncle "la va heretar de l'avi Fèlix". Quan la Rosa tenia 11 anys, l'avi li deia que li posaria la parada a nom seu, perquè de tots els néts i nétes era la que més li agradava la fira. La Yolanda, en una enquesta, respon que en la continuïtat d'una parada es prioritzi a la família i, parlant de la seva, diu que és l'herència "que m'ha deixat la meua àvia i m'encantaria que els meus fills continuïn."

Quan he realitzat les entrevistes, una de les preguntes que he repetit a tots els informants amb parades era quin tret identificatiu destacarien de la fira. El proper capítol

està dedicat exclusivament a aquesta temàtica; però ara vull avançar-vos una de les respostes. Per molts, és la tradició de la fira. Quan ells (els informants) parlen de tradició es refereixen bàsicament a que les parades han anat passant de pares a fills. No volen dir que la fira sigui molt antiga, que també, sinó que es manté una tradició familiar de perpetuar la presència a la fira. Si una família té una parada que ven verd, el fill tindrà la mateixa parada i continuarà venent verd. Si hi ha un figuraire que fa figures de pessebre o un artesà que construeix casetes de suro, els descendents també continuaran la “tradició” de tenir la parada a la fira. Però sovint no continuen la “tradició” de l’ofici del pare, tiet o avi. Vendran figures, però en la majoria dels casos mentre l’ascendent continuï proveint material en vendran i quan en deixi de fer, es dedicaran a vendre figures de majoristes o d’altres proveïdors.

Així, doncs, el que es transmet no és l’ofici, sinó el dret, el títol de la parada. Malgrat que, fins fa poc, enlloc constava la possibilitat legal de traspasar una parada¹⁴⁰ de pares a fills. En el conveni vigent no es parla d’aquesta possibilitat. Només en l’apartat 14.e es diu que ni la llicència atorgada, ni el dret d’ús de les parades no es podran transferir ni podrà ser explotada per cap altre persona que no sigui el titular de la llicència. Aquesta prohibició l’he trobat en les diferents normatives que anualment l’Ajuntament publicava i donava a conèixer als firaires. La més antiga que he pogut consultar ja diu: “El adjudicatario no podrá bajo ningún concepto arrendar, traspasar o ceder el puesto asignado por antigüedad o sorteo.”¹⁴¹ Aquesta prohibició es repeteix anualment en totes les altres normatives. Però en aquesta mateixa normativa de l’any 1981 hi trobem un article molt important:

“Quienes deseen acogerse a los beneficios de antigüedad deberán acreditarla documentalmente, mediante la presentación de los comprobantes de pago de la licencia obtenida en años anteriores. A estos efectos, se considerará antigüedad el haber obtenido una licencia a su nombre durante tres años consecutivos o 5 alternos, todos ellos inmediatamente anteriores a la fecha de solicitud. Quienes hayan demostrado suficientemente poseer la antigüedad descrita, tendrán derecho a que les sea concedido sin necesidad de entrar en sorteo, el mismo sitio y número de años anteriores. En caso de fallecimiento del titular, tendrá derecho al puesto y a la antigüedad los herederos de éste hasta el tercer grado. Si renuncian por escrito los herederos a favor del ayudante, éste podrá tener los mismos derechos del causante.”

Malauradament no he trobat cap normativa anterior, dels anys 60 o 70, però llegint aquest article s’entén molt bé aquest sentiment que m’han transmès els meus informants. Fet que queda ben palès, a moltes de les sol·licituds, que es presenten a l’Ajuntament, a

¹⁴⁰ Quan es parla de pasar una parada s’enten no la parada física, sinó el dret a l’espai públic.

¹⁴¹ Normativa de l’any 1981, article 7.

l'hora de demanar la renovació del permís de la parada per l'any següent. La justificació de la tradició familiar a la fira es fa servir com un dret adquirít consuetudinari. Perquè us en feu un idea, us mostrem alguns dels molts exemples que he pogut consultar:¹⁴²

“Por tradición familiar, desde la época de mis abuelos, en la familia hemos subsanado nuestra economía obrera, trabajando como feriantes, creando desde mi infancia unos usos y costumbres hondamente arraigados en nuestro hogar.”

“Yo desde que tengo uso de razón mis padres me inculcaron una tradición muy significativa La Feria de Santa Lucía.”

“Poder seguir una tradición de más de cincuenta años de mi familia en la venta de musgo y objetos para belenes.”

“La razón que durante 50 o 60 años mi abuela y demás familia siempre han tenido parada pasando de padres a hijos o nietos por lo que se a convertido en una tradición familiar y los San Nicolas com o los Truque incluso otros que han pasado de generación a generación por ese motivo y razón creo tengo derecho a pedir una parada como lla vengo aciendo desde hace 9 años.”

“Desde el año 1950 participo en la feria de Belenes de Sta. Lucía, en la Catedral de Barcelona. Mi número es el x, y siendo mi estado de pensionista, sol·licito renovación de dicho permiso para compensar, en lo que cabe, mis ingresos.”

“Prego em sigui otorgada una plaça de firaire de venda de verd a la fira de sta. Llúcia, com en anys anteriors, fen constar de que la meva antiguitat ve desde la meva avia.”

En aquest sentit, la normativa de l'any 1991 fa un canvi radical. Ha desaparegut qualsevol text semblant al referit fa un moment a l'antiguitat, i a més s'hi explicita que el fet de tenir autorització un any no dóna cap dret de renovació per a l'any següent.¹⁴³ Però d'una manera o altra, els canvis de nom de pares a fills ha estat sempre una realitat. Com també ho ha estat de titulars a “ayudante”. Ens han explicat els casos d'en Francesc Gòdia i en Miquel Riera, que tenien el seu taller amb treballadors que ajudaven en el procés de fer les figures, però en època de fira també anaven a vendre. L'Aurora, la Rosa i la Carme treballaven en aquests tallers i van acabar sent titulars de parades.

Entremig, podien passar anys que es mantingués el nom del titular però la parada la portés una altra persona relacionada o no familiarment amb el titular. Aquesta situació ha conviscut paral·lelament amb la normativa explícita que ho prohibia. L'any del treball de

¹⁴² Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella (AMDCV).

¹⁴³ Ajuntament de Barcelona: Circular Fira Santa Llúcia, 1991, punt 2.c.

camp, *in situ*, el 2012, vaig detectar algunes d'aquestes situacions, que em consta s'han anat regularitzant. I és que per primer cop amb la Junta presidida per l'Albert Deulofeu, es presenta i s'aprova a l'Assemblea de l'Associació Fira de Santa Llúcia, un reglament intern on es diu que:

“Els membres de l'associació, també podran gestionar els canvis de nom entre familiars de grau I i II: de pares a fills, entre conjugues, i d'avis a néts; també s'accepta el canvi de nom entre germans, encara que aquest sigui de grau III (sic). La Junta, en casos excepcionals, tindrà potestat d'estudiar i recomanar a l'Ajuntament els canvis de nom de parentius no descrits en l'anterior paràgraf, atenent a criteris de qualitat de producte artesanal.”¹⁴⁴

En primer lloc, comentar un error de caràcter tècnic: les relacions de parentiu entre germans són de segon grau.¹⁴⁵ Passa inadvertit per la permissivitat del canvi de grau III, però si la normativa fos restrictiva hi haurien problemes amb aquest articulat. De totes maneres aquest text forma part d'un reglament intern que només obliga o afecta als associats de l'entitat, però en cap cas a l'Ajuntament. Precisament, en el conveni signat l'any 2014, entre l'Associació i l'Ajuntament, no figura cap referència a aquest tema. S'ignora completament qualsevol esment als canvis de nom. El tema del conveni ja l'analitzaré en el capítol corresponent, però només avançar que malgrat sembli donar a l'Associació una gestió sobirana, en realitat tots els passos han de passar i ser aprovats per l'Ajuntament.

Parlant amb el president de l'Associació sobre aquest tema em diu que si un associat/ada vol sol·licitar canvi de nom, ells el poden ajudar a omplir la sol·licitud, però aquesta s'ha de tramitar via oficial a l'Ajuntament. L'Associació només fa d'intermediària. Queda molt més clar en la segona part del text quan diu que pot recomanar a l'Ajuntament casos excepcionals. A banda de qui tingui les competències, aquest punt obre el debat sobre els graus de parentiu i problemàtiques que es poden produir en un futur immediat, si és que ja no ho han fet. Aquests casos excepcionals poden ser múltiples, donat el procés social i l'evolució del concepte de parentiu i la creació de nous tipus de família.

Està clar que es tracta d'un text destinat a preservar petits tallers artesanals de difícil continuïtat per allò que dèiem que es traspassa el dret de la parada però no l'ofici ni els coneixements. En realitat és una mesura, diria desesperada, per suplir mecanismes oficials en la defensa de l'artesanía. D'aquest tema també en parlaré en un capítol específic. Les parelles de fet o parelles del mateix sexe són realitats que no queden

¹⁴⁴ Associació Fira de Santa Llúcia. Reglament de règim intern, art. IV.

¹⁴⁵ Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació i Serveis Territorial (2007). Graus de parentiu.

emparades en aquesta normativa, ni en l'oficial ni en l'oficiosa. Per tant, resten marginades.

Penso que en el transfons d'aquestes normatives hi ha en primer lloc, una voluntat de preservar els processos artesanals, coneixements, tècniques i materials d'una tipologia de firaire, aquella que en dèiem el model arquetípic; i la intenció de frenar l'estandardització dels productes de la fira i convertir les parades en aparadors d'empreses més grans. La perspectiva històrica ens diu que no ha acabat de funcionar. Ja hem vist com molts successors d'artesans han continuat la parada però no els processos artesanals. En el sector de verd, el resultat és molt pitjor, ja que el dret successori ha permès precisament allò amb el que s'anava a la contra: la homogeneïtzació dels productes i la desaparició dels elements artesanals. En Gerard pensa que abans els canvis de nom o traspassos de parades eren més lògics que ara. Que ara han arribat a un grau de complicació, de dificultats per fer canvis entre germans, que no té sentit i que va en detriment del propi funcionament de la fira. Pel Gerard, el que estan fent és desvirtuar-la com a fira tradicional perquè, per una banda volen evitar tripijocs de lloguer o canvis de noms fraudulents, però per altra banda han permès entrar altres persones que són més industrials. Reclama un criteri més ajustat al de la normativa de l'any 1981 quan diu que: "hauria de ser del titular a la persona de la família o potser no de la família, que estigués col·laborant o treballant com a productor el que sigui dintre de la fira."

6.8. TRETOS IDENTITARIS DE LA FIRA

Quins són els elements que fan de la Fira de Santa Llúcia una fira especial, si és que realment n'hi ha? Podem distingir uns trets propis o característics que la facin singular? Aquests trets són percebuts d'una manera homogènia per tothom? O per contra són difusos, variables i, per tant, susceptibles de canviar i desaparèixer?

És possible que la visió dels firaires no coincideixi amb la del públic/ visitants. No he realitzat cap enquesta quantitativa, que normalment són tancades o conductistes i que ofereixen unes opcions predeterminades. D'altra banda, en aquest punt m'interessava l'opinió dels informants que són o han estat firaires, per la seva perspectiva i vinculació directa durant tants anys de participació i experiència a la fira. La pregunta que els hi he fet ha estat directa i oberta: Quins creieu que són els trets més característics de la fira? El ventall de respostes no ha estat gens restrictiu. Al contrari, lluny del perill de centrar-se en tòpics, les respostes han estat força àmplies i adequades als diferents interlocutors. Tots els punts assenyalats es discuteixen i s'analitzen en aquest treball en un moment o altre. Amb les respostes dels informants hi podem veure allò que realment valoren de la fira, que al cap i a la fi és el seu *modus vivendi* durant una època de l'any.

El concepte tradició o tradicional és un dels més repetits. Però aquest concepte, com també hem vist en algun altre apartat, s'utilitza en una doble accepció: com a antiga i com a continuïtat familiar. La primera accepció és aquella que fa referència a l'antiguitat de la Fira, que es realitza des de com a mínim l'any 1786, amb les lògiques interrupcions per motius sociopolítics que s'han descrit en l'apartat corresponent. Aquest fet, ja conegut, s'utilitza sovint com a legitimació i punt fort de la pròpia fira davant de possibles perills o amenaces. Però també com a motiu d'orgull i és un dels pocs aspectes de cohesió del grup.

L'accepció relacionada amb la continuïtat familiar de les parades és molt valorada entre els informants, sobretot per aquells que l'han viscut en la pròpia família, com és natural. Per en Francesc està molt clar que un dels trets identitaris de la fira és la continuïtat de les famílies:

“si jo t'haig de dir una cosa que caracteritza la Fira de Santa Llúcia que no deixa de tindre el seu encant i és una cosa que s'hi s'hagués deixat que l'ajuntament hagués fet més la seva idea s'hagués anat perdent, és la tradició de la gent que estem allà. Pensa que allà, el noranta per cent o el noranta cinc per cent de la gent que va allà, el seu pare hi anava o el seu avi hi anava.”

Els percentatges que dona són massa optimistes, ja que en el sector de figures i el sector de verd, els que tenen la parada de la família no puja del 67% i en el sector d'artesans és només del 3%, com ja hem vist en l'apartat corresponent. Potser sí que fa vint o trenta anys era més alt. Segur que sí. L'Isidre sintetitza les dues accepcions de tradició en la seva declaració:

“el més característic de la Fira, el que fa que la Fira de Santa Llúcia sigui diferent a una altra fira de Nadal, és la tradició, que ha anat passant de pares a fills, i que és de les més antigues que hi ha.”

La ubicació i les dates són dos de les característiques triades pels informants. Ja sigui al pla de la Seu o a l'avinguda de la Catedral, el més important és que es troba en un lloc emblemàtic: davant la Catedral. En Lluís considera que la ubicació davant la Catedral és fonamental a nivell comercial però també que és un lloc emblemàtic, màgic: “el lloc fa que la fira sigui especial”. Però més enllà de la monumentalitat o la bellesa del lloc, el que es valora és que es tracta d'un punt estratègic comercialment. I per tant, un èxit econòmic assegurat. D'aquí l'allau de sol·licituds que hi ha hagut durant molts anys. Només la impossibilitat d'obtenir un lloc a la fira de la Catedral ha empès a empresaris a sol·licitar una parada a la de la Sagrada Família. La Carme i el Josep també troben que un dels punts més importants d'aquesta fira és la situació on es troba, com diuen, “al rovell de l'ou i

si es treu la fira de Santa Llúcia de la Catedral, la maten.” La Gemma pensa el mateix: “que sempre hagi estat en el mateix lloc pràcticament als voltants de la Catedral;” i afegeix que sempre es faci a les mateixes dates.

Per la Xela, la fira es caracteritza per la seva llarga tradició, és a dir, l'antiguitat; la seva ubicació, al centre de la ciutat, i la temàtica nadalenca i de pessebres: “per mi és una fira tradicional de fa molts anys, de tota la vida”. La temàtica dels productes, relacionats amb les festes de Nadal i concretament amb els pessebres, és un altre *leiv motif*. El Jaume remarca la importància que a la fira hi ha tot el que es pot comprar en pessebres, “i que venen de molts llocs perquè hi troben coses que no troben en altres llocs”. Pel Jesús l'essència són els pessebres: “La fira de Santa Llúcia és una fira de pessebres. Ja es van embolicar fa anys amb els artesans que duen allà a vendre arracades i braçalets.”

Pel Francesc i per la Gemma el tipus de parades es poden considerar un element emblemàtic. La Gemma fins i tot diu que formen part del patrimoni de la fira. Pel Blas té un valor afegit per la tradició, sobretot pel que fa a les figures de pessebre. Tot i que no és religiós, diu que si l'artesania és autèntica té un atractiu. Afegeix que és una fira on trobes de tot el que té relació amb el Nadal. Posa en valor el treball artesanal, però en veu perillar aquesta singularitat “hi ha molta gent de figures, per exemple, que fan fang i el més interessant són algunes dones molt velles que no sé ni com treballen. I en poc temps es perdrà.”

Ja hem vist alguns dels aspectes més destacats pels propis firaires: l'antiguitat, la ubicació, les dates, la tradició familiar, les parades o la temàtica. Però moltes opinions van adreçades a un tema relacionat amb el producte que es ven. Ja hem parlat de la temàtica pessebrística o nadalenca. Però també amb la forma artesanal de producció. El Gerard pensa que tradicionalment, la fira ha funcionat amb persones que han fet la seva pròpia producció i persones que han fet revenda. Creu que la suma d'aquestes dues coses caracteritza la fira. En definitiva, pensa que funcionaven bé totes dues realitats, sense conflicte: “les persones que fan revenda, van al majorista que té un producte de bona qualitat, com era fins fa uns anys la producció murciana perquè era d'on procedia habitualment.” És evident que les respostes sovint serveixen per legitimar la pròpia posició davant del grup.

Per tant, difícilment un artesà que fa i ven el seu propi producte podria fer una afirmació com aquesta. Tot i que no és d'estranyar que es defensi públicament allò que es creu que s'ha de dir i després s'actui contràriament al que s'ha dit. Per exemple, la Montserrat destaca dos elements que caracteritzen aquesta fira: un és la seva ubicació, i l'altre, l'especificitat i la singularitat del producte: “el que ve a comprar a la fira, no va a

comprar a un xino, en principi. El que ve a la fira ja sap el que ve a buscar.” Curiosament ella ven productes made in xina, com moltíssimes de les parades.

Tot i que a nivell teòric, hi ha una gran sensibilització per la qualitat del producte i la seva especificitat. Es demana que el que es ven sigui el màxim exclusiu possible. És a dir, que no es pugui trobar en altres comerços. És el cas d'en Ramon que creu que és important que hi hagi coses que calgui anar-les a buscar expressament i que no es puguin trobar enlloc. Pel Lluís també s'ha de distingir per la qualitat “si tu tens un article de qualitat, amb cara i ulls i saps de lo que toques, tens guanyat molt. Perquè el lloc és emblemàtic que la gent es donaria bufetades per tindre-les”. La Gemma defensa que es vengui producte artesanal encara, que no sigui fabricat pel firaire. És el cas del Gerard, que els pares o avis quan van començar la fira es feien les figures o les casetes però els néts i/o fills han continuat amb la parada però ara compren el productes a majoristes. Però per a la Maria Aurora s'hauria de potenciar com a focus de creació i no de compra i venda i exportar-la a l'estranger. El Carles segueix la línia de la Maria Aurora; per ell hi sobren productes de mala qualitat que venen algunes parades, productes comprats directament als grans basars. Li falta una mica de creativitat i innovació respectant la tradició però apostant per idees fresques i originals. Per la Montse el que realment és maco és l'artesania “la gent ve a la Catedral a veure artesania.”

No sé fins a quin punt aquesta afirmació de la Montse és més un desig que una realitat, però el Francesc pensa que la fira es perd:

“un dels punts forts que tenia abans és que per trobar el que la gent volia només ho podia trobar aquí. Ara es pot trobar el mateix a molts llocs, i de vegades a preus més competitius [...] ara vas a qualsevol floristeria, té aquests adornos; te'n vas al Corte Inglés i té aquests adornos; te'n vas al Carrefour i té aquests adornos, tenen gui, tenen suro, més car, més barato, més lleig però és que de material n'hi ha a tot arreu. Aquest és un problema, que la fira perd. I la Fira, aquesta Fira, té molt de nom, baixa molta gent a comprar, però s'ha perdut sabor.”

Penso que si continuéssim preguntant el mateix a més gent no ens mouríem massa d'aquests paràmetres. D'una manera o altra han anat sortint tots els temes bàsics. I que tots ells són vàlids per fer valoracions prospectives de cara a repensar el futur de la fira. Alguns d'aquests aspectes han sofert variacions amb el temps, i segur que en continuaran patint; però els canvis es poden preveure, potenciar, temperar o, fins i tot, capgirar.

Mantenir l'essència no significa l'immobilisme, la fossilització de les dinàmiques, sinó tot el contrari. Els canvis són inevitables, i més en una activitat de caire comercial, com una fira. Per tant, cal adaptar els canvis a les pròpies necessitats per mantenir l'esperit

de l'acció. Potser així, quan la Pilar deia que l'element més tradicional de la fira era el seu nom, el que ens volia dir és que quan es parli de Fira de Santa Llúcia, la gent visualitzaria tots aquests elements inherents que durant tants anys han creat un pòsit que cal mantenir, adaptant-se a les exigències presents, sense traïr l'esperit original.

6.9. ESTRATÈGIES FAMILIARS PER A LA CONCILIACIÓ LABORAL

Ja s'ha explicat com s'organitzen els firaires que són artesans, durant l'any, per combinar-se la feina principal amb la seva participació a la fira. Dels que s'hi dediquen tot l'any, hi ha els casos que l'economia familiar depèn bàsicament d'aquest treball, i els casos que és la responsabilitat d'un dels dos cònjuges.

Però durant els 20 o 30 dies de celebració de la fira, la problemàtica per la conciliació familiar i laboral es multiplica i afecta a tothom per igual. Els que s'hi dediquen tot l'any, només hauran de fer reajustaments quotidians; i en ocasions molt concretes comptaran amb col·laboració de personal contractat. Però la majoria dels casos, quan es tracta de petits tallers familiars o dedicació parcial, hauran de planificar estratègies per poder ser presents a la fira sense que afecti a l'activitat principal.

Els que poden, i l'empresa on treballen els ho permet, s'agafen les vacances coincidint amb el període de la fira. En el cas de titulars de parades ha de ser així, però també hi ha el cas d'algun cònjuge que ho fa per ajudar i no deixar a la parella sola, com és el cas del pare de la Rosa Maria i la Margarita. He documentat els casos d'alguns informants que durant una època van treballar a França o a Suïssa i feien les vacances per venir a fer la fira. No sempre els ha estat possible a tots. Quan no ha pogut ser, s'han buscat altres solucions. En el pitjor dels casos demanar un any d'excedència i esperar que l'any següent fos més propici o passar la titularitat a algun familiar.

El Pere era pintor de dia, i a la nit era un dels vigilants de la fira, no podia estar a la parada. També és el que feia els tions que hi venien. Per tant, es va veure obligat a posar la parada a nom de la seva filla. Si la filla tingués una altra feina o no volgués continuar la tradició del pare, hauria hagut de deixar-ho.

Si el fill o la filla tampoc s'ho poden combinar amb la feina de tot l'any, la solució era buscar un nét o néta o un nebot o neboda. És el cas de la Magdalena, que la filla era decoradora i no podia deixar la feina. La continuadora de la parada de la Magdalena fou la néta. Actualment la porta la besnéta de la Magdalena, la Gemma.

La mare del Josep Maria cuidava una porteria de Barcelona i no la podia deixar. Per això durant la fira venia l'àvia de Valls i s'instal·lava amb ells. Sovint el Josep Maria

acompanyava l'àvia a la fira. De gran ja porta ell la parada, demanant vacances a l'empresa, fins que aquesta li diu prou. Llavors ha de posar la parada a nom de la dona, fins que el Josep Maria es jubila i recupera la titularitat. Quan hi havia la dona, ell, començava la jornada laboral a les 6 del matí per tenir la parada arreglada i ajudar a la dona.

El sector de verd té una problemàtica afegida i és que cal anar a buscar el material; antigament a la muntanya i amb l'aparició de les normatives específiques als diferents mercats de la flor existents, primer a la Rambles, després al Mercat de la flor del carrer Lleida i després a Mercabarna o altres mercats de la zona, com el de Vilassar. Aquestes obligacions requereixen un doble esforç, en comparació amb els que venen figures o elements no estacionals, que ja tenen l'estoc fet a principi de la fira.

Sovint la titular de la parada és l'element femení de la família: àvia, mare o esposa, mentre el marit, fill, nebot o pare anaven a la muntanya a buscar la molsa, les pinyes, les pites, etc. per nodrir la parada. Són diversos els testimonis que m'han explicat les excursions en tren o autobús fins el Figaró, Cardedeu, el Garraf entre d'altres llocs per aconseguir molsa, galzeran i altres elements per vendre:

“Pujant cap el Montseny per Seva, hi ha una casa de pagès que era d'uns cosins del meu pare i tota aquella muntanya era d'ells i allí és a on anàvem a buscar les carlines. Des de l'estació que baixàvem amb el tren fins a dalt casi a Collformic anàvem caminant. Anàvem fins al Brull, també a casa d'uns parents, allí ens donaven un got d'aigua amb mel ben fresca del pou i llavors caminant per la muntanya, per una font que es deia Font Pomereta i de Font Pomereta fins a Font Sabella, i ens quedàvem a dormir allà en una barraca de pastor, que havia fet el meu avi i a llavora'ns d'allí com que a mi em feia una mica de por perquè la primera vegada que vaig pujar no sé si tenia onze o dotze anys dormien a Sant Andreu de la Castanya, d'on eren mig família del meu pare, per baixar un gran feix de carlines.”

En el casos de força major, d'accidents o malalties, es podien buscar solucions temporals o definitives, segons la gravetat del cas. L'Isidre no s'havia dedicat mai a la fira, però el seu cunyat va patir un accident i la germana li demana una ajuda que serà definitiva. A partir de llavors, també la dona de l'Isidre s'hi implica. El Josep també es troba que el pare i el tiet que eren els que portaven el negoci, la parada de la fira i , anteriorment també, el taller del Poble espanyol es fan grans i la salut els impedeix continuar. Ell assumeix la responsabilitat compaginant-s'ho amb la seva feina principal, però amb molts problemes perquè li manca un suport familiar que altres tenen i la feina no li permet fer gaires combinacions. No té germans, ni fills, ni ningú a qui pugui posar el nom de la parada i la contractació de personal li suposaria pèrdues econòmiques que li farien inviable la

continuïtat. Ell és un dels exemples que treu la raó a aquells que afirmen que a la fira només s'hi va per fer diners. El problema només és saber fins quan poden aguantar.

En el dia a dia, també cal organitzar-se perquè l'estada mitja a la parada entre que s'obre al matí fins que s'endreça tot al vespre i es tanca serien de 10 a 12 hores. En aquesta situació les coses són més simples o més complicades segons el tipus de família. El Josep i la Mari Carme no tenen fills, els dos estan a la parada. La Carme omple el congelador amb menjar per tot el mes i dinen a la parada: "el que no podem fer és anar a la fira i cada dia anar al bar a esmorzar, anar al bar a dinar i anar a fer el cafè amb llet a la tarda." La furgoneta la fan servir de magatzem, ja que a la parada no els hi cap tot.

En Jaume s'ho fa tot sol, la dona no el pot ajudar entre setmana perquè treballa, i ell ha optat per anar de menú al bar del davant. Estar jubilat i s'ho pot permetre. Mentre ell dina, els veïns li vigilen la parada.

La conciliació es complica quan hi ha fills petits pel mig. Són molts els informants que han declarat que els seus pares els portaven ja de nadons a la fira i els protegien sota la parada dins una caixa. La Carme, que amb 10 anys ja estava sola a la parada venen mentre el seu pare estava a la muntanya procurant material per vendre, recorda que a la parada del costat, la veïna, cada any tenia una criatura i la portava a la fira:

"aquesta criatura tenia dos o tres dies eh, pobreta, amb tota la cara plena de molsa perquè la ficava a sota la caixa d'aquestes de fusta que havíem fet i la tapava amb diaris, però és igual jo, com que era una edat que m'agradaven les criatures molt, pues li agafava i li netejava, li rentava la cara i jugava amb la criatura, va tenir disset criatures [...] aquest nen es deia Pol i vem sortir en el NODO."

El pare d'en Francesc li havia explicat que els avis, quan venien a la Plaça del Pi, guardava la parada d'un dia per l'altre en una porteria d'una de les cases de la plaça. Quan va néixer el pare d'en Francesc, la portera també els feia de cangur. La mare d'en Jaume no tenia temps material per portar el fill a l'escola i se l'enduia a la fira.

L'absentisme escolar era freqüent en un determinat sector, els pares anaven amb els fills a tot arreu. El Diego recorda com el seu pare li explicava la gana i el fred que havien passat i com tots els germans acompanyaven als pares a fer els negocis amb els pagesos i mentre els adults parlaven, la canalla arreplegava qualsevol cosa dels camps. A l'escola no hi podien anar, perquè entre tots calia buscar estratègies per mantenir-se.

A l'hora de menjar, moltes parades tenen un mecanisme dissenyat pensat per aquesta ocasió, amb una mena de prestatge que està amagat i es pot obrir a l'hora de

dinar. La imatge de veure dinar els firaires a la mateixa parada encara es pot veure, tot i que cada cop és menys usual. Però abans, la majoria menjava en el carrer. Fins i tot algunes famílies feien foc i menjaven tots plegats. En Diego recorda que anaven a comprar el carbó al mercat de Santa Caterina per fer el foc per cuinar.

A Nàpols existeix tot un carrer dedicat als pessebres¹⁴⁶, on es pot contemplar establiments organitzats amb la doble funció de botiga i taller, on he vist que els venedors dinaven rere el mateix mostrador. Es fa la vida a la botiga, fins i tot part del carrer és un annex del taller.

La majoria de firaires tenen l'habitatge o dins la mateixa ciutat de Barcelona o en un radi molt proper. Però hi ha excepcions. Hi ha força artesans que venen d'Eivissa i durant aquest període es busquen lloc per dormir. També en Francesc vivia a Madrid, perquè és on tenia la feina i demanava vacances per la fira. Durant el mes de desembre s'instal·lava a casa seva, ja que és originari de Barcelona. Un cop jubilat s'ha restablert definitivament a Barcelona i continua participant a la fira.

També hi ha el cas d'una família que s'hi dedica tot l'any, des d'un punt de vista professional, però es van traslladar a l'Empordà, on tenen l'empresa i l'habitatge. Tenien un pis a Barcelona que el feien servir, el mes de desembre, com a campament base, ja que participen en d'altres fires (Espinelves, Sagrada Família, Hospitalet). Des de fa uns anys el tenen llogat i han de llogar un apartament.

Com a complement a aquest apartat voldria explicar un cas documentat que denota el punt de preparació que alguns firaires han arribat per tal d'adequar-se al ritme que imposa tants dies seguits fent una feina a l'aire lliure. És el cas de la sogra de l'Amèlia. La fatiga dels horaris de la fira es feia notar a la família, menjaven a la parada i s'havien d'organitzar la resta per repartir-se les feines. A la parada hi estaven la sogra i l'Amèlia, que ens diu:

“només surto per anar al lavabo. I ella ni lavabo [la sogra]. Ella dos mesos abans de la fira si posem allà a les sis tenia ganes d'orinar no anava, s'aguantava i així anava fent, no anava al lavabo hasta que no venia aquí [...] s'anava aguantant cada dia, s'anava atrassant, atrassant i feia això, no hi anava. Ella no hi havia anat mai, ella no es movia de la parada a casa i de casa a la parada.”

En definitiva qui més qui menys ha fet el que ha pogut. La Pilar diu que ha fet el que ha calgut per poder compaginar la fira amb les obligacions de casa, feina o fills, perquè per a ella la fira ho és tot. També hem vist com s'han produït naixements pocs dies abans i han

¹⁴⁶ Es tracta de la Via San Gregorio Armeno i té tot l'aspecte d'un carrer gremial de l'edat mitjana.

portat els nadons amb pocs dies. El cas de la Pepa és diferent, va tenir el seu fill el dia de desmuntar la parada, el 23 de desembre. També hi hagut defuncions durant la fira, al començament, al mig o al final. Però aquests són casos imprevistos als que ha calgut adoptar mesures improvisades i d'urgència. Els oncles del Diego, l'Antonio i en Francisco, conegut com Cisquillo, també firaires, van morir en període de la fira, un l'any 1995 i l'altre el 2001. L'Antonio amb 73 anys, el dia de Santa Llúcia i el Cisquillo als 65 anys mentre muntava la parada.

Si hi ha hagut esdeveniments programats, com ara casaments, s'ha fet. És el cas del Ricard i l'Àngela que van avançar el seu casament al novembre per poder disposar del dies de fira.

6.10. MODEL TRADICIONAL DE TREBALL ENFRONT NOVES DEMANDES

El funcionament de la fira ha anat evolucionant paral·lelament amb el context social i econòmic que el conforma. Políticament, en els darrers vuitanta anys, s'ha passat per una república, per una dictadura i per una monarquia parlamentària. En aquests vuitanta anys l'economia ha evolucionat des d'una precarietat absoluta de la postguerra al capitalisme salvatge del present.

Tots els canvis afecten, més tard o més d'hora, a unes estructures fixades a la fira, que durant molts anys semblaven inamovibles. També l'afecten els canvis de modes, de gustos, l'aparició de tendències foranes o de nous materials, noves necessitats i amenaces, la globalització, o Internet.

Les imatges que ens venen al cap, llegint les primeres notícies de la fira de l'any 1786, potser s'assemblen molt a les fotografies dels anys 30 del segle XX. L'evolució de la fira en 80 anys és molt superior a la dels primers 150 anys d'existència. Aquesta vitalitat, en els canvis, dificulta l'adaptació d'unes estructures creades en un context social, econòmic i polític molt diferent a l'actual. Tot canvi necessita el seu procés per ser assimilat. Per exemple, els canvis per l'aparició de normatives proteccionistes del medi ambient motivà uns nous costums, fàcilment adquirits perquè el mateix canvi comportava unes solucions. L'aparició de nous materials com el plàstic afectà tan al sector de verd com el de figures, però contràriament al que es podria pensar, l'impacte fou molt superior en el verd que en el de figures. En aquest camp potser la recuperació ha estat només parcial.

El que si sembla és que darrerament ja no hi ha adaptació ni regeneració, si més no dins el model tradicional de la fira. Dit d'una altra manera, la desaparició d'un tipus de firaire proper a l'arquetipus, provoca l'augment de parades clonades, l'homogeneïtzació de la fira i la pèrdua dels valors tradicionals. Si a tots aquests canvis hi afegim l'augment de

les exigències fiscals i tributàries, la manca de mesures proteccionistes vers un sector especialment desprotegit, com és el dels artesans i una desorientació dins les organitzacions afectades, podrem entendre la situació present i les queixes d'alguns dels informants.

El Vicenç i la Mercè manifesten que no poden fer compatible l'encariment de la vida i els tributs, amb els pocs beneficis que n'obtenen si a més a més els retallen de la jubilació. L'Estrella també creu que l'encariment fa que firaires d'edat avançada ho hagin de deixar perquè no poden cobrir despeses. El Jesús pensa igual i destaca que les característiques de la fira no faciliten la continuïtat de les persones d'edat avançada. El Gerard apunta en aquesta direcció i relaciona el fet de les múltiples baixes d'aquests anys de crisi, a la disminució dels guanys econòmics; però també creu que pot coincidir amb l'envelliment d'una generació i la manca de relleu generacional, ja que pels canvis socials i laborals i el desgast i desproporció que implica de costos *versus* beneficis no correspon a les expectatives de les generacions joves actuals.

Aquest envelliment fa que molts firaires continuïn perquè tenen el suport familiar, sobretot a l'hora de muntar / desmuntar i trasllat de la parada. L'Isidre no se n'amaga i manifesta obertament que si no fos pels fills, ell no podria: "el sistema de parades i d'organització no facilita la continuïtat a gent gran sense ajuda externa." Aquest fet també el reconeix el Gerard, que és jove, però diu que si no estàs acostumat a fer aquest tipus de feina quedes baldat. L'Aurora té l'ajuda de la seva filla durant tota la fira, que és titular de la parada del costat. Però aquesta, també és els seus ulls i les seves orelles en les assemblees i en els tràmits burocràtics. A més a més, ambdues, disposen de la col·laboració de fills, néts i gendres en el moment de muntar i desmuntar. Fins i tot a l'hora de muntar, des de fa anys, hi va l'Albert, un amic.

Malgrat tot, els ajuts i esforços no sempre són suficients. És el cas del David, que després de més de 40 anys anant a la fira, primer els seus pares i després ell, ho ha hagut de deixar per incompatibilitats laborals. Es tractava d'un dels pocs tallers artesans en que encara es feien les figures de pessebre:

"A la fira cada vegada estan apretant més amb el tema legal i hisenda, l'Ajuntament, la Seguretat Social, tot, i jo que haig de fer? si haig de posar una persona al dematí que porti la parada i jo haig d'anar-hi a la tarda, primera que vai de cul i segona que el benefici que puc tenir se mel 'emporten. Per lo tant, treballar per pagar, escolta [...] Es que és un conjunt de coses. Això de la fira sempre ha sigut un negoci familiar, que al matí estava la mare, a la tarda estava el pare, jo baixava a ajudar-los un rato. Quan jo estava, el meu pare se n'anava a baix al bar a fer un cafè, tornava, anava a xerrar amb un,

descances una miqueta. Ara no. Jo ara siestic a la fira i baixa el meu fill que ara té disset anys i es queda un ratet allà, i en aquell moment passa l'inspector, me la carrego [...] si hagués de viure d'això que no tingués res més mira, farem lo que sigui, no és el cas, per tant, sentin-t'ho molt fins aquí hem arribat.”

Encara que es permeti o es faciliti el traspàs o canvi de nom, com vèiem en el capítol 6.7, no significa que hi hagi paral·lelament un traspàs de coneixements. La realitat és l'existència de petits tallers familiars que han funcionat sense aprenents, que només s'han nodrit del treball de fills. D'altres que no han tingut fills i no existeix possibilitat material de continuació. I un tercer supòsit molt freqüent és el cas de descendents d'artesans que feien figuretes de fang o cases i elements de suro que, per circumstàncies diverses, han preferit passar-se a la compravenda.

En el capítol anterior s'ha mostrat com la participació a la fira requereix compatibilitzar una sèrie de qüestions com la laboral i la familiar, que no sempre és fàcil, però requereix sacrificis considerables. Si a més a més hi afegim portar una doble jornada laboral, per poder elaborar un producte propi, durant la resta de l'any, és fàcil d'entendre que les noves generacions es busquin els ingressos econòmics per una altra banda. Si una de les crisis cíclica els afecta i consideren la fira com una possible sortida, es buscaran la vida per comprar a majoristes. Díficilment es plantejaran un model de vida semblant als pares o als avis.

La tendència actual és la professionalització de la fira, però en un sentit comercial i productiu. És a dir, la normativa permet la contractació de personal. Això afavoreix les grans empreses o majoristes com els Puig, en detriment dels petits artesans de tota la vida. Sempre hi ha hagut majoristes a la fira, diuen; però el que ha canviat són els sistemes de producció, la seriació i la fabricació en plàstics i els llocs de producció. Podem considerar els Riera o els Gòdia com a majoristes, que podies trobar figures d'ells en moltíssimes parades i, a més a més, ells en regentaven més de dues i de tres. Però si els comparem amb els actuals, els Puig o els Oliver, el que canvia són els sistemes de fabricació. En Gòdia i en Riera, tenien el taller a Barcelona, on hi treballaven aprenents o ajudants i també externalitzaven feines. Feien figures de pessebre de fang a partir de motllos de guix, la majoria de cara i creu. Tot el procés era artesanal. Durant la fira instal·laven parades on venien directament el seu producte i, alhora, el comercialitzaven a altres famílies que també venien a la fira.

Actualment encara coexisteixen, a la fira diferents realitats. Una de les principals paradoxes és la convivència de dos models gairebé oposats; els que es dediquen tot l'any a la mateixa activitat, ja sigui del sector d'artesans com el de pessebres o verd, envers els

que s'hi ha dedicat tota la vida com un complement econòmic, per tradició familiar. En aquest sentit la visió del Ramon és la tendència que es va imposant i la que acabarà amb la fira tradicional:

“Som professionals, paguem els nostres impostos, paguem tot. Cada cop s'adelanta una mica més el Nadal, sinó ho veus al Corte Inglés [...] hi ha molta gent de verd i alguns de pessebre és gent molt gran, que no viu d'això i que venen allí a passar, a fer la tradició. Si no venen gaire bueno, li trenca la monotonia de l'any, saps? Se troben amb l'altre, prenen el cafè, i per ells és com si fos un extra de l'any. I amb deu dies o quinze dies ja en tindrien prou. Però això no és; avui la vida te la tens que treballar.”

El model del Jaume, que era el majoritari, és el que desapareix. S'ho fa tot sol, perquè la dona treballa i no el pot ajudar. Els canvis socials i legislatius poden afectar negativament a negocis familiars temporals com aquests, perquè en moments puntuals que es necessita una ajuda de cara al públic, com poden ser els caps de setmana, és insostenible econòmicament haver d'assegurar la dona o el fill. La Pilar diu que ho ha fet tot per poder estar a la fira, però que si hagués començar ara, no ho faria, que cada cop és més complicat i l'Ajuntament demana molts papers, els autònoms, treballadors assegurats, etc.

Des que vaig començar les entrevistes, el 2012 fins la Fira del 2015, han plegat, del meu grup d'informants, set parades, quatre del sector de figures i tres del sector de verd.

6.11. LA FAMÍLIA DE LA FIRA; ENTRE L'ANHEL I LA REALITAT.

Un cop comença la fira, sigui més aviat o més tard, s'inicia el període pel qual moltes famílies han dedicat bona part de l'any. Tots els processos planificats durant mesos i que he anat explicant, dins cada espai privat, a les cases, i en l'espai de les organitzacions, reunions de junta i assemblees, esclaten a l'escenari públic, que és ni més ni menys que la celebració de la fira, a l'avinguda de la Catedral. És l'únic moment de tot l'any on es troben reunits tots els firaires, perquè a les assemblees no hi assisteixen mai tots, i a més, són breus moments planificats amb objectius molt puntuals, on no hi ha gairebé espai per a la comunicació.

En aquest escenari públic (Taylor i Bogdan;1992) hi conflueixen els anhels i les esperances dipositades durant tot un any per tal d'assolir uns objectius econòmics concrets, d'un munt d'individualitats. Aquest tot compacte i homogeni, vist des de fora, aquesta entitat anomenada Fira de Santa Llúcia, en realitat és la suma de petites partícules a les que els interessa que aquest tot rutlli perquè ells també puguin reeixir.

Però ja hem vist com sovint apareixen interessos contraposats que provoquen tensions. El contrari, d'altra banda, seria una anomalia. N'hem vist alguns d'aquests conflictes i els hem analitzats i en veure'm més. Però tot i les diferències i picabaralles l'Isidre pensa que la fira de Santa Llúcia és una família: "La fira, lo que té de bonic per a mi, que soc molt de tradicions, és que és com una família. Ens coneixem de vista pràcticament tots." Aquesta visió de la fira com una família és compartida per molts altres firaires? És una realitat o només un desig? Sempre ha estat igual?

El cert és que la majoria pensen que aquest sentiment s'ha perdut i parlen del passat amb nostàlgia. La Rosa Maria considera que abans la fira era una germanor, i que gràcies a aquell tarannà aconseguiren de l'Ajuntament un tracte especial. Diu que això s'ha perdut per culpa de les darreres juntes i que la mentalitat actual és molt més comercial. Precisa que l'esperit del firaire d'abans era més altruista, que era capaç de compartir i ensenyar i on tothom podia donar un cop de mà.

L'Estrella i l'Eva, pensen de la mateixa manera, que la fira ha perdut el caràcter familiar que tenia, que abans eren una pinya i ara hi ha més enveges. En Felipe declara que "a mi m'agradava molt més la d'abans que no la d'ara. Abans érem com una germanor, tots se coneixien, [...] Jo la recordo molt més maca, vaja, més típica, més tradicional."

El Diego també troba que la fira de Santa Llúcia ha canviat molt. Veu els canvis amb nostàlgia, tot i les dificultats i penúries que ell mateix reconeix que passaven; li sembla que tot lo anterior era millor, fruit de la distorsió que provoca sovint el pas del temps. El Diego, com altres també ens ha dit que abans eren una família "ara ha canviat, a lo millor es guanyaran més peles però la fira d'abans era més bonica que la d'ara, per mi, pels records que tinc jo. Havia més companyerisme. No havien enveges, sempre havien els piques no, però es passava molt bé."

Alguns creuen que l'origen d'aquest procés s'ha de buscar en el canvi d'ubicació de la fira. És a dir, quan es deixa el pla de la Catedral i els carrerons del voltant, per agrupar-se a l'avinguda de la Catedral. Aquest parer l'he sentit tan en una firaire del sector d'artesanía com en firaires del sector de figures. L'Elisenda que estava a la plaça Garriga i Bachs creu que abans hi havia més companyerisme i ara tothom va més a la seva. L'Àngela i en Ricard creuen que el caliu s'ha perdut amb el canvi d'ubicació, que quan estaven al pla de la Seu, com que les parades eren tan properes també van sorgir amistats.

L'Albert troba a faltar compromís des del punt de vista dels firaires. Tothom es munta la seva parada i la prepara el millor que creu però aquest punt de vista del millor que creu és diferent segons cadascú: "Hi ha qui té unes parades molt maques i hi ha gent que té unes parades que són tercermundistes." Des de l'Ajuntament i la Junta s'ha intentat marcar uns paràmetres comuns que han provocat diverses reaccions, que potser indicarien que potser si que es tracta d'un grup "familiar" però no sempre ben avingut.

L'Aurora de 74 anys és de les poques o potser l'única que no parla del passat amb nostàlgia. Creu que abans hi havia més dificultats que ara. Que sent i gaudeix amb el caliu humà dels clients veterans, que cada any, passen a saludar-la.

6.11.1. Les relacions entre els diferents sectors

La pertinença dels firaires a un sector, determinat per la normativa, els dota d'una mena de rang identitari i específic enfront els altres sectors. Tot i que com s'ha vist, es tracta de grups poc homogenis. A més, cada sector té els seus representants dins la junta per tal de defensar els interessos propis enfront els interessos dels altres.

L'anàlisi històrica ens ha permès identificar i analitzar l'evolució de cada grup dins el context comú. Hem pogut determinar les problemàtiques específiques i s'han detectat els moments de confluència, fins arribar al moment present. La recent unió dels tres sectors, el darrer ha estat el sector d'artesanía, es va planificar i acordar per tal de ser més forts davant amenaces externes.

Aquesta és una visió generalitzada pel grup, però no compartida per tothom. Encara queden alguns firaires que creuen que el sector d'artesanía no té res a veure amb la fira. El Ramon és dels que consideren que "els artesans porten molta gent que venen a comprar el regal i aprofiten per comprar l'arbre, o el pessebre, o la figura; i al revés, el que ve a buscar l'arbre, o va al centre a veure la fira nadalenca compren els regals, i tot ho fan en el mateix espai". En Ramon pertany al grup d'artesans, però la Mari Carme i el Josep, són del sector de figures i defensen amb fervor l'existència dels tres sectors: figures, verd i artesans: "La fira, sense els tres puntals que són, sense ordre de protagonisme, verd, figura i artesanía, si aquestes tres no van agafats de la mà per molt que es rondini i es discuteixi la fira se'n va a fer punyetes, o sigui han d'estar tots tres units sinó malament rai! Què s'ho mengi qui vulgui, sinó és així."

També es produeixen conflictes entre el sector de verd i el de figures, que venen de desavinences passades, però també fruit dels nous reptes a què està sotmesa la fira. Per un dels informants les tensions existents entre el sector de verd i el sector de figures, s'explica de la següent manera: "són gent que fan lo que els hi dona la gana [vol dir els de

verd], lo que volen. Les parades, jo ja havia lluitat d'unificar parades i que les parades tinguessin una miqueta de bona vista perquè fotia fàstic". Es queixa que hi ha parades de verd que, en contra de la normativa interna, venen coves de suro, pous, figures, ponts i elements d'artesanía. També es queixa de la imatge de moltes parades de verd. Creu que els artesans també han estat problemàtics perquè venien de tot, i sense qualitat. Malgrat que la normativa de la fira parla de la qualitat del producte, "hi ha llei però no es compleix."

En aquest sentit, alguns artesans pensen que no tothom passa per les obligacions que han de passar ells i troben que és discriminatori. El Manuel diu que tots haurien de ser artesans. En Gerard, en canvi, pensa que cada sector hauria de tenir una normativa pròpia.

El Ramon es va presentar a la junta com a representant del sector d'artesanía per treballar plegats, perquè no veia clar totes les tensions que hi havia i creu que els tres sectors es necessiten. Està content amb els resultats aconseguits.

En Lluís diu que són tres realitats diferents i ho diu a la seva manera: "aquí som tres cultures, les figures, tipus *boutique*, aixequen la persiana i ja està tot l'aparador muntat, [...] i nosaltres si venim aquí amb cinquanta peces de lo que sigui, no hi cabem. Mentre tu tinguis aquesta mentalitat [adreçant-se al sector de figures] que nosotros somos los bárbaros del Norte, anirem malament. Llavors els d'artesanía que són els agregats, que van venir els *hippies* d'Eivissa, es van instal·lar per tot el voltant de la Catedral i benvinguts, ara ja està." Tot i així veu molt clar que la fira no es pot entendre, uns sense els altres.

Del sector de figures, m'han dit que els del sector de verd "tenen mania al sector de figures" i que la gent dels pessebres és una cosa, la del verd n'és una altra i la dels altres (artesans) una altra: " Amb els del verd hi ha hagut ganivetades. La gent s'havia barallat amb ganivets, entre ells". Pensa que són fires que no es poden ajuntar. Hi ha problemes en els horaris perquè uns volen plegar abans i els altres començar més tard. La normativa estableix el que pot vendre cada sector i al sector de figures no els permet vendre elements del verd. Però es queixa que hi ha parades del sector verd que venen coves.

Per l'altre Lluís moltes desavinences s'originaren per l'obtenció de parades de forma personal en moments del passat. Creu que cal oblidar els greuges comparatius per tirar endavant, tot i que els beneficiats continuen any rere any, muntant el fruit del privilegi obtingut en temps passat, com un memorial continuo que els altres rememoren a desgrat seu.

Però a banda d'això, darrerament s'hi ha afegit un nou repte, analitzat en l'apartat 6.3, com el canvi de dates en el començament. Aquest ha estat un factor determinant en la

reactivació de tots aquests recels atàvics. En Lluís diu que els interessos del sector de figures és diferent als del sector de verd i que ell ho entén, que potser és l'únic que ho entén. Entén que començar la fira d'hora és un drama pel sector de verd, molt greu. Però també entén l'altra part. Veu que hi ha molta gent que no es dedica a aquesta feina durant tot l'any i allargar la fira suposa uns problemes extres, a nivell burocràtic i també d'aconseguir els dies per estar a la fira. Recrimina que el sector de figures han estat privilegiats molt sovint i no veuen que hagin estat solidaris amb ells i que molta gent del sector de verd encara els hi recrimina un cert egoisme: "Hi ha massa temes no tancats."

Això és un perill perquè ell vol que la fira vagi tota a una. I diu que comencen a haver-hi divisions, i que ja va passar quan ell estava a la junta amb l'Isidre Barceló: "va ser un dels moments més crítics que vam tindre [...] va haver-hi un moment en que l'Isidre feia les coses per al seu gust i ganes. Després l'explicava però ja les donava per fetes, quan jo crec que una junta és per explicar."

6.11.2. Gratificats i damnificats

Aquestes i altres divergències han provocat que hi hagi una sèrie de sentiments ferits i una sensació que existeixen uns privilegiats enfront uns damnificats. Diferències entre sectors, com acabem de veure, però també diferències entre estatus.

El principal bé d'intercanvi ja hem vist que era la concessió de parades, però també l'espai assignat a cada parada i les diferents reubicacions al llarg del temps. Hi ha qui diu que en aquestes ocasions s'ha aprofitat per afavorir interessos particulars de membres de la junta. El Diego confirma que l'espai de les parades dins el conjunt de la fira també ha estat niu de problemes. També es queixa que el sector de verd sempre ha estat més perjudicat i que encara passa ara, perquè el passadís del sector figures és més ample que el del sector verd.

En Lluís, parlant dels canvis que hi ha hagut i de la situació de les parades, que no totes es valoren per igual, diu que ell tenia la millor parada. Ocupava un espai al principi de la del costat del Portal de l'Àngel, en una cantonada amb tres fronts oberts, on paraven directament els cotxes per carregar l'arbre. Quan es van efectuar els darrers canvis d'ubicació, li va tocar a l'altre extrem, davant de l'Hotel Colom, en una època on encara no hi havia ningú al seu davant. L'any que van fer les obres del pàrquing li va tocar la plaça de Ramon Berenguer, i coincideix amb els altres afectats que va ser la pitjor fira de la seva vida. L'any següent encara no havien acabat les obres, però els van situar davant la Catedral en un tancat, que semblaven una reserva d'indis, segons les seves paraules, i que també va ser un desastre.

Hi ha greuges comparatius perquè, malgrat l'existència d'una normativa, que ja és prou laxa, tothom fa el que vol, segons algunes versions. L'Elisenda es queixa de l'incompliment de la normativa d'horaris, i diu que és una manca de respecte vers els altres: "Per respecte al públic si ve algú a comprar-te a les nou de la nit sap que estàs. És molt lleig que es trobin mitja fira tancada". La neteja i la imatge és un altre tema polèmic: "Hi ha uns personatges per allà que de vegades dius collons, i mira que portes anys coneixent-los, però no canvien eh! és que és una mentalitat que jo no acabo d'entendre mai. És que mira que els hi dius arregleu una mica la parada, posa una mica més de llum, posa això, no surtis dos metres a fora el carrer si tens la parada buida al darrera [...] la imatge de la fira... Però allà vas al vespre i fa vergonya. Jo mira, sóc firaire però és una merda. Cada un obre quan vol, fan lo que volen, pleguen també quan els hi dona la gana [...]."

El model de fira, fruit de la normativa i dels canvis socials, provoquen tensions entre un sector més professionalitzat envers els antics firaires artesans, aquells que s'acosten a l'arquetip de firaire. L'argumentació del Ramon posa de manifest una de les contradiccions principals de la fira actual: la professionalització. De les diferents realitats de la fira, una de les principals paradoxes és la convivència de dos models gairebé oposats; els que es dediquen tot l'any a la mateixa activitat, ja sigui del sector d'artesans com el de pessebres o verd, envers els que s'hi ha dedicat tota la vida com un complement econòmic, per tradició familiar: "som professionals, paguem els nostres impostos, paguem tot. Cada cop s'adelanta una mica més el Nadal, [...] hi ha molta gent de verd i alguns de pessebre és gent molt gran, que no viu d'això i que venen allí a passar, a fer la tradició. Si no venen gaire bueno, li trenca la monotonia de l'any, saps? Se troben amb l'altre, prenen el cafè, i per ells és com si fos un extra de l'any. I amb deu dies o quinze dies ja en tindrien prou. Però això no és; avui la vida te la tens que treballar". Aquest tarannà és la tendència predominant i que possiblement marcarà el futur proper de la fira.

6.11.3. Relacions de veïnatge

No totes les relacions entre firaires es produeixen en el marc de les tensions. Les relacions de veïnatge han aportat moments especials i que fan més lleuger passar dotze hores diàries durant gairebé un mes, a l'aire lliure.

1998 Celebració de l'aniversari de la fira.

Foto: Pepa Brasó.

Un dels exemples dels lligams que s'estableixen a la fira, entre els firaires, és la celebració d'un grup, en el que hi participava la

Pepa, que pel dia de Santa Llúcia compartien un pastís on se celebrava l'aniversari de la fira, prenent com a any de fundació el 1786 de la crònica del *Calaix de sastre* del Baró de Maldà. Quan la fira va canviar d'espai i es va desplaçar a l'esplanada actual, va motivar canvis de veïnatge entre firaires i va escapar algunes d'aquestes tradicions espontànies que s'havien anat creant amb el temps. Tot i això la Pepa és de les que creu que el canvi ha servit per millorar.

L'Amanda i el Felipe expliquen que un dia a l'any, quan la fira era a dalt, feien un dinar comunitari per totes les parades del carrer. El Felipe s'encarregava de fer l'escudella, portava el fogó i portava l'olla. Molts carrers quedaven tancats a l'hora de dinar, el darrer dia, i feien un dinar comunitari. Aquesta tradició amb el canvi d'ubicació s'havia anat perdent, però ara es torna a recuperar. Si no es pot fer un dinar, es fa un berenar.

En el dia a dia, trobem el cas de la mare del Jaume, la Margarita i la Vicenta que tenien la parada del costat. Eren tres amigues que cada dia una feia el caldo per les tres i compartien. En algun cas, el veïnatge de les parades entre dues famílies ha propiciat la creació de noves parelles. És el cas dels pares de la Gemma. La besàvia materna i la besàvia paterna tenien les parades una davant de l'altra, quan la fira estava dalt del pla de la Catedral. Es va establir una relació entre les dues famílies que es va materialitzar amb el casament del Ricard i la Maria Àngela. La Gemma és la quarta generació familiar que ven a la fira.

Aquest canvi d'ubicació també ha fet canviar les relacions entre els paradistes: "hi ha gent que durant més de deu, vint anys estaven en el mateix lloc, en el mateix enclavament, i el fet de traslladar una parada a l'altra banda pràcticament de la plaça i una altra a l'altre extrem pues fa que clar, aquestes relacions s'han trencat una mica."

El percentatge de firaires de segona, tercera i quarta generació és força elevat, i a la majoria ja els portaven de ben petits i els desaven en un caixó de cartró amb molsa o en el cistell sota el mostrador. Quant aquests nens i nenes ja es valien per ells mateixos, formaven colles d'amics i campaven per la fira, que es convertia per a ells en el seu pati d'esbarjo. La Maria Aurora recorda passejar per la fira, "jugar per la fira, jugar amb tots els nens que hi havien per allà que érem uns quants i anar creixent amb ells, i de fira en fira anar veient-nos."

6.11.4. Un espai per a la solidaritat

Malgrat les tensions, la confrontació d'interessos, la motivació econòmica, també hi he trobat moments per a la solidaritat, tant a petita escala com a un nivell més general.

En Lluís recorda l'any que es van cremar unes parades. Un incendi intencionat afectà a vint-i-quatre parades, com s'explica en l'apartat 5.6.3. L'actuació dels bombers va evitar que el foc s'estengués a la totalitat de la fira. Una de les parades afectades era la que havien posat unes amigues amb la seva filla per recollir diners per un viatge d'estudis. Amb la solidaritat de molts firaires, es va tornar a aixecar la part cremada i els van obsequiar amb material dels altres firaires. La Carme recorda aquest episodi d'aquesta manera: "Aquella gent es van trobar amb un diumenge que és un dia que treus els diners que no tenien res per vendre i que no tenien ni parada. Llavors els de la junta van recollir uns diners de cada parada, jo els vaig dar un feix de rama, un altre els hi va dar una caixa de molsa i tots van poder vendre."

De fet, a petita escala, són molts els moments d'ajuda mútua que es produeixen a la fira. Ja sigui entre venedor i client o entre companys firaires. El Pere recorda una anècdota de quan era un crió; que es va aturar davant la parada del Lluís Carratalà, però no en tenia prou per emportar-se la figura que li agradava; valia dues pessetes. Al veure que no hi arribava li va proposar, que li guardés la figura i que cada cop portaria cinquanta cèntims fins aconseguir les dues pessetes abans d'acabar la fira. En Lluís Carratalà li va acceptar els cinquanta cèntims però li va dir que agafés la figura i que no calia que en portés més, que ja estaven en paus. La Rosa Maria m'explica un cas molt semblant que ella va viure amb un nen, però creu que és difícil de trobar avui en dia, aquests tipus de detalls.

Entre firaires ja s'ha explicat abans el cas de la Rosa i el David i com els va ajudar un company guiant-los i adreçant-los als llocs indicats. Molts firaires tenen sort del veí, que en moments puntuals els vigilen la parada i si han de fer una venda per ells els la fan. De vegades és simplement vigilar a l'hora d'anar a dinar, ja que la majoria posen un plàstic al frontal de la parada, per no haver de baixar i pujar la porta de fusta. Així quan uns tornen de dinar els altres hi van.

Aquesta solidaritat també es manifesta amb entitats locals. És com una mena de tradició que a la fira sempre hi hagi una parada d'una entitat sense afany de lucre destinada a diferents tipus de necessitats. Actualment i des de fa uns quants anys es tracta de la Fundació Aspanias.¹⁴⁷ Venen coves i portals fets de suro pels seus membres. Moltes

¹⁴⁷ Es defineixen com una organització independent, apolítica, aconfesional i solidària amb la diversitat funcional. Treballen des de fa més de 50 anys per la dignitat de les persones que tenen altres capacitats. La seva missió és millorar la qualitat de vida de les persones amb discapacitat intel·lectual o amb trastorns de desenvolupament i dels seus familiars a Catalunya, així com facilitar una atenció integral personalitzada, afavorint la seva inclusió i participació social. www.aspanias.org [consulta: 17 de febrero de 2017]

altres entitats de la ciutat i de fora han pogut tenir una parada per recaptar fons per les seves activitats.

En altres moments hi ha hagut una implicació directa de l'associació del moment:

“Un Belén para los asilados de Nuestra Señora de Port. En estos días en que todos los niños barceloneses colman sus ilusiones montando el tradicional belén en su propio hogar, es deber de cristianos acordarse de aquellas criaturas ausentes del calor de sus familiares. Para que esos niños tengan también opción a realizar su “pesebre”, los feriantes de artículos para belenes han tenido un gesto que no puede pasar inadvertido, haciendo entrega al alcalde de todos los elementos para la instalación de un Nacimiento prácticamente concebido, para que sea destinado a los niños albergados en el Asilo de Nuestra Señora de Port.”¹⁴⁸

O el cas dels alumnes del taller escola Sant Josep de Calassanç per adolescents discapacitats, abans de ser Fundació Aspanias:

“Un éxito tienen en su haber los promotores de tal obra y los acogidos. Consiste en que los jóvenes han venido laborando sobre el tema navideño. Hasta ahora llevan confeccionados más de 200 belenes que serán puestos a la venta en la exposición, de pesebres de la Feria de Santa Lucia, el próximo día 13 del mes en curso. Serán expuestos en la calle del Obispo Irurita y la plaza de Garriga Bachs En el puesto de venta rezará el siguiente slogan. «Comprar uno de estos belenes es celebrar dos veces la Navidad ». Se pretende con tal acción hacer un llamamiento a los industriales para que vean los trabajos que son capaces de realizar estos jóvenes y de esta forma se decidan a confiarles ocupaciones sencillas en sus empresas.”¹⁴⁹

Una altra iniciativa solidària desenvolupada en el marc de la fira de Santa Llúcia és la de la ONG Cesal i l'entitat cultural Charles Péguy amb la parròquia de Sant Agustí. A causa del conflicte entre palestins i israelians, l'any 2002, les famílies d'artesans que viuen de la venda de pessebres als turistes, estaven en una situació dramàtica perquè no els podien comercialitzar per l'absència de pelegrins i turistes (Castells, 2002):

“La ONG Cesal ha comprado numerosas figuras –la Sagrada Familia, pastores, reyes magos, corderos, camellos, etcétera– y las venderá en un puesto en la feria barcelonesa a partir del 30 de noviembre y hasta el 24 de diciembre. “Lo más importante es que gracias a todas las colaboraciones recibidas se ha podido costear la infraestructura y las 500 familias podrán recibir todo el dinero que se consiga de la venta de las piezas.”

¹⁴⁸ *El Correo Catalán* del 20 de diciembre de 1952, p. 2.

¹⁴⁹ *La Vanguardia* del 4 de diciembre de 1965, p. 37.

La fira no deixa de ser el reflex d'una realitat global en un espai i un temps concret. En aquest espai també hi ha lloc per la solidaritat. Potser d'una forma més quotidiana, més natural, a la distància curta, i, sobretot, quan es baixa la guàrdia i no s'està a la defensiva.

7. DIADA DE LES TRADICIONS I ELS COSTUMS NADALENCS A CATALUNYA

La Diada de les tradicions i els costums nadalencs a Catalunya és un projecte que s'inicia l'any 1994. L'any 1992 es produeix un canvi de Junta dins el que llavors es coneixia com a Entitat Professional de Firaires d'Objectes per a Pessebres. El nou president, Isidre Barceló en la salutació del prospecte de mà (1994) explica que l'objectiu d'aquesta Diada no és cap altre que poder donar informació sobre les arrels del Nadal tant en l'aspecte religiós com en el culinari i el festiu. Per la nova junta "era una fita que ja feia temps que teníem en projecte."

Bàsicament es tracta d'una jornada festiva, concentrada el dia de Santa Llúcia, 13 de desembre, o el dia més proper, segons conveniències diverses. Les activitats es programaven en funció dels objectius plantejats. Segons Bernadàs (2013) "La voluntat d'ensenyar a tots els conciutadans com es podia conèixer la cultura tradicional relacionada amb el món del comerç, va ser pionera a la nostra ciutat." L'eix central o el pal de paller d'aquestes diades va ser des del principi el Tió; la tradició de fer cagar el Tió. En aquella època era una tradició poc coneguda i en vies de recuperació. L'any 1993 es va fer un Tió gegant de vuit metres, patrocinat per *Galerias Preciados*.

La primera Diada es va fer el 12 de desembre de 1994, des de les 9 del matí fins a les 21 h. El programa consistia en un cercavila de grallers, bastoners, capgrossos i carassa per tota la fira, una popular "cagada" del Tió, una degustació de torró i cava típics de Catalunya. El 17 de desembre es va fer un concert de nades al pati de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a càrrec de diferents cors adscrits a la Federació Catalana d'Entitats Corals.

Des del primer moment es va editar un llibret que feia de programa i de difusor dels costums i tradicions nadalencs de Catalunya. La segona edició s'amplia amb la publicació de textos de *El Pessebre* de Joan Amades, gràcies a la complicitat i a la col·laboració dels hereus de Joan Amades, que van cedir els drets de publicació.

Des de la segona edició (any 1995), l'organització recau en Taller de Cultura. Són ells els que l'any 93 i 94 havien organitzat el Tió de *Galerias Preciados*. L'Ajuntament, coneixedor de les dues realitats que havien conviscut en paral·lel, l'any 1994, posa en contacte les dues entitats. A partir d'aquest moment la col·laboració ha estat continuada.

7.1. UN PROCÉS DE CONSOLIDACIÓ SOSTENIBLE

La programació d'activitats s'ha hagut d'adaptar a la realitat pressupostària, però ha mantingut un creixement ponderat. En bona mesura gràcies a la participació de grups i entitats vinculats amb la cultura popular.

Tant el Tió com la Carassa van estendre la seva participació més enllà de la Diada, per actuar en més ocasions. El Nadal de 2015, el Tió va cagar cada dia des del 28 de novembre fins el 16 de desembre. La Carassa es va passejar pels passadissos de la fira, durant el Nadal de 2015, els dies 28 i 29 de novembre i 12, 13, 19 i 20 de desembre.¹⁵⁰

Fer cagar el tió, activitat adreçada als infants. Foto: Taller de Cultura, 2012.

El matí de la Diada, el protagonisme és pel Tió popular. La tarda es reserva per les actuacions dels diferents grups i entitats, i per l'acte protocol·lari de lliurement del guardó al Firaire d'Honor. Aquest, acostuma ha estat presidit pel representant de l'Ajuntament de Barcelona, que acostuma a ser el Regidor del Districte, i pel President de l'Associació Fira de Santa Llúcia.

L'Esbart Català de Dansaires ha actuat en totes les edicions, posant en escena les seves recreacions dansaires, fruit d'un intens treball de recerca etnogràfica (Garrich, M; 2013). Un altre dels components que no falta, des de la tercera edició és la companyia de

¹⁵⁰ Ens trobem en ple procés de recuperació de festes i tradicions. Per fer-ho es treuen dels seus espais específics (llar, temple, processons...) i es porten al carrer per fer-les més populars. En aquest cas fer cagar el tió, o la carassa, entre d'altres.

titelles Sebastià Vergès. En aquests més de 20 anys, s'ha pogut comptar a més, amb molts altres artistes. Són els casos de les cantades de corals com la de l'Escola de Músics IJPC del Raval; dels treballadors de TMB; del Cor del Club Super 3 o dels Pastorets d'Olesa de Montserrat; i d'autors com la Teresa Clota que van aportar projectes teatrals relacionats amb el Nadal.

Cal afegir una sèrie d'activitats paral·lels semblants a les que hem trobat referenciades bibliogràficament durant els anys 40 i 50 del segle passat. Malauradament, cap d'aquestes s'han consolidat. Parlem del Concurs de Pessebres per a les escoles del districte de Ciutat Vella, que s'ha fet durant quatre edicions, en què cada escola del districte, realitzava un pessebre que s'exposava al públic en el pati del Museu Marès, per tal que tothom, mitjançant una votació popular, escollís el que més els agradava. Al costat dels pessebres de les escoles, els firaires de Santa Llúcia feien una exposició de peces úniques, que era una mostra del treball que desenvolupen els firaires al llarg de l'any.

Un acte amb molt de sentit fou, l'any 2002, amb l'homenatge a la Carme Navarro Rueda, firaire centenària del sector de verd. El programa infantil de Catalunya Cultura: Patim, Patam, Patum, va transmetre, el dia de la Diada, en directe. Gràcies a una col·laboració amb el Departament de Cultura de la Generalitat es van repartir nou facsímils de nades de l'Arxiu Joan Amades, que estaven exposats al Palau Moja.

7.2. FIRAIRES D'HONOR

La segona edició també va encetar una activitat que ha esdevingut un dels actes més importants de la Diada: l'elecció del Firaire d'Honor. Aquesta distinció hauria de recaure en un personatge o entitat promotora en un sentit o altre de la Fira de Santa Llúcia. Si més no en teoria. El primer que va tenir l'honor va ser Pasqual Maragall, llavors alcalde de Barcelona.

Durant tots aquests anys han estat firaires d'honor una llarga representació de personatges relacionats amb la cultura, l'espectacle o l'esport català; però també institucions de caràcter social o cultural. Podem trobar professionals de la comunicació com Mari Pau Huguet, l'Andreu Buenafuente i l'equip del Terrat o en Toni Clapés. Un dels sectors amb més representació és el del teatre amb personalitats com Joan Pera, un client fix de les parades de la fira, Paco Moran, Merche Mar, vedette del Molino, el grup de La Cubana, Miquel Gila, font d'inspiració i admiració de molts humoristes com el propi Andreu Buenafuente i l'actor Jordi Martínez.

Relació dels firaires d'honor guardonats

1995	Il·lustríssim senyor Pasqual Maragall, alcalde de Barcelona
1996	Arca de Noé, societat cultural – humorística fundada l'any 1927 per Santiago Rusiñol
1997	Andreu Buenafuente i l'equip del Terrat
1998	Mari Pau Huguet, periodista i presentadora de TV3
1999	L'humorista Miquel Gila
2000	Merche Mar, vedette del Molino
2001	Judit Mascó, model
2002	Paco Moran i Joan Pera, actors
2003	Nina Agustí, cantant
2004	Asha Miró, escriptora
2005	Grup de teatre La Cubana
2006	Toni Clapés, periodista
2007	Lucrecia, cantant
2008	Raimón, cantant
2009	Jordi Martrínez, actor
2010	Oscar Nebreda, dibuixant
2011	Enric Massip, jugador d'handbol del Barça
2012	Associació de Pessebristes de Barcelona
2013	Esbart Català de Dansaires
2014	Jordi Basté, periodista i La Carassa de Barcelona
2015	Companyia de teatre Dagoll Dagom
2016	Patricia Gabancho, periodista i escriptora

Raimón, Lucrecia i Nina aporten la quota musical dins aquest grup i l'esportiva és per a l'Enric Massip, quan era jugador d'handbol del FC Barcelona. També han compartit premi la model Judith Mascó; o el dibuixant Oscar Nebreda, conegut per les seves col·laboracions a la revista *Jueves* o a TV3; o l'escriptora Asha Miró.

En altres ocasions s'han nomenat entitats en lloc de personalitats, són els casos de l'any 1996 quan es concedí el

Raimon, firaire d'honor 2008. Foto: Taller de Cultura.

guardó a l'entitat barcelonina de l'Arca de Noé o l'any 2012, a l'Associació de Pessebristes de Barcelona, dins els actes de celebració del 150 aniversari de l'associacionisme pessebrístic, ja que Barcelona fou la pionera mundial d'aquest tipus d'entitat (Bernadàs, A; Montlló, J.; 2013).

L'elecció es fa entre la junta de l'Associació i el Taller de Cultura, però els criteris, a vegades, no semblen gaire fonamentats. Aquell principi en que es demanava certa vinculació entre el premiat i la fira, no sempre queda clar. El que sí s'ha buscat és un ressò mediàtic que no sempre s'ha aconseguit, o no s'ha aconseguit en la mesura desitjada. Aquesta hauria estat una eina molt bona per valoritzar la continuïtat d'algunes famílies de firaires, amb tres, quatre o cinc generacions dedicades a la fira. L'homenatge a la Carme Navarro, hauria pogut ser el punt d'inflexió. Hauria estat l'excusa perfecta per fer una petita entrevista, amb un treball complementari de recerca documental. S'hauria pogut completar editant aquest recull en el llibret o diari de l'any següent.

7.3. EL DIARI DE LA FIRA

Durant les 11 primeres edicions es va publicar un catàleg o llibret amb textos relacionats amb les tradicions i els costums nadalencs. Com ja s'ha dit, a partir de la segona edició, es van publicar textos de Joan Amades. L'any 2003 es va publicar el recull de tots els textos editats durant les 10 primeres edicions.

A partir de l'any 2005 es deixa d'editar per manca de pressupost, perquè a partir d'aquesta data se'ls demana dos mil euros per drets de reproducció dels textos de Joan Amades. La sorpresa i la manca de pressupost suficient, deixa sense capacitat de reacció als organitzadors. Aquest estadi es manté fins l'any 2013, que amb l'excusa de celebrar el 20e aniversari de la Diada i, amb noves estratègies comercials, s'edita un diari commemoratiu. Les noves fórmules de patrocini i l'acceptació d'aquest nou diari entre el públic i els firaires motiva la seva continuïtat fins el present.

Aquesta edició especial serveix per fer un memoràndum dels vint anys de Diada i retre homenatge a les entitats que desinteressadament hi han participat: l'Esbart Català de Dansaires, el cor del Club Escandinau, el grup Repúbli-k de l'Avern, la Carassa o les entitats aplegades a la Casa dels Entremesos. També serveix de plataforma per explicar el projecte de la present tesi doctoral al gran públic, però sobretot als firaires.

El format varia l'any 2014 i sembla que s'estabilitza pel 2015 i 2016, amb un estil de revista DINA-4, tot i els problemes pressupostaris que s'arrossegueu. El que també varia molt entre la primera etapa i la nova són els continguts. Les pàgines de publicitat augmenten considerablement, però la resta serveix per parlar, sobretot, de la fira, de la

Diada i de les tradicions que les han acompanyat tots aquests anys. A partir d'ara els textos són inèdits i encarregats a especialistes. Es van consolidant seccions fixes, com *Històries de la fira*, fruit de les entrevistes utilitzades per aquest treball; o la *Crònica gràfica de la fira*. Entre altres hi han col·laborat Isabel Banal i Josep Mañà, professors de l'Escola Massana; Josep Fornés, director del Museu Etnològic de Barcelona; Josefina Roma, antropòloga; i Ramona Violant, etnògrafa i filla de Ramon Violant.

7.4. LA PROMOCIÓ ECONÒMICA DE LA DIADA.

El patrocini sempre ha estat el principal motiu perquè el desenvolupament d'aquesta Diada no s'hagi correspost amb la dimensió de la fira. Des d'un primer moment s'ha comptat amb el suport d'espònsors privats. L'aportació de l'Ajuntament ha estat sovint molt simbòlica. Fins i tot, el director de l'entitat Taller de Cultura, que n'és el responsable de l'organització, m'ha assegurat que un any ho va pagar de la butxaca perquè sinó no s'hauria pogut celebrar la Diada. Justament quan els van demanar dos mil euros en concepte de drets pels textos de l'Amades, es va haver de renunciar al llibret de suport. El model actual que permet editar el diari és de cost zero però cal conviure amb una infinitat de pàgines d'anuncis, on costa trobar els articles de contingut.

Una col·laboració que ha estat fonamental pel desenvolupament de la Fira i per la campanya de promoció que implicava, ha estat la del diari El Mundo i la del diari Avui. Tant des de Taller de Cultura com des de l'Associació Fira de Santa Llúcia, coincideixen amb un increment de l'ajut econòmic i de promoció per part municipal: "En els darrers anys hem comptat amb la valuosa col·laboració de la Direcció de Comerç i del Districte de Ciutat Vella de l'Ajuntament de Barcelona" (Bernadàs, A.; 2013).

7.5. PER UN ENCAIX MILLOR ENTRE DIADA I FIRA

La voluntat de vincular la fira de Santa Llúcia amb les tradicions i els costums nadalencs de Catalunya no és només una bona idea, sinó que el contrari semblaria una evident contradicció. La Fira de Santa Llúcia com a fira estacional està vinculada a les festes de les que n'és una de les portes d'entrada: el Nadal.

La dinamització d'un espai o esdeveniment com la fira a partir d'activitats culturals en reforça les sinèrgies internes i n'atrau d'externes. El component cultural i de divulgació de les pròpies tradicions que es vol transmetre és un valor afegit que es retro alimenta. Potser caldria fer un replantejament d'objectius amb tots els actors involucrats per dissenyar polítiques de promoció i difusió que en milloressin els resultats. D'entrada si més no, caldria endegar algun mecanisme d'avaluació, que no s'ha fet mai. Així, es veuria on i perquè falla, si és que falla i per on es pot millorar.

La realitat és que visualment, des del punt de vista del ciutadà que es passeja per Barcelona el dia de la Diada, difícilment veurà una connexió física entre les dues realitats: la Diada i la Fira. La primera fins fa ben poc, situada en un raconet de la plaça Nova, amb tot el públic d'esquena a la fira. Aquest darrer any, l'entarimat s'ha apropat més i s'ha establert en el pla de la Seu. Just a l'emplaçament clàssic de les parades de figures durant més de 200 anys. Només la Carassa es barreja dins l'espai de la fira, passejant pels diferents passadissos. Tot i que sovint sembla que no acabi d'agradar a alguns firaires.

La concentració de les activitats en una tarda tampoc afavoreix la relació del públic amb la fira. No és freqüent veure les famílies després de les actuacions infantils, per posar un exemple, circular per les parades.

Començar una actuació a dos quarts de nou del vespre, quan la majoria de firaires ja estan pensant en tancar la paradeta, després de deu hores a la intempèrie, tampoc sembla la millor manera d'implementar llaços entre firaires i públic de la Diada. Quan s'ha acabat la darrera actuació potser encara queda alguna parada oberta, però és perquè incompleix la normativa d'horaris.

8. ÒRGANS DE GOVERN DE LA FIRA

Dins la selecció d'escenaris, que defineixen Taylor i Bogdan (1992, p.36), el que s'analitza en aquest capítol, és el de les organitzacions. Ha estat la part del treball de camp més àrdua i amb menys transparència de tot el conjunt; sobretot, però no exclusivament, per part de l'Ajuntament. Les dues organitzacions directament afectades en aquesta recerca són l'Associació Fira de Santa Llúcia i l'Ajuntament de Barcelona, en concret el Districte de Ciutat Vella.

La fira, de fet, és el resultat de l'entesa entre ambdues institucions. Els acords, les tensions, i les voluntats són el motor que determina la direcció cap on es va. Si ambdós empenyen en una mateixa direcció no obtindrà el mateix resultat que si empenyen en sentit contrari.

L'accés a aquestes organitzacions s'ha fet sol·licitant el permís dels responsables, que Taylor i Bogdan (1992) denominen porters. En un escenari ideal el porter s'ha de convèncer que l'estudi no suposa una amenaça per l'organització. Un escenari ideal és aquell en el que s'obté fàcil accés i s'estableix una bona relació amb els informants. En l'escenari de les organitzacions no sempre ha estat fàcil i potser és perquè el porter depenia de porters a l'ombra, en el cas de l'Associació. I en el cas de l'Ajuntament, perquè el propi tarannà de l'administració està estructurada per posar obstacles. Veiem-m 'ho amb deteniment.

8.1. L'ASSOCIACIÓ FIRA DE SANTA LLÚCIA

La Junta de l'Associació Fira de Santa Llúcia, l'any 2012,¹⁵¹ estava presidida per l'Albert Deulofeu, en Lluís Crugeira de tresorer, la Mercè Serra de secretària, en Lluís Mestre era el vocal representant de verd, en Ramon Alemany i la Montserrat Muñoz eren els vocals representants dels artesans i la Montserrat Bonet la vocal representant de figures. Són escollits en assemblea l'any 2009,¹⁵² substituïnt la junta presidida per l'Isidre Barceló. L'any 2013 es tornen a presentar i són escollits de nou perquè no hi ha candidatures alternatives.

El porter, en aquest cas, fou l'Albert Deulofeu, com ja comento en el capítol de metodologia, i vaig poder assistir a les assemblees entre 2012 i 2014, moment en que part de la junta, segons el president, se sent incòmoda amb la meua presència i poso punt i final a aquest apartat del treball de camp. Anteriorment, prèvia sol·licitud oficial, vaig poder consultar les actes de les juntes entre 2002 i 2012. Abans de fer una anàlisi del paper de la

¹⁵¹ Data de començament del present treball.

¹⁵² 5 de març de 2009, amb l'única variació de la Dolors Just en el lloc de Montserrat Muñoz.

junta en el present, de valorar les problemàtiques i les oportunitats, o d'avaluar les relacions amb l'ajuntament i amb els altres firaires, fem un petit repàs històric de l'entitat.

8.1.1. Intent de reconstrucció de les juntes anteriors

Fer una síntesi històrica de l'Associació ha estat una tasca complexa de realitzar a causa de la poca documentació existent. Tot el que he pogut recopilar s'ha tret d'algunes, poquíssimes, referències indirectes dels diaris, alguns documents dels informants i la memòria oral, sovint imprecisa.

Als anys trenta del segle XX, durant la República, l'entitat es deia Associació de Venedors d'Objectes per a pessebres. L'any 1933 instal·len un pessebre a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.¹⁵³ En Lluís Boix m'explica que el seu pare era el tresorer de la junta del Taulé.¹⁵⁴ Altres noms que recorda són Pau Voltas Musté, i un tal Semis (Emili?). Explica que funcionaven d'una manera molt primitiva:

“Els que la dirigien, com el meu pare, eren obrers, sense gaires coneixements i actuaven amb més bona fe que eficàcia. Tinc present, per haver-hi anat més d'un cop amb el meu pare, un local on es trobaven al Carrer del Carme, al Raval, bastant a prop de la Catedral. Aquella junta va llogar el primer vigilant de nit.”

Tot i així, he pogut esbrinar gràcies a un rebut facilitat per la família Marinello, que a l'any 1935 l'Associació tenia una “guarderia” per a les parades dels firaires i on també hi podien desar material. Els anys 1935 i 1936, el president era en Sebastià Taulé Tomàs, el secretari en Pau Voltas Musté, el tresorer o comptador l'Eliodor Capell i el caixer en Leopold Resino. L'adreça social era al carrer Sant Felip Neri, 2.¹⁵⁵ En l'assemblea del 1936, s'hauria renovat la junta i el reglament, però l'aparició del cop d'Estat militar i la Guerra Civil ho paralitza tot. El dia 22 de novembre de 1936 es convoca una reunió urgent a la seu dels Cors d'en Clavé (Carrer Sant Pau, 83) “per a ésser de gran importància per a la marxa de la nostra Associació”. La fira no es tornaria a celebrar fins l'any 1939. Llavors ja passa a nomenar-se *Asociación de vendedores de objetos para belenes*.¹⁵⁶ Gràcies a Miguel del Puerto (1941) sabem que en aquesta època continuava de president en Sebastià Taulé i que hi havia 700 socis; però a la fira de 1941 hi havia 300 parades. En Taulé acabava de guanyar el premi del concurs que es feia entre firaires. També sabem

¹⁵³ *Flama*, 147 del 22 de desembre de 1933, pp. 2.

¹⁵⁴ Un rebut de l'any 1934 signat per ell ho confirma. L'any 1935 el tresorer seria el senyor Capell.

¹⁵⁵ Convocatòria de l'Assemblea General del 27 de febrer de 1936.

¹⁵⁶ Hem vist un rebut d'aquest any signat pel tresorer señor Capell. Maria Albas paga per la quota, dues parades i la llum un total d'11 pessetes.

que el caixer era en Capell i que tenien un consiliari, mossèn Pedro Roca Alsinella. Ens consta que als anys 1942 i 1943 repetirien el concurs.

No sabem fins quan va durar o que va passar però en Lluís Mestre recorda que la seva mare li deia que els anys 40 i 50 hi havia un buit de govern:

“quan la meva mare, no hi havia President. No hi havia ningú que governés res. Anaves a l’Ajuntament, que si anaves a la una i mitja ja havies perdut el puesto, pagaves les dotze o quinze pessetes et donaven el tiquet i ja està. Després va venir l’etapa del senyor Servet.”

Ja hem vist que no és així, però en sabem ben poca cosa més, fins l’any 1955 gràcies a una notícia de la premsa sabem que es crea un gremi d’artesans especialitzats en pessebres:

“En vísperas de las fiestas navideñas, que se anuncian por signos distintos en la Ciudad, se ha constituido en Barcelona el Gremio Artesano de Escultores de Figuras de Belén y Accesorios para Nacimientos, que agrupará dentro de la Obra Sindical “Artesanía” a cuantos artesanos dediquen su trabajo a las distintas manifestaciones artísticas que concurren en la realización de los tradicionales Nacimientos, tan arraigados en los hogares católicos de nuestro país. La labor de estos artesanos constituye, no sólo una manifestación artística de singular importancia, sino también una tradición de siglos, proyectada más allá de nuestras fronteras y que es necesario cuidar, vigilar y proteger, para que no pierda su carácter. Esta será indudablemente una de sus misiones fundamentales, además de aquellas de tipo asistencial y de representación oficial que ostentará el Gremio para la defensa de los intereses económicos y sociales de los artesanos agrupados en el mismo.”¹⁵⁷

D’aquesta etapa he pogut consultar diversos carnets d’artesà, signats per el “artesano mayor” Mariano Riera. Els firaires podien estar classificats dins l’ofici de *Figuras para belen, Jardineria*, pel sector de verd o *accesorios para nacimiento*. A part d’aquesta documentació tan fragmentada i minúscula, el que he pogut recomposar és a partir de contrastar-la amb la informació de les entrevistes. La Carme Ferrer declara que el seu pare, Josep Ferrer, més conegut com Pepitu del Gas fou president durant alguns anys. La Carme recorda que quan era petita hi havia a la Junta en Vidal, o sigui l’avi d’en Vidal, hi va haver també un que es deia Solé. Aquesta dada confirma que el Vidal del que parla és en Lluís, que signa rebuts com a tresorer els anys 55 i 56. Més endavant ens surt un tal Francisco Solé Eroles, que podrien ser la mateixa persona. Però ningú me’n sap dir res d’aquest. Formaria part també de la junta d’en José Larrosa.

¹⁵⁷ *El Correo Catalán* del 3 de desembre de 1955, p. 2.

La Carme Ferrer no pot dir-nos fins quan és president, ni conserva documentació relacionada. Però parlant amb la Montserrat Bonet, podríem determinar que, entre finals del 50 o entrats els anys 60, es produeix un canvi de president. Els propers anys ho serà en Joan Bonet Vila. Desconeixem els membres de la seva junta. Sabem però que l'any 1978, en Joan Bonet continuarà dins la junta del José Larrosa, que serà president des de 1978 fins a 1993, amb la col·laboració estreta de l'Àngel Servet Colom.

Quan es parla de l'etapa del senyor Servet es produeix certa confusió. Per un costat no hi ha documentació, ni actes de junta, ni d'assemblees. Res de res. Alguns informants diuen que era el president, d'altres diuen que no ho era però actuava com si ho fos. La Mercè, la seva dona, explica com van venir a buscar-lo per portar l'associació:

“Van venir tres o quatre a la parada i diu “et faria res ser President?” Això jo me'n recordo eh! i el meu home com que s'enganxava a tot diu “va pues sí”. I el van votar, i va sortir ell.”

La Mercè fou la titular d'una parada des de l'any 1972. Però ja tenia antecedents, perquè la seva àvia va començar a vendre després de la Guerra Civil espanyola. La seva mare va continuar, però ella era molt petita. Des de l'any 1955, quan la mare mor, ja no torna a la fira fins el 1972, casada ja amb l'Àngel Servet. És per això que alguns diuen que era president una persona que no tenia parada, perquè la titular era la dona.

En tot cas entre principis dels anys 70 i el 8 de desembre de 1993, quan mor, trobem la figura del senyor Servet vinculat a les juntes d'una manera o altra. La Mercè diu que fou el president, però la poca documentació existent i alguns informants no confirmen aquesta hipòtesi. De fet, els primers estatuts consultats daten de 1978. En ells es determina que la junta ha d'estar formada per un president, un vicepresident, un secretari, un tresorer i tres vocals. Com a dada auxiliar, es diu a l'article 18 que en el moment de constitució de l'entitat no disposava de patrimoni; mentre que a l'estat de comptes de l'any 1936 hi havia un superàvit de 993,51 pessetes. Al final del redactat dels estatuts, signen sense determinar-ne els càrrecs: José Larrosa Albí, Juan Bonet Vila, Ramon Mallafré Barull i Francisco Solé Eroles. Però el president serà en José Larrosa. No hi figura el nom de l'Àngel Servet.

Sembla que, si més no, per les dades aportades pels informants el pes el portava el senyor Servet; poca gent recorda o menciona el senyor Larrosa, però sí en Servet. Un informant diu que abans d'estar ells a la Junta, aquesta va estar regida per un President, referint-se a l'Àngel Servet, que actuava pel seu compte i risc. Perquè quan un vocal demanava fer una reunió de junta l'esbrancava i li demanava que qui s'havia cregut que era: “ Deia que t'has cregut tu, que no ho porto bé o que?” Un altre es queixa que feia i

desfeia sense donar comptes a ningú. Quan li va demanar què es feia amb els diners de la loteria i de la llum, perquè el servei era deficient i es podria millorar, la resposta va ser una amenaça de perdre la parada.

En Lluís Boix comenta una visita de la junta a l'arquebisbe de Barcelona Ricard Maria Carles,¹⁵⁸ que l'Isidre Barceló em confirma, i diu que el president era en José Larrosa. L'Isidre Barceló formava part d'aquesta junta i el senyor Servet també, però el Lluís diu que ell hi va anar en substitució d'en Servet, que tenia un impediment. En Joan Bonet també era de la junta.

El fet és que quan el 8 de desembre de 1993 mor el senyor Servet, es convoquen eleccions per crear una nova junta, encapçalada per l'Isidre Barceló, en Francesc Bertran de tresorer, en Diego Martínez de secretari i en Lluís Mestre com a representant de verd. Abans tenia el nom de *Asociación de vendedores para objetos de Belenes*, amb estatuts propis. Després es va dir Entitat Professional de Firaires d'Objectes per a Pessebres. L'any 2003, en Jaume Colomer substitueix en Diego, a la secretaria, i s'incorpora en Lluís Crugeira. Aquesta és la junta que inicia la Diada de les Tradicions i els Costums Nadalencs a Catalunya.¹⁵⁹ Les reunions es fan en un habitatge propietat de Lluís Mestre al Passatge de la Companyia.

Fins l'any 2002, els firaires que ara es coneixen com artesans, tenien una associació pròpia que funcionava en paral·lel a l'Entitat professional de firaires d'objectes per a pessebres. A partir de l'abril de 2002 s'unifiquen les dues entitats.¹⁶⁰ S'incorporen com a representants del nou sector Hugo W. Garcia i Nelson Moreira.

L'any 2009 es presenta un nou equip, l'actual, encapçalat per l'Albert Deulofeu, que haurà d'afrontar nous reptes. La manca de documentació fa impossible anar més enllà. Les úniques actes que es conserven són a partir del 2002.

8.1.2. Oportunitats, reptes i amenaces per l'actual Associació Fira de Santa Llúcia

La junta del 2009 pretén prioritzar la transparència i deixar de banda les tibantors i tensions produïdes durant molts anys de portar l'entitat amb poca claredat. Des del primer moment el President quan es reuneix amb algun representant de l'Ajuntament vol que l'acompanyin un representant de cada sector, perquè així escolten de primera mà les peticions de l'administració.

¹⁵⁸ Monsenyor Ricard Maria Carles és nomenat arquebisbe de Barcelona l'any 1990.

¹⁵⁹ Veure capítol 7.

¹⁶⁰ Assemblea extraordinària del 4 d'abril de 2002, on també s'aproven uns nous estatuts.

Els principals punts de treball tenen a veure en aconseguir una normativa específica per a la Fira de Santa Llúcia. En aquesta línia es va signar un primer conveni de dos anys i un de nou per a quatre anys, tal i com explico en els apartats corresponents.

També ha calgut renovar els estatuts per adequar-los a la legislació vigent, posar la fira *on line* a través d'una pàgina web, i millorar la imatge de les parades¹⁶¹. S'ha buscat un local on poder celebrar les reunions de junta i on poder atendre les necessitats dels socis i poder destinar-hi un dia al mes, i en moments de màxima feina un dia a la setmana. S'ha trobat aquest local, que es comparteix amb l'Associació de Pessebristes de Barcelona i la Federació Catalana de Pessebristes, al carrer Lledó. Durant el mandat d'aquesta nova junta es produeix el canvi d'ubicació de la fira; baixa del pla de la Catedral a l'avinguda. Un canvi traumàtic perquè, per primer cop en 222 anys, deixaran d'haver-hi parades al pla de la Seu i als carrers del voltant.

Tot i reconèixer els avantatges pràctics d'aquest canvi, també es posen de manifest, com ja s'ha vist, una sèrie de mancances i provocarà noves problemàtiques. Ara es posaran al descobert les mancances del tipus de parada, que fins ara, quedaven camuflades per l'agrupament d'unes amb d'altres. Les relacions de veïnatge canviaran i els esforços per unificar i dignificar l'aspecte de les parades no sempre donaran els resultats desitjats.

El principal handicap són els problemes de sempre, les diferències de criteris i actituds entre sectors. Malgrat voler començar de cap i de nou i fer *tabula rasa* de rancors ancestrals, qualsevol afer pot tornar a ressuscitar els vells fantasmes. El debat de la durada de la fira, com s'ha vist en l'apartat 6.3, n'ha estat un episodi més. He estat testimoni de l'enfrontament verbal en una assemblea entre dos membres de la mateixa junta per aquest tema.

La percepció que es té de la junta des de fora és molt subjectiva. Són molts els que reconeixen el treball de l'actual equip, i molts els que m'han mostrat la seva total aprovació per la bona tasca realitzada. Fins i tot algú que havia estat en juntes anteriors es queixa d'aquesta percepció d'alguns envers els membres de la junta actual i diu que si fos veritat tot el que diuen serien milionaris. Afegeix: “de fet vem presentar nosaltres la dimissió perquè hi havia mal rotllo [...]. Però, els que van buscar el follon no van marxar.” En Lluís que ha participat en les dues juntes, la de l'Isidre i l'actual, veu com es repeteixen errors del passat, diu que comencen a haver-hi divisions, i que ja va passar quan ell estava a la Junta amb l' Isidre Barceló:

¹⁶¹ Veure apartat 6.4

“va ser un dels moments més crítics que vam tindre.[...] va haver-hi un moment en que l' Isidre feia les coses per al seu gust i ganés. Després l'explicava però ja les donava per fetes, quan jo crec que una Junta és per explicar.”

N'hi ha que no diferencien entre la junta actual i les anteriors. Diu que sempre han tingut els millors llocs. D'altres veuen aquest intent d'actualitzar certs aspectes a les necessitats actuals com una manera de desvirtuar l'essència de la fira. Hi ha qui puntualitza que el problema és que les persones que formen part de la Junta també són firaires i, per tant, tenen els seus propis interessos, que poden topar amb els d'altres membres de l'associació. I que des del seu punt privilegiat poden encaminar els acords vers un o altre resultat.

El conveni signat l'any 2014 amb l'Ajuntament de Barcelona i que caldrà renovar aviat és el que marca el ritme i el funcionament de la fira. L'Associació té com objectiu segons els propis estatuts “vetllar per la continuïtat de la Fira de Santa Llúcia, tant pel que representa com a fira tradicional de la Ciutat de Barcelona, on tenim constància de la seva existència de forma documentada des de 1786, com pel que fa al seu bon funcionament any rere any. Coordinar-se amb els òrgans municipals competents per tal d'organitzar el muntatge anual, gestionar amb els professionals i empreses escaients, els serveis necessaris per la instal·lació i funcionament de la Fira de Santa Llúcia; així com totes les altres funcions de caire anàleg que es considerin necessàries o convenientes per complir els seus fins i per a defensa dels legítims interessos dels seus membres.”

Una bona entesa entre l'Associació i l'Ajuntament són indispensables per superar les amenaces del passat i resoldre els reptes que se'ls planteja per marcar línies de futur en base a uns criteris tècnics i professionals. El Conveni, per contra, és ambigu i sota una aparença de donar àmplia maniobra a l'Associació, s'amaga un control continu de l'ens municipal, deixant al descobert als propis membres de l'Associació que són assenyalats com culpables davant d'alguns fets que els mateixos firaires no entenen. I que, alhora, la pròpia junta no sap comunicar adequadament. La impostura d'uns i la negligència o mandra d'altres motiva que la fira es mogui més per inèrcia que per projectes ben definits, que només pretenen no fer massa soroll per no esverar el personal, entre el disgust d'uns i d'altres.

8.2. L'AJUNTAMENT DE BARCELONA

8.2.1. Antecedents

En la mateixa assemblea general ordinària on vaig presentar públicament el projecte de la tesi, vaig contactar amb el senyor Alfred Lacasa Tribó, que en aquells moments era el cap

de Serveis Generals del Districte de Ciutat Vella. Aquest departament era el responsable de negociar un conveni amb l'Associació Fira de Santa Llúcia. Mitjançant aquesta persona vaig poder consultar una sèrie de caixes, dels darrers anys, relacionades amb la fira que encara no havien estat traspassades a l'arxiu del Districte.

Paral·lelament vaig tenir una reunió amb Beatriz Julve,¹⁶² cap de projectes de serveis jurídics del Districte, que serví de primer contacte i em facilità la documentació que li vaig sol·licitar. Aquell mes vaig acabar el buidatge de l'Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella, i només em restava consultar els expedients entre el 2009 i el 2012, que estaven a la seu del Districte.

Per a tal fi, vaig concertar cita, via correu electrònic, pel dijous 9 de maig amb la Montserrat Vilardell, responsable de llicències d'espai públic del Districte. El dia en qüestió, aquesta persona no es va presentar, no va avisar i ningú en sabia res. Vaig mostrar la meva disconformitat amb el tracte rebut i vaig presentar una queixa per escrit. Vaig poder consultar la documentació sol·licitada, però ja no vaig tenir cap entrevista amb la senyora Vilardell.

Aprofitant la Diada de les Tradicions i els Costums Nadalencs a Catalunya i el lliurement del premi firaire d'honor, vaig poder parlar amb la senyora Mercè Homs, Regidora de Ciutat Vella, per tal de demanar-li una entrevista. Ella em va adreçar a Lúcia Torner que era la representant política de la Regidora. Per tant, no he pogut parlar amb la Regidora, tampoc amb la cap de llicències. A l'entrevista amb Lúcia Torner¹⁶³ sol·licito poder participar com observant en el proper procés de selecció, i em diu que parlarà amb la Montse (suposo que és la Montserrat Vilardell) i que ja em dirà alguna cosa; però encara espero.

Aquest és el resum de les meves relacions amb el Districte. En aquest cas, el porter de l'organització fou Alfred Lacasa, seguint el nomenclàtor de Taylor i Bogdan (1992). Quan aquest canvià de càrrec, vaig topar amb el mur de l'administració. Però només he deixat de fer la participació observant de reunions i processos de selecció. Això no és només culpa del Districte, també ho és de l'Associació, ja que els vaig manifestar la voluntat de fer el seguiment. Evidentment, donada la situació de conflicte latent, la meua petició era difícil de ser escoltada. Això només fa que reafirmar dubtes que han anat sortint en el treball i demostra que una cosa és la lletra escrita i l'altra la realitat, com podem continuar observant.

¹⁶² 12 d'abril de 2013

¹⁶³ 2 de juliol de 2014.

8.2.2. El paper del Districte en el desenvolupament de la Fira

Ja he dit en l'apartat corresponent, que parlar de l'Ajuntament com una única realitat és una generalització, ja que l'administració canvia cada quatre anys i és una entitat viva i mutable. Malgrat tots els canvis, el seu funcionament respon a una lògica molt estructurada, estratificada i jerarquizada, difícil de mutar.

Un dels pocs canvis que s'han produït dins l'administració en relació a la fira de Santa Llúcia, és que durant molts anys depenia de Cultura i en un moment donat, que no he pogut concretar, tots els tràmits passen a dependre de Via Pública. Potser resulta més pràctic a efectes burocràtics, però crec que ideològicament no és un canvi innocu.

Per saber quina consideració es té des de l'administració de la fira, el millor que es pot fer és veure'n el que s'ha escrit. El fet més destacable és que la Comissió de Govern, en sessió de 8 de maig de 1992, acorda declarar la Fira de Santa Llúcia (figures artesanals) fira tradicional,¹⁶⁴ conjuntament amb les de Sant Ponç i Sant Jordi entre d'altres.

L'any 2009, el senyor Francesc Puig Domènech, director del programa de Gestió de l'Espai Públic, presenta els resultats d'una enquesta, de la que en parlarem en capítol a part, a l'assemblea general de l'Associació i defineix la fira com "una tradició de persones que crea comerç, clients i il·lusions".

En el Protocol festiu de la ciutat de Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 2012a), que té com objectiu posar a l'abast de tothom els detalls i el desenvolupament dels actes i activitats festives que "són patrimoni de tots els barcelonins i barcelonines", es cita a la introducció, signada per Xavier Trias, que "Durant la Fira de Santa Llúcia, els caps de setmana, al punt del migdia, la tradicional Carassa de Nadal escup caramels als nens i nenes que la segueixen". En el capítol dedicat al cicle festiu nadalenc es parla de la fira de Santa Llúcia com una de les fires tradicionals, conjuntament amb Sant Tomàs i Sant Eloi. Més avall diu:

"Durant el cicle nadalenc se celebren diverses fires al voltant de les tradicions d'aquestes diades: la Fira de Santa Llúcia, de figures i complements de pessebre, verd i regals d'artesanía; les més conegudes són les de la catedral i la plaça Nova i la de la Sagrada Família, però també se'n fan a d'altres barris: al Poble-sec, Sants, Nou Barris, Gràcia, Sant Andreu, Sarrià, etc. Se celebren des del darrer cap de setmana de novembre i fins al 23 de desembre. A la Fira de Santa Llúcia de la catedral el dia 12 de desembre se celebra la Diada de les Tradicions i els Costums Nadalencs,

¹⁶⁴ Gasetta Municipal de Barcelona del 10 de juny de 1992, p. 611.

amb danses, cant de nades, representacions nadalenques, el Tió i la Carassa.”

En l'annex VI on la Comissió de redacció per a la millora dels actes festius de la ciutat, apunta diverses possibilitats de millora en molts dels àmbits treballats, no diu absolutament res pel que fa a la Fira de Santa Llúcia.

El protocol festiu de ciutat vella i de Barcelona, presentat el 26 d'abril de 2017, no aporta res de nou (Cordomí, 2017).

El mateix 2012, s'elabora el Pla Argent (Ajuntament de Barcelona, 2012b). Es tracta d'un pla de dinamització comercial del Districte de Ciutat Vella. En ell es fa una diagnosi, a través d'un DAFO, de la situació, s'estableix una missió, uns objectius i un pla d'acció. Finalment es redacten les conclusions. Enlloc es parla del comerç estacional i molt menys de la Fira de Santa Llúcia.

La nova legislatura iniciada el 2011 coincideix en un canvi de govern a la ciutat després de molts anys. M'entrevisto amb la coordinadora de comerç del districte de Ciutat Vella, sota el mandat directe de la Regidora Mercè Homs. M'explica que les llicències continuen depenen del departament de Via pública, però sota la supervisió del Districte, per afavorir la transparència, ja que s'havien detectat casos on particulars (firaires) negociaven directament amb “espai públic” generant una llicència que per les taxes pujava x euros (tant per metre) i la revenien a parts cobrant més i generant un benefici il·lícit.

Confessa que quan van haver de començar a treballar amb la fira de Santa Llúcia, es van trobar una fira estèticament atrotinada i poc digna. Explica que a les primeres trobades amb l'Associació el que percebien era que la principal preocupació dels firaires és la continuïtat, no saber si l'any següent tindrien o no permís. En el conveni es recull això, se'ls dóna la màxima llibertat d'organització interna. Creu que l'administració no li toca ficar-se en temes interns.

Veu clar que es tracta d'una fira tradicional i d'interès per la ciutat que cal mantenir per sobre de mandats polítics, i pensa que el conveni pot ser un bon precedent per mantenir aquesta continuïtat, a més de la pròpia força de l'associació al darrera com a recolzament d'una feina feta. També creu que el conveni pot ajudar per millorar la imatge de les casetes. D'aquí prové tot l'enrenou sobre l'encapçalament que han hagut de fer els firaires entre 2013 i 2014 per adequar-se a la nova normativa.

Sobre la qualitat dels productes a vendre, malgrat que el conveni, així com les diferents normatives d'anys anteriors especifica que siguin productes de qualitat, no és la realitat i admet que és complicat. Que l'administració tot i les inspeccions no pot arribar a tot, que els sistemes de producció han canviat, etc. En definitiva, no hi ha un projecte de

desenvolupament de l'artesanía local, com si que hi és a ciutats com Aubagne (Montlló, Jordi; 2014). En algun moment explica o busca les causes de l'existència de parades amb productes de baixa qualitat a la llei de la oferta i la demanda, i ho compara amb l'existència del top manta, culpant en darrera instància a la gent que ho compra.

Confessa que la fira, durant molts anys, ha anat degenerant, en quant a imatge i productes, i que reconduir-ho és molt complicat; que el Districte per gust hauria volgut casetes totes noves, però no en el sentit uniformitzant i neutre d'algunes fires i que molts firaires temen, sinó com les fires de centre Europa, tipus casetes de muntanya.

La Coordinadora de comerç s'exclama que el que es voldria i la realitat són coses que no sempre coincideixen. No es pot fer tot el que es voldria, és un tema d'equilibris. Diu que s'han de fer les coses de mica en mica perquè si es vol canviar un esdeveniment que porta la inèrcia de molts anys, es corre el perill de caure en el precipici. Si abans s'haguessin fet les coses d'una altra manera ara no s'estaria on s'està. Parla com si la culpa fos dels ajuntaments anteriors. Pensa que la col·laboració i la implicació de l'Associació ha de servir per potenciar aquests canvis i millorar.

En qualsevol cas, l'Ajuntament, actualment mitjançant el Districte 1 de Ciutat Vella, és el màxim responsable de l'organització de la Fira de Santa Llúcia, ara i sempre. Les diferents normatives sorgeixen de l'administració. Les diferents associacions, gremis o entitats existents han pogut proposar iniciatives o canvis a l'administració, però és aquesta i ningú més qui les accepta o no.

Es va donar el cas, recent, que a l'any 2010 un grup de firaires adreçà una queixa formal a l'Ajuntament. Aquest respongué que totes les comunicacions s'havien d'instrumentalitzar mitjançant l'Associació, "únic interlocutor vàlid davant l'Ajuntament."¹⁶⁵

També és la única responsable de fer complir les normatives i de realitzar les inspeccions pertinents i sancionar. El marc legal de la fira és l'Ordenança sobre l'ús de les vies i els espais públics de Barcelona.¹⁶⁶ Així ho recull també el conveni signat entre Ajuntament i Associació.

8.2.3. El conveni entre l'Associació i l'Ajuntament: noves maneres o escut protector?

Precisament l'article 34, punt 4 de l'Ordenança municipal diu que la celebració de fires tradicionals (com la de Santa Llúcia) o mercats periòdics o puntuals podrà ser objecte d'un conveni entre els seus promotors i l'Ajuntament, quan la iniciativa no sigui municipal. En aquests casos, l'Ajuntament pot substituir la llicència individual d'ocupació per una llicència col·lectiva concedida al seu promotor.

¹⁶⁵ Acta de l'Assemblea General Ordinària del 14 d'octubre de 2010.

¹⁶⁶ Acord del Consell Plenari de 27 de novembre de 1998.

Com veiem en el capítol anterior, el conveni no deixa satisfets ni a uns ni als altres. Es ven com l'eina perquè la fira s'autogestioni a través de l'Associació:

“La tradicional Fira de Santa Llúcia, que se celebra todos los años, desde 1786, en el entorno de la catedral de Barcelona en vísperas de Navidad, iniciará este año un proceso de cambios con el que el Ayuntamiento y los puesteros tratarán de garantizar la continuidad y el mejor funcionamiento de este mercadillo [...] El Consistorio y la asociación de feriantes han establecido un convenio de colaboración por el que la entidad que agrupa a los artesanos y comerciantes será la encargada de gestionar directamente la organización de la feria. A diferencia de lo que sucedía hasta ahora, en que cada feriante solicitaba la licencia al Ayuntamiento, la propia asociación será la que tramitará conjuntamente los permisos. Este acuerdo, que será vigente para esta edición y la del 2013, supone el arranque de un proceso a medio plazo que, según el Ayuntamiento, persigue que la Fira de Santa Llúcia "continúe siendo una de las citas obligadas de muchas familias en el calendario navideño" de la Ciudad.”¹⁶⁷

Però ja he comentat que es tracta d'una il·lusió; no es tramita una única llicència, sinó que es continua fent de manera individual, però és l'Associació que les presenta totes a l'administració. Aquest primer conveni, igual que el següent, recull la normativa, pactada amb l'Associació, i estableix les obligacions i deures de cadascun dels signants.

El que fa l'Ajuntament es treure's feina del damunt i la passa a l'Associació, que ja li està bé, fins a cert punt, perquè així assegura la continuïtat dels seus socis. Quan es diu que “l'Associació està interessada en organitzar la fira [...] preservant la tradició dels firaires que hi participen”, el que s'està dient és que assegurin la continuïtat dels firaires veterans. Encara que tot seguit es digui “i vetllant per unes mercaderies úniques arreu i per un comerç de qualitat.” I una simple passejada per la fira fa evident que aquests dos fragments no s'avenen. Aquest punt necessitarà un capítol a part, per evidenciar els conflictes que aquesta desavinença provoca.

En realitat les mercaderies no importen, el que es defensa és que els firaires de sempre, continuïn a la fira, encara que dotze parades venguin el mateix producte industrial importat de l'Àsia. El punt 7 del conveni està dedicat a explicar els criteris pel procés d'adjudicació i selecció de firaires, que tindrà una validesa de quatre anys (2014 – 2017). Està estructurat de manera que s'assegura matemàticament la continuïtat d'aquells firaires que tinguin una antiguitat de tres anys. Per molt mala qualificació que obtinguin en el procés de selecció enfront la sol·licitud de nous firaires, tenen la puntuació per sobre.

¹⁶⁷ *La Vanguardia*, 9 de novembre de 2012; <http://www.lavanguardia.com/local/barcelona/20121009/54352808399/fira-de-santa-llucia-barcelona-autogestionada.html> [consulta: 24 de febrer de 2017].

Amb aquest punt assegurat, a l'Associació ja li va bé que l'administració es reservi sempre la potestat del control; i de tenir la última paraula. Vegem-ne alguns exemples:

“El procés de selecció dels comerciants serà gestionat per l'Associació Fira de Santa Llúcia amb estrictes compliments als criteris establerts pel Districte en el present conveni, sota supervisió permanent del responsable del Districte i en compliment dels principis d'objectivitat, publicitat i concurrència. El Districte de Ciutat Vella, en qualsevol moment, podrà intervenir tant en el procés de selecció aplicat per l'Associació sol·licitant els informes i justificacions que cregui oportunes i donant les instruccions adients que hauran de ser assumides per l'Associació, com en tasques d'inspecció i control de la normativa de funcionament, quan ho consideri necessari.”¹⁶⁸

“En el marc d'aquest conveni el Districte nomenarà un responsable del control de l'esdeveniment.”¹⁶⁹

“L'associació Fira de Santa Llúcia en la seva qualitat de responsable de la llicència de la fira tradicional, gestionarà el procés d'adjudicació amb la participació d'un representant del Districte de Ciutat Vella amb veu i vot i segons els següents criteris designats pel Districte.”¹⁷⁰

L'ambigüitat en les competències, la negligència i l'estalvi d'assumir responsabilitats, afecta la manca de solucions quan sorgeixen problemes.

8.2.4. *Conflictes entre firaires i administració.*

La Junta és la medidora entre l'Ajuntament i els firaires. Això facilita molt les coses a l'Ajuntament i les complica a l'Associació sobretot, com ja he dit, venint de la situació que es venia. La nova junta sorgida de les eleccions del 2009, vista l'experiència d'anys anteriors, ha volgut fer les coses diferents, amb més transparència. Però això no vol dir que la percepció dels firaires hagi millorat, ja que sempre s'han de compaginar interessos diversos.

Per l'Assumpció, hi ha un estira i afluixa constant entre l'Ajuntament i la Junta, que ha de ser prudent i evitar el conflicte; perquè hi ha una por de que l'Ajuntament tiri pel dret: “és lo que diu el President. Si tant els hi toquem el voraviu a l'Ajuntament, què passarà?”

La Pepa pel que fa a les relacions amb l'Ajuntament és molt escèptica, pensa que els membres de la Junta no ho tenen fàcil i que ella no sabria fer-ho perquè diu que

¹⁶⁸ Acord núm. 2 del Conveni de col·laboració entre el districte de Ciutat Vella de l'Ajuntament de Barcelona i l'Associació Fira de Santa Llúcia per a la gestió de la Fira de Santa Llúcia.

¹⁶⁹ Acord núm. 3 del Conveni de col·laboració entre el districte de Ciutat Vella de l'Ajuntament de Barcelona i l'Associació Fira de Santa Llúcia per a la gestió de la Fira de Santa Llúcia.

¹⁷⁰ Acord núm. 7 del Conveni de col·laboració entre el districte de Ciutat Vella de l'Ajuntament de Barcelona i l'Associació Fira de Santa Llúcia per a la gestió de la Fira de Santa Llúcia.

l'Ajuntament es tanca en banda i no fa res per millorar les coses. No s'atreveixen a fer canvis i propiciar que hi hagi més parades de productes realment artesanals i menys venda de productes industrials: " l'Ajuntament xerra molt però a l'hora de la veritat tampoc va allà a dir escolti, vostè això està comprat i fora. L'Ajuntament no diu res." La Pepi és del mateix parer, creu que quan menys problemes tingui l'Ajuntament amb la fira, molt millor, que les tensions que hi puguin haver es gestionin a dins i no arribin a l'Ajuntament.

Un antic president de l'Associació pensa que tot i els beneficis econòmics que l'Ajuntament en treu, d'unes taxes gens barates, preferiria estalviar-se els mal de caps que li comporta. Justament, davant d'aquesta actitud afirma que es van documentar sobre l'antiguitat de la fira; per tenir més força davant l'Ajuntament. En una entrevista declara que:

*"es cierto me señalan industriales de Catalunya, que el Ayuntamiento de Barcelona cede anualmente este espacio público delante de la Catedral, más por obligación que por devoción. Que si fuera por el Alcalde y por el Teniente de Alcalde y el Presidente del Instituto del Paisaje Urbano ya habrían cerrado hace tiempo los puestos. O por lo menos los habrían unificado, ordenado, reglamentado, disciplinado mucho más si cabe."*¹⁷¹

Per ser justos, caldria especificar que existeix una gran diferència entre tancar les parades o unificar-les i ordenar-les. L'experiència de molts firaires és que el perill d'un trasllat o canvi d'ubicació és permanent. Ho han viscut de forma provisional per motius d'obres i també intents reals de canvis de lloc i per això aquesta por endèmica del tancament. També destaca que per part de l'Ajuntament tot són paraules, però a l'hora de la veritat no fan res. Posa l'exemple de la reubicació de la fira després de les obres del pàrquing, que van durar dos anys. Diu que els plànols, després de moltes reunions de demanar als tècnics que el fessin, el va acabar fent ell mateix, perquè s'acostava el dia de la fira i encara no les tenien.

En Diego no creu que la fira tingui el reconeixement que es mereix per part de l'Ajuntament. Fins i tot es queixa que un any des del departament de Parcs i jardins, va fer competència deslleial, al sector dels arbres. Van instal·lar una parada, pagant l'Associació les despeses

Parada de Parcs i jardins. Foto: Diego Martínez.

¹⁷¹ La Vanguardia del 15 de desembre de 2004.

de llum i seguretat, on es feia campanya en contra de l'avet de Nadal. El Diego ho va criticar a la premsa i explica com l'endemà mateix ja tenia un inspector municipal a la seva parada.

Els canvis inherents al sistema democràtic pot suposar de vegades un inconvenient, sobretot com ha passat en les tres darreres legislatures que han estat encapçalades per governs de diferent color polític. La Montserrat, que ho ha viscut des de primera línia diu:

“ara ha canviat també l'Ajuntament, eren socialistes, ara són convergents, ha canviat l'equip, ha canviat la gent que es dedicava a la fira, aleshores, hem hagut d'ajustar-nos. Ells volien fer les coses d'una manera, després veuen que no pot ser i s'ajusten una mica més a la nostra o al revés, vull dir, depèn; hem anat cedint.”

Afirma que tan amb uns com amb els altres s'han entès i que és qüestió de parlar i de raonar les coses i a poc a poc es van aconseguint coses. Pel Francesc els canvis en el consistori de polítics i tècnics provoca la sensació d'estar explicant cada vegada les mateixes coses:

“cada vegada que canvien el regidor, teníem una reunió amb i el regidor diu “això aquest any canviarà, ho arreglarem, digueu les necessitats, farem lo que vulgueu!”. L'Ajuntament després té uns filtres i resulta que l'altre diu no sé què, l'advocat diu que això no es pot fer, l'altre diu no sé cuantos i l'altre diu “pues si ens quedem igual que estàvem.”

En Josep i molts d'altres es queixen que les tasses són massa elevades i de la poca promoció que es fa de la fira. El David no creu que l'Ajuntament tingui interès amb la qualitat del producte, que només volen cobrar. Pel Ramon és difícil arribar a una entesa perquè no viuen al carrer i demanen sense saber. És una lluita constant perquè cada quatre anys hi ha canvis i cal començar de nou. La Maria Aurora reclama que l'Ajuntament s'impliqui més i aprofiti les possibilitats de la fira sense por ni prejudicis:

“Aquí cada quatre anys canvien els polítics, i a l'Ajuntament els qui es dediquen a això canvien cada dos o tres anys. Aleshores, clar, ningú s'hi ha ficat seriosament per dir això necessita una empenta i cada vegada que es fiquen, nosaltres tremolem.”

Alguns testimonis recorden etapes encara molt pitjor, en relació al tracte amb l'administració. En Lluís recorda que els tractaven com a súbdits i no com a ciutadans. En Jaume també nota canvis i diu que la causa és que els que els hi feien la vida impossible ja no hi són.

Un firaire que ha estat membre de diverses juntes diu que fins fa quatre dies l'Ajuntament era el que manava en tot. És el que posava les bases i sobre aquestes bases

negociaven coses molt puntuals com ara les dates. Des de fa un temps cap aquí, hi ha hagut alguns canvis. Sobretot coincidint amb el canvi de color polític. Però creu que el que han volgut fer es treure's molta feina de sobre:

“La Fira, pel rendiment que li treuen ells, de diners, tenen que comportar que tenen que tindre dues persones super ocupades durant pràcticament tot un any. I no els hi surt rentable [...] l'Ajuntament tot ho mira per diners, no ens equivoquem.”

Quan parlem de promoció de la fira, remarca un aspecte interessant i dóna a entendre que la Fira de Santa Llúcia es veu com una cosa tercermundista, diu textualment que l'Ajuntament no vol donar a l'exterior la imatge “de xabolisme”. Aquesta sensació es traspua de diversos informants i, malgrat els intents de corregir-ho, no s'acaba de trobar la solució.

PART IV

REFLEXIONS FINALS i CONCLUSIONS

9. REFLEXIONS FINALS

9.1. FAMÍLIA I PARENTIU A LA FIRA: ESTUDI DE CAS.

Les relacions de parentiu que s'estudien en aquest capítol són un cas força paradigmàtic per a un conjunt de situacions que s'han anat descrivint al llarg de la tesi.

A cada informant se li demanava la seva ascendència genealògica per tal de determinar els orígens de la relació entre el grup familiar i la fira, i també per veure'n la continuació. A part de contextualitzar l'individu en l'entorn familiar, calia determinar quin grau generacional li corresponia com a firaire. La successió de pares/ mares a fills/es de la titularitat de les parades ha estat una dinàmica constant, una estratègia al servei del grup, però també font de conflictes¹⁷². Hi ha casos que les parades han passat de pares a fills i de pares a filles; però també de mares a fills i de mares a filles. Ha variat segons la situació familiar del moment. També hem vist casos que s'ha traspassat la parada del marit a la dona, com a estratègia per conciliació laboral. En algun cas que no hi havia descendència directa, s'ha optat pel germà del marit o de la dona o amb nebots o nebodes.

No és aquest el cas de trobar-nos grups de filiació unilineal: ni matrilineal ni patrilíneal; sinó que es tracta de grups de filiació cognàtica, on el sexe no limita la filiació i tots els descendents de l'avantpassat s'inclouen en el grup (Fox: 1967, 136 i 137). Aquest cas concret neix de l'estudi; a partir de l'entrevista a tres dels informants: Ego1, Ego2 i Ego3¹⁷³, i del qüestionari genealògic. He pogut determinar un origen comú que afecta de forma directa o indirecta a una vintena llarga de titulars de parades. La pròpia vivència dels individus del grup respon gairebé a un llinatge, amb uns avantpassats comuns " *el abuelo*" " *la abuela*" i uns avantpassats llegendaris o mítics, dels que ningú recorda ni els noms, ni res. Es tracta dels pares dels germans Truque Vivancos.¹⁷⁴

També ha servit per comprovar les diferents dinàmiques de successió, motivacions o estratègies. El grup en qüestió forma part de l'anomenat sector de verd, inclòs el d'arbres, però sobretot el verd en general.

Els tres entrevistats, que no foren escollits precisament per les seves vinculacions familiars, ja que llavors no les coneixia, són en Josep Maria (Ego1), en Lluís (Ego2) i la Pilar (Ego3). Mentre que en Josep Maria i la Pilar són de tercera generació i són cosins, en Lluís és de quarta generació, i és la seva mare la cosina dels altres. Al desenvolupar els

¹⁷² He treballat amb les dades de 2012, quan realitzo el treball de camp. Però un repàs d'aquest cas en particular s'ha fet durant la fira de 2016. M'ha servit per veure'n l'evolució i tenir més perspectiva.

¹⁷³ En vermell en el gràfic.

¹⁷⁴ Veure gràfic. En gris les persones de les que es desconeix el nom.

diferents arbres genealògics en sentit ampli, ja que s'inclouen els matrimonis per la seva importància en l'anàlisi de la fira, observo que hi ha molts altres familiars que són titulars de parades. Completar les diferents relacions de parentiu i vincular-les ha estat un procés força llarg que va començar el 2012 i que ha finalitzat el 2016. La comprovació final ha servit per ampliar les vinculacions familiars amb dues noves branques o grups.

La globalitat d'aquestes relacions de parentiu les exposo en dos gràfics separats, donada la superposició d'elements que en dificultarien la comprensió. El primer gràfic es correspon amb la branca Truque / San Nicolás i el segon amb les branques Medall / Miralles i Vidal / Miralles. El nexa entre un gràfic i l'altre són la Pilar Miralles (4) i el Tomás Medall (5).¹⁷⁵ Per fer més fàcil la correspondència entre el text i els gràfics, he numerat cada individu. Dels descendents només he posat aquells directament relacionats amb la fira, ja sigui com a titulars de parades o com a subministradors o com a familiars que han ajudat al cònjuge o pare/mare.

Són diverses les causes que expliquen aquesta extensió familiar relacionada amb la fira. Primerament tenim la pròpia dinàmica familiar, amb matrimonis amb molts fills, o amb segons matrimonis. També hi trobem la mateixa dinàmica de funcionament de la fira; i que es tracta d'un mitjà de subsistència en moments on hi ha necessitat econòmica i un molt bon complement quan s'ha superat aquesta primera fase de precarietat. Amb les dades de l'any 2012 són 22 les parades amb titulars relacionats familiarment. És l'exemple més extens de tota la fira. Amb les dades de 2016 ja en són 25.

Tot plegat comença quan tres germans venen a Barcelona procedents de Múrcia: l'Ángeles (1), la Carmen (2) i el José (3). Diuen que van ser als anys vint del segle passat, però no en sabem les dates concretes ni els motius, tot i que com altres molts casos es pot dir que els motius podien ser econòmics. L'exposició internacional de 1929 fou un incentiu en aquella època que he documentat en altres informants. El cert és que com a mínim un dels tres germans, l'Ángeles (1), va venir casada. Els seus cognoms eren Truque Vivancos. Tots tres van tenir parada a la fira. La única branca que conserva el cognom, és la dels descendents del José (3), avi de la Pilar (Ego3). Els altres cognoms s'han perdut per pertànyer a la línia femenina. Els descendents de l'Ángeles(1) prenen el nom de San Nicolás. No coneixem els descendents de la Carmen (2), però a la fira no els trobem. L'esposa del José (3) fou la Pilar Miralles (4); però aquesta es casaria en segones núpcies amb Tomás Medall (5).

¹⁷⁵ En verd en els gràfics.

La Pilar Miralles (4) és una de les causes que s'estengui la presència a la fira de la família, ni que sigui família política. També és l'àvia de la Pilar (Ego3) i, per tant, els seus néts també són cosins de la Pilar (Ego3). A més, la germana de la Pilar (4), la Maria (6), també era firaire i del seu matrimoni amb Salvador Vidal (7) en surt una altra branca de la fira. Recapitem una mica i analitzem les diferents branques.

Comencem per l'Ángeles (1) i en Fulgencio (9). El Josep Maria (Ego1) és un del néts i és qui m'informa. Van tenir 12 fills, però només em sap dir el nom de nou¹⁷⁶. Sis tenien relació amb la fira, ja sigui com a titulars de parades o com a majoristes. El Juan (10) feia arbres a mà, a partir de branques i els venia a la fira, el Pedro (14) i el Manolo (16) tenien parada d'arbres, la Maria (15) és la mare del Josep Maria (Ego1), i el Jacinto (11), que no havia tingut mai parada, és el pare o sogre dels titulars de les parades 11, 58 i 69. També és l'avi dels titulars de les parades 56 i 63. Les parades 32 i 33 anaven a nom de la dona del Josep Maria (Ego1), per motius d'incompatibilitat amb la seva feina. Però actualment ha tornat a recuperar-la. Ja tenim set parades. El Ramon (13) portava vesc i el venia a les altres parades.

Del Jacinto (11), casat amb la Encarnación (12) neixen vuit fills, cinc relacionats amb la fira: El Jacinto (23), el José (25), la Concepción (26), el Juan (84) i el Julian (28)¹⁷⁷. El José (25) i el Julian (28) eren els titulars de les parades 58 i 11, respectivament. No tenen fills. El Jacinto (23) es casa amb Rafaela Cerezo (24), que era la titular de la parada 69. Tenen tres fills, el Miguel Ángel (44), la Carolina (45) i la Vanesa (46). La parada que a l'any 2012 tenia la Rafaela (24) al 2016 ja anava a nom de la Vanesa (46). Pel que fa a la Concepción (26) consta que fins l'any 2004 era titular de la parada número 68, i el seu marit, en Javier Iruiria (27) fins l'any 2008 era titular de la parada 61. L'any 2012 els titulars eren els seus fills Christian (47), de la parada 56 i Ainoa (48) de la parada 63. L'any 2016 el Christian tenia una parada doble, la 56-57. El Juan (84) deixa de tenir parada l'any 2001, consta que com a mínim tenia parada des de l'any 1985.

L'àvia d'en Josep Maria (Ego1) i una de les fundadores d'aquesta nissaga, l'Ángeles (1), era qui portava la parada. Vivia a Valls i durant l'època de la fira, s'instal·lava a casa la filla, a Barcelona. La Maria (15), filla de l'Ángeles i mare del Josep Maria, havia de treballar i no podia anar a la fira. Tenia una porteria de Barcelona. L'àvia s'emportava sovint el nét a la parada. Els fills de l'Ángeles l'abastien de productes que anaven a buscar a la muntanya. Llavors no hi havia la mateixa normativa d'ara. Agafaven l'autobús a les sis

¹⁷⁶ En el gràfic només posem els sis relacionats directament amb la fira. Els altres tres dels que en coneixem els noms són l'Angelina, la Mercedes i la Francisca.

¹⁷⁷ Els altres fills són l'Andrés, la Encarnación i la Carmen.

del matí fins a Cardedeu, carregats de coves que tornaven plens de molsa, pinyes o branques.

De gran, el Josep Maria (Ego1) ha hagut de compaginar la feina d'impressor amb la parada. Durant alguns anys li deixaven agafar-se uns dies de vacances en diades com el 13 de desembre, festa de Santa Llúcia, perquè era un dia molt important per les vendes, ja que es feia la festa de les modistes. Però arriba un moment que l'empresa no li permet fer cap dia més de festa. Només pot dedicar-s'hi els caps de setmana. Per aquest motiu la parada anava a nom de la dona (29). Quan es jubila d'impressor, en recupera la titularitat. Ara ja no és un important complement econòmic sinó una afició que la manté per tradició familiar.

El Manuel San Nicolás Truque (16) és un dels fills de l'Ángeles (1). Es casa amb Paulina Fresneda (17) i tenen sis fills.¹⁷⁸ Vivien a França per motius laborals, però baixaven cada any per la fira. Un d'aquests sis fills és la Paula San Nicolás Fresneda (30) casada amb Lluís Crugeira Blanco (31). Aquests són els pares de Lluís Crugeira San Nicolás, titular de la parada 96 d'arbres (Ego2). Per tant, la Paula (30), mare d'en Lluís (Ego2), i en Josep Maria (Ego1) són cosins germans.

En Lluís Crugeira San Nicolás és el segon informant d'aquest grup familiar (Ego2). Els seus pares es van conèixer a la fira. Perquè els avis paterns del Lluís, l'avi Andrés (76) i la iaia Elena (77), també estaven a la fira. Van començar a principis dels anys 40 del segle passat. L'avi Andrés (76) era bosquetà, vivia de l'aprofitament dels recursos del bosc, quan no era una cosa n'era una altra. La parada anava a nom de la dona, Elena Blanco (77), i ell anava a buscar el material al bosc. També subministrava a d'altres parades; portava molsa, galzeran, boix grèvol quan no hi havia normativa restrictiva d'aquests elements. De vesc no en portava perquè ja ho feien de l'altra part de la família, en Ramon San Nicolás Truque (13). D'aquesta banda hi ha la cosina germana del Lluís (Ego2), l'Elena Pozo Blanco (82), que porta la parada número 83.

De la segona germana, la Carmen Truque Vivancos (2) només sabem que també tenia parada a la fira, que és la que va heretar la Pilar Truque (Ego3) i que el seu marit es deia Pedro. No ha transcendit si van tenir fills, però en tot cas no hi va haver continuïtat a la fira.

El tercer dels germans és el José Truque (3), que és el primer marit de Pilar Miralles (4). De professió era canyer: feia canyes de pescar. Plegats van tenir dos fills en José

¹⁷⁸ Els sis fills del Manuel i la Paulina són en Manuel, en Fulgencio, en José, l'Ángeles, la Maribel i la Paula. Només hem posat la Paula (30) perquè és la única amb vinculació directa a la fira.

Maria (18) i en Ramon (19). Els dos van continuar la tradició de la fira. El Ramon (19) es casa amb Ana Ubeda (20) i tenen quatre fills: el José, la Carmen, l'Ana (32) i la Pilar (Ego3)¹⁷⁹. Les dues darreres són les titulars de les parades 38 i 24 respectivament. L'Ana és nascuda a Almeria, però amb tres anys va venir a Barcelona, en carro. Els primers anys van tenir una parada a la fira de la Sagrada Família, però a la que van poder es traslladen a la Catedral. La Pilar Truque és la tercera informant d'aquest grup familiar. L'any 2016, la Pilar (Ego3) és titular d'una parada doble, la 23 i 24. La parada número 38, de l'Anna (32), ara va a nom de Rafa Moliner (62), un nebot.

Aquest seria el tronc principal els descendents dels quals procedeixen dels tres germans: Ángeles (1), Carmen (2) i José (3) Truque Vivancos. Però caldria afegir-hi el vessant de la Pilar Miralles (4), casada en segones núpcies amb Tomas Medall (5) i que tenia una germana, Maria Miralles (6), també vinculada a la fira.

Del matrimoni entre la Pilar Miralles (4) i el Tomás Medall (5) neix la Rosa Medall (21). Aquesta Rosa (21) seria germana per part de mare del Ramon Truque (19) i el José Maria Truque (18). Es casa amb Diego Alonso López (22), i tenen cinc fills: Diego (34), Tomás (36), Purificación (38), Ángel (42) i Maria Pilar (40). Aquests són la tercera generació familiar amb dedicació a la fira. El Diego (34) és el titular de la parada número 20, el Tomás (36) el de la número 6, la Purificación (38) la de la número 39 i la Maria Pilar (40) la de la número 25 i 26. A més, la dona del Tomás, la Carmen Sánchez Criado (37) és la titular de la parada número 47; i el pare de la Carmen, l'Antonio Sánchez porta la parada número 70. L'Ángel Alonso (42) i la seva dona (43), també havien portat parada, però ara va a nom del fill, que també es diu Ángel (64). És la parada número 72. L'any 2016, la Jessica (65) era la titular de la parada número 60. L'any 2016, la Natalia (57), filla del Tomás (36) i la Carmen (37), ha heretat la parada número 6. I el Rafa (62), l'any 2016, porta la parada número 38 que ha deixat l'Ana (32).

Per part de la germana de la Pilar (4), la Maria Miralles (6), trobem a la fira una néta, amb la parada número 1 de verd, i una neboda amb una parada doble, també de verd, la 42 i 43. La néta és la Pilar Vidal Gil (68), filla Salvador Vidal Miralles (66) i Pilar Gil Gil (67). El Salvador era un dels tres fills de la Maria Miralles (6). Els altres es deien Mercedes (72) i Maria (73). La neboda, Carmen Vidal López (71), ho és per part del seu marit, Salvador Vidal Bondia (7). És la filla d'un germà del marit, en Pere (8). És la titular de la parada doble números 42 i 43.

¹⁷⁹ El José i la Carmen no estan representats en el gràfic perquè no s'han dedicat a la fira.

Fent la suma, oficialment, amb dades del 2012, trobem vint-i-dues parades del sector de verd amb alguna relació de parentiu en sentit ampli. A part dels individus que es dediquen a fer de majoristes. Algunes d'aquestes parades són dobles: la 25-26, la 32-33, i la 42-43. És a dir, que un mateix titular serveix per als dos números. Per tant, estem parlant de 19 individus vinculats a la fira més les seves parelles, fills, pares o altres parents que tenen una vinculació no oficial.

La normativa estableix que el titular ha de ser present en tot moment a la parada. Però no sempre és així; i no em refereixo només als casos habituals de necessitats fisiològiques. Precisament, durant la realització del treball de camp, el primer any, una de les principals dificultats fou relacionar el llistat oficial que tenia de les parades amb les persones que hi havia i a les que havia de fer l'enquesta per tenir les dades estadístiques. La desconfiança, el desconeixement, l'amenaça constant de les inspeccions municipals i les picaresques dels titulars en les seves estratègies, feia que sovint no assolís els objectius plantejats. I fou en aquest tipus de parades on vaig tenir més dificultats. Aquestes les he hagut d'anar solucionant de forma indirecta, a partir dels informants relacionats amb la família i d'una constant presència a la fira durant els següents anys, fent una observació més discreta.

Una de les darreres tasques de camp realitzades en el present treball, s'ha desenvolupat durant la fira de l'any 2016. L'objectiu era concretament verificar les dades familiars d'aquest grup, que vaig elaborar a partir de les enquestes, les entrevistes i informació documental de l'Arxiu del Districte. Gràcies a aquesta revisió s'hi han pogut afegir noves dades vitals per la realització del present capítol.

Un altre objectiu plantejat fou el d'observar l'evolució en aquests cinc anys de les dades del 2012 en relació a la titularitat de les parades. De les 22 parades del 2012, dotze mantenen la titularitat sense canvis. Però dos d'aquests titulars doblen les parades. Passen de tenir una parada simple (recordeu de 2 metres per un) a tenir parada doble. D'altres sis parades passen a un familiar; en tres casos de pares a fills, en un altre de la dona al marit i en un tercer cas, de tieta a nebot. Quatre parades han canviat de nom a persones no relacionades amb el grup familiar. Per contra quatre parades noves han passat per primer cop a membres de la quarta generació, a partir dels germans Ángeles (1), Carmen (2) i José (3) Truque. Comptant tots els canvis, per al 2016, ens trobem que aquest mateix grup familiar disposa de vint-i-quatre parades. Dues més que fa cinc anys.

Això ens porta a parlar, un altre cop, de la forma d'obtenció de parades dins la fira. La transmissió a nivell familiar era, en teoria, molt més estricta abans que ara. En el darrer conveni s'ha facilitat aquesta via, precisament per evitar antics problemes que s'havien

trobat. Sobretot en algun cas de morir-se el fill abans que els pares, que eren els titulars de la parada, i deixar un nét. Per contra, malgrat certa inflexibilitat oficial, l'increment del número de parades fins arribar al col·lapse de l'any 1965, quan es decideix obrir la fira de la Sagrada Família, no es deu a cap increment demogràfic. Tot i que per molts fills que es puguin tenir, només es pot transmetre allò que es té. El cas del Jacinto és força paradigmàtic ja que de no tenir ell cap parada, tres dels seus fills i dos néts en són titulars.

Quan li pregunto al Lluís sobre aquest afer diu que desconeix si hi havia coses sota mà perquè ell era molt petit, però reconeix que "hi havia coses molt estranyes". La Pilar diu que funcionava d'una manera més personal, directament amb el representant de l'associació, sense passar per l'Ajuntament. Diu que per aquest motiu hi ha tanta família.

La relació entre les 24 parades no és homogènia. Alguns, tot i tenir la parada

Alguns dels membres de les famílies Truque, San Nicolás i Crugeira, 23 de desembre de 2016.

Foto : Jordi Montlló

enfrent de l'altra només tenien una lleugera noció del parentiu i, sovint no sabien ben bé d'on els venia. Mostrar-los l'esborrany d'arbre genealògic que anava confeccionant a partir de les seves dades ha estat fins i tot motiu d'orgull i de reivindicació del grup. Com a resultat final i per iniciativa de la Pilar, van voler que els fes una fotografia de família.

Tot i així, es perceben estratègies comunes. Una d'aquestes estratègies és la d'obtenir sempre més parades, per a parents; o doblar les que tenen, si són senzilles. En el marc normatiu actual, passa per vetllar les possibles baixes. D'aquestes n'hi ha de dos tipus; les excedències, que són per un any, o les definitives. Hi ha un acord entre membres de la família, encara que sigui part política, de no fer-se la competència entre ells i distribuir-se les tasques. L'Andrés Crugeira (76), avi d'en Lluís (Ego2), no portava vesc perquè hi ha un San Nicolàs que ja ho feia.

La motivació econòmica és un factor clau, també en aquest grup, tot i que es faci servir la legitimació de la tradició familiar. El Jacinto (23) farà diverses sol·licituds fins que entra per sorteig, l'any 2002, on determina com a causa principal la situació econòmica precària en que viu. Com exemple, transcriu el text d'una sol·licitud de renovació de permís per a una parada, d'un dels membres d'aquesta família (84):

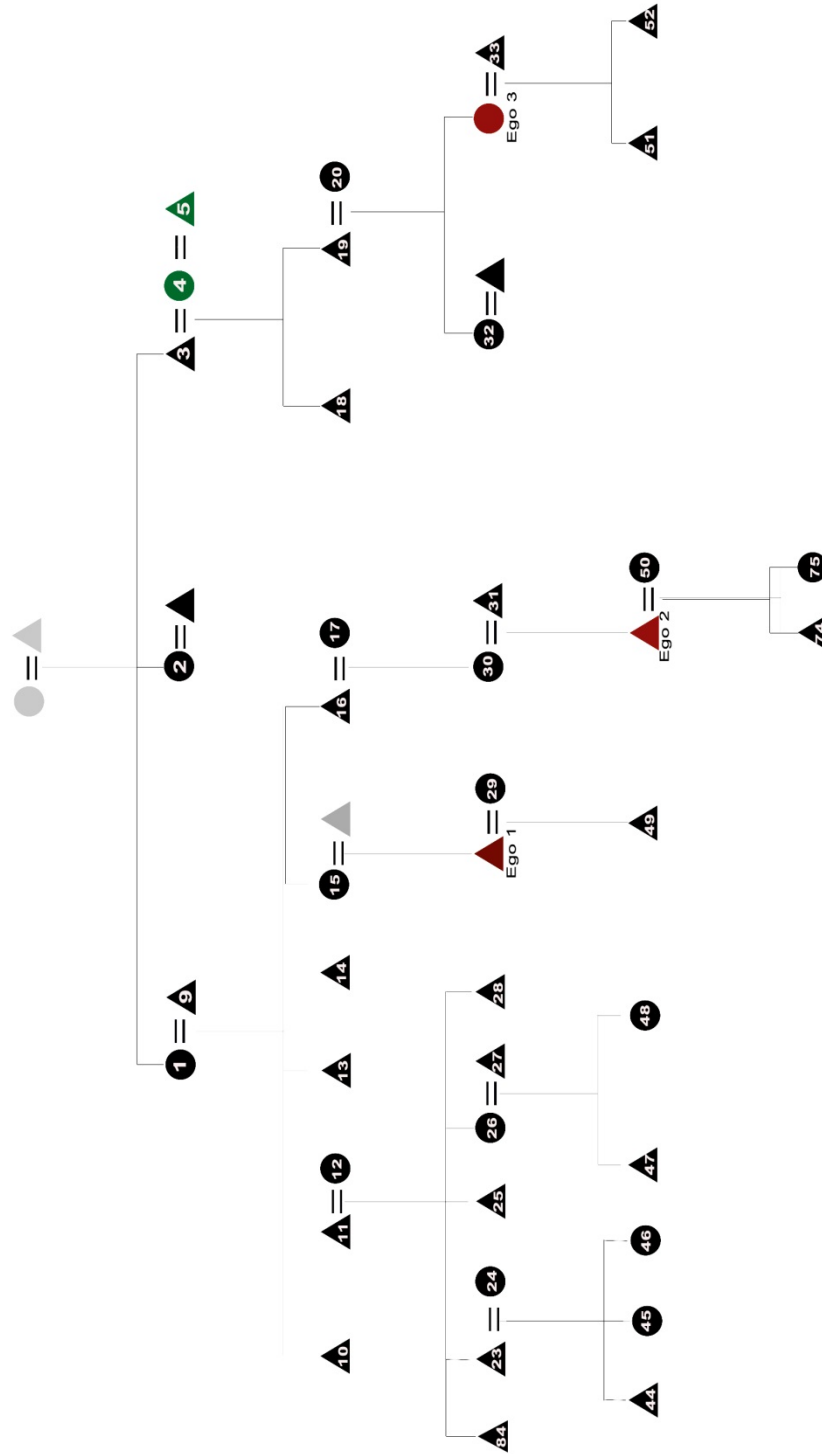
“La razón que durante 50 o 60 años mi abuela y demás familia siempre han tenido parada pasando de padres a hijos o nietos por lo que se ha convertido en una tradición familiar y los San Nicolás como los Truque incluso otros que han pasado de generación a generación por ese motivo y razón creo tengo derecho a pedir una parada como ya vengo haciendo desde hace nueve años.”¹⁸⁰

Si parlem dels productes que es poden trobar en aquestes parades, hem de seguir el mateix criteri utilitzat quan he parlat de les relacions. No es pot estendre a les 22 o 24 parades; però exclouent puntuals excepcions, el proveïdor sembla el mateix. Tot i el secretisme que hi ha al voltant d'aquest tema, la homogeneïtzació del producte en un percentatge molt elevat de parades és una evidència. La compra a l'engròs com estratègia per abaratir costos és una via molt factible. L'únic producte que es personalitza una mica és el ram de vesc o com diuen “de la sort”. Cadascú el decora segons el seu propi gust. La resta de productes són tots iguals i procedents dels mateixos dos o tres proveïdors.

Potser la resta de l'any la relació entre ells és mínima o inexistent, però quan es tracta de temes de la fira, uns vetllen pels altres i durant el mes i escaig de durada de la fira s'assimilarien a les reunions i festes de clan que explica Robin Fox (1967, p.92).

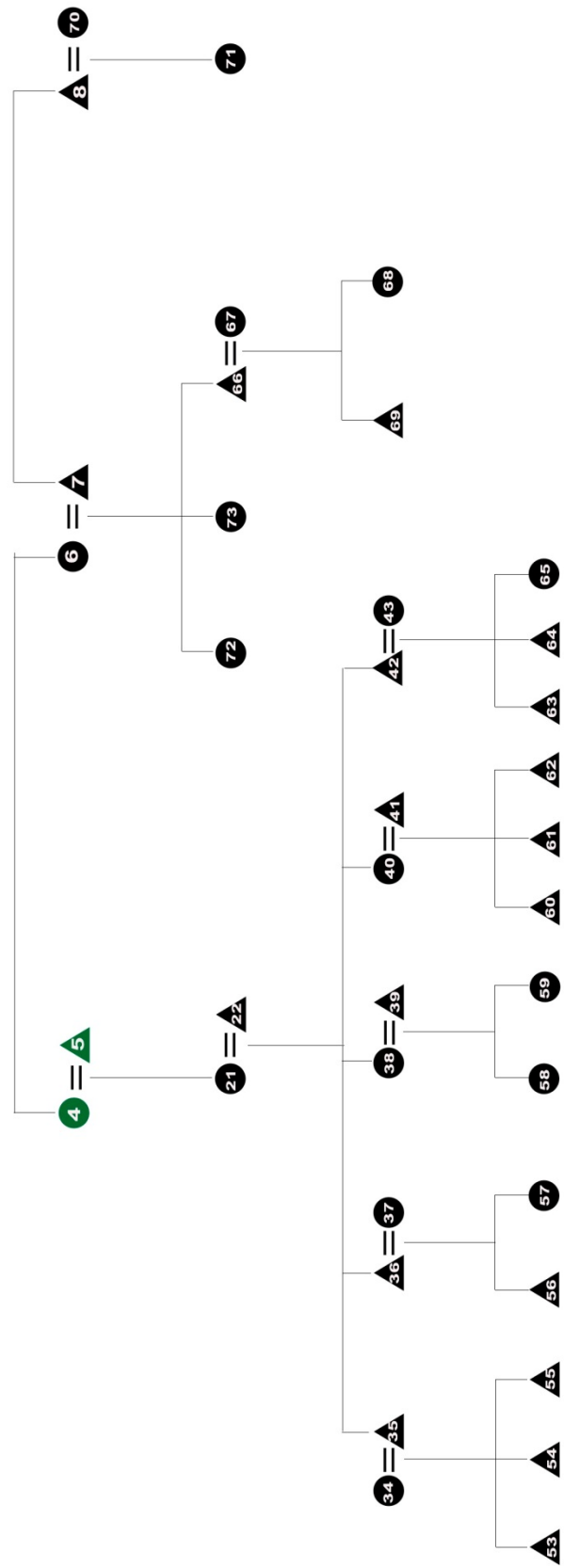
¹⁸⁰ La transcripció ha estat modificada per adequar-la a les normes ortogràfiques vigents.

Fira de Santa Llúcia de Barcelona

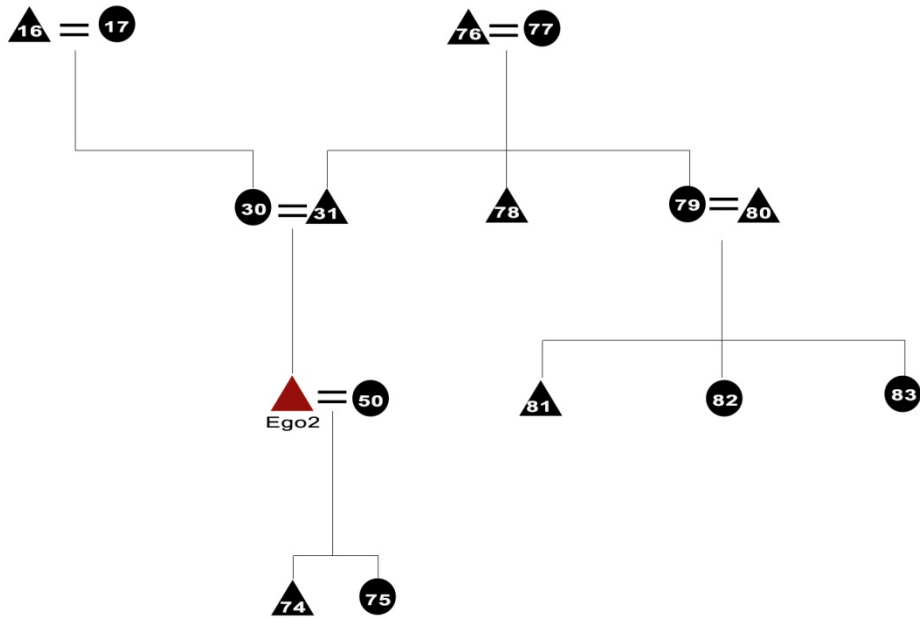
Gràfic 1: família Truque - San Nicolás

Fira de Santa Llúcia de Barcelona

Gràfic 2: família Medall/Miralles i Vidal/Miralles

Fira de Santa Llúcia de Barcelona

Gràfic 3: família Crugeira

9.2. LES PREOCUPACIONS DELS FIRAIRES A LA LLUM D'UNA ENQUESTA.

Si bé m'he queixat, en alguna ocasió, que no hi havia cap estudi quantitatiu que pogués servir de marc comparatiu i veure'n l'evolució, existeix una mínima excepció. Es tracta d'una enquesta acordada entre l'Ajuntament de Barcelona i l'Associació Fira de Santa Llúcia, el 5 de desembre de 2008, per tal de generar un debat intern i per a garantir el futur de la fira (Ajuntament de Barcelona, 2008). El responsable per part municipal fou Francesc Puigdomènech i Torras, director de Programa de l'Espai Públic i Prevenció.

L'opció escollida és la de lliurement en mà d'un qüestionari, consensuat per les dues entitats, en el que es demana el nom de l'enquestat i el número de parada. Després no hi ha seguiment; qui vol el fa. No sabem si el passen a recollir o no. Les preguntes que els hi fan són les següents:

- 1.- Nom
- 2.- Sector al que pertany i número de parada
- 3.- Anys d'antiguitat a la fira de Santa Llúcia o altres fires / mercats
- 4.- Antecedents familiars a la fira / o fora fira en l'activitat
- 5.- Participen a d'altres fires / mercats? Quines?
- 6.- Quins són per ordre de prioritat els temes que més li preocupen de la fira?
En aquesta darrera pregunta es donen 13 respostes; 12 de tancades i 1 d'oberta per afegir-hi el que es cregui convenient. Les respostes tancades són:
 - 6.1. Emplaçament parades
 - 6.2. Estructura parades
 - 6.3. Preu taxes / Associació
 - 6.4. Aparcament vehicles
 - 6.5. Futur de la Fira
 - 6.6. Futur sector al que pertany
 - 6.7. Qualitat de la Fira
 - 6.8. Competència comercial
 - 6.9. Continuïtat i requisits llicències
 - 6.10. Espai interior parades
 - 6.11. Reglament intern
 - 6.12. Parades buides
- 7.- Suggestiments de millora

9.2.1. *Comentaris previs al plantejament de l'enquesta*

Les dues primeres qüestions són identificatives i, la segona, classificatòria i serveix per fraccionar la resposta estadísticament. No ofereix cap problema perquè tothom té molt clar al sector al que pertany: figures, verd, artesanía o simbombes.

La tercera i quarta preguntes formen part del camp històric i la vinculació familiar amb la fira. Hi trobo dues pegues. La primera és que es barreja el tema de la fira de Santa Llúcia amb qualsevol altra fira o mercat, desnaturalitzant la resposta. Caldria haver especificat només en el tema de Santa Llúcia, que és el que realment s'estudiava. La segona és que la formulació de la pregunta és difusa i permet respostes diferents i difícils de computar, per poc precises o, fins i tot, incompatibles. Sobretot a la pregunta 4, on hauria estat millor demanar el que jo vaig preguntar a l'enquesta del treball de camp: grau generacional de tradició a la fira. De totes maneres, són preguntes que no s'analitzen estadísticament en el posterior informe, com tampoc es fa amb la pregunta 5.

L'ambigüitat d'algunes preguntes es fa extensible en l'apartat 6, quan es donen possibles motius de preocupació, tema central i únic de quantificació de l'informe. Diria que la preocupació pel futur de la fira i del sector al que es pertany se li pot suposar a tot firaire. De fet, tot està relacionat amb el funcionament i el futur de la fira, que per això es feia l'enquesta. Seria absurd preguntar si preocupa el bon funcionament de la fira, perquè a qui no li preocupés se suposa que no faria de firaire. Per tant, considero una redundància posar aquests dos supòsits com a causa de preocupació. Són principis massa genèrics. Hi ha quatre supòsits que estan relacionats amb la ubicació i estructura de les parades.

El sistema de resolució de la qüestió 6 és confós i massa complex, sobretot considerant que no hi ha al costat un auxiliar per anar-la omplint. I així es demostra en la diferent forma de respondre-la. Alguns han entès bé que el número 1 és sinònim de màxima preocupació i el valor és decreixent a mesura que augmenta la numeració. D'altres ho han entès a la inversa i d'altres no ho han entès o han contestat de forma diferent. Alguns deixant espais en blanc i d'altres repetint la numeració, d'altres oblidant algun guarisme. En algun cas, han manifestat directament que l'enquesta és confosa.

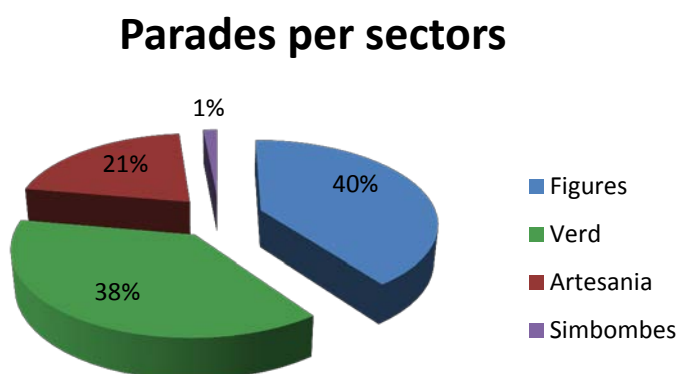
Entre l'ambigüitat d'algunes preguntes i el mètode de resposta, s'ha dificultat la tasca interpretativa i ha perjudicat considerablement l'aprofitament de l'enquesta. Tot plegat és una llàstima perquè la participació fou alta i prou representativa. Només afegir el tarannà del sector d'artesanía que, un cop més, va anar per lliure. Només sis persones van contestar l'enquesta de l'Ajuntament. La resta, 46 signants van contestar de forma unitària en un escrit paral·lel.

9.2.2. Valoració de l'enquesta per part de l'Ajuntament

L'informe final i la seva presentació són poc treballats i sense valoracions conclusives. Només es presenten els resultats de forma estadística i amb alguna gràfica amb error incorporat.

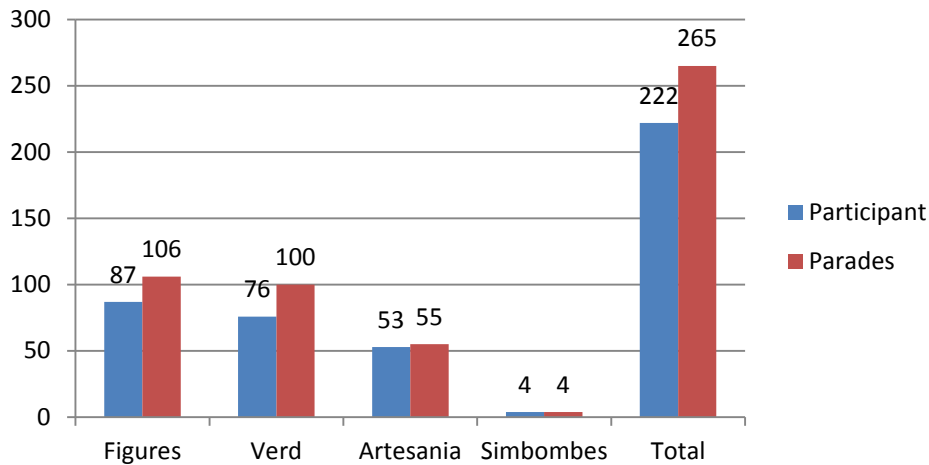
En primer lloc es presenten els resultats de la participació a l'enquesta per sectors. Es fa en una doble taula, per diferenciar la participació del sector d'artesania, primer sense comptabilitzar la instància col·lectiva i una segona taula incloent les dades de la instància, on s'hi afegeixen els 46 sotasignats de l'enquesta als 6 que ho van fer de forma individual.

A continuació es presenten dues gràfiques del tipus circular. La primera amb l'objectiu de situar percentualment cada sector, en relació al total i comparativament entre ells. I la segona gràfica, del mateix tipus, hauria de ser la de participació, però en aquest cas amb xifres errònies. Les dades es prenen de les taules que acabo de comentar. Tot seguit, adjunto la primera gràfica, que coincideix amb la de l'informe:

Les dades de la taula indiquen una participació del sector de figures del 82,02%, del sector de verd del 76%, del sector d'artesania del 96,36% i de simbombes del 100%. En canvi la gràfica n'indica una participació del 39%, del 35%, del 24% i del 2% respectivament. He optat per presentar-vos una nova gràfica amb les dades reals.

Participació a l'enquesta

La segona part és la presentació gràfica dels resultats de l'apartat 6. Primer amb taules i després en gràfics; tenint en consideració els sectors i el total i separant, de nou, una primera presentació sense la instància dels 46 sota signants d'artesania i una segona incloent-la. No hi ha cap apartat analític on es desenvolupin conclusions. Ja he dit que la metodologia emprada no em semblava la més adequada i els motius que m'ho feien pensar. Vistes les respostes individuals i l'informe final, prefereixo comentar els resultats de forma qualitativa, ja que em permetrà matisar.

Pel que fa al sector d'artesania, cal parlar-ne a part perquè van preferir fer-ne una de pròpia, on les preocupacions que mostraven van resultar ser molt similars, però molt centrades en el propi sector.

9.2.3. Valoracions pròpies de l'enquesta

Malgrat les mancances que hi veig, tant en el plantejament com en la metodologia i l'anàlisi final, es poden destacar alguns probables punts de treball que es podrien beneficiar.

Preguntar a un firaire quins són els temes que més li preocupen, i demanar que enumerin per ordre de prioritat, barrejant supòsits tan genèrics com el futur de la fira o la qualitat de la fira, amb concrecions com l'aparcament o les taxes, és un despropòsit. En primer lloc, l'enquesta es fa, en principi, per detectar les preocupacions concretes dels firaires relacionades amb la fira. Sense fer cap enquesta puc suposar que el 100% dels firaires els preocupa la fira, el seu futur i al qualitat. No cal fer enquestes per saber això. Posant aquests elements i després fer-ne un recompte numèric desvirtua els resultats, perquè un posarà el futur de la fira amb un 2, però un altre amb un 9 i un altre amb un 6, perquè abans hauran intercalat punts més concrets.

En definitiva, és una enquesta molt poc treballada i poc pensada. S'haurien pogut fer blocs específics, i desenvolupar diverses preguntes relacionades temàticament. Per exemple sobre la relació amb l'administració; sobre temes de normativa, horaris, dates; sobre la qualitat dels productes que es venen, artesanía o no; etc. Un apartat que s'entreveu és el de les parades, però no està lligat, ni relacionat. Segurament és una casualitat; però hi ha quatre preguntes relacionades amb les parades.

El que jo he vist i he analitzat de les enquestes individuals es percep una doble preocupació bàsica: l'espai i les parades per un costat i la continuïtat de les llicències. Precisament són aspectes que s'han tractat en capítols específics d'aquesta tesi.

L'espai com veurem en el proper capítol ha estat un dels principals motius de conflicte. Preocupa l'emplaçament de les parades a diferents nivells: en el micro espai, en relació a les altres parades; però també i molt, s'entén que quan es parla d'emplaçament de la parada s'extrapola a la fira. Es dóna molta importància a seguir a la Catedral, alguns es refereixen al pla de la Seu, perquè l'enquesta es produeix en el moment que es desplaça la fira del pla a l'avinguda, com ja he explicat en el capítol corresponent. Però l'avinguda de la catedral no es percep com un canvi d'ubicació, la Catedral continua sent el referent simbòlic de la fira. En aquesta línia no hi he trobat diferències entre sectors.

El segon motiu principal de preocupació és la continuïtat familiar a la fira. Aquest aspecte ha estat àmpliament tractat en els capítols 6.6 i sobretot 6.7 i poca cosa més es pot afegir, si no és que la present enquesta també destaca aquest punt, tot i que l'hagin valorat o comentat.

9.3. ESPAI I CONFLICTE A LA FIRA

« Le monde de la surmodernité n'est pas aux mesures exactes de celui dans lequel nous croyons vivre, car nous vivons dans un monde que nous n'avons pas encore appris à regarder. Il nous faut réapprendre à penser l'espace. » (Augé, 1992, p.49)

L'espai que tractem en aquest capítol no és l'espai històric, que ja hem tractat en altres episodis, tot i que moltes de les reflexions que hi apareixen les podríem aplicar. Es tracta de l'escenari actual, on he desenvolupat gran part del treball de camp, l'avinguda de la Catedral. Un espai definit en el capítol 6.2, i l'evolució del qual s'ha tractat en el capítol 5.7.

Cada any durant el mes de desembre es produeix l'ocupació d'aquest espai per part del "grup humà" de firaires de la fira de Santa Llúcia. Prèviament es delimita i parcel·la l'espai minuciosament per part de les organitzacions (Taylor i Bogdan, 1992). L'organització principal, l'Ajuntament, dictamina tres dies per l'ocupació ordenada d'aquest

espai. Amb l'objectiu de facilitar les tasques dels firaires i evitar la congestió de vehicles entrant i sortint de forma caòtica i desordenada. Com hem pogut veure en el capítol corresponent, durant la celebració de la fira, s'estableixen una sèrie de normes pròpies pel grup on, fins i tot, es pacten regles d'herència pel que fa a al titularitat de les parades.

Per tant, l'espai geogràfic de la fira es converteix en un lloc antropològic, segons la pròpia definició d'Augé (1992 i 1998). Quan en l'apartat metodològic definíem l'àmbit geogràfic de la fira, ens referíem a aquest espai concret on afegint-hi l'àmbit temporal adquiria tota la seva dimensió de lloc antropològic. Segons la teoria dels espais de Matteo Meschiari (2010), que divideix els espais en una tetralogia, la fira de Santa Llúcia correspondria a la segona tipologia. És a dir, un espai públic obert, en aquest cas una plaça, regida per unes normes. Aquestes normes que durant tot l'any són les pròpies de qualsevol altre espai similar de la ciutat, en el transcurs de la fira s'amplien per regir el funcionament específic de la fira en un marc cronològic delimitat per les pròpies organitzacions.

El present capítol s'ha centrat en aquest lloc antropològic, però el treball de camp s'ha ampliat a espais i llocs concrets, privats, on els firaires, els informants, preparen durant tot l'any el que mostraran en el lloc de la fira. En aquest capítol, però, ens centrarem en el lloc antropològic específic de l'avinguda de la Catedral. Un espai-lloc entès en un context més ampli, dins un barri específic, amb el referent de la Catedral. També veurem les tensions en el de micro-espai, on la ubicació de la parada no és un fet aleatori ni anodí, sinó tot el contrari.

Tot i que ha sofert un lleuger desplaçament en baixar del pla de la Seu a l'actual avinguda, actualment l'espai de la fira es pot considerar consolidat. La fisonomia ha canviat, l'escenari és diferent, però ha mantingut la centralitat i el referent simbòlic del barri i de la Catedral, que van veure néixer aquesta fira ara fa més de 231 anys. Aquesta continuïtat no està exempta de crisi al llarg del temps. El primer intent documentat de traslladar la fira és de l'any 1922:

"Justamente alarmados los feriantes que tienen sus mesas, en las tradicionales ferias de Santa Lucía y Santo Tomás, por las intenciones que abriga el Ayuntamiento de trasladar dichas mesas a un lugar apartado de las iglesias que les dan vida, han optado por nombrar una comisión gestora que realice los trabajos necesarios para lograr que quede sin efecto tal propósito. Dicha comisión, al empezar su cometido, pone en conocimiento de los

*interesados que admite adhesiones y todas las iniciativas o reclamaciones que tengan a bien manifestar, en casa del presidente (Tapias, 22 cuarto)."*¹⁸¹

En el període anterior a la unificació de les tres fires en una, la dispersió de parades en diverses places sovint topava amb les necessitats d'una ciutat en constant creixement i transformació. Ja a l'any 1889, documentem una reducció de l'espai a causa d'obres. La nota no ho especifica però molt probablement es tracta de la construcció de la nova façana de la Catedral.¹⁸²

*"No desmereció de las de otros años, la feria de Santa Lucía celebrada ayer. Llenas de bote en bote hallábanse la calle del Obispo y Plaza Nueva, lo mismo que sus alrededores; los puestos de venta eran numerosísimos; los compradores, sinó tantos como los visitantes, eran también muchos. Los objetos que más abundaban en la feria eran retablos, pastorcillos, ovejas, todo de cartón auténtico. Escusado decir que la clientela de estos puestos la componían chiquillos y mamás complacientes. La animación que reinó durante todo el día fue extraordinaria; tanto que la gente iba de un punto a otro empujándose entre sí. Este año a causa de estar ocupada parte de la plaza de la Catedral por las obras que en ella se verifican, el espacio era más reducido."*¹⁸³

En una altra ocasió són les obres de construcció del metro les que interfereixen a les fires:

*"La Alcaldía, teniendo en cuenta el aumento de tránsito rodado y la circunstancia de celebrarse en día laborable la tradicional feria de belenes de Santa Lucía, ha dispuesto que la parte de la misma que se instalaba en la plaza de la Constitución se efetuce en la del Rey u calles de los Condes y Paradís. Asimismo y en virtud de las obras de la estación que el "Gran Metropolitano" construye en el Llano de la boquería y del cambio de dirección que por razón de las mismas se ha de dar a la calle de Cardenal Casañas, ha dispuesto que las ferias que los días 21, 22, 23 y 24 de Diciembre se celebran en la plaza de San Joé Oriol y sus alrededores, se trasladen a la calle de Cortes entre la Rambla de Cataluña y plaza de la Universidad en el andén situado junto a los números pares."*¹⁸⁴

Ja, des de l'any 1926, apareix un problema ben modern i contemporani que encara arrosseguem i va en augment: el trànsit.

"El Alcalde ha dispuesto con respecto a la feria de Belenes, llamada de Santa Lucía, que el día 12 por ser festivo, los vendedores se instalen desde el sábado por la noche en las plazas de la Constitución y Nueva y calle de Santa Lucía; y el domingo también por la noche y día siguiente, en la plaza del Rey,

¹⁸¹ *La Vanguardia*, del 26 de desembre de 1922, pp. 5.

¹⁸² La construcció de la façana neo-gòtica de la Catedral de Barcelona es va realitzar entre 1882 i 1913.

¹⁸³ *La Vanguardia*, del 14 de desembre de 1889, pp.2.

¹⁸⁴ *El Correo Catalán*, del 12 de desembre de 1924, p.2.

*escaleras de la Catedral, Calle Paradís, etc., a fin de evitar las molestias que ocasiona el tránsito rodado en día laborable.*¹⁸⁵

I és que les necessitats de les ciutats van creixent i els canvis ocasionen petites o grans crisis, que s'han anat superant a partir d'adaptar-se als nous requeriments. Ja hem vist en el capítol 5.7 les grans transformacions urbanístiques del barri i com afecten a la fira. Malgrat totes aquestes crisis, s'ha mantingut, com he dit fa un moment, la centralitat del lloc. Ha estat gràcies a la voluntat dels propis protagonistes, als firaires i a l'Associació, perquè, com s'ha demostrat, tenen com a premissa fonamental el manteniment del lloc com a referent simbòlic i responsable directe de l'èxit social i econòmic de la fira. L'Ajuntament, en canvi, en diverses ocasions i per motius diversos, ha intentat traslladar la fira cap espais sovint més marginals. En ocasions es tractava de la fira en la seva totalitat i en d'altres moments de fragmentar-la.

Potser el cas menys conegut és el de l'any 1958, quan la van voler ubicar al Passeig de Sant Joan, actual Lluís Companys, al costat de l'Arc de Triomf. Llavors, el número de parades ja començava a agafar dimensions que sobrepassaven l'espai físic destinat a la fira. Així ho explica la crònica:

*"se pensó en cambiar la actual Feria, instalándola en el Salón de Víctor Pradera, cerrando al tránsito la calzada central, engalanando el Arco de Triunfo, montando una rica iluminación rematada con una estrella de Oriente. Mientras, una red de altavoces esparciría cantos y villancicos."*¹⁸⁶

Un altre cop, la intervenció dels firaires, a última hora, evita i atura aquest projecte municipal. Segons Xavier Fàbregas (1960) amb gran encert, per preservar un espai amb "animación y su colorido al lugar que ha sido suyo por espacio, casi de dos siglos". No sempre ha estat l'Ajuntament el que ha proposat canvis d'ubicació. L'any 1975 *Barna Centro*, que englobava els comerços de la zona, en un moment incipient del projecte municipal de l'illa peatonal, va plantejar fer una ampliació de la fira de Santa Llúcia i fer-la extensiva a d'altres llocs del Districte:

"Se pretende que las calles y plazas de la isla de peatones sean escenario de una amplia exposición de arte navideño. La asociación Barna Centro, que en cierto modo engloba a los comerciantes de la Isla de peatones, ha propuesto al Ayuntamiento que la Feria de Santa Lucía. Que normalmente se celebra los días anteriores a la Navidad, en la plaza de la Catedral y plaza Nueva, se amplie también a otras plazas y calles del barrio, como las de San José Oriol, Ramón Amadeo, del Pi, Baños Nuevos, etcétera. Con objeto de revitalizarlas, ya que son precisamente las más olvidadas por el público.

¹⁸⁵ *El Correo Catalán*, de l'11 de desembre de 1926, p.2.

¹⁸⁶ *El Correo Catalán*, del 18 de desembre de 1960, p. 3.

Según la impresión del concejal presidente de la Junta Municipal del distrito, el señor Cánovas, este año se presentan más demandas que puestos disponibles, y como muchos de estos puestos son fijos, si no hay trámites burocráticos que lo entorpezcan, la petición de Barna Centro no debería resultar difícil de complacer. En realidad, «Barna Centro» lo que se propone es convertir por unos días aquellas recoletas plazas y tranquilas calles en una feria de arte navideño, y a tal fin ha buscado la colaboración de las principales entidades artísticas de la Ciudad, y se ha formado una comisión asesora que cuidará de que se una la animación de lo popular con la dignidad artística y la renovación del arte en Navidad.”¹⁸⁷

Amb tot, el problema de l'espai era ben viu, ja que hi havia més sol·licituds que lloc. Per aquest motiu es va crear la Fira de la Sagrada Família, l'any 1965.¹⁸⁸ Aquest esponjament de l'espai va durar ben poc, perquè a partir de l'any 1972 apareixen les parades dels *hippies*, i provoca una nova crisi, d'espai però també d'identitat.¹⁸⁹ Algunes solucions proposaven el trasllat d'aquest sector d'artesanía a un altre indret. En concret, l'any 1984 es va parlar de posar-los al Born (Beltran, 1984):

“Los artesanos no están conformes con la iniciativa municipal. Sólo los vendedores de belenes, árboles y motivos navideños seguirán en su lugar habitual. Las viejas piedras que forman las calles de la catedral de Barcelona serán testigos este año de la última feria de artesanos de Santa Llúcia, porque el Ayuntamiento quiere trasladarlos al antiguo mercado del Born. Cuando llega Santa Llúcia, el 13 de diciembre, esas calles, que tienen un regusto a tradición, se adornan de vivos colores y se llenan de gente [...] Con el paso de los años, hay tenderetes de árboles y belenes que hace más de noventa años ya estaban en la plaza de la catedral, los artesanos fueron llenando las calles que rodean a la catedral. En ella se asentaron, con los fríos, “artistas” del país y de diferentes lugares de la geografía española. Primero fueron unos pocos “hippys” y algún que otro ceramista o pintor y, poco a poco, llegaron a ser 150 los tenderetes que nos ofrecían los más diversos objetos de regido: desde un pendiente, un tren de madera, un jarrón de cerámica pura, una caja de música, hasta un suéter hecho a mano, podían ser objetivos de los paseantes para completar el árbol navideño. Este año el Ayuntamiento ha decidido que para la próxima Santa Llúcia los artesanos, no los vendedores de árboles y belenes, deberán trasladarse al antiguo mercado del Born, ese bello edificio modernista que durante muchos años significó uno de los centros neurálgicos de la Barcelona viva. Los argumentos que esgrimen los responsables de la Casa Gran para justificar esta decisión es que las calles que rodean a la catedral ya no dan para tantos artesanos, y que es necesario, incluso por motivos de seguridad, trasladar los tenderetes a un nuevo espacio. Además, aseguran que en el Born se podría hacer una feria de artesanía más especializada que acogiera a más gente, incluyendo

¹⁸⁷ *La Vanguardia*, del 20 de novembre de 1975, p. 31.

¹⁸⁸ Veure capítol 5.6.1

¹⁸⁹ Veure capítol 5.6.2

diferentes tipos de artesanos que ahora, por razones de espacio, no tienen cabida en los alrededores de la catedral. Dicen que incluso, durante la primavera o el otoño se podría celebrar una feria de la artesanía al estilo de las que se realizan en otros países. Asimismo, afirman que el traslado de la feria al Born sería una manera de “regenerar la fira”, es decir, y en palabras de un responsable municipal, “cuando el Ayuntamiento facilita la vía pública y la calle es para aquellos que se lo montan ellos, el puro artesano, y ahora, nos encontramos que muchos ya no son tan puros. Se trata de ampliar la ley que hace poco dictó el Parlament sobre la regulación de la artesanía”. Otra de las razones por la que los responsables del Ayuntamiento quieren trasladar la fira de artesanos es porque, según ellos, “el pasear por esas calles se ha hecho casi imposible. El año pasado hubo un incendio y es realmente peligroso”. Quieren, los técnicos municipales, crear un comité de selección que decida qué tenderetes podrán instalarse en la feria y cuáles no, con un amplio criterio, para crear una verdadera feria artesana.”

La protesta del sector fou immediata i enèrgica, segons la crònica. Consideraven que els posaven en un lloc que no tindria la mateixa afluència de públic i, per tant, perdrien diners, i apel·laven a la tradició.¹⁹⁰ Asseguraven que no els molestava estar estrets, que les parades de pessebres tampoc eren tan artesanes com es deia, que els seus productes són diferents als que es podien trobar a d'altres botigues. Molts dels problemes i contradiccions que he tractat en l'anàlisi actual, i que encara no s'han tancat, tenen l'origen en aquest moment. Mentre, els altres sectors no es manifestaven, expectants a veure que passava. Els artesans apel·laven a la seva manera de viure, que tot l'any assistien a fires d'un lloc a d'altre i que només vivien d'això, a diferència de la majoria d'altres firaires. També manifestaven la compatibilitat de la fira de Santa Llúcia amb una altra fira especialitzada d'artesanía. Finalment, la cronista marcava les pautes de la fira que ens trobem en l'actualitat, conservant, això sí, si més no simbòlicament, l'espai/essència (Beltran, 1984):

“mientras consumíamos “artesanía,” gozábamos del paisaje que nos brinda la catedral en invierno, con el frío, al aire libre, sus artesanos y la propia vida que tiene una ciudad como Barcelona durante la Navidad. Tampoco a mucha gente le importa demasiado que algunos ya no sean tan artesanos, porque lo que realmente gusta es pasearse entre tanta gente y curiosear. Nadie duda que el Born sea un buen lugar para una posible feria de artesanos, pero quizá merezca la pena que cada cosa esté en su sitio.”

Els intents de traslladar aquest sector no es van acabar aquí. Fins i tot, després de la regularització i, en el moment del trasllat del pla a l'avinguda, es planteja la reubicació del sector d'artesanía a l'altre costat de la Via Laietana, a la zona del mercat de Santa

¹⁹⁰ El concepte tradició es fa servir com a valor afegit però amb criteris més que dubtosos si el que es refereixen és una mesura de temps, ja que els artesans portaven només 12 anys enmig de la fira.

Caterina. Entre els anys 2004 i 2007 es realitzen les obres de restauració de la façana de la Catedral. Els tres sectors es reesituen a l'avinguda de la Catedral, i això provoca problemes que es volen solucionar amb una reunió amb el regidor del Districte. En una assemblea de l'Associació de l'any 2005, un firaire pregunta sobre la intenció de l'Ajuntament de traslladar el sector d'artesanía davant el mercat de Santa Caterina. El senyor Isidre Barceló, president de l'Associació, diu que és una informació esbiaixada que l'Ajuntament només va preguntar que els semblaria aquesta proposta només com una hipòtesi.¹⁹¹

El cert és que quan s'acabin les obres de restauració de la Catedral ja no es torna a pujar al pla, al·legant motius de seguretat. Cal un replantejament de la nova ubicació i l'Ajuntament manté la intenció de desplaçar part de la fira fins l'avinguda Francesc Cambó, davant del mercat de Santa Caterina. Els artesans es neguen a aquesta solució (Mascaró, 2008). La intenció era ferma; fins el punt que els plànols ja estaven fets.

Després de forces anys de precarietat i trasllats parcials, l'avinguda de la Catedral serà l'únic espai de la fira; tal i com el coneixem ara.

Cal tenir en compte, com diu Augé (1998) que l'oposició entre lloc i no-lloc és relativa i que un lloc pot esdevenir no-lloc i a l'inrevés. Per tant, si les funcions socials, lúdiques i simbòliques, que es veuran en el proper capítol, que realitza la fira de Santa Llúcia es perden en detriment d'una funció específica de mercantilització, perdria aquesta categoria de lloc per convertir-se en un no-lloc, com ho podria ser qualsevol supermercat.

9.4. FUNCIO SOCIAL, FUNCIO LÚDICA I FUNCIO SIMBÒLICA DE LA FIRA.

Tot i que la funció principal de qualsevol mercat, també la fira de Santa Llúcia, és l'econòmica, coincidim amb Danielle Provansal (1995, p.98) que n'existeixen d'altres: social, lúdica i simbòlica. Vegeu-m'ho.

9.4.1. *Funció social de la fira de Santa Llúcia*

Les fires no s'estableixen en qualsevol lloc. La seva ubicació no és casual o fruit de l'atzar, sinó d'una voluntat específica socialitzadora. Aquest principi genèric es pot exemplificar molt bé a la fira de Santa Llúcia. Ja hem vist en l'apartat històric aquesta voluntat de cercar espais determinats en dates concretes que faciliten la mobilització de la ciutadania: festes religioses o civils i al voltant d'esglésies o places públiques on s'ajunten altres interessos.

¹⁹¹ Acta de l'Assemblea Ordinària de l'Associació Fira de Santa Llúcia, del 7 d'abril de 2005.

L'evolució i la continuïtat històrica de la fira de Santa Llúcia al barri gòtic han fet que la pròpia Catedral, com espai, esdevingui element simbòlic de tradició i sinònim de festa ciutadana. És un dels aspectes, sinó el que més, que valoren els firaires. En cap d'altre tema no seran tan unànimes i contundents, com la importància de l'emplaçament de la fira. Moltes tensions han vingut per por a ser canviats d'espai. La centralitat geogràfica del lloc, ha variat perquè la ciutat ha crescut i ha generat altres centres, però durant el mes de desembre, la fira actua ja per ella mateixa com a pol d'atracció.

La màgia del lloc ja va fer en el seu moment que el grup dels *hippies* s'hi volgués incorporar, tot i no tenir res a veure amb la fira de pessebres. Amb el temps, s'han integrat amb més o menys tensions, però amb el resultat que, en un mateix punt, es poden trobar gent d'interessos ben diversos, sense cap problema. Molts firaires dels sectors de figures i verd ho han entès així, i han vist que és bo pel seu negoci que hi hagi parades diverses, de gent diversa. Aquesta diversitat que sempre es reclama com generadora de riquesa immaterial o cultural, és font d'intercanvis no exclusivament mercantils, sinó també d'idees, de tendències, de notícies, o de tafaneries. És, en definitiva, motor de progrés i evolució.

Destins que es fan i desfan, en paraules de Provansal (1995). I és ben cert, com hem vist en l'apartat 6.11 més d'una família ha sorgit de la relació entre els propis firaires. És el cas dels pares de la Gemma o dels pares del Lluís. També he documentat algun cas de família formada entre venedor i clienta. I això que la relació és d'un any per l'altre. Però quan arriba el moment no sembla que hagi passat tant de temps. Llavors és el moment de posar-se al dia, saber les novetats, les bones i les dolentes: malalties, naixements, morts, casaments, etc. Durant la fira, la mort i la vida també són presents.

La fira de Santa Llúcia atrau gent d'arreu de la ciutat i de fora, que esperen cada any retrobar el ritual familiar. S'ha convertit en un fet esperat per a petits i grans que de generació en generació es va transmetent de pares/mares a fills/es i que reflecteix tan bé el següent text:

"Hi vas de ben petit assegut al cotxet –o en braços del pare–. Hi vas quan ja camines enmig de la gentada i sense veure gairebé res. Quan ets més gran t'hi acompanyen els avis –o potser ets tu qui els acompanya–. Hi tornes amb la colla d'amics –potser fent campana a l'escola?–. Amb el teu primer amor hi passeges agafats furtivament de la mà entre tanta parada de figures. Allà compres el primer pessebre de la nova casa amb un futur ple d'il·lusions al davant. Hi passeges empenyent un cotxet –o portant un marrec als braços–. Intentes avançar donant la mà al pobre que gairebé no pot veure res enmig de la gentada... i que dintre de dos dies hi anirà amb el seu primer amor. Acompanyes els néts a la fira –o potser són ells qui t'acompanyen–... i tornem a començar!" (Benavent, 2007)

La fira la visiten famílies, però també grups de tota mena i cada cop més estrangers. Però els grups més nombrosos són les escoles, que aprofiten per treballar el cicle festiu i les tradicions. Es poden veure grups de totes les edats. Els més petits units uns amb d'altres amb cordes perquè no es perdin, amb els mestres obrint i tancant la corrua infantil. També nois i noies més grans, amb papers plens de preguntes que transiten desesperadament d'una parada a l'altra perquè els solucionin els problemes plantejats pel mestre.

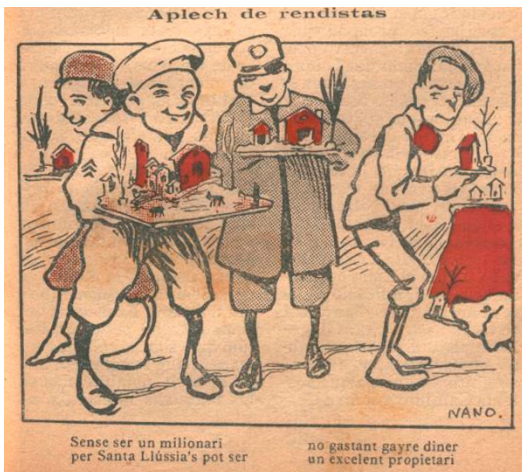
Durant molts anys, també ha estat mostrador per l'alcalde de torn, que es passejava de parada en parada amb el seu seguici i un fotògraf que anava capturant instantànies amb els firaires. De vegades amb el firaire d'honor al costat. Aquest costum, sembla que s'ha anat perdent, potser per poca rendibilitat política o perquè alguna vegada més d'un alcalde s'ha hagut de sentir paraules queixoses. Potser només per desinterès. Em van explicar que en el senyor Xavier Trias, abans de ser alcalde, ja era habitual a la fira, però que li agradava més anar d'incògnit. Mentre feia el treball de camp, vaig poder confirmar aquest fet, llavors ja era l'alcalde.

També és un punt on, sobretot els primers dies, es congrega molta i variada representació dels mitjans de comunicació: mitjans audiovisuals, radiofònics i premsa escrita; locals, d'àmbit estatal i alguna que altra cadena estrangera (francesa, britànica i japonesa en són algunes de les més habituals). Alguns firaires es queixen de la desproporcionada atenció que dediquen a la figura del caganer, segons la seva opinió. Durant la fira del 2016, un firaire va acompanyar a Televisió Espanyola i els va presentar firaires que ell considerava tradicionals i que valia la pena entrevistar. Tots els cronistes de la ciutat en un moment o altre han hagut de passar per aquí i fer la seva crònica. Gràcies a molts d'ells ens ha arribat informació amb la que hem pogut reconstruir part de la seva història. El 2016 la firaire d'honor fou, precisament, Patricia Gabancho, escriptora i periodista que des dels anys setanta del segle passat ha anat fent cròniques sobre la fira en els diferents mitjans on ha treballat (Montlló, Jordi; 2016).

En algunes ocasions, la fira, ha hagut de compartir l'espai amb fets o successos paral·lels que no tenien res a veure amb la fira; justament per estar ubicada en un lloc tan cèntric i emblemàtic. Manifestacions a banda, un dels successos que més ha trasbalsat la vida quotidiana de la fira fou el funeral per la mort de Carrero Blanco. La Carme diu que va arribar a passar por perquè foren envoltats de policies i militars que no els van deixar moure fins que va acabar l'acte. En aquell moment, el Diego estava fent el servei militar i fou cridat a files, ja que estava de permís atenent la parada. Per sort per ell, el van deixar continuar.

La visita de famosos a la fira també es motiu de comentaris i anècdotes. És el cas de la visita de Gemma Cuervo i Fernando Guillen;¹⁹² o de la cantant francesa France Gall.¹⁹³ La Carme m'explica que havia tingut de clients a la Lina Morgan, la Lola Flores, l'alcalde Porcioles o en Johan Cruyff.

La fira ha sortit, en ocasions, de l'espai i el temps concret per visitar els rotatius, no com a notícia del periodista de torn, sinó com a context on reflectir les preocupacions socials del moment, en format de tires còmiques o acudits sense paraules, com els casos que us mostrem del Patufet, però també en la majoria de premsa escrita de la ciutat. També s'han escrit obres de narrativa o teatre amb la fira o el pessebrisme de transfons (Molas, 1878) i també s'ha escrit llibres ni que siguin de caràcter moralitzant com el de M.B (1933).

Patufet del 10 de desembre 1904

Patufet del 27 de desembre 1924

9.4.2. Funció lúdica de la fira de Santa Llúcia

La fira de Santa Llúcia és la fira d'una festa, el Nadal. La festa del Nadal és una festa íntima i familiar, que es desenvolupa majoritàriament en un àmbit privat i religiós. La Fira n'és l'expressió més pública, en un espai disposat per preparar les festes, n'és l'advent laic i popular. Tot el que cal per preparar aquesta festa es pot trobar a la fira:

“S'apropa el mes de desembre, deixem enrere la tardor amb els bolets i la castanyada per obrir les portes al Nadal. La Fira de Santa Llúcia n'és el primer reclam. Les famílies, cadascuna amb la seva ètica i els seus costums, es preparen per acollir aquestes festes amb la casa mudada d'il·lusió i calidesa. Així com un vell estable fou testimoni del naixement del fill de Déu, els racons de la casa oblidats tot l'any prenen rellevància per acollir el

¹⁹² «Dos famosos preparan las fiestas»; dins *Tele Expres*, del 16 de desembre de 1969.

¹⁹³ «France Gall en la feria de pesebres»; dins *El Correo Catalán*, 27 de desembre de 1970, p. 3

pessebre, l'arbre o el tió [...]Per assegurar-nos l'èxit de la missió és indispensable fer la ritual visita a la Fira de Santa Llúcia de la Catedral de Barcelona [...] allà trobaré tot allò que em faci falta.” (Bosch, 2013).

És un espai de manifestació festiva popular, on s'apleguen els elements per celebrar tradicions relacionades amb el Nadal. Com ja he explicat en el capítol 7, des de 1994 se celebra la Diada de les tradicions i els costums nadalencs a Catalunya. El programa consistia en un cercavila de grallers, bastoners, capgrossos i carassa per tota la fira, una popular “cagada” del Tió. Des de llavors, la Carassa i el Tió per a la mainada han estat presents a la fira. Aquesta jornada realitzada al voltant del 13 de desembre, festivitat de Santa Llúcia, ha servit per potenciar aquest caràcter lúdic, atraure les famílies i oferir espectacles de base tradicional, grallers, bastoners, cant coral, titelles, etc. Antigament, com ja s'ha explicat, era el dia de trobada d'estudiants i modistes, se celebrava la festivitat de Santa Llúcia i s'hi aplegava un munt de gent que feia cua per dedicar una candela a la Santa. Aquestes dues maneres de celebrar la diada de Santa Llúcia, il·lustren d'una manera significativa, els contextos urbans, socials, culturals, religiosos, polítics i mediàtics en els quals la festa a Barcelona ha viscut en el passat i es viu a hores d'ara (Calvo, 2010).

És un espai, per tant, on cal anar-hi, no només transitar. És un espai desitjat per a molts: pel nen delerós de comprar-se les figures, pel col·leccionista que cerca la novetat. Són molts els firaires que tenen la seva clientela fixa i que es veuen d'un any per l'altre. La Carme, recorda una senyora que cada any els portava una barra de torrons de la Garriga. L'Aurora diu que és molt bonic aquell que ve a comprar-te, però també “aquell que ve i et diu, mira aquest any no et compro res però et vinc a veure. Tu saps, com a vivència per a mi, m'enriqueix molt, m'entens?”. Molta gent que ha comprat el seu pessebre sencer a un firaire, quan el fill o la filla es casen, tornen a la parada per regalar-los el primer pessebre.

Lúdic de vegades es pot confondre amb lucratiu. En aquest sentit, al voltant de la fira s'hi han establert “oficis” paral·lels. Alguns de ben legítims, com un venedor de filferro a l'engròs per firaires del sector de verd. També hi ha una sèrie de venedors ambulants que intenten despistar la vigilància de la guàrdia urbana per vendre l'article de moda o un simple globus. Però com es veu des dels principis de la premsa, també s'hi ha passejat pispes de tota mena. Per ells, l'acumulació de gent també és motiu de celebració.

Però a diferència d'altres fires, tot i ser un espai lúdic de trobada, aquest no està encara prou fomentat. L'organització de les parades, ubicades com carrers enlloc de fer-ne places; o l'absència de parades on poder fer un most, com les fires de Nuremberg,

Rottemburg, Colmar o Estrasburg, només per posar uns exemples, impedeixen fer-ne un espai lúdicament satisfactori del tot. És un dels eixos a millorar.

9.4.3. *Funció simbòlica de la fira de Santa Llúcia.*

Lluís Calvo (2010) diferencia entre festa i fet festiu o celebració festiva i posa les fires comercials com exemples. Així doncs, es podria dir que també la fira de Santa Llúcia és un fet festiu antecedent de la festa del Nadal. Però es podria dir que també comparteix, d'una manera o altra, les principals constants festives que defineix Vittorio Lanternari: sociabilitat, participació, ritualitat, anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre i el gaudi. I seguint la tipologia de festes de Lluís Calvo (2010), segons l'àmbit que comparteix, el Nadal pertany al tercer grup, de festes generals, dins el context català.

De tota manera des de ben antic, quan les fires de pessebres es feien separatament, la Puríssima era considerada l'inici del cicle festiu nadalenc, que s'acaba amb la Candelera. Ara l'inici del cicle nadalenc el marcaria l'encesa de les llums; en un exemple més de l'evolució del context urbà, social de Barcelona. Per això els responsables municipals volien fer coincidir l'inici de la fira amb l'encesa nadalenca. Per tant, podríem considerar que la fira de Santa Llúcia és a la festa popular del Nadal, el que l'Advent a la litúrgia catòlica; un espai / temps de preparació.

Danielle Provensal (1995, p.100) afirma que les fires periòdiques associades a una celebració solemne o a alguna festa religiosa, com el cas que estudiem ara, revelen, de forma encara més ostensible, que els símbols lligats a coses intercanviades són, de vegades, més reals que les mateixes coses [...] les figuretes i els avets de la fira de Santa Llúcia són, a més a més de la transacció comercial de la qual són objecte, portadors d'un sentit més genèric, i constitueixen, d'alguna manera, veritables cerimonials o elements de cerimonials. Vegeu un exemple on es mostra clarament aquest aspecte, el simbolisme que pren el pessebre d'altar casolà (Climent, 1905):

"Aparte de las ceremonias con que la Iglesia conmemora la Natividad de Cristo, tiene esta solemnísimas fiesta otra celebración exótica, popular y aun profana, que saliendo de las aras del altar y de las naves del templo, franqueó hace muchos siglos los umbrales de las casas, tomando tradicional asiento junto á los hogares. Manifiéstase ya esta popularidad algunos días antes del 25 de diciembre, viéndose en tiendas y ferias diminutas figuras para la decoración y armadizo de los belenes, que como altares domésticos, consagrados por el entusiasmo popular, enfocan los goces de la familia, y sobre todo las ingenuas alegrías infantiles, pues fiesta de niños y de ángeles es por naturaleza la conmemoración del natalicio del divino Niño que abandonando su eternal morada en los cielos quiso habitar con los hombres en la tierra."

Un altre tema seria veure l'evolució dels significats d'aquests símbols dins l'actualització del context urbà actual. Encara que acceptem la universalitat dels símbols religiosos com a llenguatge comú entre les diferents religions que defensa Eliade (2012); quins significats adopten en una societat laica? En aquest sentit caldria considerar l'evolució i la metamorfosi de símbols i significats en el present (Ariño, 2001). La figura del caganer serviria per veure'n aquesta evolució, tant del significat com del significant, amb la personalització i caracteritzacions de personatges públics, on els significats tradicionals, com la barretina, la pipa o el diari, han quedat com element tradicional / folklòric. Una peça extreta del mateix altar del pessebre per atendre nous significats que un estudi recent ha intentat analitzar (Wormsbecher, 2015).

Provencal (1995), parlant dels mercats de Barcelona, però aplicable a la fira de Santa Llúcia, també destaca la disposició gairebé d'espectacles de les mercaderies: "Els rituals que envolten la presentació de prestatgeries, l'organització dels diferents sectors de venda i les mateixes modalitats d'intercanvi desplacen l'atenció de les nostres funcions animals, de la nostra finitud." Aquesta presentació a la fira de Santa Llúcia és desigual i motiu de controvèrsia, ja que visualment hi ha espais poc cuidats.

En el cas, com la fira de Santa Llúcia, la funció simbòlica predomina i els aspectes econòmics, per importants que siguin, hi són complementaris. Malgrat tot, són ben clars els objectius que tenen els firaires: fer diners i guanyar-se la vida. Però es fa difícil, quan els preguntes, discernir quin percentatge hi ha de cada cosa. En Francesc diu que la fira té un cuc: "Jo no sé lo que és però hi ha gent que va a la fira i dius com pot ser que vingui a la fira [...] Nosaltres tot l'any estem pensant amb la fira, amb que ja queden quatre dies per la fira, l'any que ve per la fira, aquest any per la fira. O sigui tota la nostra vida ha estat relacionada amb la fira."

La tipologia de firaires ja hem vist que és variada i la motivació respon a la situació personal, però també a la percepció i la vivència d'aquella persona amb la fira. El Guillem ho veu com una tradició familiar que no es pot deixar i encara que s'ho hagi de combinar amb la feina i resulti poc satisfactori econòmicament té clar que ha de seguir, ni que sigui per motius sentimentals. Per ell és un tema més sentimental que econòmic. Pel Jesús dedicar-se a la Fira representa passar-s'ho bé fent una activitat que no li comporta fortes despeses i que a més per Nadal li permet cobrir despeses de festes: "faig els torrons i els Reis dels nanos. Però res més eh!"

En Gerard no té el bagatge de la tradició familiar, perquè ho van començar al mateix moment quan ell ja era gran, però pensa que en general per a tothom, malgrat que molta gent ho negui, bàsicament és l'aspecte econòmic: "I qui digui una altra cosa no me la

crec.” L’Aurora pensa que el motiu econòmic és important, però per mantenir-la durant tants anys, potser cal trobar-ne d’altres.

El nom de la Fira de Santa Llúcia ha retingut molts d’aquests valors simbòlics de la fira i s’ha traspassat a l’imaginari col·lectiu, de manera que en moltes altres poblacions, quan s’ha volgut instaurar una fira de pessebres o de Nadal, s’ha utilitzat el nom de *Fira de Santa Llúcia* per definir-la.

9.5. FIRA DE PESSEBRES, FIRA D’ARTESANS O MERCAT DE NADAL?

És possible associar la fira de Santa Llúcia amb el concepte d’artesania? És l’antiguitat de la fira i la seva àuria de tradicional la que ens pot conduir a aquesta associació de conceptes? Què hi ha en realitat d’artesà a la fira actual?

Ja hem vist que l’arquetip de firaire correspon a l’artesà que durant tot l’any treballa a casa fent a mà les seves figures o les seves casetes de cartró o suro. És un model que ja trobem des de les primeres notícies de la fira. Però hi ha qui diu que sempre han existit els revenedors. Aquest és un *sempre* a temporal, gairebé mític, però que no podem discutir o precisar perquè no existeixen dades. A partir de la incorporació dels *hippies*, però sobretot des de la seva regulació com a sector, el concepte artesania pren un nou significat. Ara l’artesà ja no és l’arquetipus sinó el nouvingut. Amb la restauració de la Generalitat i les competències en aquesta activitat, naixerà un nou marc legislatiu que afectarà, com veurem, a la fira.

Cada cop es parla de menys artesans de pessebres i més dels *hippies*. Ja a finals dels anys 60, Mª Eugènia Ibàñez (1969, p.10) parla de l’ofici de firaire com una artesania a punt de desaparèixer. Cita textualment les declaracions d’un dels seus informants, que diu: *“Cuando desaparezcamos los que en la actualidad moldeamos el barro y cortamos el corcho, los jóvenes no continuarán con esto. No tienen paciencia para trabajar todo un año y recoger los frutos en quince días escasos”*. Segons Josep Mayoral (Ortega, M; 2006), el 90% de la fira ja és compravenda, i cada cop queden menys artesans. Diu que els temps han canviat, però el que és bonic és que la mainada segueix encantant-se davant les paradetes més tradicionals. El Josep es dedica a confeccionar els personatges del pessebre. És un enamorat de l’artesania nadalenca. La seva passió són les figures més clàssiques, que creu que cal preservar perquè no es perdin.

Així, doncs, la fira de Santa Llúcia és una fira d’artesania o és una fira amb artesania? Quin és el paper que ha de tenir el producte artesà en el futur de la fira? El cert és que molts dels informants entenen que la qualitat del producte és essencial, que l’artesania és un valor afegit que cal potenciar, i que cal adoptar estratègies per fomentar

l'increment de parades d'artesans. La Maria Aurora afegeix que cal potenciar la creativitat. En Lluís explica que hi ha autèntics artesans, però molts que no ho són; i que passa en tots els sectors. Creu que cal apostar per fer un producte de qualitat. Diu que “ si tu fas una cosa d'aquestes, triomfes a la fira. Si compres coses als xinos, estàs mort, perquè lògicament el xino de la cantonada et vendrà el mateix producte que tu.” Per en Francesc el criteri de l'Ajuntament és el d'afavorir els artesans per davant de revenedors: “aquesta, durant uns anys va ser una mica la tònica. Tot i que de vegades depèn de qui ho portava de l'Ajuntament s'ho saltava més o menys.” La Montserrat es posiciona dins la línia oficial, que no es deixa entrar a ningú que no sigui artesà, per evitar que entrin “xinos”. Però alhora reconeix que es ven molt producte fet a la xina, i que són els mateixos firaires antics que ho fan:

“Que en compren ells, però no deixem que un titular sigui una persona de fora, m'entens? Que no tingui una transcendència una miqueta, una tradició, no? ho intentem com a mínim, perquè per això està l'Albert¹⁹⁴, i l'Albert per a mi és un puntal. Perquè sé que ell no deixarà entrar mai a ningú que no sigui una persona que no sigui artesà, artesà. Perquè és lo que realment és maco de la fira. Que la gent ve a la Catedral a veure artesanía.”

Potser no ho volia dir o no s'adonava del que deia, però és la declaració més real. La fira està plena de parades que venen productes manufacturats a la Xina; però els venen els titulars que hi porten anys; no els nous. Aprofito aquest moment per explicar el que em va passar personalment a la fira de l'any 2015. Acompanyava uns francesos que volien visitar-la i en una parada van veure unes casetes que els va cridar l'atenció. Després de mirar-me-les de dalt i de baix, vaig preguntar si les havia fet el venedor, de quina fusta eren, com les havia fet. Tot i els dubtes que em van produir les seves explicacions no vaig dir res, perquè els hi feia gràcia. Es tractava d'un petit grup d'estudiosos i col·leccionistes de santons de La Provença. Una estona més tard ja havia vist les mateixes casetes en d'altres parades. En una de les parades vaig demanar si podia mirar aquella peça i al donar-li la volta, a sota, hi havia el codi de barres i un made in xina escrit a l'etiqueta. El firaire que ens va vendre aquestes casetes em coneixia i sabia que feia tres anys que estava fent la tesi. Fins i tot, havia quedat amb ell per fer-li una entrevista, que no es va fer per problemes familiars. Dubto que aquests amics francesos parlin gaire bé de la fira al seu país.

Tot seguit veurem el teòric tractament de les normatives de la fira en relació al concepte d'artesanía i després el marc legislatiu. Però abans voldria parlar del Manuel Blas, que és un dels meus informants del sector d'artesanía i que a més ha escrit sobre el

¹⁹⁴ Albert Deulofeu; president de l'Associació Fira de Santa Llúcia.

tema. Al seu web té una frase de presentació que defineix el seu tarannà d'artesà pur: "*Bienvenidos a lo único para lo que utilizamos el ordenador, para todo el resto utilizamos las manos.*" També té una frase en el seu web que diu "*Ya es hora de dejar de ser correcto y empezar a ser artista*". Comparant amb les altres fires que participa, diu que la de Santa Llúcia no té res a veure; que les que ell coneix són més professionals: "Aquí lo més professional són els arbres. Però allà són parades més grans, de tres, quatre metres per dos o tres de fons. I hi ha artesanía tradicional i artesanía creativa. Tot barrejat. Però artesanía tot. Aquí no, aquí hi ha molta revenda i molta cosa rara." Pensa que la fira hauria de ser tot d'artesans, no només el seu sector, sinó també el verd i les figures. Els arbres no es poden fer a mà, però haurien de ser naturals, amb arrels. Voldria una fira diferent, alternativa als grans magatzems. Pensa que s'ha de demanar a tota la fira que tingui una característica d'autenticitat; perquè si li traiem això, la gent trobarà a tot arreu el mateix. Creu que la situació actual es deu a una mala gestió i posa l'exemple que quan ell va fer la sol·licitud, ningú li va preguntar si era artesà o què feia i ni molt menys si tenia carnet d'artesà:

"Va venir molta gent buscant una feina i van veure que aquesta fira era interessant i estava oberta. Van venir en grups i gent que ningú, cap d'ells era artesà. Ni ho és encara. I tenen revenda i ho tindran sempre. Perquè entren sense que ningú els demani res. O sigui el problema està al principi, al principi de la fira [...] Els que vam entrar al principi que n'hi havia que no eren artesans, tenen la fira indefinida i els que entren ara que són artesans tenen per dos anys. Però és que és bastant, bastant increïble no?"

Aquesta afirmació confirma el que deia la Montse. El tema que no tothom té clar és si es tracta d'una fira d'artesans o és una fira de regals, o és una fira de Nadal. Dins aquest marc teòric, ell no veu bé que hi hagi firaires que venguin figures de pessebre que no fan ells. Quan li pregunto que s'hauria de fer per potenciar més l'artesania a Catalunya, em respon que primer caldria considerar l'artesà com una persona creativa, no considerar l'artesania com una empresa. La Generalitat potencia l'empresa artesanal. I és bastant contradictori:

"És un senyor que fa un disseny i té quaranta, no sé si són xinos o japonesos o com són, que estan fent aquell treball però d'una manera com poden treballar al sud est asiàtic, a la Índia. I no té sentit a Barcelona que es faci treball com a la Índia. Em parlava una artesana, bueno que ella diu que és artesana, que fa roba; ella dissenya la roba i l'envia a l'Índia. Se la fan i li envien aquí. Això no és una artesana. Un artesà és el que fa el disseny i fa la roba i la ven."

Es defineix com artesà creatiu i explica la diferència entre artesanía tradicional, artesanía artística i artesanía creativa. Per un costat, hi ha l'artesania tradicional, que és la

que es fa de tota la vida; des de la prehistòria, que la funció és la utilitat de l'objecte. Era el que hi havia abans de la indústria. Després, històricament, hi ha la tradició artística, que és l'artesà que es posa ajudant a l'artista; elaboració de pintures, elements de decoració d'utilitat, etc. L'artesà artístic, al servei de l'art directament. I l'artesà creatiu que és un element nou, un artesà post-industrial que fa un tipus de producte que respon, contestatari contra la indústria, contra la massificació del plàstic i tot això. Té un parell d'articles que profunditza sobre el concepte d'artesanía (Garcia, Manuel Blas; 2005 i 2007).

També és una realitat que tot un sector porta el pes del concepte artesanía damunt les seves espatlles i s'adopta una doble vara de mesurar segons el sector dels firaires al que es pertany.

9.5.1. El tractament de l'artesanía a partir de les normatives.

Segons les normatives més antigues que he trobat: "Només es podrà vendre arbres, molsa i similars; pessebres i complements i artesanía. Queda totalment prohibida la venda de qualsevol altra mercaderia."

De fet, el que ens està dient aquí no és res més que la divisió en sectors de la fira i els productes que els correspon vendre a cada sector. És a dir, el sector de verd pot vendre arbres, molsa i similars; el sector de figures pot vendre pessebres i complements; i el sector d'artesanía pot vendre artesanía. I aquí s'acaben les explicacions. Aquest breu redactat s'aprofita per anys posteriors fins l'any 2002. A partir d'aquest any allò que quedava implícit s'explicita visualment perquè quedi més clar i ja s'especifica la responsabilitat de cada sector per escrit. A més a més, s'afegeix el següent advertiment: "La parada que incompleixi aquesta normativa serà immediatament tancada i retirada."

L'any 2000, la Generalitat de Catalunya constitueix un marc normatiu que regula l'activitat de l'artesanat a Catalunya.¹⁹⁵ Aquesta novetat no s'incorpora a la normativa de la fira fins l'any 2003. Aquests canvis només afectaran al sector d'artesanía. Es tracta de tres punts que defineixen el concepte artesanía i artesà segons la reglamentació de la Generalitat:¹⁹⁶

"Artesanía és l'activitat de producció, transformació o reparació de béns artístics i de consum, i la de prestació de serveis, realitzada mitjançant processos en els quals la intervenció personal i el coneixement tècnic constitueixen factors predominants i que donen com a resultat l'obtenció d'un

¹⁹⁵ Decret 252/2000, de 24 de juliol, sobre l'activitat artesanal a Catalunya, i l'Ordre de 25 de juliol de 2000, per la qual es desplega el Decret 252/2000.

¹⁹⁶ AJUNTAMENT DE BARCELONA. Normativa de regulació de les parades de la Fira de Santa Llúcia per aquest any 2003.

producte final i individualitzat, que no és susceptible d'una producció industrial totalment mecanitzada o en grans sèries.”

“No es considera artesanía aquella activitat en que no s'utilitzen tots els processos propis d'algun dels oficis inclosos en el Repertori d'Oficis Artesans.”

“Tindrà la condició d'artesà tota persona que realitzi una activitat d'acord amb la definició d'artesania, i sempre que aquesta activitat estigui inclosa en el Repertori d'Oficis Artesans.”

Aquest articulat continua en vigor durant uns anys fins l'any 2009. Els sol·licitants d'una parada del sector d'artesania que entressin en el sorteig, han de presentar mostres del seus productes perquè siguin valorats. A la normativa del 2009, es detallen els criteris de valoració d'aquests productes, que són:

- La correcta utilització de la tècnica de producció.
- La qualitat dels materials emprats en el procés de producció.
- La qualitat en els acabats i presentació homogènia del producte.
- Els elements innovadors en el disseny i la forma del producte.
- La perfecció i riquesa artística del producte tradicional.

Vull insistir en el tema que tots aquests articles extrets del Decret 252/2000, s'adrecen únicament i exclusiva al sector d'artesania. No afecta ni al sector de figures ni al sector de verd. Crec que és fonamental per ajudar a entendre que malgrat es vulgui fer veure que la fira de Santa Llúcia és una unitat inamovible i única, la seva història i les problemàtiques presents indiquen tot el contrari. I així s'entreveu del propi articulat de les normatives i, com veurem tot seguit, del darrer conveni signat entre l'Ajuntament de Barcelona i l'Associació Fira de Santa Llúcia.¹⁹⁷

Abans d'entrar a comentar els acords relacionats directament amb el concepte d'artesania, voldria destacar unes expressions que tenen molt a veure en aquest debat. En l'apartat d'exposició, abans dels acords, en el punt IV diu: “Atès que l'Associació està interessada en organitzar la Fira de Santa Llúcia amb continuïtat en el temps, preservant la tradició dels firaires que hi participen i vetllant per unes **mercaderies úniques** arreu i per un **comerç de qualitat**”.

Pensem que el concepte de producte artesà ha d'estar vinculat al de mercaderies úniques i comerç de qualitat sí o sí. I té molt a veure amb aquells criteris de selecció que

¹⁹⁷ Conveni de col·laboració entre el Districte de Ciutat Vella de l'Ajuntament de Barcelona i l'Associació Fira de Santa Llúcia per la gestió de la Fira de Santa Llúcia; aprovat per la Comissió de Govern de data 18 de juny de 2014.

hem detallat una mica més amunt. Així ho ha manifestat més d'un informant. Abans en Lluís ja ens deia que calia apostar per fer un producte de qualitat. En Francesc Miquel reforça l'opinió d'en Lluís i també creu que l'èxit de la fira depèn de l'exclusivitat del producte que s'hi pugui trobar. Si el que hi ha aquí es pot trobar en altres llocs i potser a més bon preu, la gent deixarà de venir.

Reprenent el tema del conveni, en l'acord número 4 a l'apartat del sector d'artesania, especifica que “ es considera producte artesanal aquell que està inclòs dins de la reglamentació publicada en el Decret 252/2000 i Ordre de desplegament de la Generalitat de Catalunya que regula l'activitat artesanal. El sector d'artesania podrà vendre tota mena de productes artesanals vinculats amb els objectes de regal. També podrà vendre articles relacionats amb la decoració nadalenca de les llars o els arbres de Nadal, sempre i quan, la totalitat de l'exposició destinada a tal fi, no sobrepassi el 20% del total de l'exposició de la parada.”

Fa referència explícita al marc normatiu de la Generalitat i que no és res més del que ja es coneixia en normatives anteriors. Per tant, no afegeix res de nou, si no és per les expressions ja comentades de mercaderies úniques i comerç de qualitat. En la propera revisió del Conveni, caldrà actualitzar el marc normatiu, ja que a proposta de la Conselleria d'Empresa i Ocupació i d'acord amb el Govern de la Generalitat, s'ha aprovat un nou Decret sobre l'activitat artesanal¹⁹⁸ i una nova Ordre de desplegament.¹⁹⁹

9.5.2. Concepte d'artesania i artesà segons el marc legislatiu català.

Segons l'article 1 l'objecte d'aquest nou Decret és ordenar el sector mitjançant el desenvolupament i la promoció de les activitats relacionades amb aquest sector, promoure els oficis artesans, assentar les vies de comunicació, formació o cooperació entre el sector i els òrgans competents de l'Administració en matèria d'artesania, i establir els canals de comercialització i formació adequats per potenciar el desenvolupament econòmic i el futur social i divulgatiu d'aquesta activitat.

És interessant el que diu en el preàmbul: “Les necessitats reals i actuals de l'artesania catalana requereixen donar un impuls a l'actuació de l'Administració catalana que permeti assolir un producte artesà de qualitat i rendible que mantingui la seva identitat i el seu valor patrimonial.” Es pretén establir un nou concepte d'artesania, adaptat a la realitat i revisar i ordenar els oficis artesans. Igualment es vol prestigiar el carnet d'artesà, tant el professional com el divulgatiu, així com el diploma de mestre artesà. Les

¹⁹⁸ Decret 182/2014, de 30 de desembre, sobre l'activitat artesanal.

¹⁹⁹ Ordre EMO /323/2015, de 15 d'octubre, per la qual es desplega el Decret 182/2014, de 30 de desembre.

expectatives posades en aquest Decret per part del Govern de la Generalitat són força altes si fem cas del darrer paràgraf del preàmbul: “crea un marc normatiu adequat i actualitzat que permet instrumentar mesures per tal d’acreditar, fomentar i promocionar les empreses artesanes, vetllar per mantenir el prestigi i la qualitat del producte artesanal, sostenir la seva producció i fomentar el desenvolupament d’aquest sector en expansió a escala nacional i internacional.”

L’article tercer defineix artesanía artística i d’ofici, aquelles activitats incloses dins el repertori de famílies d’oficis artesans que comporten la formació, la creació, la producció i la transformació d’objectes. L’artesanía és el resultat del treball realitzat per una persona que ha de tenir la màxima excel·lència en l’execució d’un o més oficis artesans. El resultat ha de ser un producte artesà local, individualitzat i realitzat amb matèria primera natural o matèria industrial reciclada que combini la tècnica, la tradició i/o la innovació, i que en cap cas sigui susceptible d’una producció industrial, totalment mecanitzada o en grans sèries, per a la seva comercialització. Afegeix que l’artesanía ha d’esdevenir un encreuament de les metodologies del treball, el disseny i de l’experimentació de les arts plàstiques i visuals fonamentades pel domini d’un o més oficis.

L’article cinquè tracta la figura de l’artesà en tres punts. El primer recull l’esperit de l’anterior decret actualitzat al present i remet a l’article 3. La novetat és el punt dos: “La persona artesana que s’hi dedica professionalment pot sol·licitar mitjançant el model normalitzat, a disposició dels interessats, la seva inscripció a la base de dades de persones artesanes del Consorci de Comerç, Artesanía i Moda de Catalunya, per mitjà d’una declaració responsable conforme està inscrita al Cens d’empresaris, professionals i retenidors de l’Agència Tributària en l’activitat de fabricació i/o comercialització de l’ofici/s que exerceixi, així com d’estar al corrent de les seves obligacions tributàries i amb la Seguretat Social.” El tercer punt és simplement per intentar convèncer als possibles artesans de les meravelles del carnet.

L’ordre de desplegament és l’eina que defineix una sèrie d’elements que s’apunten en el Decret, principalment el carnet d’artesà, pel que afecta als venedors de la fira.

9.5.3. Instrument de promoció de l’artesanía local o futur basar oriental?

Per discutir aquest tema, vaig organitzar des de la plataforma del Col·lectiu *El Bou i la Mula* conjuntament amb l’Associació de pessebristes de Ciutat Vella, una taula

rodona.²⁰⁰ Els ponents de la taula van ser el dissenyador, etnògraf i pedagog, Josep Mañà Oller; en Diego Martínez, firaire del sector del verd des de varies generacions; l'Albert Deulofeu, especialitzat en la creació de paisatges nadalencs i pessebres tradicionals fets de molsa i suro i President de l'Associació Fira de Santa Llúcia; i Charles Fillit, responsable del projecte ARGILA, d'Aubagne (França).

A la taula hi havia representades diverses tendències. Per un costat una mirada des de dins però amb òptiques divergents. La visió més conservadora per tenir responsabilitats de govern; i la visió sempre crítica dels que estan fora del cercle de presa de decisions. D'altra banda, la visió externa, la que prima una sèrie d'objectius sense tenir en compte el fre de la realitat i dels mals hàbits adquirits. Es tracta d'una visió més tècnica formada a partir de l'experiència tractant temes similars, però des d'una altra perspectiva.

En un primer torn l'Albert es defineix més com artesà que com a President de la Fira. Tot i que representa aquesta tendència més conservadora i que s'ha convidat com a president de l'Associació que és des del 2009. Els objectius del seu equip són la transparència d'actuació i millorar per un costat la imatge de la fira i el producte final. Creu que el conveni amb l'Ajuntament en serà la garantia. El problema que tenien abans del conveni, segons ell, era que quan una parada quedava buida, l'Ajuntament la sortejava sense tenir en compte a qui, ni el producte que s'hi vendria. Que a més a més, aquest sorteig era només per un any. Això, segons ell, feia que cap artesà de pessebres, figures o coves, s'hi presentés. La raó és que un any no és prou temps per rendibilitzar les despeses que suposen un any de fira. La idea és que el conveni ho solucioni.

Però el Diego diu que, veien com va la cosa, la fira té data de caducitat per culpa de tots. De l'Ajuntament perquè passa de tot; de les juntes de l'associació per massa toves; i dels venedors perquè no han sabut reinventar-se. Critica que a la fira hi ha vint o trenta parades que compren en el mateix magatzem, dels xinos, i que totes les parades tenen el mateix. Que es tracta de productes que es poden trobar a més bon preu en altres botigues perquè no hi carreguen tant en el preu final. El Josep Mañà lamenta la situació de la fira, i diu que és un reflex de la dinàmica de la ciutat en ple procés de pèrdua del comerç tradicional, dins un context d'uniformització i globalització. Creu que el futur passa per la qualitat i la promoció de l'artesania local.

²⁰⁰ L'acte, presentat per l'Abel Plana, president de l'Associació de Pessebristes de Ciutat Vella, va tenir lloc a la Casa dels Entremesos, (centre barceloní de difusió i producció de la cultura popular d'arrel tradicional catalana), el 17 de desembre de 2015.

En Charles ostenta el càrrec de director general de polítiques públiques de l'Argila. És l'únic càrrec amb aquest nom a tota França i el seu principal objectiu és el desenvolupament de projectes destinats a promocionar la ciutat i els artesans relacionats amb la ceràmica (*santonniers*²⁰¹ i ceramistes). Diu que per tirar endavant qualsevol acció d'aquest tipus calen dues coses. En primer lloc, voluntat política; i en segon lloc, voluntat dels artesans de preservació dels mètodes tradicionals i de l'acceptació d'innovació. L'àrea metropolitana que engloba el departament del Charles comprèn 12 municipis i més de 100.000 habitants. A França cada territori té un document oficial que marca el pla estratègic de desenvolupament. En el que fa referència a Aubagne declara que els *Santons* de La Provença són una marca identitària del territori.

Es tracta d'un fet molt important i que implica que l'administració destini un pressupost important a la preservació del patrimoni material i immaterial i a la seva transmissió. Per aquest motiu organitzen dues fires anuals: una a l'estiu i una a l'hivern, de ceràmica i *santons*; dues biennals, una de ceràmica i una altra de *santons*. Aquestes biennals suposen pel que fa a la ceràmica la presència de 200 expositors i la visita de 100.000 persones en un cap de setmana. Pel que fa a la dels *santons*, la presència de 45 expositors i la visita de 50.000 persones, també amb dos dies; i un ampli resultat de vendes. També tenen una partida pressupostària destinada a facilitar que artesans locals visitin fires internacionals per donar-se a conèixer. Els artesans treballen exclusivament el fang i produeixen i venen ells mateixos. També disposen d'una àmplia col·lecció de 17.000 peces (60 % *santons* i 40% ceràmica) i 40.000 documents relacionats; que mostren en exposicions temporals a l'*Ateleier Therese Neveu*, petit museu d'Aubagne.

En aquesta mateixa línia, Josep Mañà i Isabel Banal (2015) demanaven una sèrie de propostes amb l'ànim de revitalitzar i dotar de valor afegit a la fira de Santa Llúcia, que transcriu literalment:

- Propiciar un fòrum sobre el present i el futur de la Fira de Santa Llúcia i la problemàtica esmentada que aplegui firaires, artesans, estudiosos, representants de l'administració vinculats amb el patrimoni cultural, l'ensenyament dels oficis, el foment de l'artesanía, el comerç, el turisme, etc.
- Donar a conèixer i avaluar amb el sector, i implementar si cal, les bones pràctiques en relació a la protecció i promoció que es duen a terme en altres països que es caracteritzen per la vitalitat i la valoració social i cultural que té i

²⁰¹ Terme francès que es refereix als creadors de figures de pesebre.

gaudeix l'artesanía de figures de pessebre. Un cas exemplar i paradigmàtic és la valoració i la vitalitat que tenen els artesans *santonniers* a la Provença.

- Instituir un premi i organitzar una exposició anual que ajudin a donar a conèixer i valorar l'artesanía i les aportacions creatives i innovadores.
- Organitzar tallers impartits pels mateixos artesans de cara a possibilitar la continuïtat de l'ofici i de l'activitat.
- Sol·licitar el suport de l'Ajuntament i de les Associacions de Comerciants de Ciutat Vella per a que, com fan amb l'enllumenat nadalenc, subvencionin i patrocinin accions de cara a revitalitzar l'artesanía tradicional nadalenca i d'imatgeria pessebrística.

Ramon Alemany intervé en el torn de paraules i veu diferència entre l'Ajuntament de Barcelona i el cas que presenta en Charles, perquè diu que és més fàcil treballar amb administracions petites. El Ramon forma part de la junta de l'Albert, i la seva visió respon a la tendència conservadora. També diu que els canvis de color polític perjudiquen a la fira de Santa Llúcia. En Charles li explica que ells també han patit canvis de color polític i els projectes han continuat, perquè hi ha un document marc que funciona de mandat per a tothom i que s'ha de complir. També diu que ells, que tenen un territori de 100.000 persones, destinen un pressupost de dos milions anuals d'euros per a desenvolupar el sector, i que comparativament per l'Ajuntament de Barcelona això hauria de ser simbòlic.

En síntesi, la idea general és que a la fira, el protagonisme de l'artesanía ha desaparegut i el que queda són testimonis d'altres èpoques. Que cal intervenir és evident però que és molt complicat canviar les inèrcies quan hi ha diversos actors que hi intervenen, amb interessos diversos i de vegades contraposats. Cal que l'administració s'impliqui més; però també l'associació i els propis artesans. Cal establir criteris i prioritats de qualitat, d'autenticitat, s'ha de parlar dels artesans i, si cal, fer-los compatibles amb altres firaires, com els revenedors, però tenint clar aquests criteris i si cal, establir zones diferenciades. Potser 287 parades són masses; més que la quantitat caldria buscar la qualitat. Es considera més important la transmissió dels coneixements; establir mecanismes perquè es produeixi.

Pel que es veu, la tendència conservadora o el punt de vista dels propis afectats, limiten els canvis tant com es pugui per mantenir una certa estabilitat. Petits canvis que no afectin massa al desenvolupament de la fira i, sobretot, que no els produeixi perjudicis, en

el sentit comercial. En canvi la visió exterior demana canvis dràstics per tal de reedreçar una tendència que apunta al canvi de rol de la fira, que en podria provocar la seva desaparició. Si més no, amb els valors que es coneix avui en dia.

Ja vaig parlar en el seu moment que la preocupació màxima és la transmissió de la titularitat de les parades i ara el que cal és transmetre els coneixements. Cal que la fira de Santa Llúcia aconsegueixi un reconeixement però s'ha de guanyar abans. L'aspecte de la fira, tot i les normatives, no sempre és l'adequada. El Charles en la seva visita trobava estrany veure parades obertes i d'altres tancades. Cal fer complir la normativa, no només tenir-ne. El mateix Charles em demanava on era el representant de l'Ajuntament a la fira. Quan a Aubagne organitzen les fires corresponents, els funcionaris no s'estan en el seu despatx esperant que els hi demanin les coses, estan al carrer, treballant perquè tot funcioni.

Per tancar el cercle, vaig demanar una entrevista amb Xavier Villàs, director de l'àrea d'artesanía de la CCAM (Consorti de comerç, artesanía i moda de Catalunya). Algunes de les conclusions que en puc treure són; primer, que per molts bons models que prenguem a Catalunya a l'hora de fer lleis, cal acompanyar-les de pressupostos i programes i recursos humans capacitats; i segon, hi ha un problema endèmic de funcionament a l'administració, de competències massa compartimentades, de poca cultura del treball en equip, de manca d'entesa entre administracions. Quan el Charles Fillit diu que no s'està en el seu despatx esperant que els problemes entrin i li demanin ajuda, aquí es diu que l'administració no pot portar sempre la iniciativa sinó que són els sectors que han de sol·licitar el que necessiten.

Pel que fa al tema concret de la fira, es fa evident que el paper que hi juga la Generalitat és residual i, en tot cas, només es refereix al sector d'artesanía de la fira, no als figuraires ni als de verd. Col·laboren amb el districte de Ciutat Vella, però no marquen normativa. Com a molt han participat en algun procés de selecció de parades que es sortegen. I reconeix, com fa un moment hem sentit del Manuel Blas, que hi ha una part d'aquest sector que tenen drets adquirits i que la normativa només s'aplica als que volen entrar nous. Són inèrcies i vicis adquirits i tolerats pel Districte.

Sentint parlar els firaires, de diferents sectors i de característiques diverses, membres de juntes, actuals o passades, responsables tècnics, polítics, professionals, estudiosos i experts, el camí cap on s'ha d'anar és força coincident. El problema rau a l'hora de posar-hi remei. La complexitat per la diversitat d'actors que hi intervenen, però sobretot, la contraposició d'interessos entre ells, fa que ningú prengui la iniciativa, i les inèrcies adquirides amb els anys continuïn marcant l'agenda.

Potser és exagerat dir com el Manuel que tot ha de ser artesanía venuda pels mateixos artesans. Cal recordar que l'inici de la fira de Santa Llúcia és la venda de figures i objectes de pessebre. El que caldria és marcar criteris complementaris, no excloents, i dissenyar una estratègia acordada entre tots, però que el beneficiat final sigui la fira, com a celebració festiva, no com a entitat de venedors; el Districte i, per tant, la ciutat; i el públic. L'any 1997, Isidre Barceló declarava a un periodista que l'increment de la compra venda i la disminució de l'artesanía era un fet que assumien amb resignació i no creia que tingués efectes negatius pel futur de la fira²⁰². Potser aquest pensament del que llavors era president de l'associació, explica, en part, la situació actual. El problema és si els actuals dirigents pensen el mateix, i si hi ha possibilitats de revertir la situació.

Si recuperem la cita de Lluís Folch i Torres (1918) que aviat farà 100 anys veurem que lluny ens queda: *“de todas las artes Populares es la de figurillas y la de las casitas para belenes la mas encantadora de todas.”*

9.6. MANTENIMENT DE L'STATUS QUO O VOLUNTAT RENOVADORA

La fira és una col·lectivitat dinàmica en permanent evolució i mutabilitat, exposada a una sèrie d'estímuls que poden ser incentius o amenaces. Ja hem vist que les principals preocupacions dels firaires estan relacionades amb el futur de la fira en general, però més concretament amb allò que té a veure amb la seva parada i la seva continuïtat familiar, com a grup. També s'han analitzat els punts de conflictivitat i tensió, que tenen a veure, justament, amb les llicències, els espais, els dies de fira, les normatives i les relacions amb l'Ajuntament.

El futur de la fira és imaginat com un desig immaterialitzable. Les contradiccions entre el que es reclama i la pròpia realitat, de vegades, fins i tot, meravella. En alguns moments de la fase d'entrevistes he arribat a creure que es tenia molt clar el camí a seguir. Però la dificultat d'aplicació fa que el tarannà general sigui immobiliària. Amb la prudència de l'Ajuntament per no esverar el personal, una Associació en vies de recuperació d'unes ferides profundes de situacions endèmiques i uns firaires que el que volen, per sobre de tot, és continuar l'any següent; sempre hi haurà en segon terme la imatge de la fira i els productes a vendre.

La principal funció no escrita de l'Associació i de les juntes que hi hagi, és la continuïtat dels seus associats. Tots els esforços es centren en que l'Ajuntament no faci una “animalada” com traslladar la fira de l'emplaçament actual o directament se la vulgui

²⁰² La fira de Santa Llúcia al completo, dins El Mundo Catalunya, número especial Fira de Santa Llúcia, desembre de 1997.

carregar. Amb el desig intrínsec de continuïtat dels firaires associats, independentment que siguin titulars d'una parada que no aporti cap valor dels que es diu que es defensen: qualitat del producte, artesania, especificat, etc.

El primer conveni que es signa entre Ajuntament i Associació, el 3 d'octubre de 2012 i que tenia una validesa de dos anys diu en el seu punt 6.1 Les parades proposades per l'associació:

“Fins a un màxim de 261 parades, l'associació proposarà la seva incorporació, perquè provenen d'una llarga tradició que ha permès que la complexa gestió de la fira sigui un èxit i referent a Catalunya en el camp associatiu (fins i tot passant de pares a fills) i se'n fa una reserva de plaça, atès que els referits titulars col·laboren amb l'associacionisme i mantenen el caràcter tradicional de la fira.”

La confusió prové de la manipulació del concepte tradició per part de firaires i associació. És veritat que l'antiguitat de la fira és una legitimació perquè s'ha convertit en una tradició a la ciutat. Però en aquest cas que acabo d'exposar, el terme tradició surt en dues ocasions i sempre fa referència al mateix: la continuïtat familiar de les parades. Quan es realça el caràcter tradicional de la fira no és pels sistemes de producció artesanal, no es parla d'uns materials tradicionals com el fang o el suro, ni tan sols es pretén prioritzar els valors dels sistemes familiars de cooperativisme, la promoció de l'artesania local, de la qualitat de l'article o la dignificació d'oficis tradicionals.

Aquest primer conveni, fou un banc de proves en la nova direcció per a la gestió de la fira que s'havia proposat la nova administració municipal. La seva durada fou de dos anys. Al termini d'aquests dos anys es signa el conveni que regeix actualment, amb una durada de quatre anys. El punt 7 d'aquest conveni té a veure amb el procés d'adjudicació i selecció de llicències, gestionat per l'Associació amb la participació d'un representant del Districte de Ciutat Vella. Per fer la selecció dels firaires es va convocar una comissió “d'experts” format per les següents persones: Josep Porta, de l'Associació de Pessebristes de Barcelona; Maria Calls, tècnica de promoció comercial, del Consorci de Comerç, Artesania i Moda de Catalunya (CCAMC); Xavier Villàs, Cap d'Artesania del CCAMC; Sandra Quiles, experta en fires; Conchita Menéndez, Comissió de fires del gremi tèxtil; Lluís Crugeira, Albert Deulofeu i Ramon Alemany, Associació Fira de Santa Llúcia.

Cada membre donava una puntuació segons els criteris que expliquem a continuació, designats pel Districte (sic) i es feia la mitja. Els representants de cada sector de la junta no votaven quan es tractava d'una parada del seu propi sector. Però com veureu tot estava previst per no tenir sorpreses:

SECTOR FIGURES

Criteris	Punts
La qualitat dels materials i la tècnica emprats en el procés de producció	De 5 a 10
La qualitat en els acabats i presentació homogènia del producte	De 5 a 10
Els elements innovadors en el disseny i la forma del producte	De 5 a 15
La perfecció i riquesa artística del producte tradicional	De 5 a 10
Estar en possessió del carnet d'artesà professional o bé del carnet cultural	5
Que atès al fet diferencial d'una fira tradicional que es remunta a l'any 1786, es valorarà l'antiguitat.	10 per any fins a un màxim de 30
L' haver superat un anterior procés de selecció en concurs de pública concurrència	10

SECTOR VERD

Criteris	Punts
Acreditar la procedència dels arbres , molses, suros , ramets i plantes, donant compliment a criteris de qualitat	De 5 a 10
Pel que fa als elements ornamentals: cagatió, ramets de la sort; centres i d'altres autoritzats, segons el següent barem :	
La qualitat dels materials i la tècnica emprats en el procés de producció	De 3 a 5
La qualitat en els acabats i presentació homogènia del producte	De 3 a 5
Els elements innovadors en el disseny i la forma del producte	De 3 a 5
La perfecció i riquesa artística del producte tradicional	De 3 a 5
Per la millora de criteris mediambientals (recollida d'arbres, consells, informació)	De 3 a 5
Estar en possessió del carnet d'artesà professional o bé del carnet cultural	5
Que atès al fet diferencial d'una fira tradicional que es remunta a l'any 1786, es valorarà l'antiguitat.	10 per any fins a un màxim de 30
L' haver superat un anterior procés de selecció en concurs de pública concurrència	10

SECTOR ARTESANIA

Críteris	Punts
La qualitat dels materials i la tècnica emprats en el procés de producció	De 5 a 10
La qualitat en els acabats i presentació homogènia del producte	De 5 a 10
Els elements innovadors en el disseny i la forma del producte	De 5 a 20
La perfecció i riquesa artística del producte tradicional	De 5 a 10
Que atès al fet diferencial d'una fira tradicional que es remunta a l'any 1786, es valorarà l'antiguitat.	10 per any fins a un màxim de 30
L' haver superat un anterior procés de selecció en concurs de pública concurrència	10

En aquest cas, estar en possessió del carnet d'artesà professional o bé del carnet cultural és un requisit indispensable per poder participar en el procés d'adjudicació.

SECTOR SIMBOMBES

Críteris	Punts
La qualitat dels materials i la tècnica emprats en el procés de producció	De 5 a 10
La qualitat en els acabats i presentació homogènia del producte	De 5 a 10
Els elements innovadors en el disseny i la forma del producte	De 5 a 15
La perfecció i riquesa artística del producte tradicional	De 5 a 10
Estar en possessió del carnet d'artesà professional o bé del carnet cultural	5
Que atès al fet diferencial d'una fira tradicional que es remunta a l'any 1786, es valorarà l'antiguitat.	10 per any fins a un màxim de 30
L' haver superat un anterior procés de selecció en concurs de pública concurrència	10

El que s'ha fet amb el conveni, ha estat la legitimació d'allò que ja s'estava fent de manera consuetudinària; amb l'afegit que els titulars que passin el procés saben que tenen una continuïtat mínima de quatre anys. Aquesta era una reclamació històrica per part dels firaires. De fet, haurien volgut més; si fos per ells tindrien la parada per sempre més. Ja he mostrat en el capítol 6.6 i 6.7 que l'antiguitat sempre es tenia en consideració. Per aquest motiu es feia presentar a la documentació annexa a la sol·licitud el permís de l'any anterior.

Però amb el conveni, a més, s'assegura matemàticament que cap nou firaire pot passar per davant d'un firaire amb antecedents a la fira. Per molt bon artesà que sigui. Imagineu-vos un escultor sortit de belles arts que estableix un taller on produeix figures de pessebre "a palillo".²⁰³ Pensa que la fira de Santa Llúcia és el lloc adequat per tenir-hi una parada, i fa la sol·licitud reglamentària. Si no hi ha una parada vacant per baixa temporal, no hi podrà ser. Sempre tindrà prioritat un firaire antic, encara que només sigui una antiguitat de tres anys, encara que vengui figures de plàstic sense cap mena de valor artístic i que les compri a Itàlia, Xina o on sigui. Tot legal, públic, obert i transparent. Si a aquest aspirant a firaire el tribunal li atorga la màxima puntuació en els quatre primers supòsits i, a més a més, té el carnet d'artesà, que no caldria, perquè amb la titulació acadèmica hauria de tenir més puntuació que un artesà; obtindria una puntuació de 50 punts. Mentre que el revenedor de figures de plàstic importades de ves a saber d'on, amb una puntuació mínima en els quatre primers supòsits i sense el carnet d'artesà, n'obtindria 60 només amb una antiguitat de tres anys. I així amb tots i cadascun dels sectors.

Com s'acostuma a dir en casos similars, es tracta de canviar-ho tot perquè tot segueixi igual. Per contra, l'Associació ha hagut de satisfer la demanda de l'Ajuntament amb el tema d'imatge de la fira i es van inventar la "caseta de muntanya". Durant dos anys, que és el temps concedit per l'administració, els firaires han hagut d'afegir el coronament de les parades i instal·lar determinats sistemes d'il·luminació, que han causat la perplexitat i les queixes de molts. I el resultat dista molt de les necessitats reals de la fira.

²⁰³ A palillo és el terme utilitzat per designar els escultors que fan peces úniques, a mà, sense fer reproduccions a motllo.

10. CONCLUSIONS

Aquest treball pretenia conèixer, en el sentit més estricte i etimològic de la paraula, la *Fira de Santa Llúcia* de Barcelona. És a dir, entendre-la, comprendre'n els mecanismes que la mouen, posar de manifest les relacions que s'hi estableixen, dilucidar les seves característiques, ... L'espurna d'aquest interès, la motivació inicial, era personal. Però la mirada era externa, i amb la tesi aspirava, mitjançant la metodologia científica, a aprofundir en el seu coneixement.

La pregunta que em feia, era si realment la fira que jo veia era real o repetia, mentalment, uns *imputs* associats a una sèrie de valors intangibles, que relacionava, inconscientment, amb la fira. Estava convençut que la meva visió era molt parcial i vinculada amb interessos propis, com la de qualsevol altre usuari o visitant de la fira. Per tant, era imprescindible plantejar un estudi exhaustiu que abastés tots els àmbits (cronològic i geogràfic) de la fira; tots els escenaris (públic, associacions i privat) on es desenvolupava (Taylor i Bogdan 1992); i totes les funcions aparents (econòmiques) i intrínseques (socials, lúdiques i simbòliques) de les fires (Provansal 1995).

Per fer-ho vaig considerar del tot necessari no conformar-me amb l'anàlisi de la fira actual, sinó recular cronològicament per veure'n els seus orígens i la seva evolució. Comprovar com s'ha anat actualitzant en paral·lel al seu context social, econòmic i polític. Convençut que l'estudi històric ens donaria respostes a situacions actuals i ens ajudarien a entendre-la millor.

Tot i l'escassa documentació primària, la manca d'estudis i d'interès, en general, sobre el tema i, gosaria dir, la situació d'alguns arxius; he pogut aportar noves dades fins ara desconegudes, o que havien passat desapercebudes. La font primària, repetidament citada, més important per l'estudi de les fires de pessebre ha estat el *Caixa de Sastre*, del baró de Maldà. Tot i citar-se en infinitat d'ocasions, el que s'ha fet és citar cites més que no pas l'original. Un anàlisi en profunditat del manuscrit ens ha aportat dades noves i he pogut aprofundir en d'altres. Per exemple, he pogut determinar amb claredat que hi havia quatre fires a la ciutat on es venien figures i objectes per al pessebre. També he conegut el nom d'un dels primers firaires i la repercussió de la Guerra del Francès en aquestes fires.

És en aquest moment, tot i les poques dades existents, quan es defineix un tipus de firaire, que ha subsistit fins el present, i que seria la gènesi de l'arquetip de firaire de Santa Llúcia. Tant en Juanet Fontanils, fill d'un dels criats del baró de Maldà, com en Josep Serrat, com el granadí José Molina, es dediquen regularment a una altra feina i eventualment venen elements del pessebre. El *Diario de Barcelona* parla poc de la fira, a la

primera meitat del segle XIX, però molt de transaccions comercials i serveis relacionats amb la construcció de pessebres.

Aquesta mirada retrospectiva permet al mateix temps veure com evolucionen les fires de pessebres, però també com algunes de les festes a les que estan vinculades i les seves corresponents fires, es transformen o desapareixen, per molt tradicionals que fossin. Ha servit per veure que moltes problemàtiques presents, com les transformacions urbanístiques, les relacions amb el poder, o la lluita per l'espai, ja existien segles enrere. Gràcies a la recerca documental, he pogut determinar que a iniciativa dels propis firaires, a partir de l'any 1932 s'unifiquen en una sola fira, que pren el nom de Santa Llúcia, que era la més pròpia dels pessebres de les tres que en aquells moments es celebraven: Puríssima, Santa Llúcia i Sant Tomàs.

S'ha pogut determinar els diferents espais on es celebraven les fires en cada període, i fins i tot, també gràcies a testimonis orals, se n'han afegit de nous, com el Passeig Colom i la Gran Via. Tot i que no s'ha pogut datar.

Rebaixar la cronologia *post quem* de la fira no era un objectiu prioritari. Els resultats de la recerca no en depenen en cap sentit. La data de 1786 és més simbòlica que real, ja que s'accepta unànimement que ja feia anys que la fira funcionava, quan el baró de Maldà en parla. El que no es coneix és la data en que s'origina, i a falta d'altres guarismes, es pren el de 1786. Tot i així, a partir d'una informació falsa i sense contrastar, s'ha dedicat un temps considerable a cercar, sense èxit, fonts primàries que parlessin de la fira entre 1650 i 1786.

S'ha analitzat la vinculació i el context pessebrístic de cada època amb la fira i la dicotomia social entre tipologies de pessebres i pessebristes i la seva influència amb les fires de pessebres. S'ha vist la desconexió i les causes d'aquesta entre aquests dos mons; i també les conseqüències. Sense allunyar-nos massa de l'objecte principal d'estudi, s'ha analitzat el context social en el món pessebrístic en cada moment; des de l'aparició de la primera Societat de Pessebristes de Barcelona (1863), fins l'aparició de l'Associació de Pessebristes de Barcelona (1921). Així com l'impuls de l'Ajuntament barceloní a partir de 1939. La massificació de la post guerra a causa de les mancances econòmiques i l'augment de la immigració que s'havia iniciat als anys 20 per motius econòmics, caracteritzen la fira, jo afirmo que fins avui en dia. Tot i que el número de parades siguin gairebé la meitat de les havien arribat a ser.

He pogut demostrar que tot i que la fira transmet una aparença d'homogeneïtat, en realitat és la suma de formes diverses de treball i d'interessos que coincideixen en un

espai/temps concret. Que aquest espai/temps, contràriament al que pot semblar, ha sofert forces canvis al llarg de la història, fins fa ben poc. Sovint aquests canvis han estat traumàtics i han provocat crisis que no sempre s'han tancat satisfactòriament. La fira ha hagut d'adaptar-se a les circumstàncies de cada moment, a les necessitats canviants d'una societat en constant evolució. De vegades, aquestes noves necessitats, han posat al descobert la contradicció d'interessos entre els firaires.

A partir del treball de camp i de les entrevistes, s'ha vist que la tipologia de firaires no respon a un únic model, sinó a una gran variabilitat. L'arquetip que definim i que s'apropa a aquell que s'entreveia de les primeres fonts, seria un artesà, amb el taller a casa, i que la seva dedicació principal la resta de l'any és una altra; o l'aportació econòmica de la venda de la fira és la d'un dels cònjuges de la família. Però a diferència del que es ven de cara enfora, aquest és un model molt minoritari i en regressió. La divisió sectorial de la fira per motius organitzatius no respon a la realitat i tampoc ajuda a millorar el funcionament. És obsoleta.

La recerca també pretenia identificar els trets característics que definien la fira, si és que n'hi ha. Per aquest motiu s'ha preguntat als propis actors. Les opinions han estat en molts casos coincidents i s'han mantingut en uns límits molt concrets. En resum, les respostes han estat l'antiguitat de la fira, la continuïtat generacional de les famílies, la ubicació, les dates, la temàtica, el producte de venda, l'artesania, i algú ha afegit la tipologia de parades i la convivència entre artesania i revenda. En una enquesta que es comenta en el text²⁰⁴ i quan he preguntat pel futur de la fira, es repeteixen els mateixos conceptes. Allò que més preocupa als firaires coincideix amb els trets més característics. Sovint, però, les seves respostes són contradictòries amb la seva actuació.

En primer lloc s'utilitza el terme tradicional, no únicament per ser una fira documentada des de fa més de 230 anys, sinó que la tradició és la pròpia família que s'hi ha mantingut durant 2, 3, 4 o 5 generacions. Les parades han passat de pares/mares a fills/es durant dècades tot i les constants proclames de l'Ajuntament que l'espai públic ha de garantir-se en igualtat de condicions per a tothom. Una de les principals preocupacions de firaires i associació, sinó la principal, ha estat garantir la continuïtat de les mateixes famílies. Fins al punt, que en el darrer conveni entre l'Associació i l'Ajuntament, s'ha "legalitzat" un sistema de puntuació que garanteix matemàticament aquesta pràctica consuetudinària; independentment del valor artesanal dels productes.

²⁰⁴ Veure apartat 9.2.

Però, no és tant aquest el problema, com que aquesta transmissió de la parada no ha comportat, en la majoria dels casos, la transmissió dels coneixements, de les tècniques artesanes o dels saber fer. Molts fills que han “heretat” la parada d’un progenitor artesà, continuen però amb productes que compren a majoristes. D’aquesta manera, els productes de venda a la fira, que era un altre dels trets identitaris, s’han homogeneïtzat i la seva qualitat i especificitat se n’ha ressentit. Molts creuen i afirmen que el futur i la continuïtat de la fira passen per tenir productes de qualitat i que no es puguin trobar en altres comerços de la ciutat. En canvi, la realitat ens mostra l’estandardització dels productes i un increment de la producció de baixa qualitat i deslocalitzada.

Pel que fa a la ubicació, el sentiment és unànim. També respon a una de les principals preocupacions. Cal entendre aquesta ubicació en el marc de la Catedral. La situació actual és parcialment força recent, des de l’any 2008. Quan es baixa del pla a l’avinguda; però el referent de la Catedral no es perd. Els diferents intents de traslladar parcialment o en la seva totalitat la fira, han estat sempre contestats amb contundència per part dels firaires com de l’Associació. L’espai geogràfic de la Catedral ha format part d’aquest escenari que cada any, des de 1786, es transforma en lloc antropològic i, tot i que la centralitat s’ha multiplicat, continua sent un punt referencial per a la ciutat que repercuteix directament en les vendes. Esdevé un espai amb una funció social, lúdica i simbòlica, que transcendeix la ciutat per esdevenir mirall de la festa del Nadal.

Amb tot, els petits canvis que hi ha hagut en els darrers decennis han influenciat la configuració de la fira. El més present és aquest darrer que comentava fa un moment: baixar del pla de la Seu. A dalt, les parades estaven una al costat de l’altra, apretadetes, amb passadissos estrets i moltes amb parets centenàries a l’esquena. Donava una visió unificadora de la fira; i, sobretot, camuflava moltes de les mancances d’aquest tipus de parada. Quan es produeix el trasllat a un espai ampli i diàfan, es posa al descobert totes les mancances. Les propostes realitzades en els darrers anys d’harmonitzar la imatge de la fira, com la incorporació dels teulats a dos vessants o la il·luminació tubular, no han fet l’efecte esperat. D’altra banda costa plantejar un canvi més radical, pensant amb les parades, per la gestió dels costos i, sobretot, del desgast humà per trobar un acord que satisfés a tothom i que no perjudiqués a ningú.

També s’ha de dir que el número de parades no facilita les coses i els mecanismes establerts dirigeixen tots els esforços, com he dit repetidament, a mantenir *l’status quo* de les famílies de firaires per sobre de l’establiment d’una fira de qualitat. Curiosament algú ha afirmat que la tipologia de parades és un tret identitari que cal mantenir. Però concretament què és el que cal mantenir? La superfície de dos metres per un metre de fondo? El material

de la parada? El color verd? Trobem parades de dos metres, parades de quatre metres, parades de sis metres. Tenim parades de color verd, de color fusta, de color vermell, de color marro, de color blau... El sector d'artesans, que la majoria es dediquen tot l'any a anar en fires, s'han hagut de fer aquesta parada només per la fira de Santa Llúcia. Una parada que diuen és massa petita i molt pesada. Potser és un tret característic, però s'ha vist que comença després de la Guerra Civil. Abans eren taulons de fusta lones i la ubicació també era una altra.

Pel que fa a la temàtica, que implica el que s'ha de vendre i els sistemes de producció. La fira es troba en un moment de crisi d'identitat. És el resultat d'una evolució històrica, on diferents fires de "pessebres" i "herbei pel pessebre i pel Nadal" s'han unit, però que en un moment determinat s'ha afegit un nou grup: els *hippies*. Aquesta primera gran crisi va trigar en ser tractada seriosament i encara no s'ha assumit del tot. A aquest fet, cal sumar-hi la un procés de modernització urbana, la terciarització econòmica, i la secularització i globalització.

Vist des d'una altra perspectiva, quan coexistien les fires de Sant Tomàs, són els firaires de temàtica pessebrística que decideixen concentrar-se al voltant de la Catedral. Un cop desaparegudes unes fires tan tradicionals i més antigues que la de Santa Llúcia, un grup extern fa el procés contrari, i provoca una crisi identitària no resolta. El criteri general és que el bé comú passa per la unió d'aquests tres sectors; però les diferències de criteris, d'interessos, d'exigències i de necessitats d'uns envers els altres provoca una sèrie de tensions endèmiques. Augmentades per la manca de l'aplicació de la normativa en relació als productes i l'origen de fabricació d'aquest i el seu modus de producció.

També s'ha vist com les dues organitzacions al front de la marxa de la fira conviuen en un pacte de no agressió, de cohabitació, que permet el funcionament regular de la fira; però que acumula contradiccions, males praxis, crisis mal resoltes i una negligència que facilita l'incompliment d'una normativa hereva d'una època del tot desfasada. L'antiga Entitat professional de Firaires d'Objectes de Pessebres s'ha transformat en Associació Fira de Santa Llúcia. A efectes pràctics què vol dir això? Continua sent una fira de pessebres o s'ha convertit en una fira de regal? És important l'artesanía o només parcialment? Què volen de ser de grans la Fira de Santa Llúcia? Ho saben però no poden actuar perquè anirien en contra dels interessos dels seus propis associats? La meua conclusió és que la finalitat de l'associació no és la de fer una fira de qualitat o una fira d'artesanía, sinó la de defensar l'espai de cada firaire aconseguit consuetudinàriament al llarg dels anys, independentment, encara que es vengui una altra cosa, de la tipologia dels productes; conservant l'aparença, això sí.

El número de parades és excessiu en relació als productes que es venen. Si les 287 parades tinguessin un producte de qualitat no seria un número excessiu. Però no és el cas, i l'aparença de basar oriental, visualment i acústicament és predominant. La tipologia de parades, per molt característiques que puguin semblar, és un altre inconvenient i recorda el xabolisme de la Barcelona grisa, que és quan sorgeixen aquests pavellons. Però a més, la distribució de les parades formant grans avingudes pot ser molt còmode per entrar vehicles, però no convida a fer-ne un espai de trobada i de relacions. La prohibició d'instal·lar parades de serveis o de productes alimentaris de Nadal amb l'excusa de la normativa no és creïble si es compara amb moltes altres fires europees.

Les activitats festives paral·leles que s'hi celebren, ho fan amb una desconexió total en relació a les parades. Només la Carassa que es passeja per aquestes grans avingudes formades entre dues fileres de parades, ho dissimula. Però només és una sensació: la Carassa passa ràpidament sense interactuar amb els firaires. El guardó al firaire d'honor ha menystingut, a excepció d'ocasions ben comptades, els autèntics firaires, incrementant aquesta discordança.

Finalment, dona la sensació que tots els esforços van destinats a mantenir *l'status quo* de 287 parades, que semblen més el resultat d'un lent naufragi d'una sèrie de valors onejats dalt d'una asta; que serà la darrera imatge visible de la fira quan s'enfonsi la nau.

Recordem les paraules d' Augé (1998) quan diu que l'oposició entre lloc i no-lloc és relativa i que un lloc pot esdevenir no-lloc i a l'inrevés. Per tant, si les funcions socials, lúdiques i simbòliques, que realitza la Fira de Santa Llúcia es perden en detriment d'una funció específica de mercantilització, perdrà aquesta categoria de lloc per convertir-se en un no-lloc, com ho podria ser qualsevol supermercat. En aquest moment la Fira de Santa Llúcia només tindrà de Fira de Santa Llúcia el nom.

11. BIBLIOGRAFIA

- AA.VV (1997). *Domènec Talarn (1812-1902): escultor pessebrista*. Barcelona: Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.
- AA.VV (1998). *Martí Castells i Martí (1915-1995): escultor figuraire*. Barcelona: Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. (2008). Enquestes Santa Llúcia 2008. [inèdit].
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. INSTITUT DE CULTURA (2012a). Protocol festiu de la ciutat de Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. (2012b). Pla Argent. Barcelona.
- ALCOLEA i GIL, Santiago (1999). *Ramon Amadeu (1745-1821). Un gran escultor de petits formats*. Olot: Carme Simón editora.
- ALIÓ, Melchor (1862). (Redació). *Diario de Barcelona*, 9 de febrer de 1961, p. 1.239
- ALMERICH, Lluís (1944). *Tradiciones, fiestas y costumbres de Barcelona*. Monografias históricas de Barcelona, núm. 1. Barcelona: Llibreria Millà, pp. 77-80.
- AMADES, Joan (1929). Costums populars de Barcelona; dins el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 413 (octubre de 1929).
- AMADES, Joan (1930a). Costums populars de Barcelona; dins *Butlletí del centre Excursionista de Catalunya*, núm. 416a (gener de 1930).
- AMADES, Joan (1930b). Costums populars de Barcelona; dins *Butlletí del centre Excursionista de Catalunya*, núm. 423 (agost de 1930).
- AMADES, Joan (1984). *Històries i llegendes de Barcelona. Passejada pels carrers de la ciutat vella*. 2 volums. Barcelona: Edicions 62.
- AMADES, Joan (2009). *El Pessebre*. Edició revisada a cura d'Albert Dresaire, Josefina Roma i Antoni Serés. Barcelona: Arola editors.
- AMADES, Joan i DURAN, Agustí (1951). Costumbres tradicionales de la ciudad. La festividad de la Purísima a través del pueblo (1944 – 1951); dins *Barcelona, divulgación histórica*, Barcelona: Aymà editor. Vol. II.
- AMAT CORTADA i SANJUST, Rafael d' (1769). *Calaix de sastre (1769-1815)*. Manuscrits. Arxiu Història de la Ciutat de Barcelona.

- A.M.V (1968). El conocido escritor, la figura más vendida para los belenes; dins *Tele Expres*, 20 de desembre de 1968.
- ANDREU DE PALMA DE MALLORCA, M.R.P (1927) *Manual del pessebrista*. Barcelona: Editorial Franciscana.
- ANTEM, Maria Lluïsa (1969). Betlem i els seus artistes a la Fira de Santa Llúcia; dins *Tele Estel*, núm. 165, del 19 de desembre de 1969, pp. 24 i 25.
- ARBETETA MIRA, Letizia (1993). Metodología y cuestiones previas para el estudio de los Nacimientos espanyoles; dins *Revista de Diactelología y Tradiciones Populares*, 48 (2).
- ARBETETA MIRA, Letizia (2013). Las figuras del pesebre; dins *Naixement*, 4, pp. 28 - 31.
- ARIÑO, Antonio i GÓMEZ, Sergi (2012). *La festa mare. Les festes en una era postcristiana*. València: Museu Valencià d'Etnologia – Diputació de València.
- AUGE, Marc (1992). *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*. Paris: Ed. du Sevil.
- AUGE, Marc (1998). Llocs i no-llocs de la ciutat; dins *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 12, pp. 8 - 15.
- AYUNTAMIENTO DE BARCELONA. MUSEO DE INDUSTRIAS Y ARTES POPULARES (1940). *Noticias de belenes barceloneses: siglos XVIII-XIX*. Barcelona. Archivo histórico de la ciudad.
- BALASCH TORRELL, A. (1929). La Ingenuïtat; dins *La Veu de Catalunya* del 21 de desembre de 1929; pp.1.
- BALASCH TORRELL, A. (1950). Sobre la construcció de belenes; dins *Correo Catalán* del 24 de desembre de 1950; pp.4.
- BANAL, Isabel i MAÑÀ, Josep (2009). *Fent camí per la molsa. Les figures del pessebre popular*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Artesania de Catalunya i Centre de Promoció de la cultura popular i Tradicional Catalana de la Generalitat de Catalunya.
- BANAL, Isabel i MAÑÀ, Josep (2015). L'artesanía de figures de pessebre: extinció o revifament?; dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia*, desembre de 2015, pp. 20.
- BARCELÓ i BARRERA, Isidre (1994). Saluda; dins *1ª Diada de les tradicions i els costums nadalencs a Catalunya*. Barcelona: Entitat Professional de Firaires i d'Objectes per a Pessebres i Ajuntament de Barcelona.

- BASILÍ DE RUBÍ, M.R.P (1947a). *Art pessebrístic. Paisatge – estil – símbol*. Barcelona: Editorial Rubí.
- BASILÍ DE RUBÍ, M.R.P (1947b). Figurillas de pessebre. *Destino*, 495 (11 de gener de 1947), p. 12.
- BARRUTI, M. i VINYOLES, L. (1980). *Les figures del pessebre popular*. Barcelona: Edició pròpia.
- BATLLE I GALLART, Carme (2004). *Fires i mercats. Factors de dinamisme econòmic i centres de sociabilitat (segles XI a XV)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.
- BELTRAN, Mercè (1984). Las calles de la catedral despedirán este año a los artesanos de Santa Llúcia; dins *La Vanguardia*, del 24 de desembre de 1984, pp. 11.
- BENAVENT, Enric (2007). 50 poesies ... i el pessebre; dins *Col·lecció ... i el pessebre*, 3. Barcelona: Col·lectiu El Bou i la Mula, pp. 35.
- BENAVENT, Enric (2011). *Lluís Carratalà, escultor noucentista de pessebres*. Castellar del Vallès: Col·lectiu El Bou i la Mula.
- BERNADÀS, Andreu (2013). 20 anys són molts anys ...; dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia. Especial 20 anys de la Diada de les Tradicions i els costums Nadalencs a Catalunya*; desembre de 2013; pp. 5.
- BERNADÀS, Andreu; MONTLLÓ, Jordi (2013). Firaires d'honor de la Fira de Santa Llúcia (1995-2013); dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia. Especial 20 anys de la Diada de les Tradicions i els costums Nadalencs a Catalunya*; desembre de 2013; pp. 4.
- BERTRANA, P. (1923). Inconvenients del verisme en els pessebres o el parer d'una comare; dins *La Veu de Catalunya* (9 de gener de 1923), pp.6-7.
- BOIX RUSINÉS, Lluís (2006). Comentaris entorn la més de dues vegades centenària fira de pessebres de Santa Llúcia de Barcelona en el curs dels últims 72 anys; dins *Butlletí de l'Associació de Pessebristes de Mataró*, núm. 5, pp.21-26.
- BOIX RUSINÉS, Lluís (2013). Les dues vegades centenària Fira de Santa Llúcia ; dins *Publi 2000*. Barcelona, pp. 15 - 17.
- BOIXAREU, Ramon (1987). *Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà. Calaix de sastre (1769-1815)*. 11 volums. Barcelona: Institut Municipal d'Història i Curial Edicions Catalanes, SA.

- BOSCH MARTÍNEZ, Laura (2013). L'herbei de Nadal: de la Fira de Santa Llúcia a casa; dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia. Especial 20 anys de la Diada de les Tradicions i els Costums Nadalencs a Catalunya*. Edició Taller de Cultura i Firaires de Santa Llúcia, pp. 20.
- BOSCH MARTÍNEZ, Laura (2015). La molsa: l'essència i el color del pessebrisme casolà; dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia. 22ª Diada de les Tradicions i els Costums Nadalencs a Catalunya*. Edició Taller de Cultura i Firaires de Santa Llúcia, pp. 16.
- BOVÉ, Miquel (1987). Poques novetats i preus més cars a la Fira de Santa Llúcia ; dins *Diario de Barcelona*, núm. 195 del 13 de desembre de 1987, pp. 12
- BULBENA ESTRANY, Evelio. (1927). *Ramon Amadeu, maestro imaginero catalán de los siglos XVIII y XIX*. Arenys de Mar: imp. José Tatjé.
- BULBENA ESTRANY, Eveli (1954). *La Asociación de Pesebristas de Barcelona*. Barcelona: Publicaciones de la Asociación de Pesebristas de Barcelona.
- BUSQUETS MOLAS, Esteve (1971). De cara al pessebre; dins *El Correo Catalán* del 12 de desembre de 1971; pp. 26.
- CABALLÉ i CLOS, Tomás (1951). *El belén catalán, espejo del belén mundial*. Barcelona: Editorial Freixenet.
- CABANYES, Oriol Pi de (1984). Apud Llorenç Prats (1988). *El mite de la tradició popular*. Barcelona: Edicions 62, pp. 32.
- CABRERA PUJAL, Jaume (1951). El comercio y las fiestas en los siglos XVI i XVII; dins Institut Municipal d'Història (1945 – 1951). *Barcelona, divulgación histórica*, Barcelona: Aymà editor. Vol. VIII.
- CALVO, Lluís i MARTÍ, Josep (2010). De “dies festa” a festa. Visions a l'entorn de la festa moderna i contemporània a Barcelona; apud GARCIA ESPUCHE, Albert (dir). *Festes i celebracions. Barcelona 1700*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, pp. 276 - 310.
- CAPDEVILA, Miquel (1944). Las ferias tradicionales de Barcelona: hechizo de barrio y ocasión de algazara; dins *Diario de Barcelona*, 16 de juny de 1944.
- CAPDEVILA, Miquel (1948). Los pesebristas y la feria de Santa Lucía; dins *Barcelona Atracción*, Año XXXI, núm. 321, pp. 154 – 160.
- CARRERA, Jaume (1951). *La Barcelona del segle XVIII*, vol. II. Barcelona: Casa editorial Bosch.

CASASSAS i SIMÓ, Lluís (2000). *Fires i mercats a Catalunya*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.

CASTELLS, Elena (2002). Santa Llúcia venderá pessebres de Belén para ayudar a los palestinos; dins *Vivir en Barcelona* de *La Vanguardia*, del 15 de novembre de 2002, pp. 7.

CLIMENT TERRER, Federico (1905). Belenes. Dins *La Vanguardia* del 23 de desembre de 1905, pp.4.

COLLELL, Jaume, Pbre. (1928). Pessebrisme; dins *Gazeta de Vich*, núms. 3505-3507 (del 18, 20 i 22 de desembre de 1928 respectivament), pp. 1-2.

COMAS, Ramon Nonnat (1897). Apud Ramon Violant (1992). *El llibre de Nadal*. Barcelona: Altafulla, pp. 34.

CORDOMÍ, Xavier (2014). *425 anys de les Festes de Sant Roc a Barcelona. De vot de la ciutat a festa popular de la plaça Nova*. Barcelona : Ajuntament de Barcelona.

CORDOMÍ, Xavier (2015). *El barri perdut: la Plaça Nova i el barri de la Catedral*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

CORDOMÍ, Xavier (2017). *Protocol festiu de Ciutat Vella de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona – Districte de Ciutat Vella.

CORTADA, Juan i MANJARRÉS, José de (1848). *El libro verde de Barcelona*. Edició facsímil de 1980. Archivo de tradiciones populares, núm. 8. Barcelona: José J. de Olañeta, editor.

COSTA, Maria Eugenia (1973). El mercado de la Catedral finalizará el dia 24; dins *Tele Expres* del 21 de desembre de 1973, pp. 29.

CURET, Francesc (1955). La Vida religiosa; dins *Visions barcelonines 1760-1860*, vol. VI . Barcelona: Dalmau i Jover.

DELGADO, Manuel (1993). La religiosidad popular. En torno a un falso problema; dins *Gazeta de Antropologia*, núm. 10 – Article 08 <http://hdl.handle.net/10481/13637>

DRESAIRE GAUDÍ, Albert (1998). *Federació Catalana de Pessebristes. Notes sobre el pessebrisme a Catalunya*. Castellar del Vallès: Federació Catalana de Pessebristes.

DRESAIRE GAUDÍ, Albert (2004). *El pessebre a Mataró. Història d'una tradició viva*. Mataró: Associació de pessebristes de Mataró.

DRESAIRE, Albert (2015). *Pessebres irreverents*. A <http://festafesta.net/?p=10292> [Consulta: 20 de juny de 2016].

DURAN, Bernat (1924). Santa Lucía y los pesebristas; dins *El Noticiero Universal* del 13 de desembre de 1924.

DURAN SANPERE, Agustí (1947). Apud BASILI DE RUBÍ, M.R.P (1947a) *Art pessebrístic. Paisatge – estil – símbol*. Barcelona: Editorial Rubí.

DURAN SANPERE, Agustí (1951). Costumbres tradicionales de la ciudad. A propósito de los pesebres de Navidad; dins Institut Municipal d'Història (1945-1951). *Barcelona. Divulgación histórica*, Barcelona: Aymà editor. Vol. II, pp. 278-282.

DURAN SANPERE, Agustí (1953). La Ciudad y el arte de los belenes; dins *Gazeta Municipal*, 3 (desembre de 1953).

EL BOU I LA MULA (2009). 10 anys amb El Bou i la Mula; dins *Els dossiers d'El Bou i la Mula*, núm. 7.

ELIADE, Mircea (2012). *El sagrat i el profà*. Barcelona: Fragmenta editorial.

FABRÉ, Jaume i HUERTAS, Josep M. (1977). L'Eixample i la Barcelona Vella; dins *Tots els barris de Barcelona*, vol. V. Barcelona: Edicions 62, pp. 156.

FÀBREGAS, Xavier (1960). De Barcelona a Belén; A *Solidaridad*, del 29 de novembre de 1960.

FABREGAT i NOSÀS, Antoni [coord.] (1998). *Martí Castells i Martí (1915-1995)*. De la col·lecció Els pesebres al monestir, II. Barcelona: Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

FOLCH i TORRES, Lluís (1918). Figuritas para belenes; dins *Diario de Barcelona*, 18 de desembre de 1918, pp. 15.190-15.191.

FONT I RIUS, Josep Maria (1951). Las festividades populares. Santa Lucía en nuestra Ciudad; dins Institut Municipal d'Història (1945 – 1951). *Barcelona. Divulgación histórica*. Barcelona. Aymà editor. Tomo VIII, pp. 286-289.

FOX, Robin (1967). *Sistemas de aprendizaje y matrimonio*. Madrid: Alianza editorial.

GARCÍA ÁVILA, Manuel Blas (2005). Arte-artesanía, interacción histórica; dins *Revista bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales*, Serie documental Geo Crítica, vol. X, núm. 599 (5 d'agost de 2005).

GARCÍA ÁVILA, Manuel Blas (2007). La artesanía creativa en España: Una vuelta del arte a la materia; dins *Revista bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales*. Serie documental Geo Crítica, vol. XII, núm. 742 (15 d'agost de 2007).

GARCIA ECHEVARRIA, Santiago (1998). La sucesión como clave de la supervivencia empresarial; dins de José Antonio Fernández de Rota y Monter, ed. *Antropología de la transmisión hereditaria*. (pp. 119-138). Ferrol. Universidad de La Coruña.

GARCIA ESPUCHE, Albert [dir] (2010). *Festes i celebracions. Barcelona 1700*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

GARRICH, Montserrat (2013). Esbart Català de Dansaires, 1908 – 2013; dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia. Especial 20 anys de la Diada de les Tradicions i els costums Nadalencs a Catalunya*; desembre de 2013; pp. 12 i 13. Barcelona.

GARRUT, Josep Maria (1949). *Ramón Amadeu y la maravilla de sus belenes*. Barcelona: Editorial Herder.

GARRUT, Josep Maria (1951). La construcció de calvarios en Barcelona, dins Institut Municipal d'Història (1945-1951). *Barcelona: Divulgación histórica*, Barcelona: Aymà editor. Vol. VII. pp. 207.

GARRUT, Josep Maria (1953). Sobre las figuras de belén; dins *Revista Condal* (Nadal de 1953).

GARRUT, Josep Maria (1957). *Viatge a l'entorn del meu pessebre*. Biblioteca Selecta de folklore, núm. 242. Barcelona: Editorial Selecta.

GARRUT, Josep Maria (1960). El pessebrisme, fenomen barroc; dins *Serra d'Or* (desembre de 1960), pp. 27 i 28.

GARRUT, Josep Maria (1968). Expansió pessebrista i actual boom nadalenc; dins *Tele Estel*, 127 (20 de desembre de 1968), pp. 4-7.

GARRUT, Josep Maria (1979). Tradizione natalizie in Barcelona; dins *Il Presepio*. Rivista Dell'Associazione Italiana Amici del Presepio, núm. 98, pp. 22-27.

GELABERT BRUNIQUER, Esteve (1914). *Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*; vol. III, Impremta d'Henrich i companyia en comandita, Ajuntament de Barcelona.

GSJ (1929). Els pessebres; dins *La Veu de Catalunya* del 28 de desembre de 1929, pp.2.

- GUARIENTO, Tomasso (2013). *Il tempo della festa e lo spazio della rovina. Antropologia della Vucciria*. Padova.
- IBÁÑEZ, Maria Eugènia (1969). Los últimos artesanos; dins *Diario Femenino* de 12 de desembre de 1969, pp. 10 i 11.
- LEVI-STRAUSS, Claude (1950). *Introduction à l'oeuvre de Marcel Mauss*; dins Marcel Mauss, *Sociologie et Anthropologie*. Paris: PUF.
- LLONGARRIU i MONSALVATGE, Ramon (1999). *Els pessebres d'Olot*. Olot: Fundació Pere Simón.
- L.P. (1976). Une foire aux crèches originale; dins *24 heures*, 22 de desembre de 1976, pp. 40.
- JMB [Jordi Montlló Bolart] (2013). El cor del Club Escandinau ens il·luminarà amb cançons nadalenques en una pràctica que agermana dues tradicions; dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia*, pp. 25.
- J.V (1954). Pesebres no cifrados; dins *Boletín de la Asociación de Pesebristas de Barcelona*, 5. Barcelona (agost de 1954).
- MARTÍN, Miquel (1963). Inauguración de la Feria de Belenes en la avenida de la Catedral; dins *La Vanguardia* del 10 de desembre de 1963, pp. 23.
- MARTÍN, Miquel (1965). La plaza de la Sagrada Familia, nuevo escenario para la feria de belenes; dins *La Vanguardia* del 5 de desembre de 1965, pp. 27.
- MASCARÓ, Virginia (2008). La Fira de Santa Llúcia limita de nou les parades d'artesanía; dins *AVUI* del 6 de novembre de 2008, pp. 37.
- M.B (1933). *Bons costums catalans, vol. II: La fira de Santa Llúcia*. Barcelona: Foment de Pietat.
- MESCHIARI , Matteo (2010). *Terra sapiens: antropologie del paesaggio*. Palermo: Sellerio.
- MOLINÉ i SIBIL, Antoni (1953). *Memòries d'un pessebrista*. Mecanoscrit inèdit.
- MOLAS,CASES, Joan (1878). *De Nadal a Sant Esteve*; dins Josep Maria Garrut (1957). *Viatge a l'entron del meu pessebre*, pp. 85 i 86.
- MONTLLÓ, Jordi i GOMIS, Jordi (2003). *Projecte per al Museu del Pessebre de Catalunya*. Inèdit.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2003). El pessebrisme a Catalunya: punts forts i debilitats; dins *Revista d'etnologia de Catalunya*, 22; pp. 122-127.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2013a). De quan els arbres de nadal es feien a mà; dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia. Especial 20 anys de la Diada de les Tradicions i els Costums Nadalencs a Catalunya*. Edició Taller de Cultura i Firaires de Santa Llúcia, pp. 23.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2013b). Les creacions d'Ester Font i Laura Baldrich: Quan les figures de pessebre et parlen d'un territori; dins *la Revista Caramella*, núm. 28, gener – juny de 2013. Edita Carrutxa, Solc i Tramús, pp. 129 i 130.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2014). *Recuperació de la memòria oral de quatre generacions d'artesans i comerciants de la Fira de Santa Llúcia de Barcelona: organització familiar, treball i relacions*; en el marc de les Jornades Cultura Viva: Antropologia dels carrers. Organitzades per l'Institut Català d'Antropologia, la Universitat de Barcelona i la Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals, celebrades el 22 d'octubre de 2014.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2014). MONTLLÓ BOLART, Jordi (2014). Las Fuentes orales en el proceso de investigación sobre la feria de belenes de Santa Llúcia de Barcelona: Un aporte metodológico vital para lograr los objetivos planteados; dins el *XVIII Congreso Internacional de Història Oral: Poder y democràcia: las múltiples voces de la historia oral*. Organitzat per la Universitat de Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, memorial democràtic, International Oral History Association, realitzat a Barcelona els dies 9, 10, 11 i 12 de juliol de 2014.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2014). 11 Biennale de l'art santonnier, 2014. <http://elpessebredelamula.blogspot.com.es/search/label/Aubagne>

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2015). *Bartomeu Marcé i Reixach; el darrer escultor romàntic del pessebrisme a Catalunya*. 5ª Mostra de Figures de pessebres: Escultures de petit format. Sant Andreu de Llavaneres: Museu arxiu de Sant Andreu de Llavaneres.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2016). *Recuperació de la memòria oral de quatre generacions d'artesans i comerciants de la Fira de Santa Llúcia de Barcelona: organització familiar, treball i relacions*; dins *Revista d'etnologia de Catalunya*, núm. 41, març de 2016, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana; pp. 222-226.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2016). *Restituir la memòria de Bartomeu Marcé i Reixach: el último escultor romántico del belenismo catalán*; dins *Revista Belen*, núm. 34. Edita Asociación de Belenistas de Madrid; pp. 8-15.

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2016). *Nadal a cel obert. Les fires de pessebres a Barcelona*. Col·lecció Estudis sobre el patrimoni etnològic de Catalunya, vol. 7. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

MONTLLÓ, Jordi (2016). *La caseta de la nissaga dels figuraires Vidal, entra a formar part del fons del Museu Etnològic de Barcelona*; dins

<http://elpessebredelamula.blogspot.com.es/2016/02/la-caseta-de-la-nissaga-dels-figuraires.html>

MONTLLÓ, Jordi (2016). *El pessebre de la plaça Sant Jaume*; dins <http://elpessebredelamula.blogspot.com.es/>

MONTLLÓ BOLART, Jordi (2016). Patricia Gabancho, firaire d'honor 2016; dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia*. Barcelona: Taller de Cultura i Firaires de Santa Llúcia, pp. 6.

OLIVER, Miquel S. (1911). Les festes de Nadal. *La Il·lustració Catalana* (24 de desembre de 1911); pp. 766-677.

ORION (1930). L'airet de Nadal; dins *Calendari l'Abella d'Or*. [sense paginar]

ORTEGA, Maria (2006). De la molsa al caganer del Papa; dins *AVUI* del 15 de desembre de 2006, pp. 43.

PANTALEONI, Rosa Maria (1964). De Barcelona al portal; dins *Ama* (desembre de 1964). Document del Fons Catà, núm. 492.

PEÑA, Ángel (2016). *La Navidad en España en el siglo XIX. El nacimiento y sus tradiciones*. Colección Nacimiento tradicional Peña Martín. Zamora.

PRAT i CAROS, Joan (1983). Religió popular o experiència religiosa ordinària?: estat de la qüestió i hipòtesis de treball; dins *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, núm. 2, pp. 49 a 69.

PRATS, Llorenç (1988). *El mite de la tradició popular*. Edicions 62. Barcelona, pp. 32.

PROVANSAL, Danielle (1992). *Els mercats de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

- PROVANSAL, Danielle (1995). Els antropòlegs van al mercat. Algunes reflexions al marge de la pràctica etnogràfica; dins *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 6, febrer de 1995. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, pp. 96 – 107.
- PUERTO, Miguel del (1941). Pesebristas de ayer y hoy; dins *Destino*, núm. 231, del 20 de desembre de 1941, pp. 26 i 27.
- REIXACH, Modest , coord. (1989). *Calendari de festes de Catalunya, Andorra i La Franja*. Editorial Alta Fulla. Barcelona.
- RIPOLL PALET, Maria (1980). A los ecologistas neofitos; dins *La Vanguardia*, 1 de gener de 1980, secció “Cartes al director”.
- ROIGÉ, X.; ESTRADA, F. i BERTRAN, O. (1999). *Tècniques d'investigació en antropologia social*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- ROMA, Josefina (2012). La religió popular avui. Introducció; dins *Revista Caramella*, núm. 26, pp. 4 – 8.
- ROMA, Josefina (2013). Santa Llúcia: particularitats d'una santa que ha donat nom a una fira; dins *Diari de la Fira de Santa Llúcia*. Barcelona, pp. 21.
- ROVIRA, Bru (1988). Tradiciones y costumbres de una fiestas para convivir; dins *La Vanguardia* del 22 de desembre de 1988, pp.32.
- SALADRIGAS, Robert (1967). Arcilla o plástico. Pequeña controversia sobre las figuras del belén; dins *El Correo Catalán*, 12 de desembre de 1967, pp. 23.
- SEMPRONIO (1972). Cómo debe construirse un belén; dins *Destino* 1839 [30 de desembre de 1972], pp. 47.
- SOLER I AMIGÓ, Joan (1995). *Nadal català*. Barcelona: Edita Proa i Pirene.
- TARIN IGLESIAS, José (1953). Un mundo de ensueño en la plaza de la Catedral; dins *Correo Catalán*, 139 de setembre de 1953, pp.7.
- TARIN IGLESIAS, José (1976). Una tradición polititzada; dins *ABC*, 19 de setembre de 1976, pp.30.
- TAYLOR, S.J.; BOGDAN, R. (1992). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona: Paidós.
- TURNER, V. (1988). *The anthropology of performance*. New York: PAJ Publications.

VELEZ, Pilar (2012). *El perquè d'una exposició: la Barcelona irreverent. De la societat del Born al Niu Guerrer (1858 – 1910)*; Quaderns del Museu Frederic Marès, 16. Barcelona: Museu Marès.

VIOLANT I SIMORRA, Ramon (1992). *El llibre de Nadal. Costums, creences, significat i orígens*. Barcelona (facsimil de 1948): Altafulla.

WIRTH, Rafael (2004). Presidente en el portal de Belén; dins *La Vanguardia* del 15 de desembre de 2004, Vivir, pp.7.

WORMSBECHER, Linda (2015). *El caganer. Anatomia folklòrica d'una figura del pessebre català*. Barcelona: Amics del caganer.